

АСАРЛАР
ОЛТИ ТОМЛИК

Абдулла Қаҳҳор

АСАРЛАР

БЕШИНЧИ

ТОМ

ПЬЕСАЛАР

Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти
ТОШКЕНТ — 1968

Редколлегия:

**ИЗЗАТ СУЛТОН, АСҚАД МУХТОР,
ПИРИМҚУЛ ҚОДИРОВ**

Янги ер
(шоҳи сўзана)

*КОМЕДИЯ
ТУРТ ПАРДА ЭПИЛОГИ БИЛАН*

ҚАТНАШУВЧИЛАР

- Деҳқонбой — комсомол, фронтовик.
Холнисо — унинг онаси.
Омон — Деҳқонбойнинг укаси.
Ҳафиза — комсомол, Деҳқонбойнинг қаллиги.
Ҳамробуви — Ҳафизанинг онаси.
Мавлон — Ҳамробувининг укаси, бригадир.
Раҳимжон — колхоз раиси.
Одилов — колхоз партия ташкилотининг секретари.
Қўзиев — комсомол, фронтовик.
Салтанат — колхоз правлениесининг секретари.

БИРИНЧИ ПАРДА

Пастаккина девор саҳнани иккига бўлган. Бир томонда Холнисонинг, иккинчи томонда Хамробувининг ҳовлиси. Уртада эшикча. Ҳафиза ўз уйи деразаси олдида хат ёзиб ўтирибди.

Товуш (кўчадан). Ҳафиза! Деҳқоңбой! Мажлисга.

Уйдан Ҳафиза югуриб чиқади.

Ҳафиза (девор оша кўчага томон). Ҳали эрта-ку!.. Ҳозир борамиз...

Холнисонинг уйдан Омон чиқади.

Омон. Ҳафизахон опа, акам соқол олаётибдилар. Агар бемалол бўлса бирпас кутар эмишсиз... Эрталаб соқол олган эдилар, ҳали ўсгани йўғу, яна қиртишлаётибдилар. Нега бунақа қиладилар-а, Ҳафизахон опа?

Ҳафиза. Соқолинг чиққанда биласан, ҳали гўдаксан.

Омон. Мен-а? Мен гўдакми? Гўдак бўлсам нега комсомолга олдиларинг? Сизни қарангу! (Керилиб.) Комсомол мажлисига кетаётибман.

Ҳафиза. Омонжон! Ҳали мажлисга бир соат бор-ку!

Омон (насихатомуз). Комсомол мажлисига кечик-майин деган одам олдин боради. (Велосипедини етаклаб чиқиб кетади).

Деҳқонбой соқол олгандан кейин ювингани чиқади.

Ҳафиза. Деҳқонбой ака! (Қўлидаги қорозини кўрсатиб.) Мана, мана шундоқ бошладим: «Биз, комсомолларнинг Мирзачўлга юриши тўғрисида комсомол съездининг чақирғини маъқуллаб...» Манг, ўқинг!

Деҳқонбой (хатга кўз югуртириб). Жуда яхши! Биласизми, Ҳафизахон, Мавлон акага ҳавасим келади. Хўп тоғангиз бор-да! Ажойиб пахтакор! Жияни ўзидан ҳам яхши!

Ҳафиза. Жияни тоғасига етгунча ҳали кўп қовун пишиғи бор. Қишлоғимиздан биринчи бўлиб Мирзачўлга кетган киши!..

Деҳқонбой. Еши бир жойга бориб қолган бўлса ҳам юрагида ўти бор. Ешларга ибрат бўлди. Мана энди биз ҳам тоғангиздан ибрат олиб Мирзачўлга борамиз...

Ҳафиза. Секин... Мажлис ўткунча аям билмасинлар.

Деҳқонбой. Нима, Мирзачўлга боришингизга қарши бўлармикинлар? Борсангиз тоғангизнинг олдига борасиз-да. Лекин ҳали мен ҳам аямга айтганимча йўқ.

Ҳамробуви айвонга чиқади.

Ҳафиза. Холнисо холамини-ку йўлга солиш жўн, лекин менинг аям... дод солиб мажлисга боришдан ҳам тоймайдилар.

Ҳамробуви. Қизим, нима деяпсан, менинг тўғримда гапиратибсанми?

Ҳафиза (шошиб қолади. Деҳқонбойга). Ана...

Деҳқонбой. Салом, Ҳамробуви хола, яхшимисиз?

Ҳамробуви. Шукур, болам, яхшиликка хўп яхшиманку, бемаврид қариганимга хафа бўламан-да! Қариганингдан кейин мана бунақа бўлар экан, ёшлар бир чеккага суриб қўйишар экан...

Деҳқонбой (*хавотир олиб*). Нега?.. Нима бўлди?

Ҳамробуви. Майли, нима ҳам дейман, индамайман.

Ҳафиза (*Деҳқонбойга*). Аям эшитибдилар...

Ҳамробуви. Қулоғим оғир. Қулоқ ўлгур оғир! Лекин, ҳар нучук, кар эмасман. Эшитаман, эшитганимда ҳам нима, нима дер эдим, индамайман. Мажлис соат саккизда бўлса...

Ҳафиза (*Деҳқонбойга*). Айтмадимми...

Ҳамробуви. Мажлисга етиб бораман деган киши уйдан эртароқ чиққани яхши дейман, холос.

Деҳқонбой (*кўнгли жойига тушиб*). Тўғри, хола.

Ҳафиза. Рост айтасиз, аяжон, тезроқ борайлик бўлмаса.

Деҳқонбой. Хўп, биз кетдик бўлмаса, хола.

Ҳамробуви. Шошмагин, болам, Деҳқонбой, бир оғиз гапим бор.

Деҳқонбой. Жоним билан.

Ҳамробуви. Ҳафиза ҳали ёш, эвено бўлса ҳам, ҳар қалай, ёш. Сиз ақллик, бу ерда ҳам, урушда ҳам ўқиган йигитсиз. Шундоқ бўлгандан кейин ўзингиз айтинг, тўйсиз, никоҳсиз икковларинг бир эшикдан чиқсаларинг қандоқ бўлади? Эл-юрт нима дейди? Майли, мен нима ҳам дейман, индамайман...

Деҳқонбой. Ҳа... бундоқ денг... Майли, майли, холажон, мен ўзимизнинг эшикдан чиқа қолай.

Ҳафиза. Хўп, хўп, аяжон.

Ҳафиза билан Деҳқонбой ҳар қайсиси ўз эшигидан чиқади ва кўчада кўришади.

Деҳқонбой. Салом, Ҳафизахон! Яхшимисиз?..
Ҳафиза. Ўзларидан сўрасак... Кўринмайсиз...

Иккови кулиб, қўлтиқлашиб кетади.

Ҳамробуви. Умрингдан барака топкурлар, кўп қобил болалар-да!

Холнисо ўз айвонига чиқади.

Холнисо. Уртоқ, болалар кетишдимиз?

Ҳамробуви. Ҳа... бир-бирига хўп муносиб-да!..
Икковининг ҳам умрини берсин.

Холнисо. Зап қизингиз бор-да! Онасининг боласи-да, онасининг боласи!.. Толеимдан ўргилай, пешонамга шундай келин битибди!

Ҳамробуви. Деҳқонбой-чи? Деҳқонбойдай йигит етти иқлимда топилармикин? Қани энди ҳар бандайи мўминга Деҳқонбойдай куёву сиздай қайнана насиб қилса!

Холнисо. Бу ёққа чиқсангиз-чи, қуда, бирпас чақчақлашайлик.

Ҳамробуви. Жоним билан... Кўсагимни олиб чиқа қолай бўлмаса. Қимирлаган қир ошар...

Холнисо. Олиб чиқинг... Кўсак чувишга сиз устасиз-ку, шундоқ бўлса ҳам, қўлимдан келганича қарашаман.

Ҳамробуви. Кўсак чувишда сизга етиб бўладими... (Кўсагини олиб Холнисонинг ҳовлисига ўтади.) Сизнинг қўлингиз машина-ку... (Иккови сўрига ўтириб кўсак чувийди). Бугун болаларнинг мажлиси бор. Комсомол мажлиси...

Холнисо. Биладан қуда.

Ҳамробуви. Нима масала экан, билмадингизми?

Холнисо. О, қуда, менга айтишармиди.

Ҳамробуви. Соат нечада келар экан?

Холнисо. Менинг соатим тўхтаб қолипти.

Ҳамробуви. Соатим тўхтаб қолипти? Нега тўхтапти, бузилиптими?

Холнисо. Вой, менинг соатим бузиладиган соат эмас. Бурамабман. Эрталаб хамиртурушга чиққанингизда юриб турган эди. Қалай қуда, хамиртуруш дуруст эканми, нонингиз яхши чиқдими?

Ҳамробуви. Сизнинг хамиртурушингиз бўладию ёмон бўладими? (Бирдан.) Вой, эсим қурсин, сизга иссиқ нон бераман деб эсимдан чиқипти.

Холнисо. Майли, майли, ўртоқжон, бир-биримизнинг нонимизни энди кўрибмизми, қирқ йилдан бери ёймиз.

Ҳамробуви югуриб кириб уйдан иккита нон олиб чиқади.

Ҳамробуви. Енг, қуда, жизза солган эдим... Соатингизни бурамаганингизни қаранг!.. Кўнглингизга келмасин-ку, қуда, соатни бураш менинг эсимдан ҳеч чиқмайди. Раҳматлик поччангиз: «Соат — уйнинг сўфиси» дер эди. «Ҳой, сўфини бурадингми; ҳой, сўфи нега жирингламаяпти» деб турар эди. Соатни бураш эсдан чиқса худо эсдан чиқади-я, жон қуда!

Холнисо. Поччам, раҳматлик, соатни сўфи деганлари билан намоз ўқимас эдилар.

Ҳамробуви. Ҳа, ўқимас эди. Сизнинг чолингиз ҳам ўқимас эди. Лекин, намоз ўқимаса ҳам, жаннати одамлар эди. Бу дунёда кўрмади, у дунёда кўрсин!

Холнисо. Гўрингдан тўнғиз қўпгур Фозилбек икковини ишлатиб-ишлатиб, яна қарздор қилиб, эчкимизни, кўрпамизни олиб чиқиб кетганда иккови қандоқ йиг-

лаган эди. (Ўпкаси тўлиб.) Икковимиз қандоқ йиғлаган эдик!..

Ҳамробуви (йиғлаб). Қандоқ йиғлаган эдик!..

Холнисо. Шундоқ замонлар бўлар экан, иккови кўрмай ўлди кетди.

Ҳамробуви. Кўрмай ўлди кетди.

Холнисо. Қўйинг, қуда, энди болаларимизнинг боши омон бўлсин. Ҳадемай тўй қиламиз, орзу-ҳавас кўрамиз. Эсингизда борми: «Ҳай, ёр-ёро келин тушди...»

Ҳамробуви. Қирда тойчоқ кишнайди от бўлдим деб...

Холнисо. Уйда келин йиғлайди ёт бўлдим деб...

Иккови ўйин тушади.

Йиғлама, қиз, йиғлама, тўй сеники,
Остонаси тиладан уй сеники...

Ҳамробуви бирдан йиғлаб юборади ва уйга томон йўналади.

Холнисо. Ҳой, шошманг... нима нима бўлди, қуда?..

Ҳамробуви (йиғлаб). Қиз бола шу экан-да: катта бўлиб энди қанотингга кирганида пирр этиб учади кетади, учади кетади...

Холнисо. И-и, қуда, учиб қаёққа борар эди? Ниҳоятда девор ошар экан... Менинг уйим ўз уйингиз эмасми? Шуми ҳали қирқ йиллик қадрдондан чиққан гап? Болаларимиз бир-бирини яхши кўрганига суюнинг!..

Ҳамробуви (йиғлаб). Суюнмайманми... Кошки эди тўй баҳонаси билан укам ҳам келса...

Холнисо. Келмасдан нима қилади? Наҳот Мавлонингиз жиянининг тўйига келмаса!

Ҳамробуви. Э, қуда Мавлонни билмайсизми! Бунингдай ўжар, бунингдай қайсар... Ўзимизнинг колхоз

ёмонмиди? Уша йиллари Мавлон ударник деб ном чиқарган эди-я! Бирдан бошига Мирзачўл савдоси тушди-ю, кетаман деб туриб олди. Нима дейман? Мендан кичик бўлса ҳам, ҳар қалай, эркак, индамадим.

Холнисо (ишонмай). Индагандирсиз.

Ҳамробуви. Йўқ, лом деганим йўқ! Сен болалигингда ҳам хира эшакдан баттар эдинг — гап кор қилмас эди — энди нима бўлар эдинг дедим, холос... Кетди қолди. Мана энди, Мирзачўлда қамиш ёқиб, шўр ялаб ўтиргандир.

Холнисо. Одам наҳот Мирзачўлни ҳавас қилса. Худо яратишга яратиб қўйиб, кейин, дафтарида ўчириб ташлаган жойлар-ку!

Омон ҳовлиқиб киради.

Омон. Ая! Ая! Ая!

Холнисо. Ҳа, ҳа, нима бўлди?

Омон. Мажлис тамом бўлди. Бюро кетаётибди.

Ҳамробуви. Мен чиқиб чой қўяй бўлмаса. Ҳозир келаман. (Чиқиб кетади.)

Холнисо. Нима бўлди, болам, мажлисда сени танқид қилишдими, рангинг бир аҳволда?

Омон. Э, мен қаёқда-ю, танқид қаёқда!.. Ая, холамининг олдида айтгим келмади... Мажлисда Деҳқонбой акам тўғрисида гап бўлди...

Холнисо. Нима гап бўлди, акангни танқид қилишдими? Вой шўрим!

Омон. Нима бўлса «вой шўрим» экан-да, Деҳқонбой акамни мақташди. Ҳазифахон опамни ҳам мақташди.

Ҳамробуви айвонга чиқади.

Биласизми, Деҳқонбой акам билан Ҳафиза опам икковлари... кетадиган бўлишди!

Ҳамробуви (беихтиёр). Қаёққа? (Дарров ўзини уйга олади.)

Омон ирғиб туриб атрофига қарайди. Ҳеч ким йўқ.

Холнисо. Қаёққа? Районгами? Тошкентгами? Гапирсанг-чи! Ўқиганими, мажлисгами?

Ҳамробуви деразадан қарайди.

Омон. Икковлари Мирзачўлга кўчиб кетадиган бўлишди.

Ҳамробуви. Вой! (Дарров наст бўлади.)

Омон ирғиб туриб атрофга қарайди. Ҳеч ким йўқ.

Холнисо. Нима деяпсан ўзинг?

Омон. Мажлисда бўлган гапни гапираётиман. Деҳқонбой акам, Ҳафизахон опам, яна бешта комсомол Мирзачўлга кўчиб кетамиз деб сўз беришди. Мен ҳам сўз берай десам Деҳқонбой акам қўймади!..

Холнисо. Йўқ, йўқ! Тушунмагандирсан, болам! Худо сақласин!

Омон. Сиз тушунмаётисиз, ая! Комсомол мажлиси қарор қилгандан кейин худонинг қўлидан нима келар эди.

Холнисо (ирғиб туради). Биламан, бу гап Ҳафизадан чиққан. Бунақа гап ўшандан чиқади. Мирзачўлданинг тоғаси бор, менинг кимим бор. Кўчиб кетадиган бўлса ўзи кетаверсин! Деҳқонбойни қўймайман!

Ҳамробуви (деразадан). Биламан бу гап кимдан чиққан! Деҳқонбойдан чиққан гап бу!.. (Уйдан бўғчалар олиб чиқади ва Холнисога қараб улоқтиради.) Мен қизимни шу умид билан бераман деганмидим! Бўлди! Қизимни бермайман! Олинг нарсаларингизни.

Холнисо. Вой!.. Вой!..

Ҳамробуви. Деҳқонбойингиз, Мирзачўлда тургуси бор экан, ўзи кетаверсин, менинг қизимни нега йўлдан уради?!

Холнисо. Вой, вой, қуда...

Ҳамробуви. Қуда деманг!

Холнисо. Вой, қўшни, бу гапни мен айтсам бўлади.

Қизингиз менинг ўғлимни йўлдан урган. Керакмас қизингиз! Дарахтни силкитсанг қиз ёғилади.

Омон. Ая, гапни ўйлаб гапирсангиз-чи!

Холнисо. Мен ҳали ҳеч нарса деганим йўқ. Сен аралашма! Бор (Омонни ҳайдайди). Болагинам шунча йил урушда юриб ўз қишлоғини, уйини соғиниб келган, нучук эканки, соғиниб келган колхозини ташлаб Мирзачўлга кетар экан! Мирзачўлда сизнинг укангиз бор, қизингиз тоғасининг олдига борар экан, ўзи бораверсин, менинг ўғлимни нега йўлдан уради!

Ҳамробуви. И-и-и, вой, қуда...

Холнисо. Қуда деманг!

Ҳамробуви. Вой, овсин, ҳеч жаҳонда қиз бола ҳам йигитни йўлдан урадими?

Омон. Ая! Хола! Қўйсаларинг-чи!

Холнисо. Нега йўлдан урмас экан! Йигит билган гапни қиз ҳам билади. Ҳозирги қизлар ота соқоли кўкрагига тушган эркакларни мусобақага чақиради, трактор минади! Ҳа! Женотдел замони ўтиб кетган. Ҳозирги қизларнинг ҳар бири бир женотдел! Ҳафизанинг ўзинта женотдел!

Ҳамробуви (бақириб). Отини оғзингизга олманг!

Омон. Хола! Ая! Бақирмасаларинг-чи!

Ҳамробуви. Мен ҳали бақирганим йўқ... Мен қизимни куёвга бераман, орзу-ҳавас кўраман деган ниятдаман, наҳотки Деҳқонбойнинг бўйнига қўнғироқдай осиб қўяману Деҳқонбой қаёққа борса бўйнида жиринглаб кетаверади деган бўлсам!..

Холнисо. И-и-и куда... Йўқ, қўшни, оғзингизга қараб гапиринг! Деҳқонбой туямиди бўйнига қўнғироқ осади?

Ҳамробуви. Туя! Туя! Туя бўлмаса Ҳафизани бўйнига осиб олмоқчи бўлармиди! Туя!

Холнисо. Нима дедингиз!

Ҳамробуви. Туя!..

Холнисо. Яна битта айтинг шу гапни!..

Ҳамробуви. Туя! Туя! Туя!

Холнисо. Ҳали шундақами?! Чиқинг, ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!..

Ҳамробуви. Ҳали шундақами?! (Ўз ҳовлисига чиқади.) Бўпти!.. Қиз болани йўлдан урадиган одамга тушиб қолган қизим йўқ!

Холнисо. Ким кимни йўлдан урибди?

Ҳамробуви. Уғлингиз қизимни йўлдан урган! Ана у Озарбайжонга тажриба олиб борганида ҳам йўлдан уриб хат ёзган эди.

Омон. Тажриба олиб боргани йўқ, тажриба алмашгани борган.

Ҳамробуви. Барибир, йўлдан уриб хат ёзган.

Холнисо. Нима деб хат ёзибди, Мирзачўлга кетамиз дебдими?

Ҳамробуви. Мирзачўл ҳам гапми, (Куюниб.) Кавказ тоғларига кетамиз деган!..

Холнисо. Ёлғон!

Ҳамробуви. Ёлғонми?

Холнисо. Ёлғон! Ёлғон! Ёлғон!

Ҳамробуви. Хўп, ҳозир хатини олиб чиқаман.

Омон (қизиқиб). Олиб чиқинг-чи, хола!

Ҳамробуви уйга киради.

Холнисо (тугунларини титкилаб). Уғлимни Мирзачўлга олиб кетар эмиш-а! Олиб кетиб бўпти! Омон, гижим рўмол қани, гижим рўмол! Ҳа, бу ёқда экан...

Ҳамробуви хат олиб чиқади.

Ҳамробуви. Ёлғонми? Мана! (Холнисонинг ҳовлисига ўтади ва унинг ҳайдагани эсига тушиб дарров қайтади.) Ҳой, Омон, ма ўқи! Менинг кўзим ўтмайди. (Омонга девор оша бир хатни беради.) Пастроғидан ўқи. Пастроғидан...

Омон (ўқийди). «...кетаётган куним...

Ҳамробуви. Ана! Эшитинг!

Омон. «Сизни яна битта...

Ҳамробуви. Эшитинг, эшитинг!

Омон. «Яна битта, биттагина ўпмаганимга пушаймонман...»

Ҳамробуви. Вой шарманда!.. Бу ёққа бер! Бер! Бер дейман!.. (Холнисонинг ҳовлисига ўтади, хатни Омоннинг қўлидан юлиб олади.) Мана, бунисини ўқичи... пастроғидан...

Омон (ўқийди ва қотиб-қотиб кулади). Буниси ҳам шунақа...

Ҳамробуви. Бу ёққа бер! Мана, бунисини кўр-чи...

Омон (ўқийди). «...Бирга келсак...

Ҳамробуви. Ана!

Омон. «Қўл ушлашиб юрсак... Денгиз бўйларини, Кавказ тоғларини кезсак...»

Ҳамробуви. Ана! Кавказ тоғлари! Мирзачўл ҳам гапми!

Омон. Саёҳатга бормоқчи бўлишган!

Холнисо. Саёҳат!.. Саёҳатни биласизми?!

Ҳамробуви. Барибир, йўлдан уриб хат ёзганми? Ёзган!.. Ёзган!.. Қиз боланинг бошини айлантириб...

Холнисо. Ким кимнинг бошини айлантирибди?!

Омон. Аяжон!.. Хола!..

Ҳафиза билан Деҳқонбой киришади.

Холнисо. Ҳафизангиз кўзимга кўринсин-чи, нима қиламан!

Ҳамробуви. Деҳқонбойингиз кўзимга кўринсин-чи, нима қиламан!

Ҳафиза. Билишибди-ку.

Деҳқонбой. Омон шу ердами? Масала ҳал. Сиз уйга кириңг. Мен, ҳар қалай, жанг кўрган одамман, аввал мен рўпара бўла қолай.

Деҳқонбой (Ҳамробувига). Тинчликми?

Иккала кампир тескари ўгирилади.

(Омонга.) Дарров айтибсан-да!

Омон. Айтганим йўқ, маълумот бердим, холос. (Қочиб чиқиб кетади.)

Деҳқонбой. Мирзачўл тўғрисида гаплашаётган эдиларинг шекилли...

Холнисо. Юр деса кета берасанми? Ким айтади сени йигит деб!

Ҳамробуви. Қиз боланинг бошини айлантириб... йўлдан уриб... Сизни шу умид билан куёв қиламан деган-мидим!..

Деҳқонбой. Бормаймиз! Бормаймиз!..

Ҳамробуви. Бормайсизларми?

Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг ҳеч қаёқ-қа бормаймиз.

Ҳамробуви (қатъий). Мен рози эмасман!

Деҳқонбой. Бўпти, бормаймиз...

Холнисо. Эшитдингизми, қуда? Менинг ўғлим онасининг розилигига қарайди. Болам, шу гап аввалбоши кимдан чиқди?

Ҳамробуви. Аввалбоши сиздан чиққандир-да?

Холнисо. Шошманг, қуда...

Ҳамробуви. Сиз шошманг!..

Деҳқонбой. Аввалбоши бу гап... кәмсомол съез-

дидан чиққан эди. Съездда комсомолларнинг Мирзачўлга юриши тўғрисида гап бўлган эди.

Холнисо. Ана, эшитдингизми? Съезд!..

Деҳқонбой. Ундан кейин комсомол мажлисида гап бўлди.

Ҳамробуви. Ҳафизани мажлисга сиз бошлагандирсиз-да!

Деҳқонбой. Нега мен бошлайман, комсомол бўлганидан кейин мажлисга боради-да.

Холнисо. Боради-да!

Деҳқонбой. Узимизнинг колхозда-ку бир парча ерни бўш қўйгани кўзимиз қиймайди; ҳеч бўлмаса ошқовоқ, у ҳам бўлмаса супурги экамиз. Мирзачўлда шунча ерни қамиш-қиёқ босиб ёта берадимиз? Нима учун Мирзачўлга бормаймиз, янги ерлар очмаймиз?

Ҳамробуви. Ана, куда, эшитинг!..

Холнисо. Ҳой, нима деяпсиз ўзингиз?

Деҳқонбой. Мен мажлисда бўлган гапни гапираётиман. Бормаймиз!

Ҳамробуви. Бормайсизларми?

Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг қаёққа борамиз?

Ҳамробуви (қатъий). Мен рози эмасман.

Деҳқонбой. Бўпти, бормаймиз... (Паузадан кейин.) Ота-боболаримиз ер деб, сув деб доғ-ҳасратда ўтган экан. Мана ер, мана сув... Трактор бўлса, ҳукуматимиз ёрдам берса, худо йўл қўйган хатоларни тўғрилайган олимларимиз бўлса...

Ҳамробуви. Астағфирилло денг, болам!

Холнисо. Астағфирилло дегин!

Деҳқонбой. Мана шунақа гаплар бўлганда мен Ҳафизага қарадим. Ҳафиза менга қараб турган экан. Икковимиз жилмайиб қўйдик.

Ҳамробуви. Аввал сиз жилмайдигандирсиз-да!

Деҳқонбой. Аввал мен жилмаймасам, Ҳафиза жилмаяр эди, аввал у жилмаймаса, мен жилмаяр эдим..

Иккала кампир бир-бирини қучоқлаб йиғлайди.

Э, ахир, бормаймиз дедим-ку!

Ҳамробуви. Бормайсизларми?

Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг бормай-
миз!

Ҳамробуви (қатъий). Мен рози эмасман!

Деҳқонбой. Бўпти, бормаймиз!..

Ҳамробуви. Ҳа, баракалла, болам. Шунини Ҳафиза-
зага ҳам тушунтиринг. Ҳафиза қаёқда қолди экан?

Деҳқонбой. Уйда. Бирга келган эдик.

Ҳамробуви. Шундақами... Мен бу ерда лақиллаб
ўтирибман. Чиқай бўлмаса. Овқатини берай..

Холнисо (тугунларга имо қилиб). Қуда!..

Деҳқонбой. Бу нима?

Ҳамробуви (хижолат бўлиб). Шамоллатгани олиб
чиққан эдик.

Иккала кампир тугунларни Ҳамробувининг уйига олиб киришади.

Холнисо. Сен ҳам овқатингни егин. (Уйига ки-
ради.)

Деҳқонбой (ўзи ёлғиз). Онажонларим, тилимиз
янги чиққан вақтларда-ку чала-чулпа айтган гапларимиз-
га ҳам тушунар эдиларинг, ҳозир нега гапимизга тушун-
майсизлар?

Ҳафиза (киради). Аямни қанақа қилиб кўндир-
дингиз? Мен ўн кечаю ўн кундуз йиғлармикин деб ўйла-
ган эдим. Сизни дуо қилиб ўтирибди.

Деҳқонбой. Бормаймиз, сизлар рози бўлмасала-
ринг, бормаймиз дедим.

Ҳафиза. Ие!.. Жанг кўрган одамман деган эдингиз, шекилли.

Деҳқонбой. Бу жангда сабр тактикасини қўлланиш керак. Сабр қилсак оналаримиз ўзлари оқ йўл тилаб кузатиб қўйишади.

Ҳамробуви (товуши). Ҳафиза, овқатингни егин!

Деҳқонбой. Кейин гаплашамиз. Мен сизни боғда кутаман.

Ҳафиза кетади.

Холнисо (овқат олиб чиқади). Қарилик қурсин. подадан илгари чанг чиқариб сени хафа қилаёздик-а...

Деҳқонбой. Сизлар хафа бўлмасаларинг бўлгани-да, онажон....

Омон югуриб киради.

Омон. Деҳқонбой ака, деворий газета чиқди. Клубга осиб қўйишди. «Мирзачўлга кетаётган илғор комсомолларга шон-шарафлар бўлсин» деб ёзишибди. Отларингни катта-катта қилиб ёзишибди...

Холнисо. Кир, уйга кир, овқатингни егин!

Омон. Бир кун эмас, бир кун менинг тўғримда ҳам шунақа деб ёзишади. (Уйга кириб кетади.)

Холнисо. Болам, отинг газетага тушган бўлса, энди нима бўлди!

Деҳқонбой. Бундан илгари мажлисга ҳам тушган эди... Нима бўлар эди, отимни газетадан ўчириб қўйинглар, аям кўнмаётибдилар дейман-да...

Холнисо. Қандоқ бўлади... Йўғ-э!.. (Уйлаб туриб бирдан.) Болам, Мирзачўлнинг ҳавоси менга ёқмайди деб доктордан қоғоз олсанг-чи!..

Деҳқонбой. Ая, аяжон, шу ҳам гапми!.. Уялмай-сизми... Ким айтади сизни тушунган хотин деб?

Холнисо (хижолат тортиб). Ахир... болам... шу ерда ҳам иккиннинг бири, колхозимизнинг кўрки эдинг-ку. Урушдан орден олиб келдинг, худо хоҳласа, пахтага ҳам орден олар эдинг... Бу ҳам кўкрагингда яшнар эди.

Деҳқонбой. Онажон, орден деган нарса олға юрган кишининг кўкрагида яшнайти.

Холнисо. Олға юраман деган киши Мирзачўлга бориши керак эканми? Нега ўйламасдан иш тутасан?

Деҳқонбой. Урушга борганимда оқ йўл тилаган эдингиз, бу сафар ҳам оқ йўл тиларсиз дебман-да...

Холнисо. Урушнинг йўриғи бошқа эди. Унда сени эл-юрт чақирган эди!

Деҳқонбой. Ҳозир-чи? Партиямиз чўл-биёбонларни обод қилинлар дегани мени чақиргани эмасми?

Холнисо. Болам, жон болам... (Йиғламсираб.) Мени яна ташлаб кетасанми?

Деҳқонбой. Нега ташлаб кетар эканман? Борамиз, ўрнашамиз, уй-жой қиламиз... Ундан кейин келиб Ҳамробуви холам икковларингни олиб кетамиз-да.

Холнисо. Ҳамробуви бориб бўпти! Ҳафизани ҳам юбормайди. Унга гап уқдириб бўладими?

Деҳқонбой. Мен уқдиролмасам сиз уқдира оласиз.

Холнисо. Менинг гапимга қулоқ солармиди. Ука-сидан ҳам баттар ўжар!

Деҳқонбой. Нега қулоқ солмайди? Қирқ йил қулоқ солиб келиб, энди қулоқ солмайдиган бўлиб қолдими? Нега? Нима ёмонлик қилдингиз холамга?

Холнисо. Мени энди... агитатор қилмоқчимисан?

Деҳқонбой. Тушунган ҳар бир хотин агитаторда. Ё тушунмаган хотинмисиз?

Холнисо (ўйлаб). Ҳозир гапирайми?

Деҳқонбой. Агитатор деган ишни пайсалга солмайди.

Холнисо. Майли... Сен овқатингни еятур бўлма-са. Кетиб қолма, адашиб кетсам, келиб сўрайман. Қариган чоғимда агитатор ҳам бўлдим! (Ҳамробувинини ҳовлисига ўтади.) Қуда, ҳо қуда!..

Ҳамробуви (уйдан чиқади). Лаббай... келинг, қуда...

Холнисо. Эрикиб кетдим, бирпасгина лақилла-шайлик деб чиқдим.

Ҳамробуви. Жоним билан... кириг, кириг, жон қуда.

Иккови уйга кириб кетади. Омон киради.

Омон. Ака! Сизга айтаман деб эсимдан чиқиб қо-либди. Комсомол комитетидан топшириқ олдим.

Деҳқонбой. Нима экан?

Омон. Авиомоделистлар тўгараги ташкил қиламан. Жуда кўп бола ёзилди. Биласизми, ҳозир мен нима яса-ётибман?

Деҳқонбой (хаёли ичкарида). Трактор!..

Омон (аччиғи келиб). Трактор учадими! Тез учар самолёт ясаётибман.

Кампирларнинг товуши эшитилади. Деҳқонбой шошиб Омон-ни уйга ҳайдаб ўзи дарахт панасига ўтади.

Омон. Битта қаноти битти. Кўрсатайми? Эртага кўрсатаман... (Уйга киради.)

Ҳамробуви билан Холнисо киради.

Ҳамробуви. Йўқ! Гапирманг! Гапирманг!

Холнисо. Аввал гапимга қулоқ солинг, қуда...

Ҳамробуви. Уғил сизники. Уғил сизники бўл-гандан кейин мен нима дейман, индамайман.

Холнисо. Менга қаранг, қуда, қирқ йилдан бери

ўртоқмиз-а? Қирқ йилдан бери сизга бирон ёмонликни раво кўрдимми?

Ҳамробуви. Чиқинг! Ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!

Холнисо (*ўз ҳовлисига ўтиб*). Тушунмаган хотиндан хафа бўлишнинг ҳожати йўқ.

Ҳамробуви. Нима! Нима дедингиз?

Холнисо. Тушунмаган хотиндан хафа бўлиш керак эмас дедим...

Ҳамробуви. А, мен тушунмаганга чиқдимми? (*Йиғламсираб*.) Қирқ йиллик қадрдон эдик, энди мен тушунмаганга чиқдим, сиз тушунган бўлиб қолдингизми?

Холнисо. Тушунган бўлиб ҳали газетга тушганим йўқ, лекин ҳар ишга сиздан олдинроқ тушунаман.

Ҳамробуви. Мен сиздан кейинроқ тушунаманми? Нимани сиздан кейинроқ тушунибман? Қани айтинг!..

Холнисо. Ер ислоҳоти эсингизда борми? Ҳукумат бойларнинг ерини от-улови билан тортиб олиб камбағалларга берганда «бу ҳаром» деган ким эди?

Ҳамробуви. Айтган бўлсам ичимдан чиқариб айтганим йўқ. Қудратилла махсумнинг гапини айтганман. Ушандай деган бўлсам ҳам, ер олганмиз!

Холнисо. Ер олдиларинг-ку, лекин биздан кейин олдиларинг. Мен «ҳукумат шундоқ қилармиш» деб эшитшим билан Ленинни дуо қилганман. Мана шу мендан кейин тушунганингиз бўлади! Паранжи ташлаганда-чи.

Ҳамробуви. Буниси тўғри, паранжини сиздан бир йил кейин ташладим.

Холнисо. Бир ярим йил кейин ташлагансиз, ҳисобдан адашманг! Колхозга киришда-чи.

Ҳамробуви. Тўғри, сиздан кейин кирганман... Худое колхозимиз у дунёю-бу дунё кам бўлмасин!

Холнисо. Шуни айтаман-да: мен тушунган нарсага сиз ҳам тушунмай қолмайсиз. Мен ҳозир мана бу

нишга — Мирзачўлга тушуниб турибман, бориб-бориб сиз ҳам тушунасиз демоқчиман. Тушунасиз, лекин... кейин! Мендан кейин тушунасиз!

Ҳамробуви. Ахир, жон қуда, нега ундоқ дейсиз! Нега тушунмас эканман! Тушунаман, тушуниб турибман! Лекин биттаю-битта қизим... (Ўпкаси тўлиб.) Орзу-ҳавас кўраман деганимда мени ташлаб кетса...

Холнисо. И-и-и, қуда, нега ташлаб кетар экан. Боришади, уй-жой, мол-ҳол қилишади... Ундан кейин келиб бизни ҳам олиб кетишади-да! Мирзачўлга нима қипти, укангиз шунча йилдан бери турибди-ку (Ҳамробувининг ҳовлисига ўтади.) Юринг, қуда, Ҳафизани сунтирайлик... юринг! (Уйга киришади.)

Деҳқонбой (ўзича). Жуда яхши агитатор экансиз-ку, онажон, яна адашиб кетаман дейсиз...

Ҳафиза чиқади.

Ҳафиза. Деҳқонбой ака, бўлди! Кетамиз! Аям билан холам йўлга нима пиширсак экан деб маслаҳат қилиб ўтиришибди!

Каттакон китоб кўтариб Омон чиқади.

Деҳқонбой. Бунақа жангда сабр тактикасини қўлланилса шунақа бўлади. Мана энди Мирзачўлга бориб тоғни талқон қиламиз!

Омон. Чўлда тоғ бўладими! Дарсликда «тоғ бўлмайди» дейилган. Мана!

Деҳқонбой. Биз дарсликни ҳам ўзгартирамиз.

Омон. Бир оз қисқартириб берсаларнинг ёмон бўлмас эди. (Кўчага чиқиб кетади.)

Деҳқонбой девордан ошиб Ҳафизанинг олдига ўтмоқчи ва уни ўпмоқчи бўлади.

Ҳафиза. Ҳай-ҳай... бевош бўлманг.

Ашула эшитилади:

Сенга мафтун бўлиб севиб қолганим,
Ишқинг оловида ўртанганим рост,

Ҳафиза (қўшилади).

Сенинг ёдинг билан нафас олганим,
Исминг такрорлашга ўртанганим рост...

Деҳқонбой. Яхши ашула экан...

Ҳафиза. Уруш йиллари чиққан ашула.

Деҳқонбой. Ўзингиз чиқарганмисиз?

Ҳафиза. Йўқ, мен мафтун бўлган, мен ишқида ўр-
танган киши...

Деҳқонбой. Йўқмиди?

Ҳафиза. Бўлса ҳам мен унга «қўшнининг қизи»
эдим, холос. Фронтдан онасига ёзган хатларида «қўшни-
миз Ҳамробуви холам ва унинг қизига салом» дер эди!

Деҳқонбой. Эсингиздан чиқмаган экан.

Ҳафиза. Эсдан чиқадиган саломми?

Деҳқонбой. Мен фронтга кетганда кичкинагина
қизча, Омондан салгина катта эдингиз-да. Бир куни Ўз-
бекистондан газета олдим; қарасам, Ҳафизахоннинг су-
рати: «Пахта далаларининг стахановчиси «Ҳурмат бел-
гиси» ордени билан мукофотланди...»

Ҳафиза. Уша суратимни фотограф далада олган
эди. Афт-бошим чанг, сочларим тўзиган... Хўп кулган-
дирсиз...

Деҳқонбой. Ўҳу, у суратга менинг кўзим билан
қарасангиз эди!.. Кўзларим қамашиб кетди!..

Ҳафиза. Қайтиб келганингиздан кейин шунинг
учун бир йилча юзимга қаролмай юрган экансиз-да...

Дехқонбой. Аввал сизга муносиб йигит бўлишим керак эди.

Ҳафиза. Муносиб эмасмидингиз? Аям муносиб йигит деган эдилар-ку.

Дехқонбой. Ўзингиз-чи?

Ҳафиза. Вой, мен айтмасам аям қасқдан билар эдилар!

Холнисо билан Ҳамробуви уйдан чиқади.

Ҳамробуви. Секин, эҳтиёт бўлинг, қуда, зина қийшайиб қолибди.

Холнисо. Биламан, қудажон... юринг, қуда. Эшикни мен оча қолай. Ўтинг...

Ҳамробуви (эшикдан ўтиб деворни силайди). Қуда, мана шу деворни поччангиз урган эди. (Йиғламсираб.) Чолгинам урган эди!

Холнисо. Ҳа... (Йиғламсираб.) Менинг чолғам лой бериб турган эди.

Иккала кампир йиғлайди.

Дехқонбой. Ие, агитатор деган ўзи қўшилишиб йиғламайди-да!

Холнисо. Қандоқ қилай, даданг лой бериб турган эди.

Омон киради.

Ҳафиза. Онажонларим, ҳамма ўзининг эски деворини қучоқлаб ўтира берса юрт қачон обод бўлади?

Дехқонбой. Мирзачўлда катта-катта ёруғ уйлар соламинз.

Омон. Москвада қурилаётган иморатлардай йигирма қават, ўттиз қават иморатлар соласизлар, а, Дехқонбой ака?

Дехқонбой. Уттиз қават бўлмаса ҳам Москва кўринадиган иморатлар соламиз. Қаер обод бўлса, ўша ердан Москва кўринади...

Ҳамробуви. Чўлни обод қилиш савоб.

Холнисо. Албатта! Қани, қуда, болаларга фотиҳа берайлик.

Ҳамробуви. Илоҳи омин... Ҳой, қизим, борганингдан кейин тоғанг менга бетўхтов хат қилсин!

Ҳафиза. Хўп.

Ҳамробуви. Илоҳи омин... Дехқонбой болам, бу тоғасиникида турса, сиз бошқа жойда туринг... Айб бўлади.

Дехқонбой. Хўп, мен жуда узоқда тураман.

Ҳафиза. Ая! Шу ҳам гапми!..

Ҳамробуви. Мен омади гапни айтаётибман... Илоҳи омин... Ҳой, қизим, тоғанг чизган чизиқдан чиқма! Дехқонбой, болам, сиз ҳам Мавлоннинг маслаҳати билан иш тутинг!

Холнисо. Албатта!

Дехқонбой. Мавлон ака Ҳафизахонга тоға бўлсалар, менга ўз акам...

Ҳамробуви. Омин, шайтоннинг бўйни синсин!

Омон. Хола, шайтон хурофот, йўқ нарса!

Ҳамробуви. Бор-бор! Сенга қолса худони ҳам йўқ дейсан!.. (Бирдан.) Вой эсим қурсин!..

Дехқонбой. Тағин нима бўлди? Ҳозир фотиҳа бердингиз-ку!

Ҳамробуви. Вой шўрим... Сўфини бураш эсимдан чиқибди!

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

Мирзачўл. Бир томонда қамиш билан ёпилган қатор уйлар уфққа туташган, олдинги планда ўша уйлардан бири. Бир томонда уфқдан чиқиб келган канал. Каналнинг сўл бети пахтазор, ўнг бети очилмаган қўриқ. Пашшахона тугилган сўрида Мавлон ака ётибди.
Қўлида папка Салтанат югуриб киради.

Салтанат (кимнидир қидиради). Одилов ака!
Одилов ака!..

Мавлон (пашшахонадан бошини чиқариб). Менга қара, Салтанат, сўфи азон айтганини эшитганмисан?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака, умримда эшитган эмасман.

Мавлон. Сўфидан ҳам бақироқ бўлибсан. (Яна ётади.)

Салтанат. Кечирасиз, Мавлон ака, тобингиз қочгани эсимдан чиқибди. Парторгни қидириб юрибман... (Бармоғини букиб.) Раис МТС дан келгани йўқ — бир... парторг йўқ — икки... Комсомоллар келиб қолишди...

Мавлон (бошини кўтариб). Нима?

Салтанат. Комсомоллар келишди...

Мавлон. Шундоқ демайсанми, ахир!..

Салтанат. Айтаётибман-ку...

Мавлон ўрnidан туради.

Турманг, турманг, Мавлон ака!.. Касал одам, нима қиласиз туриб...

Мавлон. Менга ўргатма! Узим биламан... (Уйга киради ва дарҳол тўн кийиб, этик кўтариб чиқади.) Комсомоллар қаердан келишибди? Қайси райондан?

Салтанат. Анжан областидан... Ётинг дейман!.. Мавлон ака!

Мавлон (этик кияётиб). Анжан областидан? Бизнинг райондан эмасмикин?

Салтанат. Одилов акам қимирламай ётинг демовдиларми!.. Қўймайман!.. (Бир пой этигини олиб қочади.)

Мавлон. Салтанат! Бер бу ёққа! Аччиғимни келтирма! Колхозга комсомоллар келганда, бригадир деган ялпайиб ётмайди. Меҳмонларни ким кутиб олади? Бригадир кутиб олиши керак! Мавлон кутиб олиши керак! Қанча одам келибди?

Салтанат. Кўпчилик...

Мавлон. Қизлар ҳам борми?

Салтанат. Учта қиз...

Мавлон. Шуларнинг биттаси менинг жияним эмасмикин? (Жўнайди.)

Салтанат (Мавлоннинг кетидан югуриб). Жиянигиз келиши керакмиди? Ётсангиз бўлар эди... Одилов акам хафа бўладилар.

Иккови чиқиб кетади.

Машина гуриллайди, тўхтайдди. Товушлар. Елкасига термос осган семиз киши — Раҳимжон киради.

Раҳимжон (ташқаридаги шоферга). Карим, шошма, ҳозир тахта топиб бераман, филдиракнинг тагига қўйиб бос-чи!.. Мана, тахта... Карим! (Тахтани беради.) Ма! (Машина гуриллайди.) Йўқ, йўқ бўлмади... ор-

қага юр-чи... Йўқ-йўқ... Бўлмайди, гилдирак ботиб кетди.

О д и л о в киради. У жон куйдираётган Раҳимжонни кўриб тўхтади ва кулимсираб қараб туради.

Карим! Моторни ўчир, бензинни нобуд қилма! Ху, кўрдингни, трактор турибди. Бориб айт, «раиснинг машинаси ариққа тикилиб қолди, чиқазиб беринглар» дегин, (Одиловни кўриб.) Э, ўртоқ парторг... Салом, ўртоқ Одилов. (Хижолат бўлиб.) Машинанинг оёғи тойиб кетди...

О д и л о в. Жуда тез ҳайдабсиз-да...

Раҳимжон. Э, ўртоқ Одилов, раис тез ҳайдамаса бўладими!.. Иш кўп, кун қисқа... Машинада юриб оёқдан қоламан-а!.. Бирпас дам олайлик... Бир пиёла кўк чой ичмайсизми? (Термосни очади.) Сомонхонага ўт тушди... (Чой ҳўплаб.) Бай-бай, зап чой бўлибди-да!..

О д и л о в. МТСга бордингизми?

Раҳимжон. МТСга бордим, пахта пунктига кирдим... Яхшиям кирганим: саккиз арава пахтамиз ўтмай турган экан, жанжал қилиб зўрға ўтказдим. Бугун-эрта яна иккита сушилка солмасак бўлмайди. Тахта бор, сушилка солгани одам йўқ, ҳамма пахтада... Бир ёмғир ёгса борми... Бу комсомоллар кела қолса-чи-я!..

О д и л о в. Эрталаб штабга телефон қилган эдим.

Раҳимжон. Хўш?

О д и л о в. Бугун-эрта келиб қолишар.

Раҳимжон. «Бугун-эрта»... Идорадан келаётганми-дингиз?

О д и л о в. Йўқ, даладан... фермага кетаётибман. Йўлакай Мавлон акамни кўриб ўтай дедим.

Раҳимжон (ҳайрон бўлиб). Нима, нима қипти Мавлон акага?

О д и л о в. Далада безгак тутиб қолди. Машинага солиб жўнатган эдим.

Р а ҳ и м ж о н. Ҳай, аттанг!.. Шундай вақтда энг яхши бригадир касал бўлиб қолса-я...

О д и л о в. Юринг, кўриб чиқайлик.

Р а ҳ и м ж о н. Юринг, юринг.. (Шоферга.) Карим, бўлаёздингми? Бўлсанг мени чақир!

Т о в у ш. Орқа гилдиракнинг дами чиқиб кетди.

Р а ҳ и м ж о н. Садқайи машина кет!.. Сенга ким қўйибди машина минишни, эшак арава олиб бераман...

О д и л о в эшикни тақиллатади, ҳеч ким товуш бермайди.

О д и л о в. Ухлаб қолибди. Қўйинг, уйғотмайлик.

Р а ҳ и м ж о н. Йўқ, уйғотмаймиз, секин кириб кўриб чиқамиз-да... Кечгача бошқа фурсат бўлмайди... (Эшикни секин очиб бир қадам қўяди ва орқасига қайтади.) Уртоқ Одилов, сиз кира қолинг... Мен оғирроқман, тахта гижирлаётибди...

О д и л о в уйга киради. Р а ҳ и м ж о н диққат билан ичкарига қулоқ солади.

О д и л о в (товуши). Одам ҳам шундоқ қайсар бўладими!.. Шу ҳам гап бўлдими?

Р а ҳ и м ж о н (ҳайрон бўлиб). Ис, касал одамга-я!..

О д и л о в чиқади.

(Тажанг бўлиб). Касал кўриш ҳам шунақа бўладими?..

О д и л о в. Қани касал? Йўқ!.. Чиқиб кетибди!..

Р а ҳ и м ж о н (завқ қилиб). Ажойиб одам-да Мавлон ака! Далага чиқиб кетгандир-да! Касал ҳолида далага чиқиб кетса-я! Қаранг! Ғайратига чидамайди!

О д и л о в. Ғайрати-ку яхши, лекин ўжарлиги ёмон!

Раҳимжон. Ҳар кимда бир камчилик бўлади-да: биров ўжарроқ, биров сал (*қорнини силаб*) семизроқ...

Одилов. Биров ҳар камчиликка бир ваз кўрса-тади...

Раҳимжон (*кинояга тушуниб*). Биров шундай яхши бригадирни ҳар ваз билан сўкаверади.

Одилов (*кулиб*). Яна биров танқидни сўкиш деб тушунади. (*Жиддий*.) Мавлон аканинг мана шунақа ўжарлиги бир кун эмас, бир кун ўзига ҳам, колхозга ҳам жуда қимматга тушади.

Салтанат (*товуши*). Раҳимжон ака!

Одилов. Салтанат сизни қидириб юрибди.. Хўп, мен фермада бўламан. (*Кетади*.)

Раҳимжон (*ташқарига*). Карим, бўлдингми?

Карим (*товуши*). Ҳозир...

Раҳимжон. Бўлмаса мен чой ичиб олай. Бўлсанг қақир.

Раҳимжон ўзини пашшадан қўриб пашшахонага киради. Салтанат киради.

Салтанат. Раҳимжон ака! Раҳимжон ака!

Раҳимжон. Салтанат! Мен бу ёқдаман!..

Салтанат пашшахонанинг бир чеккасини кўтаради.

Салтанат (*энтикиб*). Сизни қидира бериб оёғимда оёқ қолмади, Раҳимжон ака!

Раҳимжон. Секретарь деган раисни қидиргани яхши-да!.. Нафасингни ростлаб ол.

Салтанат. Кейин ростлайман... Комсомоллар келишди — бир...

Раҳимжон. Э-э-э, келишдимми? Шундоқ демайсанми!

Салтанат. Айтаётибман-ку!..

Раҳимжон. Узим кутиб олишим керак эди-я! Чой, овқат...

Салтанат. Айтдим, овқатга уринаётибди — икки... Ётоқхонани тайёр қилдириб қўйган эдим — уч...

Раҳимжон (хурсанд бўлиб). Аммо лекин кетиворган секретарсан-да!.. Сал семирсанг раис бўласан! (Шоферга.) Карим, мунча ивирсидинг, бўлдингми?

Товуш. Машина тайёр!

Раҳимжон (машина томон юради). Салтанат, расга етиб юр...

Салтанат (кетидан чопиб). Мавлон аканинг жияни келди. Куёви ҳам келибди...

Раҳимжон (тўхтаб). Ие, Мавлон ака далада юрибди...

Салтанат. Мавлон ака правлениеда. Комсомоллар билан гаплашиб ўтирибди.

Раҳимжон (завқ қилиб). А! Комсомолларни ҳаммадан аввал кутиб олди дегин! Оббо Мавлон ака-е, ҳар ишда биринчи-я!.. Жонинг роҳат қилади.

Иккови чиқиб кетади. Машина жўнайди.

Мавлон, Ҳафиза, чамадон кўтарган Деҳқонбой киради.

Мавлон (уйини кўрсатиб). Мана, Ҳафиза, тоғаннинг уйи. Уз уйинг. (Бирдан.) Кап-катта бўлиб қолипсан-а, жияним!.. Узим ҳам Деҳқонбой билан келарсан деб ўйлаган эдим.

Ҳафиза уялиб уйга кириб кетади.

Қани, Деҳқонбой, уйга кирайлик...

Деҳқонбой. Ҳозир, тоға...

Мавлон Деҳқонбойнинг қўлидаги чамадонлардан бирини олиб уйга киради. Деҳқонбой қолган чамадонни ерга қўйиб, атрофга қарайди. Мавлон қайтиб чиқади.

Мавлон. Ҳа, қандай биёбонга келиб қолдим деб чўчиб кетдингми?

Деҳқонбой. Йўқ, тоға, чўчиганим йўқ...

Мавлон. Ҳимм... Мирзачўлдан ҳозир ҳам чўчийдиган одамлар бор. Илгариги Мирзачўлни кўрганинг йўқ. Мен келганда мана шу ерларда гиёҳ унмас эди. Одам кам... одам ҳозир ҳам кам... Машина кам эди. У вақтда Фарҳод йўқ эди. Зовурлар қазидим, ариқлар чиқардим... Йўл бўйидаги теракларни кўрдингми?

Деҳқонбой. Кўрдим...

Мавлон (керилиб). Мен экканман!.. Тутни кўрдингми?

Деҳқонбой. Яхши ўсибди.

Мавлон. Мен экканман!.. Уйни кўрдингми? Ёмонми? Тўғри, яхши ҳам эмас. Лекин нон ҳам нон, нон ушоқ ҳам нон. Капаларда, ертўлаларда турганмиз... Колхозни уй бадавлат қилмайди, пахта бадавлат қилади. Мавлонни Мавлон қилган уй эмас, пахта! (Уйдан чиққан Ҳафизага.) Шундоқ эмасми?

Ҳафиза. Тўғри, тоға...

Мавлон. Мен самовар қўяй...

Деҳқонбой. Ҳожати йўқ.

Ҳафиза. Ўзим қўяман, тоға... Айтгандай, аям майда-чуйда бериб юборган эдилар. (Чамадонни очмоқчи бўлади.)

Деҳқонбой. Шошманг, Ҳафизахон, аввал анжирни есинлар, ачиб қолади. (Пақирдаги анжирнинг юзини очади.)

Мавлон (анжирдан бирини оғзига солади). Бай-бай-бай...

Ҳафиза. Самоварингиз қаерда?

Мавлон. Уйни қара-чи.

Ҳафиза уйга киради.

Мавлон. Пахта мени кўрса яйрайди.. Менинг бригадам қанча пахта беришини ҳозир сенга айтмайман. Мавлоннинг бригадаси қанча пахта беришини ўзинг чама-лаб кўра қол. Қолган кўсагимни кўрсанг биласан. Қачон далага чиқамиз.

Деҳқонбой. Ҳозир десангиз ҳозир чиқамиз-да.

Мавлон. Йўқ, қоронғи тушсин... Мени парторг кўриб қолса хафа бўлади.

Деҳқонбой (ҳайрон бўлиб). Нега? Бригадирни ўз даласига қўймайдими?

Мавлон. Тобим йўқ...безгак... парторгга тузалма-гунимча далага чиқмайман деб сўз берганман.

Ҳафиза (уйдан чиқади). Тоға, самоварингизни тополмадим.

Мавлон. Келинойинг шаҳарга кетгандан бери ўзим ҳам ҳеч нарсани тополмайман. Юр, қазноқни қарайлик-чи.

Иккови чиқиб кетади. Деҳқонбой чамадон ва пақирни олиб уйга киради.

Қўзиев (товуши). Юсуф, сен кетавер. Мен бригадирга учрашмоқчиман.

Қўзиев киради ва Мавлоннинг эшигини қоқади.

Деҳқонбой уйдан чиқади.

Қўзиев (афтига қарамай). Салом, Мавлон ака, мен яна ўша масала билан келдим. (Деҳқонбойни кўриб.) Ие, кечирасиз... бригадир уйдаими?

Деҳқонбой. Ҳозир айтиб келаман...

Қўзиев. Йўқ, йўқ, овора бўлманг, туратураман... Кечирасиз, сизни биринчи кўришим, колхозга яқинда келдингизми?

Деҳқонбой. Шу бугун келдим.

Қўзиев. Шунақами?.. Қалай Мирзачўл?..

Деҳқонбой. Ҳали ҳеч қаерни кўрганамча йўқ.

Пауза

Қўзиев. Папирое чекасизми?

Деҳқонбой. Чекаман.

Қўзиев (*папирос узатиб*). «Давай, закурим, товариш, по одной...»

Деҳқонбой. «Давай, закурим, товариш мой...»

Қўзиев Деҳқонбойга, Деҳқонбой Қўзиевга папирос беради: бир-бирининг гугуртидан папирое тутатади.

Деҳқонбой (*Қўзиевнинг лентасига ишора қилиб*).
Урушга борган экансиз...

Қўзиев. Сиз-чи?

Деҳқонбой. Мен ҳам борганман.

Қўзиев (*хурсанд бўлиб*). Шунақами... Сўрашиб қўяйлик бўлмаса... (*Қўл бериб*.) Ҳошим, Ҳошим Қўзиев... сапёр...

Деҳқонбой. Деҳқонбой. Немисни қаергача қувиб бордингиз?

Қўзиев. Немисга етолмадим, ака; келишда қадамлаб келди-ю, қочишда ёмон ҳам шаталоқ отиб қочди-е! Уруш бўлган жойларни кўрдим, холос. Бутун урушни кўприк солиш, кўприк тузатиш билан ўтказдим. Насиб экан-да...

Деҳқонбой. Медалингиздан кўприк солиш ҳам жанговар ишга ўхшайди-ку.

Қўзиев. Уҳў. Ҳар кўприклар солдикки!.. Будапештдан қайтдим. Биз солган кўприклардан ўтгандирсиз...

Деҳқонбой. Мен Шарқий Пруссияда өдим.

Қўзиев. Бошқа томонда экансиз-да. Мирзачўлга қаердан келдингиз?

Деҳқонбой. Анжам областдаман.

Қўзиев. Бу ерга ҳам бошқа томондан келган экансиз-да? Мен Самарқанд области, Узгариш қишлоғидан. Қишлоғимизнинг эски оти Сийқа танга эди. Эшитгандирсиз?

Деҳқонбой. Сийқа танга? (Кулиб.) Илгари хўп ғалати отлар қўйишар экан-да. Сийқа танга-я!..

Қўзиев. Қишлоғимизда бир бой ўтган экан. Шу бой мачит солмоқчи бўлиб битта уста ёллабди. Бой устага ҳар ҳафта ярим танга берар экан. Уста ярим тангани олиб ўша куни бойнинг хотинларидан бирига берар экан... Қандоқ қилсин, у вақтда уйланиш қийин, бўйдоқчилик.. Бой ҳалиги тангани хотинидан тортиб олиб, бир ҳафтадан кейин яна устага берар экан. Шунақа қилиб, танга қўлдан қўлга ўтавериб сийқа бўлиб кетган экан!

Деҳқонбой (кулиб). Мачит битибдими?

Қўзиев. Танга ўтмас бўлгандан кейин мачит орайўлда қолиб кетибди... Узимизнинг қишлоқда бир мактаб, бир клуб, қанчадан-қанча уй-жой солганман...

Деҳқонбой. Бинокормисиз? Яхши...

Қўзиев. Э, ака, жон-дилим иморат!.. Бугун қарайсизки, қуруқ ер, бақа сакраб юрибди; эртага қарайсизки лой, тараша. Бир вақт келиб қарайсизки, бир томонла райҳон, бир томонда жамбил, ҳаво ранг дераза, пушти парда, нозанин ёр... (Уф тортиб). Лекин бу ерда... (Жим қолади.)

Деҳқонбой. Бу ерда шўр иморатнинг офати бўлса керак?

Қўзиев. Гап шўрда эмас!

Деҳқонбой. Нимада?

Қўзиев. Қўйинг, танишган замонамиз ҳасрат қилмай...

Деҳқонбой. Сабр қилсангиз ҳаво ранг дераза ҳам бўлади, пушти парда ҳам бўлади. Қанақа ёр дедингиз ҳали?

Қўзиев. Нозанин ёр...
Салтанат (товуши).

Поезд келади шошиб,
Шунда келган ёрмикин?..

Қўзиев (уни қаршилаб).

Тоза қаранг, ўртоқжон.
Менинг ёрим бормикин?..

Салтанат киради.

Лабларинг, лаълу, тишинг гавҳар, кўзинг фирузадай,
Икки бетинг қип-қизил — хумдонда пишган кўзадай.

Салтанат! Жоним!

Салтанат (жеркиб). Гапирманг!.. Ўтган куни Қундузхон билан нима деб лақиллашиб турган эдингиз?

Қўзиев. Йўл тўғрисида гаплашдик.

Салтанат. Йўл тўғрисида ҳир-ҳир кулмасдан гаплашиб бўлмас эканми?

Қўзиев. Ахир, бу йўлларни кўрмайсанми, турган битгани кулги-ку, дўқира-дўқир...

Салтанат. Эрталаб нима тўғрисида гаплашиб турган эдиларинг?

Қўзиев. Тахта тўғрисида.

Салтанат. Тахтанинг ҳам турган битгани кулги эканми? (Деҳқонбойни кўриб қолади.) Шошиб турибман... Бугун соат саккизда комсомол мажлиси — бир. (Деҳқонбойга.) Ҳафизахонга ҳам айтиб қўйинг.

Қўзиев. Салтанат, мажлисда бирга ўтирамизми?

Салтанат (кўз қисиб). Хайр, Ҳошим ака... (Чопиб чиқиб кетади.)

Деҳқонбой. Нозанин ёрнинг тайёридан борга ўхшаб қолди-ку.

Қўзиев. Нозанин ёр борку-я, лекин... (Тажани бўлиб қўл силтаб.) Бўғилиб кетасан киши!..

Деҳқонбой. Ҳа, нега бўғиласиз?

Қўзиев. Бўғилмасдан бўладими!.. Мен бинокорман. Колхозда бинокорлик масаласи думи хуржунда бўлгани учун келганимдан бери пахтада ивирсиб юрибман. Пахта-ни билмайман!! Мен бинокорман, ахир!.. Колхознинг бир вагондан ортиқ тахтаси бор, ҳар кўрганимда юрагим эзилиб кетади: нотўғри тахлашган! Бригадирга шунча айтаман: «қой, ака, менга икки соатгина жавоб беринг, шуни бошқатдан тахлаб қўяй» дейман. Қаёқда!.. Ана, дейди, мана, дейди. Ҳозир яна бир айтиб кўраман, йўқ деса раисга арз қиламан, парторгга бориб дод дейман!..

Деҳқонбой (ҳайрон бўлиб). Бригадирингиз Мавлон аками?

Қўзиев. Ҳа-да!.. Танийсизми?

Деҳқонбой. Мавлон ака қаллиғимнинг тоғаси бўлади.

Қўзиев. Э, саломат бўлсинлар!.. (Кетмоқчи бўлади.)

Деҳқонбой. Тушунолмадим... Мавлон ака яхши бригадир-ку...

Қўзиев. Мен ҳам шунақа деяпман-ку...

Ҳафиза (киради). Салом... (Уйга кириб кетади.)

Қўзиев. Сизнинг нозанин ёрингизми?

Деҳқонбой. Ҳа... қаллиғим.

Қўзиев. Дуруст, дуруст...

Ҳафиза (уйдан пақир кўтариб чиқади). Кечирасиз, сувни қаердан оласизлар?

Қўзиев. Сувними? Сувни каналдан олиб келамиз. Пақирни беринг, олиб келиб бераман.

Деҳқонбой. Йўқ, ўзим...

Деҳқонбой пақирни Ҳафизанинг қўлидан олади.

Ҳафиза. Мен ҳам бораман.

Қўзиев (йўл кўрсатиб). Мана шундоқ тушиб, аввал ўнгга, кейин чапга буриласизлар.

Ҳафиза билан Деҳқонбой чиқиб кетади.

Қўзиев (Қайтиб Мавлоннинг эшиги олдига ўтиради, ўзича.) Кутаман! Қўймайман! (Бармоғи билан санаб.) Тахта. Чий. Кўсак... Йўқ, кўсак керакмас!

Мавлон қунишиб киради ва пашшахонага томон боради.

Тахта, ғишт!

Мавлон. Ҳа, ғишт жинниси! Ишлар қалай? Даладан келдингми? Мен йўқ, иш қанақа бораётибди? Қанча кўсак тердиларинг?

Қўзиев. Тердик...

Мавлон. Сен, ўзинг қанча тердинг?

Қўзиев. Тердим...

Мавлон. Бугун ҳам 50 кило тергандирсан-да!.. Пахта деса саратонда қўлинг совқотади... (Пашшахонага киради.)

Қўзиев. Бугун эллик кило терганим йўқ...

Мавлон (бошини чиқариб). Ростданми? Кўпроқ тердингми? Қанча?

Қўзиев. Бугун қирқ уч кило тердим... Кўсак те-ришга уқувим йўқ.

Мавлон (Анграйиб туриб бирдан). Минг лаънат! (Пашшахонани ёпади, яна очади.) Менга қара, Қўзиев, ҳеч ўйлайсанми? Фикр-ёдинг нимада ўзи?

Қўзиев. Тахтада.

Мавлон. Минг лаънат! Кеча ғиштдан теккан эди, энди тахтадан тегибди-да!

Қўзиев. Уч-тўртта одам беринг, шуни бошқатдан тахлаб қўяй!

Мавлон (бўғилиб). Менга тахта эмас, пахта керак! Пахта!!

Қўзиев (Ялиниб). Шундай яхши тахта чириб кетади, Мавлон ака..

Мавлон (бирдан юмшаб). Бери кел. Қўрқма, бери-роқ кел! Менга қара, Қўзиев! Сен Мирзачўлга нимага келдинг? (Тажанг бўлиб). Эртага раисга айтаман, сени колхоздан жўнатсин.

Қўзиев. Тахта нобуд бўлади. Мавлон ака..

Мавлон (хуноб бўлиб). Эртага эмас, ҳозир айтаман! (Туради.) Ҳозир бориб айтаман. Менинг бригадамда қирқ уч кило кўсак терса-я! Мавлоннинг бригадасида қирқ уч кило терса-я... «Пахта» десам, «Тахта» дейди... Такасалтанг!..

Қўзиев (аччиғи келиб). Ким такасалтанг?

Мавлон. Сен.. Шаҳрингга бориб фиштингни тер, Мирзачўлга келишни сенга ким қўйган эди! (Чиқиб кетади.)

Салтанат киради.

Қўзиев. Кетаман!.. Колхоздан кетаман!.. Бутунлай кетаман...

Салтанат. Қаёққа? Одамлар келаётибди-ю сиз кетасизми?

Қўзиев жаҳл билан чиқиб кетади.

Салтанат. «Кетаман»? «Бутунлай кетаман»? (Ийғлайди.) Энди нима қиламан?..

Одилов киради.

Одилов. Ҳа, Салтанат, нима бўлди?.. Салтанат, гапирсанг-чи.

Салтанат (*Йиғлаб*). Ҳошимжон акам кетармишлар...

Одилов. Қўзиевми? Қаёққа?

Салтанат (*Упкасини туюлмай*). Колхоздан кетармишлар... Бутунлай кетармишлар...

Одилов. Шунақами? Кутмаган эдим... Яхши комсомол эди-ку...

Салтанат. (*Йиғлаб*). Бирам яхши эдики...

Одилов. Хўп, гаплашиб кўраимиз.

Салтанат (*ёлвориб*). Гаплашинг, Одилов ака...

Ҳозир гаплашинг...

Одилов. Хўп. Қаёқда ўзи?

Салтанат. Ҳозир топиб келаман...

Одилов (*Салтанатни тўхтатиб*). Шошма! Ана у Мавлон аканинг жияними?

Салтанат. Ҳа. Ана у куёви... (*Йиғлайди.*)

Деҳқонбой билан Ҳафиза киради.

Ҳафиза, Деҳқонбой. Салом.

Салтанат. Танишинглар, бизнинг парторг... (*Чикиб кетади.*)

Одилов. Хуш келибсизлар!.. Қалай, ўрнашиб олдиларингми?

Деҳқонбой. Ҳафиза тоғасиникида туради. Мен ётоққа ўрнашдим. Кечирасиз... (*Сувни уйга олиб киради.*)

Ҳафиза. Сув узоқроқ экан.

Одилов. Каналдан қишлоққа қувур ётқизилса бўлар эди, бироқ қийин, одам етишмайди... Мана энди сизлар ёрдам қиласизлар. Ҳали кўп ишлар қилишимиз керак.

Деҳқонбой (*уйдан чиқади*). Мавлон ака қани?

Одилов. Тоғангиз ўзини эҳтиёт қилмайди. Бугун қимирламай ётаман деб менга сўз берган эди... Хўп яхши

пахтакор-ку, лекин... ўзингиз яхши биларсиз? (Деҳқонбойга.) Қалай, Мирзачўл ёқдими?

Деҳқонбой. Нима десам экан... Йўқ, ёқмади.

Одиров. Ҳм... (Ҳафизага.) Сизга-чи?

Ҳафиза. Менга ҳам ёқмади. Биласизми, бизнинг Ўзбекистон шоҳи сўзана, Мирзачўл мана шу шоҳи сўзанага тушган чипта ямоқ!

Деҳқонбой. Қишлоғимизда обком вакили шундоқ деганда мен бу гапнинг маъносига унча тушунмаган эканман, Мирзачўлни кўриб мана энди тушундим.

Одиров (икковига ер остидан разм солади ва ўйланиб туриб). Чипта ямоқ... Мирзачўлни ҳам шоҳи сўзанага айлантирамиз.

Деҳқонбой. Кечирасиз... Биз Мавлон аканинг бригадасида ишласакмикин деган эдик. Ҳужумда тажрибалик командир яхши-да.

Одиров. Мирзачўлга ҳужум қилмоқчимисизлар? Мен раисга айтиб кўраман. Бирга айтамиз.

Ҳафиза. Раҳмат...

Одиров. Ҳужум қиламиз денг... Ҳужум яхши нарса... Баъзи одамлар чекинмоқчи...

Деҳқонбой. Комсомолларданми?

Одиров. Битта комсомол. Сизлардан аввалроқ келган бир йигит. Қўзиёв деган...

Деҳқонбой. Ҳошим Қўзиёвми? Ундоқ эмасдир... Мен боя гаплашган эдим. Бинокор экан. Пахтани унча билмайман дейди. Бинокорликдан гапирсангиз кўзлари чақнаб кетади. «Колхознинг тахтаси бор экан, нотўғри тахлашган, чириб кетади» дейди. Шу тўғрида гаплашгани Мавлон аканинг олдига келган эди.

Одиров. Мавлон аканинг олдига? Тахта тўғрисида? Ҳим... маълум бўлди... Шунинг учун кетаман деган экан-да. Мавлон ака пахтадан бошқа нарсами тая олмайди. Қўзиёвга сушилка солдириш керак... Ҳўп, бу тўғрида

гаплашамиз... Хўш, ўзингиз-чи, ўзингиз нима иш қилар эдингиз?

Деҳқонбой. Пахтакорман... Кейинги вақтда бригадир эдим.

Одилов. Бу ерда нима иш қилмоқчисиз?

Деҳқонбой. Катта ниятлар билан келганмиз...

Одилов. Эшитсак мумкинми?

Деҳқонбой. Мумкин. Урушдан қайтишда Тошкентга тушдим. Қизил майдонни кўрдим. Навоий театрини кўрдим... Эски Жўвага бордик. Бир томон боғ, бир томон стадион, театр, кино... Ҳайрон бўлдим: бунинг нимаси Эски Жўва, нима учун Эски Жўва?..

Одилов. Эскидан қолган от.

Деҳқонбой (шавқ билан). Бир вақти келиб Мирзачўл ҳам шунақа эскидан қолган от бўлиб қолса, келган одам «Бунинг нимаси Мирзачўл? Нима учун Мирзачўл?» деса... Менинг орзум, бизнинг орзумиз мана шу!

Одилов (Деҳқонбойга бошдан-оёқ разм солиб). Кўп яхши орзу!..

Раҳимжон ҳовлиқиб киради.

Раҳимжон. Иш чатоқ, Мавлон ака ётиб қолди. Идорага келган эди, бирдан безгак титратса бўладими!..

Ҳафиза. Қаердалар?

Раҳимжон. Идорада. Диванга ётқизиб қўйдим. Салтанат қараб турибди.

Ҳафиза югуриб чиқиб кетади.

Одилов (Ҳафизанинг кетидан чиқиб кетмоқчи бўлган Деҳқонбойга). Шошманг... (Раҳимжонга.) Докторга одам юбордингизми?

Раҳимжон. Юбордим. Қўзиёев кетди.

Одилов. Мавлон ака бу ерда ётмайди ҳам, тузалмайди ҳам!

Раҳимжон. Районга, касалхонага юборамиз.
Одилов. Райондан қочиб келади. Тошкентга юбориш керак!..
Раҳимжон. Аттанг!.. Шундай долзарб вақтда энг яхши бригадиримиз ётиб қолди-да!
Қўзиев (*Киради*). Келди, доктор келди!..
Раҳимжон. Баракалла!
Одилов (*Уйлаб туриб*). Мавлон ака тузалиб келгунча бригадирликка...
Раҳимжон. Ҳайронман, кимни қўямиз?
Одилов. Деҳқонбойни қўйсак-чи?
Деҳқонбой. Меними?
Қўзиев (*Суюниб*). Жон ака, хўп денг! Уч-тўрт кун бўлса ҳам орқамга офтоб тегсин.

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

Ўша саҳна, фақат сўри йўқ. Орадан икки ҳафта ўтган. Ғўзапоя йиғиб олинган. Одилов бошлиқ комсомоллар зовур тозалашмоқда. Қўзиев зовурга солинган кўприкни битирмоқда. Унинг олдида патефон ашула айтмоқда.

Одилов. Ҳа, баракалла!.. Деҳқонбой, қани, нари ёққа ўтинглар-чи.

Одилов билан Қўзиевдан бошқа ҳамма чиқиб кетади.

Қўзиев. Пахтани йиғиб-териб олдик, зовурларни ҳам бугун тозалаб бўламиз, шудгорни трактор қилади, одамлар бўшайди... Бинокорликни ҳозир бошламасак, қачон бошлаймиз?

Одилов (кулиб). Бошладинг-ку! Хамирнинг учидан патир деб сушилка солдинг-ку!

Қўзиев. Сушилка нима?.. Уй керак, клуб керак...

Одилов. Шундақами?.. Эртага бўладиган правление мажлисида биринчи масала — бинокорлик бригадаси тузиш масаласи! Бўлдими?

Қўзиев (мамнуният билан). Бўлди... (Патефонни кўтариб кетмоқчи бўлади.) Мумкинми... яна битта савол...

Одилов. Хўп.

Қўзиев. Музикани яхши кўрасизми?

Одилов. Нима эди?

Қўзиев. Колхозда биронта чолғу йўқ.

Одилов. Нега? Танбур, дутор...

Қўзиев. Қачонгача дуторнинг қорнини қашлаймиз? Деҳқонбой менга духовой оркестр ташкил қилишни топширди. Комсомол комитетининг топшириғи! Бажармаслик мумкинми? Раҳимжон акага чолғу олиб беринг десам «мактабда пианино бор, пианино чалиб туринглар» дейди.

Одилов. Хўп, буни ҳам гаплашамиз.

Қўзиев. Яшанг.

Қўзиев чиқиб кетади.

Раҳимжон (*киради*). Салом, ўртоқ Одилов. Зовурларни бугун тозалаб бўламиз чоғи?

Одилов. Албатта!

Раҳимжон. Ёшлик хўп яхши-да!.. Комсомолларни кўрсам жоним роҳат қилади. Нима ишга ёпишса, ўн қўллаб ёпишади-я! Ут! Олов!..

Одилов. Деҳқонбойни комсомол комитетининг секретарлигига тавсия қилиб янглишмабмиз.

Раҳимжон. Ўҳу, нимасини айтасиз!.. Раисга тиним йўқ. Раис озадиган бўлди. Сиз Кисловодскка боргин дейсиз, мана Кисловодск!.. Жонинг роҳат қилади. (*Мамнуният билан.*) Ҳафизани айтмайсизми!.. Иккови бир олманинг икки палласи!

Одилов. Қўзиев-чи?

Раҳимжон. Қўзиевми? Қўзиев ўша олманинг учинчи палласи-да! Сушилкасини қаранг, жонинг роҳат қилади..

Одилов. Бинокорлик бригадасига шунинг ўзини бригадир қила қолсак нима бўлади?

Раҳимжон. Иккала қўлимни кўтараман! Узи билан гаплашиш керак.

Салтанат (товуши эшитилади). Раҳимжон ака! Раҳимжон ака!

Салтанат югуриб киради.

Салтанат. Сизни қидира бериб оёғимда оёқ қолмади. Райводхозга телефон қилар эмишсиз — бир; райижроком сводка сўраётибди — икки; ёнилғи олиб келишди — уч... Эртага идорада ўтирмайман, комсомоллар билан далага чиқаман — тўрт...

Раҳимжон. Менга қара, Салтанат!

Салтанат. Чиқма демоқчимисиз? Мен ҳам комсомолман, чиқаман. Гапингизга қулоқ солмайман.

Раҳимжон. Хўп, эртага қулоқ солмасанг майли, лекин бугун қулоқ сол. Қўзиевга айт, менга учрашсин. (Салтанатни тўхтатиб.) Шошма, телеграммани юбордингми?

Салтанат. Қанақа телеграмма?

Раҳимжон. Мавлон акага... э-э-э. (Пешонасига уриб). Телеграммани ўзим юбормоқчи эдим-а!.. Эсимдан чиқибди.

Одилов. Яхши бўлмабди. Мавлон ака касалхонада егани ичига тушмаётгандир. Ўзингиз биласиз-ку Мавлон акани...

Раҳимжон. Ҳай, аттанг!..

Салтанат. Бармоғингизни буксангиз эсингиздан чиқмас эди.

Одилов. Салтанат, почтага ўзинг бориб келгин.

Раҳимжон. Машинада бориб келасан.

Салтанат (бармоғини букиб). Телеграмма — икки... Беринг!

Раҳимжон (Одиловга қоғоз бериб). Сиз ёзинг. (Тездаги чироқни ёқади.)

О д и л о в. (Ёзоди.) «Тошкент... касалхонаси...»

Раҳимжон. «Пахтани муддатидан олдин йиғиб-териб олдик. Сизнинг бригадангиз планни биринчи бўлиб бажарди...» Зовур тўғрисида ҳам ёзиш керакдир?

О д и л о в. Албатта!

Салтанат. «Тезроқ тузалиб келинг...»

О д и л о в. Тўғри. Ма, Салтанат. (Қоғозни беради.)

Салтанат (қоғозни папкага солади ва Раҳимжоннинг бармоғини букади). Райводхозга телефон қилинг, эсингиздан чиқмасин — бир!..

Раҳимжон. Ҳозир идорага бораман. (Одиловга.) Сиз қаёққа?

О д и л о в. Деҳқонбой билан гаплашмоқчиман.

Салтанат (уйўлга қараб). Деҳқонбой акам келаётибдилар.

Раҳимжон. Қани? Ҳа, тамом, зовур битибди!

Комсомоллар ашула айтиб кетишади. Ҳафиза билан Деҳқонбой саҳнада қолади.

Деҳқонбой. Рапорт беришимиз мумкин: ҳамма зовурларни тозалаб бўлдик.

Раҳимжон. Баракалла!.. Ўт! Олов! Салтанат, сводка ёз! (Шоферга.) Карим! Идорага кетдик!

Раҳимжон билан Салтанат кетади. Машина жўнайди.

О д и л о в. Ҳорманглар энди! Хужум давом этаётибдими?

Деҳқонбой. Бутун фронт бўйлаб хужум давом этаётибди.

О д и л о в. Бутун фронт бўйлаб? Айтгандай, ипакчилик бригадаси тўғрисида ҳам уйлаб кўрдиларингми?

Ҳафиза. Иккита кружок ташкил қилишга тўғри келаётибди.

Деҳқонбой. Ҳа, кампирларга алоҳида кружок ташкил қиламиз.

Ҳафиза. Кампирлар деманг!.. Ўрта ёшлик жувонлар...

Одилов. Хўп, хўп. Ўрта ёшлик жувонлар ҳам рози бўлишибди-да. Кўп яхши. Ўзингиз бригадир бўласиз.

Ҳафиза. Кўрамиз...

Одилов. Яна нима гап?

Деҳқонбой. Иш кўп, ўртоқ Одилов... Нимадан бошлашимни ҳам билмайман.

Одилов. Овқат едиларингми?

Ҳафиза. Йўқ.

Одилов. Мана шундан бошлаш керак.

Ҳафиза. Йўқ, бир нарса айтмоқчи эдим...

Одилов. Аввал таом, баъдаз калом.

Деҳқонбой. Тўғри, ўртоқ Одилов (Ҳафизага ишора қилиб.) тўқ бола оч болани ўйламайди. (Ҳафизага.) Оч бола тўқ бола билан ўйнамайди.

Ҳафиза. Хўп, овқат пишириб бераман. (Уйга кириб кетади.)

Хор.

Деҳқонбой. Анжанликлар...

Одилов. Ҳамқишлоқларингизми?

Деҳқонбой. Ҳа... Бугун уйқу йўқ.

Одилов. Эртаги ҳужумга тайёрлик кўришаётибди.

Деҳқонбой. Мавлон аканинг ётиб қолгани ёмон бўлди-да. Янги ер очишда бизга катта ёрдами тегар эди. Тажрибаси бор, ернинг тилини билар эди. Биз Мирзачўлда ҳали янгимиз.

Одилов. Мирзачўлда бир вақтлар ҳамма, ҳатто Мавлон аканинг ўзи ҳам янги эди. Сизлар, янги бўлсаларинг ҳам, янгидан-янги масалалар кўтараётибсизлар. Ботқоқнинг нариги томонидан олинадиган зовур тўғри-

сида бир фикр чиқиб қолди. Мен агроном билан гаплашган эдим.

Деҳқонбой (қизиқиб). Қанақа фикр экан?

Одилов. Шу зовур ана у томондан... ҳу ана у ердан олиб ўтилса...

Деҳқонбой. Ичкарида план бор... кирайлик!

Одилов. Юринг-чи... Шу зовурни...

Одилов билан Деҳқонбой уйга кириб кетади.

Салтанат (киради). Одилов ака! Одилов ака!..

Ҳафиза (эшикдан бошини чиқариб). Келинг, Салтанатхон, уйдалар... (Салтанат уйга кириб кетади.)

Қўзиев патефон кўтариб киради ва ашулага қўшилади. Салтанат уйдан чиқади. Қўзиевнинг орқасига келиб туради ва у ҳам ашулага қўшилади.

Қўзиев (аланглаб, сўнг Салтанатни кўриб). Салтанат!..

Салтанат (аразлаб). Шунақа экан-да, идорага бир кирай ҳам демайсиз! Қаерларда юрасиз?

Қўзиев. «Ўзим ҳар жойдаман, кўнглим сендадир» деган экан шоир.

Салтанат. Қанақа шоир экан у, кўнглини суйганига ташлаб, ўзи ҳар қаёқларда юрадиган?

Қўзиев. Шоир юрса юраверсин, мен келдим-ку...

Салтанат (аразлаб). Келганингиз маълум эмас...

Қўзиев. Жонимни жонингга қоқай!.. (Қўлидан ушлаб ўзига тортмоқчи бўлади.)

Салтанат. И-и, бу қўлимга тегманг, ишларим чалкашиб кетади... (Бармоқларини кўрсатиб.) Мана бу — агроном... мана бу — телеграмма... Мана бу — сиз!..

Қўзиев. Шу-я. (Уша бармоғини ўпади.)

Салтанат. Раҳимжон акамга учрар эмишсиз. Сизни бригадир қилишмоқчи!

Қўзиев. Қанақа бригадир?

Салтанат. Бинокорлик бригадаси тузилади!

Қўзиев. А! (Ирғишлайди. Салтанатнинг икки юзидан ўпиб, чопиб чиқиб кетади.)

Салтанат (қўлига қараб.) Вой... ишларим чалкашиб кетди. Бу — телеграмма... бу-чи? (Эслаб.) Ҳа, агроном!.. (Чопиб чиқиб кетмоқчи бўлади.)

Чамадон кўтариб Мавлон киради.

Мавлон. Салтанат!..

Салтанат. Ким?

Мавлон. Салом, Салтанат!

Салтанат (ҳайрон бўлиб). Мавлон ака? Салом... Сиз ахир... Тошкентда... касалхонада эдингиз-ку..

Мавлон. Ҳа, Тошкентда, касалхонада ётибман. Бас ётганим! Нима қилиб юрибсан, бемаҳалда? Нега ухламадинг?

Салтанат. Ҳеч ким ҳам ухлагани йўқ...

Мавлон. Ҳеч ким ҳам ухлагани йўқ? Ҳим, аҳвол чатоқ дегин? Кўсак ҳали кўпми? Жуда кўпми?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака. Пахтани йиғиб-те-риб олдик. Далада бир туп ҳам ғўзапоя қолгани йўқ.

Мавлон. Менга тасалли берма. Тасалли беришга докторлардан, профессорлардан уста эмассан.

Салтанат. Тасалли бераётганим йўқ. Сизга телеграмма юбормоқчи эдик.

Мавлон (тушунмай). Телеграмма? Келганим яхши бўлибди-да?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака, планни бажарганимиз тўғрисида телеграмма бермоқчи эдик. Мана!

Мавлон. Қани... (Ишонмай қоғозни олади ва чи-роққа солиб ўқийди.)

Салтанат (ўзича). Раҳимжон акага айтай... (Чопиб чиқиб кетади.)

Мавлон. Хайрият, йиғиб-териб олишибди... (Уйлаб.) Йўқ, менга тасалли бериб ёзилган гап бўлмасин тагин. Ҳа, албатта! (Таъкидлаб.) «Тезроқ тузалиб келинг»!

Уйдан Ҳафиза чиқади.

Ҳафиза (Мавлонни кўриб). Тоға!.. Салом! Тузалиб келдингизми? Икки ҳафтадан кейин келасиз деб эшитган эдик-ку.

Мавлон. Шовқин солма, жияним. Сестраларнинг шовқинидан қулоғимда қулоқ қолгани йўқ, энди сен ҳам борми... Утир! Салтанат қаёқдаги гапларни гапирди... Ростини айт, қанча кўсак қолди? Менинг бригадам қалай?

Ҳафиза. Вой, тоға... Кўсак қолгани йўқ!.. Бригадангиз биринчи бўлиб бажарди.

Мавлон. Ростми? Салтанат рост айтган экан-да. Телеграмма рост экан-да... Менинг бригадам биринчи ўринда дегин? Менинг йўқлигимни билинтирмабсизларда. Баракалла!.. Касалхонада икки ҳафта ётган бўлсам, икки ҳафта дунё кўзимга қоронғи бўлди: бригадам кўсакни йиғиб-териб ола олмаса, кўсак нобуд бўлса.. ҳар йилги обрўдан маҳрум бўлсам!..

Ҳафиза. Биз қўярмидик!..

Мавлон. Баракалла! Доктор қилмаган давони сизлар қилдиларинг. Мана энди тузалдим. Қани, гапир, колхоз бўйича неча центнер, менинг бригадам бўйича неча центнер?

Ҳафиза. Колхоз бўйича 27, сизнинг бригадангиз бўйича 35 центнердан. Ҳозир, Деҳқонбойни чақириб чиқай. (Уйга киради.) Деҳқонбой ака, тоғам келдилар!..

Мавлон (ҳайрон ва даргазаб бўлиб). Ие, бу қандоқ бўлди: тўйсиз, никоҳсиз...

Ҳафиза ва ундан кейин Деҳқонбой чиқади.

Д е х қ о н б о й. Салом, тоға!...

Д е х қ о н б о й қулоч ёзиб боради, лекин М а в л о н четга қараб бир қўлини бермоқчи бўлганда, уйдан чиққан Одиловни кўриб қолади-да, Д е х қ о н б о й билан қучоқлашиб кўришади.

О д и л о в. Салом, Мавлон ака.

Р а ҳ и м ж о н келади.

Р а ҳ и м ж о н. Салом! Муддатидан илгари келибсизда. Ҳозир колхозда ҳамма иш муддатидан илгари бўлаёттибди!..

М а в л о н. Ўтиринглар, ўтиринглар. Раҳмат... Бригадирни йўқлаб телеграмма юборибсизлар...

Р а ҳ и м ж о н (хижолат бўлиб). Э, Мавлон ака, айб менда: телеграммани ўз қўлим билан юбораман деб эсимдан чиқибди.

М а в л о н. Нега? Олдим. Мана.

Р а ҳ и м ж о н. Ие, дарров олдингизми?

О д и л о в (кулиб). Салтанат берган телеграмма телеграммадан ҳам тез боради.

Р а ҳ и м ж о н. Муддатдан илгари боради.

М а в л о н. Қани, гапиринглар, қандоқ бўлди, нима бўлди?.. Менинг бригадам биринчи бўлиб бажарибдими?

Р а ҳ и м ж о н. Деҳқонбойга қуллуқ қилинг.

М а в л о н. Деҳқонбойга?

О д и л о в. Сизнинг ўрнингизни босиб турди, йўқлигингизни билинтирмади.

М а в л о н (Деҳқонбойга). Шунақами?

Д е х қ о н б о й. Қўлимиздан келганча ҳаракат қилдик... Яна бир иш қилмоқчимиз, Мавлон ака.

М а в л о н. Сен қилмоқчимисан? (Кулиб.) Йўқ, бригадир келди, ҳамма ишни энди бригадирнинг ўзи қилади.

Ҳ а ф и з а. Йўқ, тоға, аввал қулоқ солинг.

Мавлон. Бугун ишдан гапирмаймиз. Эртага галлашамиз.

Ҳафиза. Тоға, биз ортага...

Мавлон (кулиб). Тоғанг бир нима дегандан кейин дарров «хўп» дегин. (Ярим жиддий.) Тоғангни писанд қилмасанг, бригадирни писанд қилишинг керак... Икки ҳафта касалхонада ётиб далада ишлагандан кўпроқ чарчадим. Қўй, бир кеча дам олай. Вақтни чоғ... Менинг бригадам биринчи бўлиб бажарибди. Бугун бир айш қилайлик. Сен жиянман десанг ҳозир меҳмонларни зиёфат қилгин.

Одиров (Деҳқонбой билан кўз уриштириб). Кейинроқ бўлар, зиёфат қочмайди, Мавлон ака.

Деҳқонбой. Ҳозир мавриди эмас.

Мавлон (ўпкалаб). Майли, зоримиз бор, зўримиз йўқ.

Раҳимжон (шошиб). Бирпас ўтирайлик. Нима қиласизлар бригадирни хафа қилиб.

Мавлон. Ҳа, баракалла... Бормисиз, раис! Ҳафиза, юр, винодан олиб чиқайлик.

Ҳафиза билан Мавлон чиқиб кетмоқчи бўлади. Қўзиевнинг товуши эшитилади: «Деҳқонбой ака!» Қўзиев киради. Мавлон рўпарасидан чиқиб қолган Қўзиевни кўриб таъби хира бўлиб тўхтади. Ҳафиза чиқиб кетади.

Қўзиев. Салом, Мавлон ака!

Мавлон. Ҳали ҳам шу ердамисан?

Қўзиев (Норози тарзда). Тузалиб келибсиз-да, а?

Мавлон (Раҳимжонга). Кетмабди-да. (Деҳқонбойга.) Бу такасалтангни бригададан ҳайдамадингми?

Раҳимжон. Э-э, Қўзиевни унақа деманг.

Деҳқонбой. Қўзиев такасалтанг эмас, Мавлон ака...

Мавлон. Шошма, Деҳқонбой! Ҳозир сен бригадир

эмас, мен бригадирман. (Одиловга.) Менинг обрўйимни, бригаданинг обрўйини тўкади. (Раҳимжонга.) Бунинг масаласини ҳал қилиш керак эди.

Раҳимжон. Ҳар кўкатнинг ўз суйган тупроғи бўлади.

Деҳқонбой. Қўзиевни билмайсиз, Мавлон ака.

Мавлон. Ким, менми? Мирзачўлга кеккайиб келиб қийиллаб қочган бунақа жўжа хўрозларни кўп кўрганман. Кетмонга тоби йўқ, «пахта» десанг «тахта» дейди. (Қўзиевга.) Шунақами?

Қўзиев. Пахта ҳам керак, тахта ҳам керак, Мавлон ака!..

Мавлон (Одиловга). Ана, кўрдингизми, яна дўқ қилади!..

Одилов. Колхоз планини муддатидан олдин бажаришига шунинг тахтаси ҳам катта ёрдам берган бўлса нима дейсиз? Қўзиев солган сушилкани бир кўринг..

Мавлон. Қанақа сушилка? Янги сушилка солдими?

Раҳимжон. Ҳўҳ, шунақа сушилка солдики... жонинг роҳат қилади.

Мавлон. Шу Қўзиев-а?

Деҳқонбой. Ҳа, шу такасалтанг..

Мавлон (Қўзиевга). Шунақа ҳунаринг борми?

Қўзиев (мийғида кулиб). Бинокорлик ҳам ҳунарми... тахта нобуд бўлмасин дедим-да...

Ҳафиза вино олиб киради. Деҳқонбой унга қарашади.

Раҳимжон (Қўзиевнинг елкасига қўлини ташлаб). Қўзиевни бригадир қилсак деган фикримиз бор?

Мавлон (ҳайрон бўлиб). Қанақа бригадир?

Раҳимжон. Пахтани билмаса, гишти биледи, тахтани биледи. Бинокорлик бригадаси ташкил қилмоқчимиз, Мавлон ака.

Мавлон. Ҳимм. Шунга бригадир бўлади денг. Бу гишту тахта деб одамларни ишдан қўймаса дейман.

Одилов. Бунинг бригадасига ҳаммамиз, бутун колхоз ёрдам бериши керак. (Қўзиевга.) Энди ярашинглар.

Раҳимжон (Қўзиевга). Қўлингни бер, Ҳошим.

Мавлон (Қўзиевга). Сен бизга ёрдам берибсан, биз ҳам сенга ёрдам берамиз. (Қўл беради.) Қани, ўтиринглар, меҳмонлар!

Ҳамма ўтиради.

Қўзиев косагули бўлгин-чи... Қуй винони! Ёзда ўз қўлим билан тарвуздан солган эдим. Ўз қўлим билан солганман! Хўп, қани нима деб кўтарамиз?

Раҳимжон. Пешқадам бригадиримизнинг саломатлигига!

Одилов. Бригаданинг соғлигига...

Қўзиев. Ярашганимиз учун...

Ҳафиза. Тоғамнинг саломатликларига.

Деҳқонбой. Сафга қайтган командириимизнинг саломатлигига!

Қўзиев. Жуда ошириб юбордиларинг-ку!..

Мавлон. Раҳмат... (Қўзиевга.) Нима дединг?

Ҳамма ичади.

Қўзиев. Жуда яхши тарвуз экан-да, уругини қардан топгансиз?

Мавлон (Ҳафизага). Иссиқ овқатинг ҳам борми?

Ҳафиза (товоқни очиб). Марҳамат, меҳмонлар...

Мавлон. Уҳ-ўҳ-ўҳ! Чучвара-ку!.. (Битгасини оғзига солади.) Ҳай-ҳай, оғизда эриб кетади-я!.. (Чучварага тикилиб, лекин емай ўтирган Раҳимжонни кўриб.)

Олинг, раис!

Раҳимжон (уф тортиб). Хамир овқат... семирти-

ради-да, қурғур!.. (Овқатга қўл узатиб.) Боринг, нима бўлса бўлди!..

Қ ў з и е в (ашула бошлайди).

Уз яратган замонимиз, умримиз боқи,
Тўпланибдир ошноларнинг яқин-йироғи,

Ҳамма қўшилади:

Тўлдириб қуй қадаҳларни, янграсин гул ёр
Халқлар озод, Ватан обод, ҳамма бахтиёр.

С а л т а н а т киради.

Мавлон. Ўтир, Салтанат, чучвара егин...

С а л т а н а т. Раҳмат. Раҳимжон ака, сводкага қўл қўймабсиз. Райижрокомга юбориш керак!

Раҳимжон (тегишиб). Раисга тиним йўқ экан-да... (Қоғозга қўл қўяётиб.) Мана бунақа сводкага қўл қўйсанг жонинг роҳат қилади. Ма, Салтанат!

Мавлон. Мумкинми, мен ҳам кўрсам...

Раҳимжон (қоғозни узатиб). Кўринг, жонингиз роҳат қилсин! Сизнинг бригадангиз зовур тозалашда ҳам олдинда борди, планни муддатидан олдин бажарди...

Мавлон сводкани кўриб таъби хира бўлади.

Мавлон (қоғозни қайтариб беради). Олдинда борган бригада... менинг бригадам эмас. Менинг бригадам ҳатто рўйхатдан тушиб қолибди.

Ҳ а ф и з а. Нега? Қани?..

Д е ҳ қ о н б о й. Нима бўлиб тушиб қолади?

Раҳимжон (сводкани диққат билан кўздан кечиради). Тўққизинчи бригада... бригадир Деҳқонбой... Э, (Салтанатга.) Бригадир Деҳқонбой эмас. Мавлон ака!

С а л т а н а т. Икки ҳафтадан бери Деҳқонбой деб ёзиб юрган эдим.

Раҳимжон. Э, нодон, унда Мавлон аканг йўқ эди, энди келди... Мана, кўриб турибсан-ку!

Ҳафиза (*Салтанатга*). Дарров тузатинг, Салтанатхон!

Салтанат. Бошқатдан ёзаман. Катта хато қилибман. (*Кетади.*)

Одилов (*Мавлонга ер остидан қараб*). Унчалик ҳам катта хато эмас шекилли.

Мавлон (*сохта кулиб*). Албатта... Хато эмас, тўғри... Мен хафа бўлаётганим йўқ. Нега хафа бўламан? Ашуладан ол, Қўзиев.

Қўзиев (*ашула бошлайди*).

Қон-қариндош халқлар ўсган Ватан ҳурмати,
Меҳнатимиз обод қилган гулшан ҳурмати...

Ҳамма қўшилади:

Авлдимиз ўйнаб кулган чаман ҳурмати...

Мавлон (*бирдан қадаҳни кўтариб*). Таклиф бор. Мана шу пиёлани пахтани муддатидан олдин бажарган, зовурларни муддатидан олдин тозалаган Деҳқонбой бригадасининг саломатлигига ичайлик.

Ҳафиза (*Мавлонни секин туртиб*). Нега ундоқ дейсиз!..

Деҳқонбой. Сизнинг бригадангиз, Мавлон ака...

Мавлон. Йўқ, бу ишлар бўлганда Мавлон касалхонада дори ичиб ётган эди. Мавлоннинг бригадаси янги ер очади, пландан ташқари янги ер очади!..

Раҳимжон (*Деҳқонбойга*). Мавлон аканинг ҳали ҳеч гапдан хабари йўқ.

Ҳафиза. Биз сизга мана шу тўғрида гапирмоқчи эдик.

Деҳқонбой. Биз пландан ташқари янги ер очиш масаласини ишлаб чиққанмиз. Прравление тасдиқ қилди.

Қўзиев. Эрта саҳарда янги зовурлар қазигани да-
лага чиқамиз.

Одилов. Шунақа, Мавлон ака, Деҳқонбой комсо-
молларни янги хужумга бошлаётибди.

Мавлон. Деҳқонбой? Бригадир бу ёқда қолиб Деҳ-
қонбой бошлайдими?

Деҳқонбой. Ҳозир тушунтираман, Мавлон ака...
Биз ишни бедапоянинг нарёғидаги ботқоқликдан бошла-
моқчимиз.

Мавлон. Бедапоянинг нарёғи учинчи бригадага
қарайди-ку?

Деҳқонбой. Агар кўплашиб шу ботқоқликни қурит-
сак, биринчидан, учинчи бригада очадиган янги ер яхлит
бўлади; иккинчидан, колхоз чўлнинг бағридан икки гек-
тар ер юлиб олган бўлади.

Одилов. Яхши таклиф...

Мавлон. Ҳмм... Яхши таклиф.. (Бирдан.) Хўп,
мен пландан ташқари уч гектар янги ер очаман!

Ҳафиза. Йўқ, тоға...

Мавлон (бақириб). Узингдан катта бир нима де-
ганда тек ўтир!..

Деҳқонбой. Мавлон ака, гап ҳозир пландан таш-
қари янги ер очиш тўғрисида кетаётгани йўқ, ишни қа-
ердан бошлаш тўғрисида кетаётибди. Янги ер очиш тўғ-
рисида бригада... сизнинг бригадангиз ҳам мажбурият
олди: пландан ташқари беш гектар янги ер очади.

Мавлон. Менинг бригадамми? Бу ҳам сенинг так-
лифингдир?

Деҳқонбой. Бунинг аҳамияти йўқ... Бригада рози.

Мавлон (бақириб). Бригадир рози эмас!

Раҳимжон. Қўрқманг, Мавлон ака, бригадангизда
шундоқ йигитлар бўлгандан кейин беш эмас, олти гек-
тар ҳам очасизлар. Қани, мана шу охирги пиёлани бри-
гаданинг муваффақияти учун ичайлик!

Мавлондан бошқа ҳамма ичади.

Қўзиев. Ие, Мавлон ака... Ичинг!..

Мавлон. Касалхонада узоқ ётиб дорини кўпроқ ичибман, вино кетмаётибди.

Ҳафиза (секин). Тоға.

Пауза. Одиллов Мавлонга ер остидан тикилади.

Мавлон. Меҳмонлар ичишсин... Қуй, Қўзиев. (Киноя билан.) Тўй тўйдайд бўлсин!

Қўзиев. Вино тамом бўлди, Мавлон ака.

Мавлон (туриб). Ҳозир бочкаси билан олиб келаман.

Одиллов. Бас, Мавлон ака!

Мавлон бир тўхтаб, яна чиқиб кетади. Пауза.

Раҳимжон. Безгак одамни шунақа инжиқроқ қилиб қўяди. Ўзига келиб қолар.

Одиллов. Йўқ, Мавлон аканинг касали бошқа...

Салтанат киради.

Салтанат. Раҳимжон ака, ер тузувчилар келишди — бир; МТСдан иккита экскаватор келди — икки...

Ҳамма туради.

Одиллов (Раҳимжонни тўхтатади ва бошқалар чиқиб кетгандан кейин). Мавлон ака билан бир гаплашиш керак, Раҳимжон ака. Айб ўзимизда, ернинг шўрини ювибмизу, одамларнинг дилидаги эскидан қолган шўрни ювишга унча эътибор қилмабмиз...

Раҳимжон. Майли, гаплашинг, лекин хафа қилманг... Жон ўртоқ! Яхши бригадир...

О д и л о в. Хўп.

Раҳимжон чиқиб кетади. Пауза. Кичкина бочка кўтариб Мавлон киради.

Мавлон. Ие, қани меҳмонлар?

Одиллов. Ер тузувчилар келишибди, экскаватор келибди... Идорага кетишди.

Мавлон. Деҳқонбойга уч-тўрт пиёла вино қуйиб берсам бўлар эди.

Одиллов. Ёшлар билан аҳил бўлинг, Мавлон ака. Булар Мирзачўлга зўр ниятлар билан келишган. Ғайратини кўрдингизми?

Мавлон. Деҳқонбойнинг ғайрати жойида... Лекин, ўртоқ Одиллов, той ирғишлайди-ю аравани.. (кўкрагига уриб) от тортади!

Одиллов. Ёлғиз отнинг чанги чиқса ҳам, донғи чиқмайди.

Мавлон (дўнғиллаб). Мирзачўлга кеча келган жўжахўрозларнинг донғи чиқади!..

Одиллов (кулиб). Деҳқонбой жўжахўроз, сиз хўрозмисиз?

Мавлон (Одилловга тик қараб). Мирзачўлнинг хўрозиман десам ҳаддим сиғади! Уттиз беш центнер пахтани ким берди? Мен бердим! Мавлон акангиз берди!

Одиллов. Ёлғиз ўзингиз бердингизми?

Мавлон (бир оз ўйлаб). Менинг бригадам берди.

Одиллов. Ёлғиз ўзимиз?

Мавлон. Ҳа, ёлғиз ўзи! Мен ҳеч кимдан ёрдам сўраганим йўқ! Сўрамайман ҳам!

Одиллов. Шундақами?

Мавлон. Шундоқ!

Одиллов. Чирчиқ, Челябинскнинг ишчилари, Боқунинг нефтчилари билан Украинанинг ғаллакорлари, Дон-

баснинг шахтёрлари билан Уралнинг металлурглари, Москва, Тошкент олимлари сизга ҳеч қанақа ёрдам бергани йўқми?

Узоқ пауза.

Яхши эмас, Мавлон ака. Кўзга яққолроқ кўринай деб ўзингизни кўпчиликдан четга олманг. Ундан кейин, Деҳқонбой хато қилаётган бўлса, ётиғи билан тушунтиринг. Бақришнинг ҳожати йўқ. Раҳбар томоғига зўр бердим, обрўйдан футур кетгани бўлади. Трактор ҳам, кросини тамом бўлиб қолса, пақ-пуқ қилади-ю тўхтади. Бир ўйлаб кўринг, Мавлон ака... Хайр.

О д и л о в чиқиб кетади. Мавлон ўйлаб туриб, вино қуяди ва ичмоқчи бўлганида **Х а ф и з а, Деҳқонбой, Салтанат, Қўзиев** киради.

Х а ф и з а. Ҳали ётганингиз йўқми, тоға?

Мавлон. Сизларга қараб ўтирибман. Ўтиринглар. (*Пиёлани Деҳқонбойга узатиб*). Сенинг таклифингни ўйлаб кўрдим. Бўлади!..

Деҳқонбой (*суюниб пиёлани олади*). Бормисиз, Мавлон ака! Албатта бўлади!

Мавлон. Лекин беш гектар эмас, уч гектар.

Деҳқонбой. Нега, Мавлон ака? Колхоз бўйича пландан ташқари қирқ беш гектар янги ер очамиз. Бизнинг бригадамиз бошқа бригадаларга намуна бўлиши керак.

Мавлон. Сенга ётиғи билан гап уқтириб бўладими, йўқми? Янги ер нима эканини биласанми ўзинг?

Деҳқонбой. Биламан.

Мавлон. Билмайсан!.. Беш гектар янги ер бригада бўйича ҳосилни камида ўн-ўн беш процент тушириб юборади.

Деҳқонбой. Чўлнинг бағридан бригадамиз беш гектар ерни юлиб олгани қолади-ку. Бу йилча туширса нима?

Мавлон. Туширса нима? Сенга ура-ура, чапак... Мен, бригадам бўйича центнер тушиб, ҳар йилги обрўйдан маҳрум бўлай... Қизиқ бўлибди-да!..

Салтанат. Сиз фақат ўз кўмочингизга кул тортар экансиз-да!

Мавлон. Сен, секретарь бўлсанг, машинкангни чиқиллат, бунақа гапларга аралашма!

Қўзиев. Ие, нега аралашмайди!

Деҳқонбой (*мулойимлик билан*). Йўқ, Мавлон ака, Салтанатнинг гапига тушунмадингиз. Биз фақат битта бригада, ҳатто колхоз тўғрисида эмас, бутун мамлакат тўғрисида ўйлашимиз керак. Мамлакатда коммунизм қураётимиз.

Мавлон. Мен ўз бригадамни ҳаммадан аввал коммунизмга олиб чиқсам нима дейсан?

Қўзиев (*файласуфона*). Йўқ, Мавлон ака, битта миҳ билан иморат солиб бўлмайди.

Мавлон. Миҳ? Ким миҳ?

Деҳқонбой. Мен миҳ, сиз миҳ..

Мавлон (*ирғиб ўрнидан туради*). Ким миҳ?

Ҳафиза. Мен ҳам миҳ.

Салтанат. Мен ҳам миҳ.

Қўзиев. Ҳаммамиз ҳам миҳ. Сиз каттароқ миҳ...

Мавлон. Ҳа-ҳа, мен миҳ бўлиб қолдимми!..

Деҳқонбой. Тушунмадингиз, Мавлон ака!

Мавлон. Ҳа-ҳа, мен тушунмайдиган.. миҳ! Занглаган миҳ ҳам дерсан ҳали... Хўш, у ёғимдан чўқиб, бу ёғимдан чўқиб нима қилмоқчисан?! Бригадирликни олмақчимисан? Мен бу обрўйни тер тўқиб топқанман!.. Энди мен сенга занглаган миҳ бўлиб қолдимми? Қани, шу занглаган миҳни суғуриб кўр-чи!..

Ҳафиза. Тоға!.. Деҳқонбой бошқа нарса демоқчи эди!

Мавлон. Сендақа жўжахўрозга берадиган жияним йўқ!

Деҳқонбой. Ҳафиза эрга теккани келган эмас, колхозга келган!

Мавлон. Ҳа-ҳа, ҳали менга бутун колхозни қарши қилмоқчимисан?

Ҳафиза. Тоға, нима деяпсиз ўзингиз?

Мавлон (Ҳафизага). Сен эртага менинг участкамга чиқасан. (Деҳқонбойга.) Сен қаёққа борсанг боравер, еримга йўлатмайман.

Ҳафиза. Мен комсомоллар участкасига чиқаман!!

Мавлон. Шундоқми!.. Ундоқ бўлса йўқол, чиқиб кет уйимдан. Сендақа жияним йўқ!

Ҳафиза. Тоға!..

Мавлон уйига кириб эшигини ёпиб олади. Ҳафиза эшик олдидан йиғлаб қайтади.

Деҳқонбой. Хафа бўлманг, Ҳафизахон... Салтанатхон билан бирга турасиз.

Салтанат. Рост, ўртоқ, бизникида турасиз.

Ҳафиза (йиғлаб). Мирзачўлнинг шўри нима экан — трактор бор, сув бор; Одилов ака айтмоқчи, одамларнинг дилидаги мана бу шўрни ювиш қийинроқ.

Деҳқонбой. Бунақа шўрни ҳам ювиб ташлаймиз, Ҳафизахон, сиз бор, биз бор... Кўпчиликмиз!

Тонг ёриша бошлайди: Қўзи не в чироқни ўчиради.

Хор. Мирзачўл комсомоллари марши.

Қўзиев. Эштаётибсизларми? Комсомоллар ишга
чиқиб кетишаётибди.

Деҳқонбой (Ҳафизага). Эшитдингизми? Хужум
бошланди. Юринг, Ҳафизахон!

Узоқдан ўтиб бораётганларга қараб ҳамма қўл силкитади ва хорга
қўшилади. Чиқиб келаётган қуёшнинг қизғиш нури саҳнани ёритади.

П а р д а

ТҮРТИНЧИ ПАРДА

Колхоз правлениеси. Бинонинг сўл қаноти — эшик олди баланд айвон. Вивеска «Янги ер» колхози. Унг томонда каттакон дераза. Ичкарида стол ва телефон. Деразанинг бир томонига почта қутиси қоқилган. Айвоннинг пастида стол, стуллар.

Д е ҳ қ о н б о й (шотида). Ҳ а ф и з а (айвоннинг панжарасида). «Хуш келибсизлар, меҳмонлар» деб ёзилган алвонни қоқишмоқда. Яна бир алвон ерга ёйиб қўйилган. С а л т а н а т алвонга чўтка билан хат ёзмоқда. Шу яқин ўртада оркестр туш машқ қилмоқда.

Ҳ а ф и з а. Салтанатхон! Салтанатхон!..

Д е ҳ қ о н б о й. Ҳо, Салтанат!..

С а л т а н а т (аранг эшигади). Ҳа!..

Ҳ а ф и з а (қоқилагаётган алвонни кўрсатиб). Қаранг-чи!..

С а л т а н а т. А? (Юзуриб Ҳафизанинг олдига боради.) Нима дейсиз?

Ҳ а ф и з а (алвонни кўрсатиб). Қаранг-чи, тўғрими?..

С а л т а н а т (қараб). Сал кўтаринг. (Туш машқ қилаётган томонга қараб.) Ҳошим ака! Ҳошим ака!

Ҳ а ф и з а. Ҳой Қўзиев!

Д е ҳ қ о н б о й. Ҳошимжон!

Уччови баравар қичқиради. Қўлида дирижёр таёқчаси, Қўзиев киради.

Қўзиев. Ҳой, машқ қилгани қўясизларми, йўқми? Колхоз қизил байроқ олса... атрофдан делегациялар келса... Музикасиз иш битадими!

Салтанат. Идорани безатиш ҳам керакми?

Қўзиев. Ҳаммаси ҳам керак, лекин..

Деразадан бошини тикиб девордан «Идорада шовқин солинамсин!» деган лавҳани олади ва кўзга кўринадиган жойга осиб чиқиб кетади. Оркестр гумбурайди. Деҳқонбой алвонни қоқиб бўлиб шотини бир чеккага олиб қўяди. Одилов киради.

Одилов (оркестр томонга қараб). Салом, Ҳошимжон! Баракалла! Яхшироқ ўргат!

Деҳқонбой. Салом, Одилов ака. Қалай, яхши яса-тибмизми?

Одилов. Уҳў, меҳмонларнинг келишига ҳамма нарса тахт-ку. Яшанглар. Ҳаммаларингни ҳам рассомлик мактабига юборсак бўлар экан.

Салтанат. Ҳаммамизни рассом қилмоқчимисиз? Мен агроном бўламан.

Деҳқонбой. Салтанатни кузда институтга юбормоқчимиз. Тайёрлик кўраётибди.

Одилов. Биламан, биламан. Раҳимжон ака бунақа секретарни қаёқдан топаман деб ҳалитдан ташвиш тортиб юрибди.

Салтанат билан Ҳафиза айвондаги гуллардан гулдаста қилиш билан машғул бўлади. Одилов билан Деҳқонбой стол атрофига ўтиришади.

Деҳқонбой. Механизация курсига борадиган комсомолларнинг рўйхатини туздик. (Рўйхатни беради.)

Одилов (рўйхатни кўздан кечирар экан). Салтанат! Мавлон акангга айтдингми?

Салтанат. Айтдим, тантанали мажлисга бора олмаيمان, касалман дедилар.

Ҳафиза (Салтанатга). Тоғамнинг қилмишидан но-

мусларга ўлади киши. Колхозда худди бегона одамдай бўлиб қолди. Тоғам билан аразлашиб қолганимни, сизникида турганимни аям билсалар борми...

Салтанат. Ёмон бўлади, кўп ёмон бўлади.

Деҳқонбой (рўйхатни кўздан кечираётган Одиловга). Мавлон акани қандай қилиб йўлга солсак экан?..

Одилов. Мавлон аканинг касали чўзилиб кетди. Манманлик, шуҳратпарастлик кўп ёмон касал бўлади. (Бошқа гапга кўчиб.) Мактабни қачон ясатасизлар?

Деҳқонбой. Раҳимжон ака майда-чуйда олиб келиши керак эди. Соат ўн иккида келади.

Машина гудоги эшитилади.

Одилов. Ана, келди.

Плакат, қизил алвон ва бошқа нарсалар кўтарган Раҳимжон киради.

Раҳимжон. Мана, ҳаммасини олиб келдим.

Нарсаларни Ҳафиза билан Салтанатга беради. Булар нарсаларни идорага олиб киришади.

Олти соат машинадан тушмасам бўладими? (Одиловга.) Менга қаранг, бу нима гап ўзи: раис машинада юрсаю парторг пиёда юрса.

Одилов. Пиёда юриб ўрганганман... Бундан ташқари... машина одамни семиртиради.

Ҳафиза (деразадан қараб). Одилов ака! Мумкинми, бу ёққа киринг...

Одилов правлениега киради.

Раҳимжон. «Қизим сенга айтаман, келиним сен эшит». (Қорнини силаб.) Ойни этак билан ёпиб бўлмай-

ди. (Саҳнадан ташқаридаги шоферга.) Карим! Бор, гаражга бор, бугун пиёда юраман.

Товуш. Хўп, Раҳимжон ака.

Машина жўнайди.

Раҳимжон. Рост, семизроқман. Қандоқ қилай?!

Деҳқонбой (ҳазиллашиб). Лағмонни камроқ енг.

Раҳимжон. Олти ойдан бери лағмон еганим йўқ.

Лағмондан эмас, жоним роҳат қилганидан семираётиман, Сизлар келганда бир семирдим, планни муддатидан олдин бажарганимизда бир семирдим, пландан ташқари янги ер очиш масаласини... Э, яқинда раис эшикдан кирса қорни деразадан чиқадиган бўлади. (Оркестр гумбурайди.) Уҳў!.. Ҳавсаласи жойида-ку! (Саҳнадан ташқарига.) Қўзиев, бир парда туш, меҳмонларни кар қиласан!

Одилов (идорадан чиқиб Раҳимжонга). Тезроқ бўлайлик, меҳмонлар келиб қолишади.

Салтанат билан Ҳафиза плакат ва алвон, гул кўтариб идорадан чиқишади.

Деҳқонбой. Қани, мактабни ясатгани биз билан ким боради?

Раҳимжон. Юринг, ўртоқ Одилов. Кетдик. Пиёда кетдик!

Одилов (дераза олдига келиб). Ҳозир, райкомга телефон қилай.

Раҳимжон. Телефон қилинг, айтинг. Тантанали мажлис соат еттида.

Салтанат, Ҳафиза, Раҳимжон чиқиб кетади.

Одилов (трубкага). Гулнор, райком... Райкомми? «Янги ер» колхозидан, Одиловман...

Оркестр гумбурайди.

Йўқ, йўқ, тўйни ҳали бошлаганимиз йўқ. Оркестр репетиция қилаётибди. Ҳа, Қўзиев ташкил қилган оркестр...

Мавлон қовоғини солиб киради ва Одилонни кўриб дарҳол қайтади.

Тантанали мажлис соат еттида очилади. Илгарироқ келсангиз яхши бўлар эди. (Мавлонни кўриб.) Хўп, хўп... мен яна телефон қиламан. (Трубкани қўйиб. Мавлонни тўхтатади.) Салом, Мавлон ака! Байрам билан қутлагани уйингизга бормоқчи эдим. Қалай, соғлик дурустми? Кечқурун мажлисга келасизми?

Мавлон. Йўқ, кечқурун безгак, безгак ангиз қилади.

Одилон. Кундузи далада тинмай ишлайсиз, на овқат маҳалини биласиз, на дам олишни; кечқурун безгак ангиз қилади... Кечалари-чи? Кечалари юрасиз-ку...

Мавлон (хавотир олиб). Кечалари... баъзан дуруст бўламан... (Ўйлаб.) Кечаси шопипояга борган эдим.

Одилон. Шундоқми? Мен комсомоллар участкасига борган эдим, сизни ўша ерда кўрдим. Ерни айланиб, синчиклаб кўриб юрган эдингиз. Қалай, комсомоллар қилаётган иш маъқул бўлдими?

Мавлон (дўнғиллаб). Ҳим... зовурни унчалик чуқур қазилмаса ҳам бўлар эди.

Одилон. Эндими? Шуни Деҳқонбойга илгарироқ маслаҳат бериш керак эди.

Мавлон. Менинг Деҳқонбойга тушиб қолган маслаҳатим йўқ. Мих «мени суғуриб ташла» деб калласини омбурга тикмайди.

Одилон. Мих можаросини эшитдим.

Мавлон. Мен мих!.. Арзимаган битта мих!..

Одилон. Гап арзимаган битта мих тўғрисида эмас, умумий қурилишимизда бригадангизнинг тутган ўрни тўғрисида кетган экан.

Мавлон. Занглаган мих!..

Одилов. Ҳа, шу хилда кета берсангиз занглайсиз. Деҳқонбойнинг гапига қулоқ солиш керак эди, ўйлаш керак эди.

Мавлон. Мен унинг гапини тўрт пулга олмайман!..

Одилов. Ишини, ишларини-чи? Комсомоллар участкасини кўрдингиз-ку... Деҳқонбой ҳали сизга қарашади ҳам.

Мавлон. Қуллуқ, қарашмай қўя қолсин.

Одилов (кесатиб). Касалсиз-ку, ахир... Деҳқонбой йиғим-терим вақтида қарашиб сизга обрў олиб берган эди.

Мавлон (ўзича). Деҳқонбой энди бу ёғимдан чўқи-ётибди!

Одилов. Менга қаранг, Мавлон ака. Касал бўлганингизда, чинакам касал бўлганингизда мен сизни ётишга, даволанишга мажбур қилган эдим... Кўзингизни очинг, Мавлон ака!.. Атрофга қаранг, комсомоллар келгандан бери ҳамма ёқ ёшариб кетди.

Мавлон. Ҳамма ёшарди, фақат Мавлон қариди... Чеккага чиқиб қолди...

Раҳимжон, Деҳқонбой, Ҳафиза, Салтанат киради.

Раҳимжон. Ёшлик хўп яхши-да, ўртоқ Одилов. Ут! Олов! Мактабни шундай ясатишибдики, жонинг роҳат қилади!.. Энди ўзимиз ясанайлик.

Одилов (имо билан Мавлонни кўрсатиб). Ясанамиз.

Ҳафиза, Салтанат, Деҳқонбой Мавлонга салом беришади. Мавлон индамайди. Салтанат билан Ҳафиза идорага кириб кетади.

Аввал баъзи масалаларни ҳал қилиб олайлик: байроқни ким қабул қилиб олади, колхоз номидан ким гапиради?

(Мавлон чиқиб кетмоқчи бўлади.) Қаёққа, Мавлон ака?
Маслаҳат берсангиз бўлар эди.

Мавлон. Ҳм... ишим бор.

Одилов. Бориб ётасизми?

Мавлон. Складга бормоқчи эдим.

Одилов. Шундоқми... Хўп. Қайтишда киринг. Гапимиз чала қолди.

Мавлон чиқиб кетади.

Раҳимжон (жаҳли чиқиб). Складда нима қилади?
Правление мажлисида менинг гапимга кирмадиларинг...
Барибир бир кун эмас, бир кун бригадирликдан олиб ташлаш керак бўлади.

Одилов. Қизишманг, Раҳимжон ака. Мавлон аканинг шундоқ бўлишига ўзимиз ҳам сабаб.

Раҳимжон (тажанг бўлиб). Мен нима қилибман!..
Менинг гуноҳим нима?..

Одилов. Мавлон ака танқид қилинса ҳай-ҳайлаб турар эдингиз.

Раҳимжон. Мавлон ака Мирзачўлда қанчадан-қанча ер очган, колхозда энг юқори ҳосилга эришган одам. Қани энди бошқалар ҳам шундай ғалабаларга эришса!..

Одилов. Тўғри, Мавлон ака — ғолиб. Лекин ғолибларни танқид қилиш керак эмас демоқчимисиз?

Раҳимжон. Мумкин, лекин...

Одилов. «Лекини» йўқ. Ғолибларни танқид қилиш керак. Бунинг ишга ҳам, ғолибларнинг ўзларига ҳам фойдаси кўп: манманлик камроқ, камтарлик кўпроқ бўлади. Биз мана шуни эсдан чиқармаслигимиз керак эди.

Раҳимжон. Хўп, ўтган гапга саловат. Байроқни ким қабул қилиб олади?

Деҳқонбой. Байроқними?

Одилов (Деҳқонбойга қараб). Комсомолнинг так-лафини эшитайлик.

Д е ҳ қ о н б о й. Мен айтсам... Эҳтимол ҳайрон бўлар-
сизлар... Менимча, байроқни Мавлон ака қабул қилиб
олсин.

Р а ҳ и м ж о н. Мавлон ака? Йўқ, бу одамдан менинг
ихлосим қайтди! Қайтди ихлосим...

О д и л о в. Шошманг, Раҳимжон ака. Колхоз байроқ-
ни пахта учун олаётибдими?

Д е ҳ қ о н б о й. Пахта учун.

О д и л о в. Энг юқори ҳосилни Мавлон аканинг бри-
гадаси олди?

Р а ҳ и м ж о н. Мен йўқ деяпманми?

О д и л о в. Деҳқонбойнинг фикрига қўшиламан.

Р а ҳ и м ж о н. Бу Мавлон акани танқид қилганингиз-
ми?

О д и л о в. Колхоз номидан гапиришни ҳам Мавлон
акага топширайлик.

Р а ҳ и м ж о н (бўғилиб). Ўзларинг биласизлар... Мен
ҳеч нарса демайман!.. Индамайман... Лекин индамаганим
«йўқ» деганим.

Д е ҳ қ о н б о й. Менимча, Мавлон ака «мени тер тў-
киб топган обрўйимдан маҳрум қилишмоқчи» деб ўйлаб
юрибди. Вақти келганда танқид қилсак, вақти келганда,
мана бунақа, иззатини жойига қўйсак кўзи очилади.

О д и л о в. Хўш, Раҳимжон ака, нима дейсиз?

Р а ҳ и м ж о н. Мавлон ака менинг қадрдон дўстим.
Айтганларинг келсин. Майли... Салтанат, Мавлон акага
айт, тайёрлансин.

С а л т а н а т. Мавлон ака — бир! (Кетмоқчи бўлади.)

Р а ҳ и м ж о н. Шошма, Салтанат! Мен кийиниб кел-
гунча сен идорада ўтира тур. Ҳар эҳтимолга қарши... Би-
рон делегация келиб қолиши мумкин.

С а л т а н а т. Ҳаммаларинг кийинасизлар, мен-чи?
Ҳамма ёғим бўёқ...

Р а ҳ и м ж о н. Ҳатто бурнингга ҳам бўёқ тегибди.

Салтанат. Вой... (Бурнини артади.)

Одилов. Салтанат, Мавлон ака келса айт, тура турсин.

Салтанат. Хўп, Одилов ака.

Деҳқонбой, Одилов, Раҳимжон, Хафиза чиқиб кетади.

Оркестр гумбурлайди. Қўзиев югуриб киради.

Қўзиев. Салтанат, жоним! Битта илтимос. Делегация келганда менга қўл силкитгин. Делегацияни музика билан қарши оламиз. Хўпми?

Салтанат. Мен қаёқдан кўраман?

Қўзиев. Нима қилсак экан (шотини кўриб қолади.)
Салтанат, ана шоти, томга чиқ!

Салтанат. Вой, секретарь правлениеда ўтиради-да, томда нима қилади?

Қўзиев. Том ҳам правлениенинг томи-да! Чиқ!

Салтанат шотидан томга чиқади.

Қалай, катта йўл кўринадимиз?

Салтанат (шотининг учиди). Барала кўринади.

Қўзиев. Делегация кўриниши билан менга қўл силкитгин.

Салтанат. Хўп!

Қўзиев (оркестрга). Оркестр! Тайёр туринглар!.. (Чиқади.)

Салтанат (ашула айтади):

Силкинади мажнунтол,
Шохларини эғиб ол.
Шундай замон, келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол.

Мавлон киради. У ашула товуши қаёқдан келаётганини билмай аланглайди, ниҳоят, Салтанатни кўриб қолади.

Мавлон. Салтанат! Салтанат! Сўфи азон айтадиган мезанани кўрганмисан?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака, айтган эдим-ку: умримда сўфини кўрган эмасман.

Мавлон. Мезанадан ҳам баландроққа чиқиб олибсан.

Салтанат. Делегация келганини узоқдан кўрай деб чиқдим.

Мавлон (*шумшайиб*). Делегация... Уртоқ Одиллов қаёқда?

Салтанат. Ҳозир келдилар. Мажлис соат еттида бўлади. Тайёрлик кўрармишсиз. Раҳимжон акам айтдилар.

Мавлон. Айтдим-ку, касалман, мажлисга келолмайман.

Салтанат. Вой, байроқни сиз қабул қилиб оласиз-ку. (*Ашула айтади.*)

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Мавлон (*ашула фониди*). Байроқ? «Сиз қабул қилиб оласиз?» Салтанат, нима деяпсан ўзинг?

Салтанат. Қизил байроқни колхоз номидан қабул қилиб оласиз, колхоз номидан сўзга чиқасиз! Тушундигизми? (*ашула айтади.*)

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Мавлон (*ашула фониди*). «Колхоз номидан сўзга чиқасиз?» Ким айтди, раис айтдимиз?

Салтанат. Йўқ, раис қарши эди, Деҳқонбой акам таклиф қилди. (*Таънаомуз.*) Деҳқонбой акам сизга яхшилик қилганлари қилган: пахтангизни йиғиб-териб бердилар — бир; правлениеда сизни ёқлаб гапирдилар — икки!..

Правлениеда сизни бригадирликдан бекор қилишмоқчи бўлганда Деҳқонбой акам, биласизми, нима дедилар? «Мен Мавлон акадан таълим олгани келганман, Мавлон ака илғор бригадир эди, бундан кейин ҳам илғор бўлади» дедилар. Одилов акам Деҳқонбойни ёқладилар. (Ашула айтади.)

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Қўзиев (товуши). Салтанат, қараб турибсанми? Ҳеч ким кўринмаётибдими?

Салтанат. Йўқ, ҳали ҳеч ким кўринмаётибди.

Қўзиев (товуши). Катта йўлдан кўзингни олма.

Салтанат (ашула айтади).

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Мавлон (ашула фониди). Деҳқонбой таклиф қилди? (Узича.) Бу қандоқ бўлди? Қандоқ бўлди? (Кетмоқчи бўлади.)

Салтанат. Мавлон ака, қаёққа? Одилов акам турасинлар деган эдилар.

Мавлон. Келаман, ҳозир келаман... «Деҳқонбой таклиф қилди»? Келаман, Салтанат, ҳозир келаман. (Бирдан чиқиб кетади.)

Салтанат. Нима бало... касалми... (Ашула айтади.)

Қизил гул толим-толим,
Меҳнатим ширин болим...

Узоқдан машина гудоги эшитилади.

Машина! Машина! Ҳошим ака!.. Ана, бурилди!.. Делегация келаётибди.

Оркестр гумбурайди. Каттакон тугун кўтарган Ҳамробуви, Холнисо, чамадон кўтарган Омон киради. Буларнинг оғзидан чиққан дастлабки сўзларни музика босиб кетади.

Ҳамробуви (*сўзида давом этиб*). Сизнинг гапингизга кириб қизимни, қизгинамни Мирзачўлга юбормасам шу кунлар бошимга келмас эди. Ўғлингиз мени шармандаю шармисор қилди! Тағин бу муздикони ортиқча!..

Омон. Жон хола, қўйинг энди...

Холнисо. Ким кимни шарманда қилганлиги ҳали маълум эмас, қуда! Кўрамиз ҳали...

Омон. Аяжон, бир гапдан қолинг.

Холнисо. Менинг ўғлим ёзган хатда бундоқ бало гаплар йўқ эди. Ҳафизанинг хатида ҳам йўқ эди-ку, ахир!

Салтанат кампирларга ҳайрон бўлиб қарайди.

Ҳамробуви. Жодугар ўғлингиз қизимнинг бошини айлантирган-да, нима ёзганини ўзи ҳам билмайди. Мавлоннинг, укагинамнинг хати кўзимни очди.

Холнисо. Яхшининг гапи мой, ёмоннинг гапи лой.

Ҳамробуви. И-и, қуда... йўқ, қўшни, шу гапингизга тағин ўзингиз лойдай бўлиб қолманг!..

Омон. Ая! Хола! Колхознинг идораси шу.

Салтанат (*томдан тушади*). Салом, меҳмонлар!

Ҳамробуви. Салом!

Холнисо } Салом!

Омон } Салом!

Ҳамробуви (*Салтанатга*). Колхознинг идораси шу бўлса мен нима ҳам дейман, раисни йўқлайман. Раис бўлмаса секретари бордир.

Салтанат. Мен, мен секретарь. (*Ҳаммага гулдаста тутади.*) Сизлар ҳаммадан аввал келдиларинг. Марҳамат, идорага кириглар, дам олинглар. Мен ҳозир раисни айтиб келаман. Сизлар қаердан, қайси колхоздан делегат бўлиб келдиларинг?

Холнисо. Қанақа делегат?

Омон. Делегат кутаётганмидиларинг?

Х о л н и с о (Ҳамробувиға). Айтинг, қўшни, нима учун келганимизни айтинг.

Ҳ а м р о б у в и. Нима, айтмасдан тилим қисқами? (Салтанатга.) Қўшнимга қолса мен гапи инобатга ўтмайдиган, тушунмаган хотинман, лекин шундоқ бўлса ҳам, айтганим яхши: жодугар бор колхозга делегат келмайди. (Гулни Салтанатга қайтиб беради, Омонга телефонни кўрсатиб.) Ол, ана, чақир акангни! Чақир жодугарни!

О м о н (ранжиб). Телефон бунақа эски гапларга юрмайди!

Салтанат ҳайрон

Х о л н и с о. Вой, қуда...

Ҳ а м р о б у в и. Қуда деманг!..

Х о л н и с о. Вой, қўшни, аввал қизингизни чақиртиринг, гап сўранг, ундан кейин Деҳқонбойни чақиртиринг.

Ҳ а м р о б у в и. Йўқ, мен аввал ўғлингизни чақиртираман, ҳамма гапни бетига шартта-шартта айтаману, ана ундан кейин... қизимдан гап сўраб ҳам ўтирмайман: қўлидан етаклайману, кетавераман! (Салтанатга.) Хой, секретарь, станцияга телефон қил, иккита билет деб қўй!

С а л т а н а т (анграйиб). Бу телефон билетга юрмас эди-ку...

Ҳ а м р о б у в и. Нега? Колхознинг телефони бўладию билетга юрмайдими! Телефон қил, айт, иккита билет олиб қўйсин: менга, Ҳафизага!

С а л т а н а т. Вой, Ҳафизахоннинг кими бўласиз?

Ҳ а м р о б у в и (Холнисога). Эси борми ўзи бу қизинг? (Салтанатга.) Ҳафиза менинг қизим бўлгандан кейин мен унинг кими бўлар эдим? Онасиман-да!

С а л т а н а т. Шундоқми? Сиз Холнисо холамдирсизда... Омонжон!..

О м о н (хижолат бўлиб). Кечирасиз, ўзимизни танитмадик... Деҳқонбой акам яхшимилар?

Салтанат. Яхши... Қани, Ҳамробуви хола, қўйинг тугунингизни... Ҳозир айтиб келаман.

Салтанат югуриб кетади ва йўлда Қўзиевга тўқнаш келади.

Қўзиев (меҳмонларга томон югуриб боради). Салом! Хуш келибсизлар. Делегацияга оташин салом!.. (Оркестрга.) Оркестр, туш!

Оркестр гумбурлайди. Салтанат ҳарчанд қилса ҳам Қўзиевнинг қулогига гап қирмайди.

Бинокорлик бригадасининг бригадири, духовой оркестрнинг дирижёри Ҳошим Қўзиев!

Салтанат. Ҳошим ака дейман!

Ҳамробуви (Ҳошимга). Қизгинамни ўғли йўлдан урмаса, мени ўзи аврамаса қариган чоғимда шу кунларга тушмас эдим. Она-бола мени шарманда қилди; укамни, Мавлонгинани ерга қаратди. Ҳафизани шарманда қилди!

Қўзиев ҳайрон.

Холнисо (Ҳошимга). Ким-кимни шарманда қилганлиги ҳали маълум эмас. Ўғлим ёзган хатда бундоқ бало гаплар йўқ эди. (Ҳамробувига.) Қизингиз ёзган хат ёмонмиди?

Салтанат (ҳайрон бўлиб қолган Қўзиевга). Ахир, булар делегация эмас!.. Юринг!

Қўзиев. А?! Шунақами?.. (Кампирларга.) Яхши эмас, ўртоқлар...

Иккови чиқиб кетади.

Ҳамробуви (шовқин солиб). Жодугар илму амал қилгандан кейин нима деб ёзар эди, яхши деб ёзади-да!..

Холнисо. Вой, қуда... йўқ, қўшни, оғзингизга қараб

гапиринг. Жодугар деб бир айтдингиз индамадим, икки айтдингиз индамадим. (Шовқин солиб.) Ким жодугар? Омон. Ая! Хола!.. (Эълонни кўрсатиб.) Ахир, буни нимага ёзиб қўйибди!..

Кампирлар шивирлаб даҳанаки жанг қилишади. Деҳқонбой югуриб киради.

Деҳқонбой. Омон! Ука!.. Салом!.. (Даҳанаки жанг қилаётган кампирларни кўриб.) Буларга тагин нима бало бўлди?

Кампирлар Деҳқонбойни пайқашмайди. Деҳқонбой Холнисонинг олдига боради. Холнисо унга орқаси билан тургани учун, кўрмай, уни Омон гумон қилади.

Холнисо. Қоч, Омон! Аралашма!.. Аралашма дейман!.. (Орқасига қараб Деҳқонбойни кўради.) Вой, болам... (Деҳқонбойни қучоқлаб йиғлайди.)

Деҳқонбой. Онажонларим! Нучук шамол учирди! Омон. Шамол эмас, самолётда учиб келдик.

Холнисо. Болагинам, мен поездда келадиган эдим, холанг самолётда бораман деганларидан кейин мен ҳам самолётда кела қолдим.

Ҳамробуви. Минг тушунган бўлсангиз ҳам самолётга мендан кейин чиқдингиз.

Деҳқонбой. Жуда яхши вақтда келдиларинг. (Ҳамробувининг олдига келади.) Бугун колхозимизда тўй.

Ҳамробуви. Мен тўйни поездда, қизимни жодугарнинг қўлидан эсон-омон қутқариб олиб поездга чиққанымда қиламан...

Омон (хайрон бўлиб қолган Деҳқонбойга). Ҳамробуви хола Мавлон акадан хат олдилар.

Деҳқонбой. Мавлон акадан?

Омон. Сизнинг тўғрингизда ёзибдилар.

Ҳамробуви (хатни бериб). Мана, ўқинг!.. Шуми ҳали сиздан келган иш! Шу умид билан сизни куёв қиламан деганмидим!..

Деҳқонбой (хатни ўқиб бўлиб Холнисога). Сиз ҳам шунга ишондингизми?.. Икковларинг Ҳафизани олиб кетгани келдиларингми?

Холнисо. Вой, болам, наҳот шундоқ десанг... Мен ахир агитатор-ку!.. Шу қуриб кетгур хатни олганимиздан бери холангга тушунтираман: «Ҳой ишонманг» дейман. Ерда ҳам тушунтирдим, осмонда ҳам тушунтирдим...

Омон. Э булар самолётда ҳам машмаша қилиб келишди.

Ҳафизанинг товуши: «Аяжон! Аяжон!..»

Ҳафиза (югуриб киради). Хола!.. Омонжон! Ая! Аяжон!

Ҳамробуви. Ҳу турқинг қурмасин!..

Ҳафиза (ҳайрон қолиб). Нима бўлди?

Деҳқонбой (Ҳафизага хатни бериб). Хат... ўқинг...

Ҳамробуви (туғунини кўтариб). Юр, олдимга туш! Туш олдимга!

Омон. Бугун поезд йўқ, хола!

Ҳамробуви. Поезд бўлмаса чўл-биёбонда ётамиз. Кечани жодугар билан ўтказгунча илон-чаёнлар билан ўтказганимиз яхши. Нима қилиб турибсан? Юр дейман!

Деҳқонбой. Хола, Ҳафиза бу ерга фақат мени деб келгани йўқ, колхозга келган. Колхозда звено бошлиғи!

Омон. Мирзачўлда звено бошлиғи-я!

Ҳамробуви. Мен колхознинг ишига аралашмайман. Мен Ҳафизага — қизимга гапираётиман. Агар Ҳафиза «йўқ» дейдиган бўлса, ана унда аралашаман: дод солиб бутун идорани, бутун Мирзачўлни бошимга кўтараман. Қани, гапир, Ҳафиза!

Ҳафиза. Мен ҳеч қасқа кетмайман!

Ҳамробуви (шовқин солиб). А, тоғаннинг юзи-га оёқ кўйдинг, энди мени ҳам писанд қилмайсанми?! Ҳали шундоқми!.. (Чапак чалиб.) Вой дод, қизимга илму амал қилган жодугарнинг дастидан дод!

Холнисо (шовқин солиб). Ким жодугар?!
Омон (эълонни кўрсатиб). Ая! Хола!..

Кампирлар шивирлашиб даҳанаки жанг қилишади. Одилов киради.

Одилов. Салом, меҳмонлар! Хуш келибсизлар!.. Қадамларингга ҳасанот...

Омон (кампирларнинг қилмишидан хижолат). Салом... биз самолётда учиб келдик...

Одилов. Ким кимнинг онаси бўлади? (Ҳамробуви-га.) Сиз Деҳқонбойнинг онасимми?

Ҳамробуви (Холнисога ишора қилиб). Жодугарни ана у туққан!

Холнисо. Нима-нима?!
Омон онасига секин эълонни кўрсатади.
Холнисо жим қолади.

Одилов (Деҳқонбойга). Ўзи нима гап?
Деҳқонбой (хатни Одиловга беради). Уқиб кўринг.

Раҳимжон, Қўзиев Салтанат киради.

Раҳимжон. Ухў... келинлар, келинлар... Салом! Хуш келибсизлар!.. Мана шунақа тўй устига тўй бўлса жонинг роҳат қилади! (Кампирларнинг авзойини кўриб.) Ие!.. Нима бўлди?

Одилов. Мавлон ака хат ёзибди.

Раҳимжон. Қанақа хат?

Одилов (ўқийди). «Деҳқонбой ўтакетган жодугар экан... Мени бригадирликдан бекор қилдириб ўзи брига-

дир бўлиш пайига тушган; ҳар қаерда менинг обрўйимни тўкиб юрибди. Мени «занглаган миҳ» деди; бутун колхозни менга қарши қилиб қўйди. Ҳафиза шунинг ноғорасига ўйнаб, менинг уйимдан чиқиб кетди. Қизингни бетўхтов чақиртириб ол».

Раҳимжон. Бай-бай-бай! Ҳай аттанг! Қани, ўртоқ Одиров, сиз айтинг шу гаплар ростми? Айтинг, Деҳқонбой...

Ҳамробуви. Албатта рост-да! Укам ёзди-ю ёлгон бўладими!..

Одиров. Бу хат бошдан-оёқ ёлгон, хола!

Ҳамробуви. Укам ёзганича бор экан-да: Деҳқонбой ҳаммани, сизни ҳам унга қарши қилиб қўйибди.

Мавлон киради ва қўлидаги хатни почта қутисига ташламоқчи бўлиб кампирларни кўриб қолади.

Укам бўлади-ю менга ёлгон гапни ёзадими? Ўз жияни тўғрисида ёлгон гапни ёзармиди...

Мавлон. Ёлгон! (Олдинга чиқади.) Ёлгон гапларни ёзган эдим!

Ҳамробуви. А?.. (Шовқин солиб.) Ҳали шундоқми?!

Омон Ҳамробувига эълонни кўрсатади. Ҳамробуви жим қолади.

Мавлон. Мен Деҳқонбойни билмаган эканман. Деҳқонбой мени обрўйимдан маҳрум қилмоқчи деб ўйлабман. Ҳафиза кетса Деҳқонбой ҳам кетади деган хаёлда шу ишни қилган эдим. Лекин кўзим очилди. Кечалари чиқиб комсомоллар участкасини кўрдим... ўйладим... бугун яна ўйладим... Деҳқонбой мени эмас, мен Деҳқонбойни хафа қилган эканман. Шундан кейин опамга бошқа хат ёздим. Мана (хатни чўнтагидан олади.) Яшикка ташламоқчи эдим, ҳозир, ташлагани келган эдим. Ма, Деҳқонбой, ўқи!..

Дехқонбой. Ишонаман, яхши хат ёзганингизга ишонаман... Қўйинг, Мавлон ака.

Ҳамробуви. Бундан чиқдики, ёлғон гапларни ёзган экансан-да?! Ҳали шундоқми!.. Ҳали сени қараб тур!

Мавлон. Шошманг, опа. (Дехқонбойга.) Уқимайсанми? Биламан, биламан ўқимайсан... Ма, Ҳафиза, сен ўқи.

Ҳафиза. Кераги йўқ, ўқимайман!..

Мавлон (хўрсиниб). Сен ҳам ўқимайсанми?

Раҳимжон. Уқиб нима қилади? Гапингизни эшитиб турибмиз-ку...

Мавлон. «Йўлни билган қоқинмайди!» дейишар эди. Йўлни биламан деб ўйлаган эдим.

Одилов. Йўлни биласиз, Мавлон ака, лекин кўзга яққолроқ кўринай деб шу йўлдан чеккага чиқдингиз. Боши берк кўчага кириб кетаётган эдингиз.

Мавлон (паузадан кейин). Ҳақ гап. Шундоқ экан, колхоз номидан байроқни қабул қилиб олишга менинг ҳақим йўқ, ҳақим йўқ, Раҳимжон! Колхоз номидан сўзга чиқишга ҳақим йўқ, ўртоқ Одилов!..

Одилов. Мен бир нима деёлмайман. Кўпчилик билади. Айтишсин... Мана, Дехқонбой айтсин... Ҳафиза...

Ҳафиза. Тоғам тўғрисида бир нима дейиш... менга жуда оғир... Яхши пахтакор, шунча йил Мирзачўлнинг шўрини пешона тери билан ювиб келган одам. Лекин, ернинг шўрини ювибдию, дилидаги эскидан қолган шўрни юволмабди. Мен тоғамни колхозчи деёлмайман... (Упкаси тўлиб тескари ўгирилди.)

Дехқонбой. Қизишманг, Ҳафизахон. Бир туп ғўза қийшайиб қолса-ку, дарров тикка қилиб қўямиз...

Ҳамробуви. Шира тушган ғўзани юлиб ташлаш керак!

Раҳимжон. Яхши пахтакор юлиб ташламайди, кўпроқ парвариш қилади.

Қўзиев. Тўғри, Раҳимжон ака, мих ҳам эгилса тўғрилаб яна қоқилади!

Раҳимжон. Э-э, михинг қурсин, қўйсанг-чи!.. Эсдан чиққан нарсани яна нима қиласан гапириб!..

Одиров. Эсдан чиққан нарсани эслатиш, гапириш керак, бўлган гапни гапириш зиён қилмайди. Шуни эслатмоқчиман, Мавлон ака: сиз кўпчиликдан олдинда, лекин кўпчилик билан бирга бораётганингизда ҳамманинг кўзи сизда эди. Аммо кўпчиликдан ўзингизни четга тортганингиздан кейин.... мана, кўрдингизми! Хатойингизни тушуниб шуни айтгани келганингиз яхши. Бу хатоларни, агар тезроқ тузатсангиз, кечиришар... лекин (хатни кўрсатиб) мана бу қилмишингизни осонликча кечиришмайди. Бу қилмишингизга ўзингиз баҳо беринг...

Мавлон. Баҳо бераман, айтаман. Колхозчиларнинг умумий мажлисида айтаман... Бригадирликка муносиб одам эмасман дейман!

Одиров. Танқиддан қўрқманг, Мавлон ака. Касалхонада ётиб ичган дорингиздан кўра майиз ширинроқ, лекин касални майиз эмас, аччиқ дори тузатади... Соат еттида тантанали мажлис бошланади, тайёрланинг.

Мавлон (бошини қуйи солиб). Ҳақим йўқ... Колхоз номидан гапиришга ҳақим йўқ.

Раҳимжон. Э-э, ҳали иш кўп, Мавлон ака, ўзингизни сақлайсиз... Бригадангизни ҳужумга бошлайсиз.

Мавлон. Ҳужумни ҳаммамиз бошлаймиз!.. Менинг бир мўлжалим бор: Деҳқонбой рози бўлса... комсомоллар хўп дейишса... Бу ёққа келинлар... (Кўрсатади.) Ҳу анови зовурни юқоридан олиб ўтсак яна тўрт гектар янги ер очиш мумкин бўлади. Мен бундан анчадан бери ўйлаб юрар эдим.

Одиров. Муҳокама қилиб кўринлар, Деҳқонбой. Хўп, Мавлон ака шу кунгача касал бўлиб касалхонада

ётган эди, бугун аччиқ доридан тўйиб ичди, бундан кейин буткул тузалиб кетади деб ишонамиз.

Қўзиев (оркестрга). Оркестр! Туш!

Оркестр гумбурлайди.

Холнисо (Мавлонга). Шу хатнинг ёлғонлигини мен бошда билган эдим. (*Ҳамробувига.*) Мана энди сиз ҳам билдингиз... Яна мендан кейин-да, жон қуда!..

Ҳамробуви. Майли, қуда, мендан ўтган бўлса, сиз кечиринг, сиздан ўтган бўлса,— сиздан ўтгани йўқ-ку,— мен кечирай.

Раҳимжон. Бугун кўп яхши кун бўлди-да: байроқ оламиз, Мавлон аканинг иситмаси тушди, холамлар келишди... Олти ойдан бери лағмон еганим йўқ, энди лағмонга бир тўйиб жоним роҳат қиладиган бўлди.

Одиров. Лағмонни Салтанат билан Қўзиевнинг тўйида еймиз.

Раҳимжон. Деҳқонбой билан Ҳафизанинг тўйида ҳам еймиз.

Ҳамробуви. Мен нима ҳам дейман? Мендан сўрасаларинг ҳам ўзларинг биласизлар, сўрамасаларинг ҳам ўзларинг биласизлар. Лекин, сўрамасаларинг ҳам, айтганим яхши: майли, мен розиман.

Ҳамробувининг тугунида соат жиринглайди.

Ҳафиза. Вой, сўфини олиб келганмидингиз? (*Тугундан соатни олади.*)

Қўзиев. Қанақа сўфи?

Ҳафиза. Аям соатни сўфи дейдилар.

Ҳамробуви. Сўфи эсдан чиқса худо эсдан чиқади-я, болам. Сўфини бураб турмасдан бўладими!.. (*Ҳафизанинг қулоғига.*) Қизим, тўй дейишаётибди, сўзанангни тикиб бўлганмисан?

Х а ф и з а. Сўзанамними? Йўқ, ая, ҳали тикиб бўлганим йўқ. Сўзанани ўзим якка тикаётганим йўқ, ҳаммамиз тикаётимиз, бутун колхоз тикаётибди. Қаранг, янги очилган ҳар бир қарич ер шу сўзанага солинган бир гул. Бу жойлар яна уч-тўрт йилдан кейин қандай бўлишини кўз олдингизга келтиринг, онажон! Яна беш йилдан кейин, ўн йилдан кейин-чи?

Музика. Музика тобора авжига чиқади. Қоронғи. Саҳна аста-секин ёришади.

ЭПИЛОГ

Уфқдан чиқиб келган канал. Еш боғларни оралатиб солинган янги уйлар. Олдинги планда ёш боғ — ҳовли. Ҳаво ранг дераза ва пушти пардалик уй. Гулзор. Ҳамробуви билан Холнисо супада сўзана тикиб ўтиришади.

Ҳамробуви. Қудажон, бемалол бўлса ўша ҳаво ранг ипакдан бир қатим беринг.

Холнисо. Жоним билан, ўргилай қуда... Вой, дарров бир айлантриб чиқдингизми? Қўлингиз дард кўрмасин, хўп чеварсиз-да.

Ҳамробуви. Чеварликда сизга етиб бўладими, қудажон.

Пауза.

Холнисо. Қирқ тўрт йиллик қадрдонмиз, қуда. Болаларимизни кўтаришиб катта қилдик. Мана, тўйини ҳам кўрдик... Эсингизда борми, Ҳафиза билан Деҳқонбой Мирзачўлга кўчиб кетамиз дейишганда икковимиз аввал боши кўнмай... Хўп гўл эканмиз-да, а... Мана энди миллионер колхозда... еганимиз олдимизда, емаганимиз кетимизда...

Ҳамробуви. Юртни обод қиламан деган киши ўзи обод бўлади.

Холнисо. Шуни айтаман-да... Мана Ҳафизахон...
Кимсан — Ҳафизахон!

Ҳамробуви. Деҳқонбойни айтмайсизми!.. Мана,
Омонингиз ҳам мактабни битиради. Яна ўқийди, ўқиб
кондуктор бўлади.

Холнисо. Кондуктор эмас, конструктор, қуда!

Ҳамробуви. Майли, нима бўлса ҳам ишқилиб ўқисин!

Холчисо. Бу болалар мунча ҳаяллашди! Мажлис
чўзилдимми...

Омон (киради). Мажлис тамом бўлди.

Холнисо. Нима гаплар бўлди, болам?

Омон. Деҳқонбой акам билан келинкойим ҳозир келиб
маълумот беришади. Қисқаси шу бугун кечқурун кетади-
ган бўлишди!

Ҳамробуви (Чўчиб). А? Қаёққа? Шундай Мирза-
чўлни ташлаб қаёққа боришади?

Холнисо. Хўп эсарсиз-да, қудажон! (Сўзанани кўр-
сатиб.) Бу совғани қаёққа олиб боришмоқчи эди?

Ҳамробуви (Кўнгли жойига тушиб). Ҳа, Моск-
вага!..

Раҳимжон, Одилов, Ҳафиза чақалоқ кўтарган Қўзи-
ев, Деҳқонбой, Салтанат, Мавлон киришади.

Раҳимжон. Қани совға битаёздими?

Холнисо. Битди ҳисоб!

Раҳимжон. Мен Ҳафиза билан Салтанат чевар де-
сам, сизлар булардан ҳам чевар чиқдиларинг.

Ҳамробуви. Сўзанани бутун колхоз тикди!

Одилов. Бу сўзана жонажон Москвамизга...

Раҳимжон. Гуллаб яшнаётган республикамиздан
ҳикоя қилсин!

Ҳафиза. Шу сўзанадай товланаётган мамлакатимиз-
да чўл-биёбонлар йўқолиб...

Қўзиев. Унинг ўрнига шаҳарлар, қишлоқлар бунёд-
га келаётганидан ҳикоя қилсин!

Холнисо. Жонажон Москвамизга бахтиёр болала-
римизнинг...

Деҳқонбой. пири-бадавлат оналаримизнинг...

Омон. ака-опаларимизнинг...

Ҳамробуви. миннатдорлик туйғусини...

Салтанат. меҳр-муҳаббат туйғусини...

Мавлон. чексиз садоқат туйғусини...

Ҳамма. изҳор қилсин!

Парда

1950.

Оғрик, тишлар

*ТУРТ ПАРДАЛИ КОМЕДИЯ
ЭПИЛОГИ БИЛАН*

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Насиба — ўрта мактаб ўқувчиси.

Роҳила — унинг онаси.

Марасул Ҳузуржонов — Насибанинг эри, тиш доктори.

Фотима — унинг онаси.

Зуҳра — Фотиманинг синглиси, Насиба ўқийдиган мактабнинг қоровули.

Пўлатжон домла — мактабнинг директори.

Вера: } Насибанинг дугоналари.

Назира: }

Аҳаджон Заргаров — райижроком раисининг ўринбосари.

Оқила — унинг биринчи хотини.

Хуморхон — унинг иккинчи хотини.

Ризамат — Хуморхоннинг тоғаси, райижрокомнинг хўжалик мудири.

Воқеа бизнинг кунларда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КҮРИНИШ

Марасул Ҳузуржоновнинг ўз ҳовлисидаги кабинети. Кабинетни кўча томонидаги деразадан кўраминэ. Деразанинг икки томонида ёзувлар, «Тиш доктори. Тиш техниги. Йўл муюлишидан». Марасул, бекорчиликдан пашша тутиб ўтирибди. Заргаров киради.

Заргаров (соатига қараб). Марасул, ука, Оқила келмади-ку? А, Оқиладан дарак йўқ-ку?

Марасул. Оқилахон опам... Автобус соат учда келади. Лекин, эрталабки автобусга чиқолмасам, тушгисига чиқарман деган эди.

Пауза.

Заргаров. Ҳм... Қаттиқ хафа эмасми?

Марасул. Устига хотин оласизу, хафа бўлмайдими?

Заргаров. Йўқ, авзойидан жанжал қиладиган эмасми демоқчиман?

Марасул. Йўқ... йиғлади!

Заргаров. Йиғлади. Хайрият! Йиғлаган бўлса жанжал қилмайди... Кимни олди, деб сўрамадими?

Марасул. Сўради. Хуморхон деган бир жувонни олдилар, дедим.

Заргаров. Тинч келиб кетади дегин? Шундоқ бўлса ҳам насиҳат қилиб, этини ўлдириб, ундан кейин мени чақиргин. Мен уйда бўламан. (Чиқмоқчи бўлади.)

Ичкари эшикдан Фотима киради.

Фотима. Ҳой, онанг айлансин Марасул... (Заргаровни кўриб.) Ассалому алайкум... Марасул, иш бузиладиганга ўхшайди-ку: ЗАГСнинг қоғози бўлмаса домлаимом никоҳ ўқимас эмиш.

Заргаров. Никоҳ? Шу гапни менинг олдимда гапирмасангиз нима қилар эди!

Марасул (қабулхона эшигига қараб-қараб онасига). Секинроқ гапирсангиз-чи! (Заргаровга ёлвориб.) Яна битта акалик қилинг, жон ака! Бир оғиз айтиб қўйинг!

Заргаров. Жинни бўлдингми?.. Энди домлаимомга «никоҳ ўқи» дейишим қолдими?!

Марасул. Йўқ, ЗАГСга айтиб қўйинг дейман! Гапга тушунмайдиган бир одам ўтирипти... ҳеч кўнмайди! (Трубкага.) Йигирма бир ўн, икки... ЗАГСми? Ким? Сиз билан район ижроия комитетининг раис ўринбосари ўртоқ Заргаров гаплашмоқчилар! (Трубкани Заргаровга беради.) ЗАГС мудир!

Заргаров (трубкага). Ҳим... салом... Докторнинг ишини тўғрилаб беринглар! Марасул Ҳузуржоновнинг ишини... Қиз ёш?!

Фотима. Еш эмас, йилма-йилига ўн саккизга кирган!

Марасул. Еш эмас, ўн саккизда, мен биламан денг!

Заргаров. Еш эмас, ўн саккизда, мен биламан денг... йўқ, мен ўзим биламан! А? Тўққизинчи синфда ўқиса ўқийверади-да! Мен тўртинчи синфда ўқиганимда йигирма ёшда эдим! Менга қаранг, жавобгарликдан қўрқманг. Ҳар қанча жавобгарлик бўлса бизга ортаверинг... Кўтаравериб елкаларимиз қадоқ бўлиб кетган!

М а р а с у л (унинг елкасини силайди). Яшанг!

З а р г а р о в (трубкага). Менга қаранг, ука! Менинг бу ишга тайин бўлганимга ҳали йил ҳам бўлгани йўқ, гапимни қайтариб, бунақа, обрўйимни тўкадиган бўлсангиз хафалашиб қоламиз! А? Куёв билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. Регистрация қилинг, бўлак гап йўқ! (Трубкини зарда билан қўяди.)

Ф о т и м а. Худоё умрингиздан барака топинг! Катта бўлиш хўп яхши-да! Кимга нима деса — нақд!

М а р а с у л. Боринг, Насибани мактабидан айтиб келинг, иссиғида бора қолайлик!

Ф о т и м а. Ҳозир айтиб келаман.

З а р г а р о в. Лекин мен аралашганимни ҳеч кимга оғзингиздан чиқарманг!

Ф о т и м а. Хўп бўлади. (Чиқади.)

Кўкрагига жуда кўп значок таққан Р и з а м а т киради.

З а р г а р о в. Ҳа, Ризамат! Тиш оғриб қолдимиз? Бунақа арақ ичишга тиш эмас, отнинг тақаси ҳам чидамайди.

Р и з а м а т. Арақ ичмай қўйганман, хўжайин!

З а р г а р о в. Шунақами... (Кўкрагини кўрсатиб.) Ўҳў, тақмаганинг чойнакнинг қопқоғи қолипти холос-а! (Чиқади.)

Р и з а м а т. Менга қара, ука, Ризқихўжа икковинг шу қилиқларингни менга қилмасаларинг нима бўлар эди?!

М а р а с у л. Нима қилибмиз?

Р и з а м а т. Бошида писанда қилмовдимми!.. Оғзингга сиққанини ол, лекин тилла тиш деб занглаган тақа қўйма демовдимми!

М а р а с у л. Йўғе! Сизга шунақа қиламизми? Утиринг-чи...

Р и з а м а т (креслога ўтиради). Кечадан бери ўхчий бериб ўлиб бўлдим-ку.

М а р а с у л. Оғзингизни очинг! Уф, бай-бай, ичингизда ит ўлганми!.. (Бирдан.) Э-э-э!.. Аттанг! Тиш кўйгандан кейин уч кун арақ ичмай туринг дейиш мутлақо эсимдан чиқипти-я! Қани, (тишини кўриб.) Ҳа, мана тамом... миокардиодистрофия!

Р и з а м а т (чўчиб). А?

М а р а с у л. Миокардиодистрофия!

Р и з а м а т. Оббо худо урди, энди нима қиламан! Нега айтмадинг, айтсанг тишимга сақич ёпиштириб ичар эдим-ку...

М а р а с у л. Мутлақо эсимдан чиқипти! Майли, зиёни йўқ, тўғрилаймиз... Сиз ҳозир Ризқихўжанинг олдига боринг, мен телефон қиламан, чорасини кўради. Йўлда ичиб-нетиб юрманг тагин.

Р и з а м а т. Йўқ-йўқ, худо хоҳласа етиб борарман. (Чиқади.)

М а р а с у л (трубкага). Ун бир, ўн саккиз... Ризқи! Ризамат акага нуқул ўзидан кўйибсан-ку! Бориб-бориб ўртоқ Заргаровнинг қайнағасига шунақа қиласанми! Қўйсанг-чи, оғзи кўкариб ётибди! Энди бир-биримизни алдашимиз қолдим! Ҳозир боради, тўғрилагин! Арақдан миокардиодистрофия бўлипти дедим, сен ҳам шунақа дегин. (Трубкани қўяди.)

О қ и л а к и р а д и.

Э-э, келинг, Оқилахон опа... Қайси автобусда келин-шингизни билмаганим учун кутиб олгани чиқолмадим. Яхши келдингизми?..

О қ и л а. Шукур... Қанилар, хотин устига хотин олган Аҳаджон бой қанилар?

М а р а с у л. Ҳозир... (Трубкани олади.) Йигирма беш, ўн беш... Аҳаджон ака, келдилар... Тезроқ чиқинг! (Трубкани қўяди.) Оқилахон опа, ишнинг фойда чиқади-

ган томонини кўзлайверганингиз маъқул. Жанжалдан ҳеч ким барака топган эмас. Индамай қўя қолинг.

О қ и л а. Нега индамас эканман! Ун етти йил хизматини қилиб пировардида кўрганам шу бўлдимиз? Менинг юзимни қилмаса уч боласининг юзини қилса бўлмасмиди?.. Бундан ўн етти йил бурун битта данак эксам ҳозир соясида ўтириб мевасини ер эдим. (Ийғлайди.)

М а р а с у л. Оқилахон опа.. Фойда чиқадиган томонини кўзлайверинг.

З а р г а р о в киради. Оқила беихтиёр ўрнидан туради.

З а р г а р о в. Ҳа, яхшимисан... (Пауза.) Болалар яхшими?

О қ и л а (кўз ёшини артиб). Яхши... Хайрият, болалар эсингизда бор экан!

З а р г а р о в. Аҳмоқ бўлма!.. Утир! Энди нима бўлиб шундоқ бўлганини айтиб ўтиришга фурсатим йўқ — идорада одамлар мени кутиб ўтирибди. Бўлар иш бўлди, бўёви синди. Ихтиёр ўзингда, агар шу гапни кўчага чиқараман десанг, майли, чиқар, лекин ўйлаб иш қил! Узингга қийин бўлади: учта боланг бор, қўлингда ҳунаринг йўқ... Йў-йўқ, кўчага чиқармайман, сабр қиламан десанг...

М а р а с у л. Сабрнинг туби олтин!

З а р г а р о в. Балли! От айланиб қозигини топади!

Магазиндан келаётган Хуморхон дераза олдида етганида қўлидаги ўрамни тушириб юборади.

Хуморхон. Вой! Марасул ака!.. Қарашиб юборсангиз-чи!

М а р а с у л (Заргаровга). Хуморхон опам!..

З а р г а р о в (дарров креслога ўтириб). Оҳ! Воҳ! Суғур! Суғурсанг-чи!

М а р а с у л (омбурни чоғлаб). Ҳозир... Ҳозир...

Хуморхон. Вой, нима қилди?

О қ и л а Хуморхонга тикилганича қолади.

М а р а с у л (Хуморхонга). Дунёда тиш суғуртиришдан ёмон азоб йўқ. Сиз боразеринг, кўрмай қўя қолинг. Х у м о р х о н. Оғритмай олинг! (Чиқади.)

О қ и л а унинг кетидан қараб, аста ўрnidан туради.

З а р г а р о в (чўнтагидан пул олиб Оқилага беради). Ма, болаларга бирон нарса олиб бер.

О қ и л а. Узингиз қачон борасиз? Болалар дада деб жонимдан безор қилишяпти! (Йиғлайди.)

З а р г а р о в. Шу ҳафта ичи бораман. Болаларни ўпиб қўй! Бор! Бор!

О қ и л а товуш чиқармай йиғлаганича чиқиб кетади.

М а р а с у л. Аҳаджон ака, жуда қалтис иш-да... Бир чувингиз чиқса борми — бу ёгингиз райком, бу ёгингиз прокурор-а!

З а р г а р о в. Э, ваҳима қилаверма!

М а р а с у л. Одам қариган сайин ёшини хоҳлар экан-да!.. Хуморхонни олмасдан шундай ўйнашиб юраверсангиз бўлмасмиди?

З а р г а р о в. Уйнашиб юриб шунақа бўлиб қолди-да! Бир куни «бўйимда бўлиб қолди» деб йиғлаб келди. Ёлгон экан-ку, кўрққанимдан, қорни кўзимга катта кўринибди. Шу!.. «Тоғам билиб қолса мени сўяди, хотин устига бўлса ҳам ол» деб туриб олди. Тоғаси бояги Ризамат, ўшанда ҳам менда завхоз эди, ҳар куни саломга кирадиган бўлиб қолди: ҳар кирганда «сўйиб келмадимкин» деб юрагим жиғ этиб кетади, дегин!.. Бундан ташқари, ўйлаб қарасам, биздай одамнинг бисотида битта культурнийроқ хотин бўлса ҳам зиён қилмас экан. Узинг ўйлаб кўр: хотининг бўлса-ю, орада гаплашгудай гап бўлмаса, бирон жойга олиб боролмасанг, меҳмон келганда дастурхонда ортиқча бўлиб ўтирса!.. Қийин-да! Бечора Оқила,

Ўзи жуда ҳалол, меҳнаткаш, болаларга жуда меҳрибон, қисқаси баҳоси йўқ хотину, орқада қолиб кетди!

Марасул. Саводи бор шекилли?

Заргаров. Бор эди! Бир оз бор... Жуда ёш олган эдим-да, еттинчими, саккизинчими синфда ўқир эди. Кейин ўқиёлмади: катта даргоҳ, бола-чақа, қозон-товоқ... Қолиб кетди!.. Қўй бу гапларни! Мени яна бирон уч минг сўм қарздор қилиб тур. Хуморхонни курортга жўнатмасам бўлмайди. Оқиланинг тапти босилгунча кўздан нарироқ тургани маъқул.

Фотима киради.

Фотима. Насиба дарсда экан, айтдим, ҳозир, дарс тамом бўлиши билан келади.

Марасул. Пулингиз борми? Аҳаджон акамга яна уч минг сўм зарур бўлиб қолибди.

Фотима (шошиб). Пулим йўқ.

Марасул (қулоғига). Ундоқ деманг, беринг, керакли одам.

Фотима. Ҳадеб олаверадими?.. Кошки берса!.. (Ички белбоғидан пул олиб тез санаб беради.) Минг! Икки минг!.. Уч минг!

Қизларнинг ашуласи, Насибанинг «Сизлар кетаверинглар, орқаларингдан етиб бораман!» дегани эшитилади. Ҳамма деразадан қарайди.

Насиба (киради). Салом...

Фотима. Айланай...

Марасул. Ие, кийинмасдан келибсиз-ку!

Фотима. Вой гиргиттон! Киринг! Киринг!

Заргаров (Насибага зеҳн солиб). Ҳим... (Марасулга.) Формада олиб бора кўрма, формани кўриб ЗАГС мудирининг жини қўзғамасин тағин.

Марасул. Йў-йўқ! Худо урдими!

Заргаров. Бўйи жуда паст экан-да!
Фотима. Туфли бор! Пошнаси бир қаричлик туф-
лимиз бор!

Заргаров. Хўп, боринглар, ҳашамини кейин қила-
сизлар. Хўп, мен кетдим, одамлар кутиб қолди. (Чиқади.)
Фотима. Қани, юринг, кириттон!

Иккови ичкарига кириб кетади. Марасул ашула айтиб асбобла-
рини йиғиштиради ва кийинади. Ичкардан Фотима бошқа кўй-
лак ва баланд пошна туфли кийган Насиба зўрға юриб чиқади.

Марасул. Қани, кетдик!
Насиба (Фотимага). Тагин ЗАГСга борамизми?
Фотима. Бу сафар бетўхтов ЗАГС қилади, Аҳад-
жон акангиз буюрдилар.

Марасул. Энди портфелнинг кераги йўқ. (Порт-
фелни олиб улоқтиради.)

Фотима. Боринглар! Илоҳи омин!... Тезроқ қай-
тинглар, ошнинг гуручини солмай тураман!

Марасул билан Насиба чиқади. Фотима креслога ўтириб
юзига фотиҳа тортади.

Иккинчи кўриниш

Роҳиланинг кўримсизгина уйи. Роҳила, Марасул. Марасул
хуноб бўлиб у ёқдан-бу ёққа бориб келмоқда.

Марасул. Бунақа қайсар одам дунёга келган эмас!
«Ахир Аҳаджон акам телефон қилдилар-ку яна нима
керак?» десам «Худонинг ўзи телефон қилса ҳам регистра-
ция қилмайман» дейди-я!

Роҳила. Лохавла... Энди нима қиласизлар?
Марасул. Энди нима қилар эдик... қишлоққа чиқиб
регистрация қилдириб келамиз-да... Аҳаджон акам хат
ёзиб бердилар... Мана... (Уқийди.) «Жондан азиз жияни-

миз Нишонбойга етиб маълум бўлсинки, ушбуни кўрсатувчи Марасул Ҳузуржонови тегишли умр йўлдоши ўртоқ Насибахон Асқарова билан бирликда никоҳ дафтарингиздан ўтказиб азбаройи (таъжидлаб) турмуш қилишлари учун қонуний ҳужжатларини бермоғингизни сўраб қоламан деб *Заргаров*».

Р о ҳ и л а. Қачон борасизлар?

М а р а с у л. Ҳозир борамиз, борди-келдиси машинада бир ярим соатлик йўл... Насиба келмаяпти-ку?

Р о ҳ и л а. Ҳайронман... Мактабимга бориб келаман деган эди.

М а р а с у л. Хавотирман-да: битта-яримта ўртоғига айтиб қўйса...

Р о ҳ и л а. Йўғ-э, айтмайди!

М а р а с у л. Мен бориб машинани олиб келай, унгача келиб қолар. Тайёр бўлиб туринглар. (*Чиқади.*)

Р о ҳ и л а (*ўзича*). Шукур, худога минг қатла шукур, кўзим очиқлигида қизгинамнинг тўйини кўрадиган бўлдим. (*Гардеробни очиб Насибанинг кўйлақларини ҳавас билан кўздан кечиради.*) Толейингдан ўргилай, қизим, онанг шўрлик қиз бўлиб, келин бўлиб ҳеч нарса кўрмаган эди, худойи таоло ҳаммасини сенга насиб қилган экан. (*Ўзича ашула айтади.*) Тўй муборак бўлсин. Тўйлар муборак бўлсин...

Ўргилай Насибахон, тўйлар муборак бўлсин...

Мактаб формасида Н а с и б а маънос киради.

Келдингми, қизим... Ҳа, нима бўлди?

Н а с и б а (*секин*). Мен яширолмадим... Домламга айтиб қўйдим...

Р о ҳ и л а (*қўрқиб*). А? Қайси бирига айтдинг?!

Н а с и б а. Мактабдан чиқиб келаётган Пўлатжон Домла эшикда турган эканлар... Ҳеч яширолмадим! Кабинетларига олиб кирдилар. (*Бирдан.*) Ая, қўйинг шу ишни!

Қўйинг шу иш мактабни битирганимдан кейин бўлсин! Мен домламга ваъда бериб келдим. Қўйинг, керакмас!

Роҳила. Ҳой, ношукур! Бахт қуши одамнинг бошига бир марта қўнади-я! Уқиш ҳамма вақт бўлаверади — магазин тўла китоб!

Пўлатжон Домла киради.

Пўлатжон Домла. Мумкинми?

Насиба (ҳайрон). Марҳамат... Келинг, Домла...

Роҳила (гаранг). Келинг, директор-домласи...

Пўлатжон Домла. Салом...

Роҳила. Қани бу ёққа... қизим, самовар қайнаб турган эди, олиб кир!

Пўлатжон Домла (ўтиради). Саломат бормисиз?..

Роҳила. Шукур...

Пўлатжон Домла. Насибани узатишга шошилибсиз деб эшитдим...

Роҳила (гангиб). Йўқ... Ким айтди?.. Бекор гап! Улимдан хабарим бор, бу гапдан хабарим йўқ...

Пўлатжон Домла унинг кўзига қарайди.

И-ҳа, эсим қурсин, дурустроқ бир жой чиққан эди, подручка қилиб юрсин деб унаштириб қўйдик, холос...

Пўлатжон Домла. Ҳим... «Дурустроқ жой»? Нимаси дуруст экан?

Роҳила. Дурустлиги шуки... ўзи доктор! Доктор бўлганда ҳам чаққонгина доктор экан! Данғиллама иморату, машина-ю! Сигир, товуқ, роз... Болагинам етим ўсганига яраша худо пешонасига бахт биткан экан!

Пўлатжон Домла. Ҳмм... Ҳар бир она боласини яққолроқ кўриниб турган бахтга томон йўллашни истайди, лекин афсуски, бахт, чинакам бахт нима эканини ҳар бир она билавермайди. Азизим! Қизингизнинг бахтини биров-

ларнинг остонасидан қидирманг! Бахтни бировларнинг остонасидан қидиришнинг ўзи бахтсизликнинг боши! Насиба ўз бахтини ўзи, ўз қўли билан яратади! Бахт хусусида уни янглиштирманг! Янглиштирманг қиз бечорани!

Р о ҳ и л а. Вой, мен янглиштирганим йўқ! Ўқиган йигит бўлгани учун қўлдан чиқмасин деб...

П ў л а т ж о н Д о м л а. Ўқиган бўлса ҳам ўқимаган йигитга ўхшайди, йўқса Насибанинг ўқишини ора йўлда қолдириб мактабидан юлиб олмоқчи бўлмас эди.

Р о ҳ и л а. Билмасам, Насибанинг ўзи танлаган... яхши кўради...

П ў л а т ж о н Д о м л а. Хато! Ундоқ деманг, хато гап! Мен Насиба билан гаплашиб кўрдим. Бу муҳаббат эмас, англашилмовчилик! Сиз муҳаббат хусусида ҳам уни янглиштирманг!

Р о ҳ и л а. Вой, ғалати гапни гапирасиз-а, домласи, (йиғламсираб.) она ўз боласига ёмонликни раво кўради..

П ў л а т ж о н Д о м л а. Тўғри, ҳеч қачон раво кўрмайди! Қадимги вақтда ёш қизларини хотин устига берган, олтмиш-етмиш яшар чолларнинг қўйнига солиб қўйган ота-оналар ҳам ўз боласига ёмонликни раво кўрган эмас, лекин дўст бўла туриб душман ишини қилганлиги ҳам ҳақиқат! Шундоқ эмасми?

Самовар кўтариб Н а с и б а киради.

(Насибага.) Биз, ўқитувчилар, тўққиз йил давомида сени кўзимизнинг нури, бағримизнинг ҳарорати билан парвариш қилдик!.. (Роҳилага.) Тувакда бир туп гул ўстирган одам шу гулнинг бирон япроғига шикаст етса қанчалик ачинади! Насиба бир туп гул эмас!

Р о ҳ и л а. Айтдим-ку, домласи, совчи келавермасин деб унаштириб қўйдик, холос. Тўйни келаси йил қилсак қилармиз...

Пўлатжон Домла. Тўй деб Насибанинг ўзи айтди-ку!

Роҳила (*қизига хўмрайиб*). Вой, нега ундоқ дединг? Унаштириш нима эканини билмайди-да, домласи, ёш... (*Упкалаб.*) Вой, домласи, наҳотки шунга ишонган бўлсангиз! Сизни отаси ўрнида кўрсагу наҳотки сиздан бесўроқ иш тутсак... (*Насибага.*) Қиз нарса, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, тўй деб юргани уялмайсанми! (*Биқинини ўйиб олади.*) Гапир!

Насиба. Кечирасиз, домла, мен тушунмаган эканман...

Роҳила (*сохта кулиб*). Буни қаранг, унаштиришни тўй деб юрса-я! Қўйинг, домласи, ҳозир унаштиришдан ҳам айнидим! Вақт-соати етганда бўлар! Вақт-соати етганда куёвни ўзингиз топасиз! Тўйга ўзингиз бош бўласиз!

Пўлатжон Домла. Ана бу гапингизга офарин! Офарин! Энди мен кетай бўлмаса...

Роҳила. Бирпас ўтирсангиз бўлар эди.

Роҳила уни кузатиб чиқади. Насиба ўйлаиб қолади.

Роҳила (*киради*). Орзу-ҳавас кўриш пешонамга битмаган бўлса нима ҳам дейман! (*Йиғламсираб.*) Майли, онанинг кучи болага етмайдиган замон экан...

Насиба (*ҳайрон*). Вой нима деяпсиз ўзингиз!

Роҳила. Шу гап ўлгурни домлангга айта қолмасанг нима қилар эди! Сизларга онадан ҳам домла азиз-да! Майли, шундай бўлса ҳам сендан розиман... (*Айтиб йиғлайди.*) Ўғил кўрмадимки, гўримга икки кетмон тупроқ ташласа... Товутим чиққан куни арвоҳимга битта шам ёқсанг бас!

Марасул киради.

Насиба (ийглаб). Дарров шунақа дейсиз-да!

Марасул. Ўзи нима гап? А?

Роҳила. Директор-домласи келди...

Марасул. А?.. Хўш?

Роҳила. Домласига айтибди...

Марасул (Насибага). Ие, қанақасиз ўзингиз, ҳеч кимга оғзингиздан чиқарманг демовдимми? (Роҳилага.)

Хўш, нима деб келибди?

Роҳила. Нима дерди!

Марасул (Насибага). Хўш, сиз нима дедингиз?

Насиба. Пулатжон Домла мендан жуда қаттиқ ко-йиндилар.

Марасул. Қизиқ экансиз, директор бўлгандан кейин койийди-да! Нима, чапак чалсинми бўлмаса?

Насиба. Йўқ, Домла чинакам куюётиптилар, мактабни битиролмай қолади деб ўйлаётиптилар.

Марасул. Ие, ахир айтмадингизми!.. Мен жонимни, танимни, бутун умримни илм йўлига тиккан бир дарвишман-ку, ахир! Мен нима қилсам илм учун, илм йўлида қиламан. Куним битиб ўлсам, ўлигимни ҳам илм йўлига бераман: майли, студентлар теримга похол тиқиб бурчакка қўйишсин! Финг демай туравераман!.. Мен сизга қўл чўзганимда эркак бўлиб эмас, бир тарбиячи бўлиб қўл чўздим. Мен сизни университетда ўқитаман, аспирантурада ўқитаман! Менга жўн хотин керак эмас! Жўн хотин керак бўлса, мана, ўртоқ Заргаровдай одам синглисини бермоқчи бўлганда ола қолар эдим!

Роҳила (Насибага). Эшитаётибсанми?

Марасул. Мен сизни доктор қиламан, академик қиламан!

Насиба (кулимсираб). Ростми?..

Марасул. Мен сизга қачон ёлгон гапирган эдим?

Фотима киради.

Фотима. Ҳой, мунча ивирсидиларинг! Машинада ўтириб кўзим пинакка кетибди. Ёўла қолсаларинг-чи!..

Роҳила (Насибага кўйлак бериб). Юр тезроқ, кийингин, қизим!

Насиба. Ая, ахир, Пўлатжон Домла...

Роҳила. Гапни кўпайтирма! (Насибани қўярда-қўймай етаклаб олиб чиқади.)

Марасул (Фотимага.) Тўйни тезроқ ўтказмасак мактаб ишни чатоқ қиладиганга ўхшайди.

Фотима. Албатта! Менинг нима деб жоним ҳалак! Қачонгача ўргатаман!..

Ясанган Насиба, Роҳила киради.

Марасул. Қани, кетдик!

Роҳила. Кетдик!

Насиба. Ая, домламга нима дедингиз?..

Марасул. Юринг! Юринг! (Насибани қўлтиқлаб олиб етаклайди.)

Хамма чиқади.

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

учинчи кўриниш

Катта дид ва зўр ҳавас билан солинган иморат. Еш мева дарахтлари. Майнинг ўрталари.

Н а с и б а, В е р а, Н а з и р а.

Н а с и б а.

Кавказ подо мною. Один в вышине
Стою над снегами у края стремнины
Орел, с отдаленной поднявшись вершины,
Пáрит неподвижно со мной наравне.

В е р а. Пáрит эмас, парйт!

Н а с и б а. ... Парйт неподвижно со мной наравне...

Кисловодск! Казбек! Арагат!..

Н а з и р а. Кисловодск қаёқда-ю, Казбек билан Арагат қаёқда! Тўққизинчи синфда ўқиган одам географияни бир оз билиши керакдир?

В е р а. Қизишма, Назира,

Н а с и б а (кулади, Назирани қучоқлайди). Узингинг ҳам ҳавасинг келаётипти, ўртоқжон!.. Вой!.. Уйласам юрагим ҳовлиқиб кетади!.. Шуларнинг ҳаммасини ўз кўзим билан кўраман-а!

Н а з и р а. Уқиш-чи?! Уқишни кимнинг кўзи билан кўрасан? Имтиҳонлар-чи?

Н а с и б а. Имтиҳон?! Имтиҳонни кузда бераман.
Марасул акам шунақа деяптилар!

Н а з и р а. Ҳайронман! Мен сенга ҳайронман, Насиба! Наҳотки одам ҳеч кераги йўқ курортни деб имтиҳонни кузга қўйса!

В е р а. Барибир мактаб жавоб бермайди.

Н а с и б а. Жавоб берган бўлса-чи?

В е р а. Ҳеч-да.

Н а с и б а. Марасул акам «Насиба ҳозир курортга бормаса бўлмайди» деб поликлиникадан справка элтиб бердилар.

В е р а. Ҳеч касалинг йўқ-ку!

Н а с и б а. Вой, касалим бор...

Н а з и р а (тажанг). Қаеринг қийшайибди?

В е р а. Назира, оғир бўл!

Н а с и б а (зўр ташвиш билан). Марасул акам мана бу еримга... йўқ, мана бу еримга қулоқ солиб кўриб, (бош чайқайди.) мундай-мундай қилдилар.

Н а з и р а. Бошини мундай-мундай қилган Марасул акангу, справкани поликлиника берадимиз?

В е р а. Назира, ҳовлиқмагин!

Н а с и б а. Марасул акам касалимни айтгандирлар-да!

В е р а. Ҳеч қанақа касалинг йўқ! Қўй бу гапларни! Биз ёрдам берайлик, имтиҳонга тайёрлан.

Н а с и б а. Вой, мунча! Имтиҳонни берсам бўлдимиз! Кузда бераман-да! Ҳозир қандоқ қиламан... Поездга билет олиб қўйган бўлсак, поезд уч соатдан кейин кетса... Унингчине кечки мактабда битираман! Битирмасдан иложим борми, янаги йилга Москвага кетадиган бўлиб турибман. Марасул акамни Москвага ишга чақаришяпти.

Н а з и р а. Мен ҳам «Москвада тиш токтори камчил эмиш» деб эшитдим!

В е р а (аччиғи келиб.) Назира, қўйсанг-чи!

Н а с и б а. Вой, ишонмайди-я! Хат келибди! Кетамиз!

Марасул акам «сени Ломоносов номидаги университетга киргизиб қўяман», деяптилар. Йигирма бешинчи этажда ўқийман! У киши ишлайди, мен ўқийман. Университетни битираман, кандидат, доктор бўламан! (Керилб.) Физика-математика фанлари доктори, профессор Насибахон Каримовна Асқарова! Йўқ-йўқ, Ҳузуржонова!

Назира. Сал тушинг!

Насиба. Бўлолмайманми?

Назира. Бўлолмайсан!

Насиба. Бўлолмайманми, бўлолмайманми?

Назира. Бўлолмайсан!

Насиба (уни йиқитиб миниб олади). Бўлолмайманми?

Назира. Тавба қилдим! Бўласан... бўласан...

Кулги. Жимлик.

Вера («Школьный вальс»ни бошлайди).

Давно, друзья веселые,
Простились мы со школою...

Назира билан Насиба қўшилади.

Но каждый год мы свой приходим класс,
В саду берёзки с клёнами,

И школьный вальс опять звучит для нас.
Сюда мы ребятишками
С пеналами и книжками...

Насиба сукутга кетади. Буни Вера пайқаб Назирани туртади.
Назира (ўйчан).

Давно, друзья весёлые,
Простились мы со школою...

В е р а. Ҳар қалай эрга текканинг бемаврид, бемаслаҳат иш бўлди Насиба. Мактаб билганида тўйингни бир йил кейинга қўйдирар эди. Яширдинг. Ҳамма сендан хафа!

Н а с и б а. Уф... Муҳаббат нима эканини бошингга тушганда биласан!

Н а з и р а. Яна бир йил сабр қиганингда муҳаббатингга куя тушармиди?

В е р а (*Назирага*). Оғир бўлсанг-чи, ахир!

Н а с и б а. Яна бир йил сабр қилсам бўлар эди, лекин бир томондан, аям... «Кўзим очиқлиғида тўйингни кўрай» деб туриб олдилар, бир томонда... (*ифтихор билан*) ўртоқ Заргаров орага тушдилар. Ундан кейин Марасул акам ҳар куни мактабга кетишимда ҳам, мактабдан келишимда ҳам, гул кўтариб кўчамизнинг бошида турар эдилар.

Н а з и р а. Менга қара, ҳар куни гул кўтариб турганига раҳминг келдими, ё чинакам яхши кўрасанми?

Н а с и б а. Билмасам. (*Уйчан.*) Баъзан аллақандай бўлиб кетаман... Кўнглим гаш... Тўққиз йил ўқиган мактабим, муштдайлигимдан бирга ўсган ўртоқларим... Ҳаммасига, бегонадай бўлиб қолдим! Энди кечки мактабда ўқийман... Хотинлар... Қизиқ-а, мен энди хотин!.. Марасул акам менинг эрим! Эр! «Эрим» деган гапга ҳеч кўни-колмаяпман! Кўникиб кетарман-а, қизлар? Бир одам сенга жони жаҳонини берса-ю сендан ҳеч нарса талаб қилмаса, шу одамнинг оти эр бўлса, бунга кўникмасдан нимага кўникади киши! Қаранглар, шу ҳовли-жой, мана шу дарахтлар, курси, сўри — ҳаммаси меники! (*Бахтиёр.*) Эрим мени бугун Кисловодскга олиб кетади!

В е р а. Бутунлай ўзгарибсан!

Ф о т и м а (*товуши*). Ҳой, Асқад, жувонмарг, қўясанми, йўқми!

Н а с и б а. Қайнанам...

Ф о т и м а чимматсиз паранжи ёпиниб, иккита бидон кўтариб киради.

Фотима. Келинпошша! (Меҳмонларни кўриб.) Ие! Келинлар эсонмисиз... Омонмисиз... (Насибага.) Келинпошша, товуқларингизга мояк қўйдингизми?

Насиба. Ҳа, мояк қўйганман.

Фотима. Чипор товуғингизга-чи?

Насиба. Унга ҳам қўйдим.

Фотима. Қора товуғингиз ҳам қа-қалаб юрибди. (Товуқнинг юришини қилиб кўрсатади.) Қа-қа-қоқ... (Бир чеккада турган шиша билан пахтани кўриб қолади.) Ҳа айтгандай (шиша билан пахтани олади) сигирингизнинг қаншарига темирўтки чиқибди, намақоб суркадим, нос суркадим — бўлмади, пичоқ билан қириб, кирасин суркаш керакмиш.

Назира пиқ этиб кулиб юборади. Вера уни туртади.

Қирай десам, қарилик қурсин, кўзим ўтмади. Сизнинг кўзингиз ўткирроқ... Мана, уччовларинг бирпасда қиласизлар...

Назира товуш чиқармай қотиб-қотиб кулади. Вера уни туртади, гавдаси билан Фотиманинг назаридан тўсади.

Насиба (хижолат). Мол докторига қаратамиз ая, доктор даво қилади!

Фотима. Аввал бир суркаб кўринглар, бўлмаса ундан кейин дўхтирга қаратайлик. (Шиша билан пахтани унга беради).

Насиба. Хўп-хўп... Утиринг...

Фотима. Йў-йў-йўқ, бемалол ёзилишиб ўтиринглар! Емон кўрганим ёшларнинг суҳбатига қариларнинг суқилиши. Айниқса қайнана...

Насиба. Унақа деманг! Утиринг!

Фотима. Ёшлигимда қайнананинг жабрини торта-торта жонимда жон қолган эмас. Мана шу Марасулни

туққанимда «Шу ўғлим катта бўлса, хотин олса келинимнинг ҳеч ишига аралашмайман» деб ният қилганман. Худо ниятимга етказди.

Ғозлар товуши.

Ҳой, Асқад ўлгур! (Кўча эшигига томон югуради.)

Насиба ундан илгарини чиқиб кетади.

Насиба (товуши). Ҳой, Асқад!

Фотима (кўчага). Келинпошша, ҳу ана у эшикка кирди! Ҳа, жувонмарг!.. (Қайтади.)

Вера (Назирага, «сен тек тур», деган маънода ишора қилиб). Хола, Насиба ўқишини қўйиб курортга кетармиш... Чакки қилаётпти. Сиз ҳам айтинг!..

Назира. Ўғлингизга айтинг, олиб кетмасинлар. Имтиҳони бор.

Фотима (бидонларини олиб). Йў-йўқ! Мен ният қилганман. Ихтиёр ўзида. Ҳукуматнинг даврида ҳамма озод, озод бўлгандан кейин борса ҳам ўзи билади, бормаса ҳам ўзи билади. (Чиқади.)

Машина гудоги. Насиба билан Марасул киради.

Марасул. Салом қизлар!.. Насибахон, пулингиздан бир минг беш юз сўм олиб чиқинг, мен сизга бир нарса олиб келаман.

Насиба уйга кириб кетади.

Хўш қизлар, нима гап?

Вера. Бизни комсомол ташкилоти юборди.

Назира. Насиба имтиҳонларини бермасдан курортга кетар эмиш! Бу қанақаси?..

Вера (Назирани туртиб). Комсомол ташкилоти бизни хабар олгани, билгани юборди.

М а р а с у л. (елкасини қисиб). Мен бу тўғрида дирекцияга справка элтиб берган эдим-ку?

Н а з и р а. Курортга ҳозир бориши зарурми?

М а р а с у л. Зарур! Докторлар касали жуда оғир дейишаётипти. Миокардиодистрофия!

Н а з и р а. (Верага бир қараб). Вой, Насибаким ўзингиз кўрибсиз-ку! Поликлиника сизнинг гапингизга қараб справка берибди-ку!

М а р а с у л. Тўғри, ўзим кўрдим! Нима, мен доктор эмасманми? Жим! Насиба чиқаётипти. Мен касалини ўзинга айтганим йўқ. Узи билмаслиги керак!

Н а с и б а уйдан жуда кўп пул олиб чиқади ва ўртоқларининг кўз олдига ҳузур қилиб санаб беради.

Н а с и б а. Мана... Бир! Икки...

М а р а с у л. Курортга боришдан мақсад даволаниш бўлса, даволанишдан мақсад — Ўқиш! Аъло ўқий! Космосол ташкилоти билан дирекцияга менинг номимдан айтинглар... Мен олий маълумотли одамман, докторман! Насиба кузда ҳамма фандан аълога топширмаса йўл қўймайман! Насиба мени ерга қаратмайди.

Н а с и б а. Албатта!.. Эллик саккиз, эллик тўнқиз, олтмиш!.. Дарров келасиз-а! Тагин поездга кечкмайдики!

М а р а с у л. Мен беш минутда етиб келаман. Ўртоқларингизга яхши пластинкалардан қўйиб беринг.

Н а з и р а. Йўқ, биз ҳам кетамиз?

М а р а с у л. Шунақами... Машинага чиқинглар бўлмаса.

Н а с и б а. (эркаланиб). Марасул ака, машинани кўчанинг бошигача ҳайдаб чиқай...

М а р а с у л. (кулиб, қизларга). Насиба машина ҳайдашни ўрганаётипти. (Насибага.) Хўп, лекин катта кўчга чиқмайсиз!

Н а с и б а. (севиниб.) Хўп! Кўчанинг бошигача...

Ҳамма чиқади. Мотор гурнлайди. Машина гудоги. Ғозлар товуши. Машина жўнайди. Пақир кўтариб Фотима киради. Телефон жиринглайди.

Фотима (*трубкани олиб*). Ҳа! Марасул йўқ. Кимсиз? Директор? Вой, болам, қайси магазиннинг директорисиз? А? Мактаб директори? Ҳмм... Ҳа, кетиша-ётипти. А? Ихтиёр Насибанинг ўзида. Вой, ўзингиз ўқиган одам бўла туриб озодликка тўсқинлик қиласизми?

Кўчадан ғозлар товуши эшитилади.

Қўйинг, қўйинг, гапни чўзманг! Вақтим йўқ! (*Трубкани қўйиб кўчага қарайди. Хуморхон киради.*) Ҳой Асқад, қўясанми, йўқми? Бировнинг ғозини қувлайверасанми?

Хуморхон. Ким, хола?

Фотима. Анави Тўлаганининг эркатойи! Минаман деб ғозларни қувлагани қувлаган.

Хуморхон. Бизнинг телефон яна бузилиб қолди. Эр бўлмай қора ер бўлгур, шуни яхшироқ тузаттириб қўймайди! Мумкинми?..

Фотима. Бемалол... (*Пақирни қўйиб, уйга киради.*)

Хуморхон (*трубкага*). Йигирма тўрт—етмиш тўрт... Салом. Хуморхонман. Аҳаджон акам бормилар? Шунақами... Раҳмат... Кечирасиз... Йигирма — тўқсон саккиз... Уртоқ Заргаров бормилар? Қаёққа? Раҳмат. Кечирасиз... Йигирма уч — саксон тўққиз... Уртоқ Заргаровнинг оилалари бўламан... А? Қаёққа кетди экан? Айтмадимми? Раҳмат. Кечирасиз. (*Трубкани қаттиқ қўйиб ўрнидан туради*).

Насиба (*югуриб киради*). Ду-ду-дуд!.. Радиатор... Аккумулятор! Келинг, Хуморхон опа...

Фотима уйдан чиқади.

Фотима. Келинпошша! Сигирингизни соғиб оласизми?.. (Кунга қараб.) Мен намозимни ўқиб олай.

Насиба пақирни олиб ўйнаб чиқиб кетади.
Телефон жиринглайди.

Ким? А? Ҳозир. (Чиқмоқчи бўлган Хуморхонга.) Манг! Эрингиз. (Жойнамозни олиб намозини бошлайди.)

Хуморхон (трубкага). Лаббай! Аҳаджон ака! Қайси гўрда юрибсиз? Телефон қилмаган жойим қолмади! Нима бўлди путёвка. (Таъби хира бўлиб). Вой курортга кетаётибман деб ҳаммага овоза қилиб қўйганимдан кейин йўқ дейсизми! Керакмас, путёвка топиб келма-сангиз уйга киргизмайман! (Трубкани қўяди, намоз ўқиётган Фотимани четлаб ўз ҳовлисига чиқиб кетади).

Машина гудоги. Бир қўлида ҳасса билан шляпа, бир қўлида ўрам, Марасул киради. У оёқ учида юриб уйга кириб кетаётганида Фотима унга кўз қири билан қарайди.

Фотима (саждага кетаётиб). Шошма!

Марасул бир тўхтаб яна йўлда давом этмоқчи бўлади.

Шошма дейман. У нима?

Марасул. Хитойи халат.

Фотима. Бу ёққа бер! (Халатни очиб кўради). Қачон ақлинг киради!

Марасул. Ҳмм...

Фотима (фотиҳага қўл очиб.) Нима қиласан латани? Йўқот! Илм бошқа экану, ақл бошқа экан-да!

Марасул. Келинингиз бир хурсанд бўлсин деган эдим-да!

Фотима (юзига фотиҳа тортиб). Хотиним хурсанд бўлсин десанг тилла узук олиб бер, тилла билагузук, қўш-қўш тилла соат олиб бер! Хотининг ҳам хурсанд, ўзинг-

нинг ҳам бир кунингга ярайди. Ўзингни тиллага ур, оянг айлансин Марасул, ўзингни тиллага ур!

М а р а с у л. Энди буни магазин қайтиб олмайди-да...
(Эслаб.) Хуморхон шунақа нарсаларга ўч, ўшанга оши-
раминг.

Ф о т и м а. Ошир!.. Мактабдан телефон қилди. Яна ўша гап! Тезроқ жўнай қолинглар!

М а р а с у л. Чатоқ бўлаётпти-да. Бориб-бориб менга гап тегмаса эди дейман-да...

Ф о т и м а. Насибанинг ўзи ўқишни хоҳламаса ҳеч кимга гап тегмайди. Озодликка чиққандан кейин хоҳласа ўқийди, хоҳламаса қаттиқ сотади. Олиб кетавер. Шунча ўқипти — бас, бундан ортиқ ўқиса тепангга чиқиб кетади. Йшлайсан, пул топасан — роҳатини кўр! Менинг ҳам илгариги қувватим қолган эмас. Мен ҳам дунёга умид билан келганман, сёғимни узатиб ўтирармикинман деб ўғил ўстирганман.

М а р а с у л. Тўғри-ю, лекин бу ёқда мактаб, бу ёқда помсомол...

Ф о т и м а. Борди-келдиларингга икки ой кетар экан. Икки ойгача эҳе! Эсидан чиқади кетади.

Фартуқ тутиб олган Н а с и б а киради.

Н а с и б а. Ая, сутни нима қилай?

Ф о т и м а. Ўзим саранжомлайман. (Чиқади.)

Н а с и б а. Нима олиб келдингиз, Марасул ака?

М а р а с у л (халатни беради). Лекин ўзимга ёқмай турипти. Пастроғи ёкан.

Н а с и б а. Кийиб кўрай-чи!

М а р а с у л Арзимайди.

Н а с и б а, унинг кетидан М а р а с у л уйга киради.
З а р г а р о в, Х у м о р х о н, буларнинг кетидан Р и з а м а т ҳовли-
қиб киришади ва телефон томон боришади.

Заргаров (*Ризаматга*). Боятдан бери айтмайсанми!..

Хуморхон. Сизнинг путёвка тополмаслигингизни қаёқдан билсин!

Заргаров. Нима, ким дединг?

Ризамат. «Инобат» артелининг раиси Раҳимов Малик.

Заргаров (*трубкага*). «Инобат» артели... А? Банд? Оббо!.. (*Трубкани қўяди.*) Путёвка олдим, деб ўзи айтдимиз?

Ризамат. Ўзи айтгани йўқ, мен сўрадим... Оғайним...

Заргаров. Олдим, дедимиз?

Ризамат. Ҳа, кеча олган экан?

Заргаров (*трубкага*). «Инобат» артели.. (*йўғонроқ товуш билан.*) Раис борми? Ие, салом... Заргаровман. Раҳмат... Ишлар қалай? Дуруст, дуруст...

Хуморхон. Гапни чўзманг!

Заргаров. Бизнинг бошимизга бир мушкул иш тушиб қолди-да. Умр йўлдошимиз қаттиқ бетоб...

Хуморхон. Бунақа гапларни сизга ким қўйипти, хотиним деяверинг!

Заргаров. Ҳа, хотиним... Кисловодскга бир дона путёвка олган экансиз, шуни бизга берсангиз, биз сизга янаги ойга тўғриласак, қалай бўлади? Одам юборайми? Раҳмат. (*Трубкани қўяди.*)

Хуморхон. Бўлдими?

Заргаров. Албатта! Одамни шошириб юборасиз!.. Ризамат, бор, путёвкани олиб кел! Машинада бориб кела қол.

Ризамат чиқиб кетади.

Лекин шунақа одамларга телефон қилиш яхши эмас, жоним! Бунақада обрў қоладими?

Хуморхон. Обрў? Обрў борми сизда? Битта путёвкани тоғам аралашмагунча эпломмадингиз-ку! Обрў эмиш! Обрў десангиз хотинингизнинг тоғаси завхоз бўлиб юрармиди!

Заргаров. Ичмаса экан, бошқа ишга қўйсам! Арақ-нон тўғраб ейди!

Хуморхон. Бўлди, бўлди, пул топинг!

Марасул билан Насиба уйдан чиқади.

Насиба. Хуморхон опа, бу ёққа келинг-а! Сизга бир нарса кўрсатаман! (Хуморхон билан уйга кириб кетади.)

Марасул. Келинг, Аҳаджон ака... Марҳамат!

Заргаров. Путёвка масаласи ҳал, энди билетга, йўлга бир оз пул бўлса... Яна бирон уч минг қарздор қилиб турасан, ука.

Марасул. Жоним билан!

Фотима паранжи ёпиниб, бидон кўтариб киради ва кўча эшиги томон йўналади.

Ая, пулингиз борми?

Фотима (Заргаровга кўз қирини ташлаб). Йўқ эди-ку.

Марасул. Қаранг, бордир, Аҳаджон акамга уч минг зарур бўлиб қолипти.

Фотима (ўзича). Оббо!.. (Заргаровга.) Озроқ бўлмайми? Озроқ олсангиз беришингиз осон бўлар эди... (Беради.) Мана, санаб олинг. (Инқиллаб чиқиб кетади.)

Заргаров (пулни ёнига солиб). Раҳмат! Зап онанг бор-да!.. Бир тийинни қирғич билан қириб олади киши-я! Мен бориб билет олиб келай бўлмаса.

Марасул. Мен машинани поликлиниканинг гаражига қўймоқчи эдим. Юринг...

Иккови чиқиб кетмоқчи бўлиб турганда Насиба, халат кийган
Хуморхон уйдан чиқади.

Марасул. Уҳ-ўҳ-ўҳ!.. Жуда ярашипти-ку, Хуморхон!

Насиба. Менга ярашмаганмиди?

Марасул. Сизга ҳам ярашди-ю жизми каттароқ!..

Хуморхон (*Заргаровга*). Гапирсангиз-чи!

Заргаров. Дуруст, дуруст.

Хуморхон (*Насибага*). Опаси ўргилсин, менга беринг, мен сизга бошқа нарса олиб бераман.

Марасул. Насиба сиздан битта эмас, ўнта халатни ҳам аямайди. (*Кўз қисади.*)

Насиба. Майли...

Хуморхон (*Заргаровга*). Пулингиз борми?

Заргаров. Бераман, бераман. (*Марасулга.*) Кейин суришамиз.

Марасул. Майли-майли... (*Ўзича.*) Бунга ҳам куйдик...

Ризамат киради.

Ризамат. Мана, путёвкани олиб келдим.

Хуморхон (*севиниб*). Вой!

Заргаров. Яхши. (*Марасул билан бирга чиқиб кетади.*)

Хуморхон. Юринг, тоға!

Иккови чиқиб кетади. Насиба хомуш бўлиб ўтириб қолади. Чиматсиз паранжи ёпинган Роҳила киради. Насиба беркинади. Роҳила бир неча марта чақиргандан кейин орқасидан келиб қучоқлайди, Роҳила чўчиб кетади.

Насиба. Шунақа, бирдан кетадиган бўлиб қолдик, ая!

Роҳила. Ой бориб, омон келинглар!

Н а с и б а (бахтиёр). Кавказ! Пушкин... Лермонтов...
Сиз барибир тушунмайсиз!.. (Онасини танцага олиб тушади.)

Р о ҳ и л а. Вой, вой!.. Қўй, бошим айланиб кетди.
(Зийнат асбобларини ҳавас билан кўздан кечириб.)
Буюрсин! Насиб қилсин!.. Янги келин бўлиб тушган кунларим даданг раҳматлик битта қалай узук олиб келганда қанча суюнибман!.. Жон қизим, дунёда давлатдан катга бахт йўқ! Давлат бир марта келади, келганда маҳкам ушлаш керак! Эрингни иззат қил! Қайнанангни иззат қил! Эрталаб саломга чиқаётибсанми?

Н а с и б а. Э!..

Р о ҳ и л а. Ундоқ дема, қизим! Гапимга кириб кам бўлдингми? (Ҳовлини кўрсатиб.) Мана!

З у ҳ р а киради.

З у ҳ р а. Салом!

Н а с и б а югуриб бориб уни қучоқлайди.

Р о ҳ и л а. Вой, Зуҳрабуви! Эсонмисиз... Эсон-омон келдингизми... Қачон келдингиз?

З у ҳ р а. Кеча... Тўйлар қуллуқ бўлсин... Қуллуқ бўлсин, қизим.

Н а с и б а. Раҳмат.

Р о ҳ и л а. Тўйга келмадингиз... Ўзи ҳам бирдан бўлиб кўп одам билмай қолди!.. Хўп томоша қилиб келдингизми? Семирибсиз! Дом отдих ёқипти..

Н а с и б а (хурсанд). Биз курортга кетаётибмиз!

З у ҳ р а. Эшитдим...

Р о ҳ и л а. Болагинамнинг суюнганини кўринг.

Н а с и б а. Ўн бир минг сўм билан кетаётибмиз!

З у ҳ р а. Пул яхши нарса, лекин босиб олган одамга яхши. Пулки кишини хазондай учириб юрдими, ундай пулдан қўрққилик!

Н а с и б а. Кимни учирипти?

З у ҳ р а. Мана, сени! Сени учириб курортга олиб кетаётипти.

Р о ҳ и л а. Емонми?

З у ҳ р а. Мактабидан юлиб олиб кетаётипти-да.

Р о ҳ и л а. Айланай, Зуҳрабуви, ҳозир ҳамма ҳам эрга теккунча ўқийди.

З у ҳ р а. «Ким табиб, бошидан ўтган табиб» дейишар эди, илмсизлик бошингиздан ўта туриб шу гапни гапирасиз-а?

Н а с и б а (аччиғи келиб, онасига). Уқийман!

Р о ҳ и л а. Ҳа, ҳа, ўқийди.

М а р а с у л киради.

З у ҳ р а. Мактабда ачинмаган одам йўқ.

М а р а с у л. Э, келинг, хола, келинг! Уйнаб-кулиб келдингизми... Насибахон, аям қанилар?

Н а с и б а. Ҳозир келадилар.

М а р а с у л. (Роҳилани кўриб). Э-э!.. Келинг...

Р о ҳ и л а. Яхшимисиз болам...

М а р а с у л. Насибахон, ошни тезроқ есак. Чойни шошмасдан ичиб поездга чиқсак дейман-да.

Н а с и б а. Ая, ҳаммаси тайёр, ўчоққа ўт ёқиб юборинг.

Р о ҳ и л а. Хўп, кўплашиб бирпасда қиламиз. (Чиқади.)

Н а с и б а. Мен ҳозир гуруч олиб чиқаман. (Уйга киради.)

З у ҳ р а. Ёш қизни олганинг бир сари, энди бунга ўқишидан қўйиб курортга олиб кетаётганинг нимаси?

М а р а с у л (аччиғи келиб.) Шу ишга аралашмаган мактабнинг қоровули қолган эди, холос! (Чиқмоқчи бўлади.)

З у ҳ р а (этагидан тортиб). Шошма.

Н а с и б а уйдан гуруч олиб чиқиб, ошхонага ўтиб кетади.

М а р а с у л (кетидан). Насибaxon! (Чиқмоқчи бўлади.)

З у ҳ р а (этагидан тортиб). Шошма.

Р о ҳ и л а (товуши), Зуҳрабуви!

З у ҳ р а. Лаббай! Ҳозир...

М а р а с у л. Боринг! Аям йўқ эканлар, қарашинг...
Лекин закунчилигингизни қўйинг! Хафа бўламан!

З у ҳ р а. Агар шуни ўқишдан қўйиб курортга олиб кетадиган бўсанг, сендақа жияним йўқ!

М а р а с у л. Хўп, хўп боринг!

З у ҳ р а чиқади. Н а с и б а киради.

Н а с и б а. Марасул ака... Халатни ўзим кияман.
(Эркаланиб.) Керакмас, қайтиб берсин!

М а р а с у л. Аввали шуки, мен магазинда яхши қарамабман, кийилган экан, ундан кейин, ранги менга ёқмади. Сизга бошқасини олиб бераман... Қўлингизни беринг.
(Тилла соат кўрсатади.)

Н а с и б а. Вой! Тилла соатим бор эди-ку!

М а р а с у л. Икковимиз ўтказадиган олтин умрининг олтин минутларини ҳар қанча олтин соат санаса оз!

Н а с и б а. Раҳмат...

М а р а с у л. Ҳа, айтгандай, янги машинанинг ҳам йўлини қилиб қўйдим. Қайтиб келганимиздан кейин янги машина оламин.

Н а с и б а (севиниб). Вой. (Ўзини Марасулнинг қучоғига отади.)

М а р а с у л уни ўпмоқчи бўлганда кўчада милиционер ҳуштак чалади. Кўча деворидан устма-уст иккита бидон ошиб тушади, сўнг,
Ф о т и м а кириб эшикни танбалаб олади.

Зухра (киради, ҳайрон). Нима гап?

Марасул. Ая, холам келдилар.

Фотима. (Зухрани кўради) Йе! Кел... Эсон-омон келдингми?... Тўйга нега келмадинг? Болам бечора сенга телеграмма юбориб беш сўм олтиш тийин нақд пулга куйиб қолаверди.

Кўлида капгир, Роҳила киради.

Роҳила. Насиба, гуручинг сув кўтарармиди?

Фотима (Роҳилани кўриб). Вой, қудам кептилар! Вой, гиргиттон! Эсонмисиз, омонмисиз?.. Ҳой келин-пошша, қудамни нега уринтириб қўйдингиз? Қудагинамни нега уринтириб қўйдингиз?

Насиба онасининг қўлидан капгирни олиб чиқиб кетади.

Мана бу ёққа чиқинг, қудажон! Омин!.. Милиса ўлгур ҳеч қўймайди... Сутни бозорга обориб сот дейди.

Марасул (Зухрага). Ўз холам бўла туриб тўйга келмадингиз-а? Ўгай бўлсангиз ҳам хафа бўлмас эдим.

Фотима. Ўгайдан баттар бу!

Насиба кўк пиёз, редиска олиб киради.

Насиба. Марасул ака, кўк пиёз тўғрашга устасиз...

Марасул. Ўткир пичоқ бўлса!

Насиба. (Роҳилага редискани бериб.) Ая, сиз редиска арчишни яхши кўрар эдингиз..

Фотима. Вой, менга беринг, келинпошша!

Насиба (Зухранинг ёнига ўтириб). Хола, бирам соғиндимки!..

Марасул. Насибахон, боринг, қозонга қараб туринг!

Насиба чиқади.

Марасул (*пиёз тўғраркан*). Дом отдихга ҳар қачон борса бўлаверади, тўй деган нарса одамнинг умрида бир марта бўлади.

Зуҳра. Тўйингнинг таърифини эшитдим, шу ерда бўлсам ҳам келмас эдим. Эски тўйга боргани номус қиламан.

Марасул. Нимаси эски? Вино, арақ, артистлар...

Зуҳра. Домла-имом, никоҳ...

Марасул. Аяларим учун ўқитдим! Оббо!..

Зуҳра. Аяларинг никоҳга бошқоронғи бўлган эканми?

Фотима. Ҳой, имонсиз, онасини рози қилса, онасининг охиратини ўйласа ёмонми?

Зуҳра. Сен тўлка ўзингни дейсан! Бу дунё куйса куйсинки, сенинг охиратинг бўлсин! Охиратга мунчалик ҳирс қўйган экансан, боравер!

Фотима. Оғзингдан чиқиб ёқангга ёпишсин!

Хуморхон киради. Роҳила ва Зуҳра билан кўришади.

Келинг, Хуморхон.

Хуморхон (*Фотимага*). Хола, мен нарсаларимни сизга қўйиб кетаман-да.

Фотима. Бемалол!

Хуморхон (*ташқарига*). Тоға! Спальнийдаги катта сандиқни олиб чиқинг. Устидаги нарсаларни Аҳаджон акамнинг кабинетларига олиб кириб қўйинг!

Ризамат (*товуши*). Хўп...

Фотима. Утиринг, Хуморхон.

Насиба офтоба билан дастшу олиб киради ва Марасулнинг қўлига сув қуймоқчи бўлади.

Ҳай-ҳай!.. Қудамдан бошланг, келинпошша, она рози — худо рози!

Зуҳра. Мунча!.. Ўзинг нега онамизнинг розиликларига қарамаган эдинг, Шариф оқсоқолга берамиз деганда нега қари деб ўзингни ҳовузга ташлаган эдинг?

Фотима. Ёшларнинг олдида тек ўтир!

Насиба (*Зуҳрага дастушу тутиб*). Қўлингизни ювинг, хола.

Зуҳра. Оёғим бутун, ўзим бориб ювиб келаман.

Насиба (*Хуморхоннинг қўлига сув қуюётиб*). Розиликда ҳам розилик бор-да, ҳаммасига қараб бўлар эканми?

Хуморхон (*таълимомуз*). Унақа деманг, опаси ўргилсин, бир вақти келиб армон бўлади. Дунёда онадан азиз нарса борми! Мана мен, раҳматлик онамнинг розиликларига қараб отам тенги Заргаровга хотин бўлиб ўтирибман-да.

Марасул Хуморхонга ҳайрон бўлиб қарайди, **Насиба** чиқади.

Фотима. Баракалла, қизим!

Роҳила. Раҳмат!

Насиба ош келтириб қўяди.

Марасул. Қани, олинглар!

Хуморхон. Заргаровга тегиб нима кўрдим!..

Зуҳра (*кулади*). Яна нима кўрмоқчи эдингиз? Еганингиз олдингизда, емаганингиз кетингизда, бу кўрганингизга кўнглингиз тўймаса, ҳали ёшсиз, ўқинг! Шундай замон бўлса-ю одам ўқимаса!

Фотима. Нима ишинг бор?

Хуморхон. Илмим ўзимга етади.

Марасул. Хуморхон институтда ўқиган. Учтами, йўқ тўртта институтда ўқиган. Яқинда доцент бўлади.

Зуҳра. Вой, илм увол эмасми, нега ишламайсиэ? Ҳозирги замонда сичқон тутмайдиган мушук ҳам одамнинг кўзига хунук кўринади-я!

Фотима. Сенга нима?

Хуморхон. Серцам ярамайди.

Зуҳра. Ҳмм. Ундай бўлса нолимасангиз ҳам бўлади:
Заргаров жуда сизбоп эр экан!

Хуморхон (*тутоқиб*). Нега менбоп бўлар экан?..
Вой!

Роҳила. Олинг, Зуҳрабуви!

Зуҳра. Хўп, Заргаров амалдор эмас, елкасига арқон ташлаб бозорда юрган ҳаммол бўлса тегармидингиз?

Хуморхон. Вой, менга нима қипти!.. Оғзим бор деб гапиравераркансиз-да! Қанақа бетамиз хотинсиз!

Зуҳра. Хафа бўлманг... «Она розилиги» деганингизга айтдим.

Марасул. Бўлди энди, хола! Сизга нима оғирлиги тушди?

Фотима. Ҳой, қўясанми, йўқми?

Хуморхон (*ўрнидан туриб кетади*). Менга ўргатаманг! Ўргатадиган бошқа дурустроқ одам топилиб қолар!

Роҳила. Унақа деманг, қизим, ҳар қандай бўлганда ҳам сиздан катта...

Хуморхон. Катта бўлиб ким бўлиб кетипти, мактабнинг эшигинда ўтирадиган бир жужур-да!

Насиба (*аччиғи келиб*). Хуморхон опа!

Зуҳра. Ҳа, жужурман. Эл-юртга ҳар ким қўлидан келган хизматини қилади. Сиз жужур ҳам эмассиз-да, хоним, тўлка хотинсиз! (*Паузадан кейин.*) Лекин, сигирнинг қулоғига тушган канадай эрни сўриб ётиш ҳам яхши касб!..

Пауза.

Марасул. Холам русчани ҳам қойил қиладилар... (*Масхара қилиб.*) «Тўлка хотинсиз!»

Зуҳра. Тилим келишмайди. (*Бирдан.*) Тилим ке-

лишмаса ҳам дилим келишади. Сенинг тилинг келишса ҳам дилинг келишмайди.

Марасул (*газабланиб*). Нима бўлипти дилим келишмай?

Зуҳра. Русчани яхши гапирасану русча билган одамга ҳеч ҳам ўхшамайсан!

Роҳила. Ошдан олинг, Зуҳрабуви!

Зуҳра. Қорним тўқ, обед қилиб келган эдим.

Фотима (*бўғилиб*). Ҳеч бўлмаса насибангни олсангчи! Қандоқ чулчутсан!

Зуҳра. Насибахон, менга қошиқ беринг.

Фотима. Оббо, олифтагарчилик ўлсин!..

Насиба (*қошиқ беради*). Мана, хола!

Марасул (*кулиб*). Ота-бобонгиз қилган ишни қилаверсангиз-чи!

Зуҳра. Сенинг отанг туя миниб чорбозорчилик қилар эди, сен «Победа» миниб бошқа иш қилиб юрибсан шекилли...

Фотима (*тутақиб*). Қачон келсанг шамол-тўполон билан келасан-а! Дийдоринг қурсин!

Зуҳра. Хафа бўлма, ҳар замон келиб шамоллатиб турмасам чириб, ириб кетасан!

Марасул (*ўрнидан туриб кетади, оғзида ош*). Одам сафарга кетаётганда хафа қилмасангиз нима бўлар экан?!

Фотима. Йўқлаб келмай ўл!

Зуҳра. Мен сени йўқлаб келганим йўқ. (*Насибани кўрсатиб.*) Мана бунини йўқлаб келдим, ҳали тузуккина қанот чиқармай учишга талпинган мана бу чумчуқболанинг ҳолдан хабар олгани келдим.

Роҳила. Вой, Зуҳрабуви, сизга нима бўлди, менинг қизим нега чумчуқбола бўлар экан...

Марасул. Нега чумчуқ бўлар экан?.. Кичкина бўлса чумчуқ бўлаверадими! (*Роҳилага.*) Гапиринг!..

З у ҳ р а ўрнидан туради. Унга қараб бир нима демоқчи бўлади-да, айтмайди, кўча эшиги томон йўналади.

Н а с и б а. Хола!.. (Унинг кетидан чопади.)

З у ҳ р а чиқиб кетади.

Ф о т и м а (Насибага эшиттириб, Марасулга). Ўзинг биласан жинни-ку бу ахир, нима қилар эдинг тенг бўлиб? (Роҳилага.) Шунақа дарди бор, тутиб қолса ҳеч кимни танимайди.

З а р г а р о в киради.

З а р г а р о в. Ҳой, соат неча бўлдики, баҳазур ўтирибсизлар? (Ошга кўзи тушиб.) Ошми? Хуморхон, мана билет...

Н а с и б а. Ўтиринг, Аҳаджон ака... Мен ҳозир... (Чиқади.)

Х у м о р х о н. Бу бешинчи купэ-ку! Буларники олтинчи купэга!

М а р а с у л. Майли, майли, ўзимиз суришамиз.

Н а с и б а косада ош келтириб Заргаровнинг олдига қўяди ва қўлига сув қўяди.

З а р г а р о в (Марасулга). Энди бу ёғини сенга топширдим... (Ошга иштаҳа билан қўл узатади.)

Каттакон сандиқ кўтариб Р и з а м а т киради. Марасул билан Заргаровдан бошқа ҳамма унга қарашади.

М а р а с у л (тишини ковлаб). Сал кўтаринг, Ризамат ака!

З а р г а р о в (оғзидаги ошни зўрға ютиб). Йў-йўқ, пастроқ тушир!

Р и з а м а т хотинларнинг ёрдами билан сандиқни уйга олиб киради. Телефон жиринглайди.

Марасул (*трубкани олиб*). Доктор Марасул Хузуржонов! Поликлиникадан справка элтиб бердим-ку? Дирекцияга бердим. Ҳозир... (*Трубкани беркитиб, Заргаровга.*) Аҳаджон ака!..

Заргаров. Ким?

Марасул. Маориф мудир. Яна ўша гап. Жонга тегди. Икки оғиз гапириб қўйинг.

Заргаров ошни кўтариб аппарат олдига боради.

Сиз билан ўртоқ Заргаров гаплашмоқчилар. (*Трубкани беради.*)

Заргаров (*трубкага*). Салом... Докторни тинч қўясизларми, йўқми? А? Э, ўқитади-да, ўқитмай нима қилади, сўқимга боқадими? (*Кулади.*) Йўқ, мен ҳам Хуморхонни сўқимга боқаётганим йўқ. Ахир, биздай одамга битта личний секретарь керакми, йўқми? Хўш? Қўй шунақа гапларни! Менга қара, менга қара дейман!.. (*Жаҳли чиқиб трубкани бир чеккага қўяди ва ошни еяверади.*)

Уйдан Хуморхон билан Ризамат чиқади.

Хуморхон. Юринг! Тезроқ юрсангиз-чи! (*Чиқиб кетади.*)

Ризамат ошнинг олдидан ўтолмайди; у ёқ-бу ёққа қараб чўнтағидан чоракта арақ олади, пиёлага қўйиб ичади ва ошдан бир-икки луқма олади.

Хуморхон (*товуши*). Тоға!

Ризамат (*оғзи тўла ош*). Ҳа!.. (*Ошдан яна битта олиб чиқиб кетади.*)

Заргаров (*Трубкани олади*). Бўлдингми? Менга сиёсатдан дарс бериб бўлдингми дейман? Хўп, қулоқ сол бўлмаса: сен сиёсатни китобдан ўрганган бўлсанг, мен

амалий ишда ўрганганман, мени мот қилолмайсан! Гапни кўпайтирма! Ҳозир мактаб директорига телефон қилиб айт! Комсомолларига ҳам айтиб қўйсин, ҳадеб одам юбориб совет докторининг обрўйини тўкавермасин! (*Трубкани қаттиқ қўяди.*)

Марасул (*суяк тишлаб*). Амалдор деган мана шунақа бўлса, ҳеч тап тортмай у ёғини-у ёққа, бу ёғини-бу ёққа қилиб ташласа!

Заргаров. Нимадан тап тортаман!.. Олса столини олади-да. Артелимга бориб яна раислигимни қилавераман. Муовинлик ўзимга ҳам ўтиришмаётипти. Раис йўлни жуда тор оладиган одам экан! (*Ўз уйи томонга.*) Хуморхон! (*Чиқади.*)

Фотима уйдан чиқади.

Фотима. Марасул! Келинпошша! Қани сизлар, Қуда...

Уйдан Роҳила билан Насиба чиқади.

Бу ёққа келинлар! Онанг айлансин Марасул, хотининг ёш, кимда нима кўрса ҳавас қилади. Нима дедингиз, қуда?

Роҳила. Умрингиздан барака топинг, хўп зийрак-сиз-да!

Фотима. Ўша томонларда марварид арзон эмиш, келинпошшанинг бўйинини марваридга тўлдириб кел!

Роҳила. Қизим, ўп қайнанагни!

Насиба сакраб Фотимани ўпади. Хуморхон, Заргаров, унинг кетидан иккита чамадон кўтарган Ризамат киради.

Хуморхон. Кетдикми.. (*Фотимага.*) Нарсаларни сизга, сизни худога топширдим. Тоға, қани юринг!

Насиба. Хайрми энди...

Фотима. Омин!

Р о ҳ и л а (Насибага). Қизим, онанг ўргилсин, одамлар излаб тополмаган бахт сени қидириб юрган экан! Оқ йўл! Хат ёзинглар!

Ҳамма кузатиб чиқади. Хайрлашилган товушлар. Машина жўнайди. Ғозлар гағиллайди.

П а р д а

Т ў Р Т И Н Ч И К У Р И Н И Ш

Уша декорация. Орадан бир йилдан ортиқ вақт ўтган. «Ичкари» акси уриб қолган, лекин бўйни ва қўлларидаги зийнат асбобларидан кўз қамашадиган Н а с и б а боласини беланчакка солиб алламоқда.

М а р а с у л супада хуррак отиб ухламоқда.

Н а с и б а. Алла, алла,.. Алла, қўзим, алла... Жоним болам, алла...

Б о л а йиғлайди.

М а р а с у л (уйғониб). Йиғлатмасанг-чи! Қўлингга ол! (Пауза.) Битта кўк чой дамлаб кел.

Н а с и б а боласини олиб чиқиб кетади. Хуморхон киради. Яна ухлаб қолган Марасулнинг бурнига чўп теккизиб уйғотади.

М а р а с у л. Э, қўйсанг-чи!..

Хуморхон. Уф, бирам зерикиб кетаётиманки!.. Марасул ака, машинангизга солиб бир айлантириб келсангиз-чи!

М а р а с у л. Аҳмоқ бўлма! Эринг билиб қолса нима дейди!

Хуморхон. Ўзингизга керак бўлганда, эрим эсингизга келмайди-ку! Туринг!

М а р а с у л. Ҳозир мени қимирлатма. Самоварда ош қилган эдик, кўпроқ еб қўйибман.

Н а с и б а чой олиб киради.

Қуй, шопириб-шопириб қуй!

Ф о т и м а н и н г товуши — Келинпошша! Хамирингиз ошиб кет-
гандир!

М а р а с у л. Товуш берсанг-чи!

Н а с и б а. Ҳозир... (Боласини беланчакка солиб, кет-
моқчи бўлади.)

Б о л а йиғлайди.

М а р а с у л. Болангни олиб кет!

Х у м о р х о н. Менга бера қолинг, опаси ўргилсин!

М а р а с у л. Қўйинг, олиб кетсин!

Н а с и б а болани олиб чиқиб кетади.

Тоқатим борми!..

Н а с и б а бир қўлида бола ва бир қўлида тоғора, ўтиб боради.

Х у м о р х о н. Вой, опаси ўргилсин, хамир қилган-
мидингиз... қарашворсам бўлар экан...

М а р а с у л. Қўяверинг!

Н а с и б а чиқади.

Х у м о р х о н. Битта туғди-ю қўтир эчкидай бўлди
қолди-я!

М а р а с у л. Туққанидан кейин кўп дард тортди-да!

Х у м о р х о н. Оббо! Ҳеч ким туғмапти, ҳеч ким
дард тортмаптим! Танавори шунақа ўзи!

М а р а с у л. Тўғри! Танавор деган мана бунақа бўла-
ди.

Уни ўзига тортиб ўлаётганда З а р г а р о в киради.

З а р г а р о в. Марасул!

М а р а с у л (Хуморхоннинг тишини кўрган бўлиб).

Тиш деганга қараб туриш керак-да! Боринг, тандирда ўт бор, лунжингизни тутинг! Газак олиб кетипти.

Хуморхон жағини ушлаганича чиқиб кетади.

Заргаров. Нима қипти?

Марасул. Миокардиодистрофия.

Заргаров. Шунақами? (Утириб.) Чойдан қуй! Олганимда ҳам жағ тишининг мазаси йўқ эди ўзи...

Марасул (чой узатиб). Ҳа, Аҳаджон ака, сизнинг ҳам тишингиз оғриётиптими?

Заргаров. Юрак! Юрагимни худди сичқон кемираётгандай!

Марасул. Бунинг иложи осон-ку: битта тирик мушук ютасиз-да...

Заргаров. Куласан-да! Тани бошқа дард билмас... Оқила яна айниятти!

Марасул. Хўш? Нима бўпти?

Заргаров. Ўтган куни пул юборган эдим, олмапти, «Менга садақа керак эмас, судга бериб қонуний алимент оламан» деган эмиш. Ҳайронман...

Марасул. Ундан бунақа гап чиқмас...

Заргаров. Йўқ, сен билмайсан, бурунги Оқила эмас. Ишга кирганига ҳам йил тўлаётипти, ахир!

Марасул. Айб ўзингизда! Нега ишга киргани қўйдингиз?

Заргаров (бўғилиб). Қизиқмисан, мендан сўрап-тими!.. Энди, ука, сен яна бир бориб ҳовурини тушириб келасан-да!

Марасул. Ўзингиз борганингиз маъқул, Аҳаджон ака, хотин киши яхши гапнинг гадоси: бошини силасангиз мушукдай дарров хуррак отади.

Заргаров. Йўқ, йўқ! Менинг феълимни биласан-ку: жаҳлим чиқса тангадай жанжални ғалвирдай қиламан қўяман. Сен бора қол! Эртага эрталаб жўна!

Марасул. Хўп.

Хуморхон бошига сават қўйиб кирди.

Хуморхон. Кеп қолинг, иссиқ нон бу! (*Кулли. Заргаров саватни тутди.*) Ҳа, айтгандай, кимдир телефон қилиб сизни сўраган эди.

Заргаров (*хавотир олиб*). Ким экан, сўрамадингизми?

Хуморхон. Йўқ!

Боласини кўтариб Насиба кирди ва уйга томон йўналади.

Хуморхон. Насибахон, нонни қаерга қўяй?

Насиба. Бу ёққа олиб келинг.

Иккови уйга кириб кетади.

Заргаров (*Марасулга*). Райкомдан бўлмасин тагин? Оқида бир балони бошлаган бўлса-я?

Марасул. Э-э-э... Юракдан ҳам бор экан-да!

Телефон жиринглайди. Хуморхон уйдан чиқади.

Марасул (*трубкага*). Ҳузуржонов... (*Ваҳима қилиб.*) А?

Заргаров (*чўчиб*). А?

Марасул. Ие, хола, сизмисиз...

Заргаров. Холанг ўлиб холасиз қол!..

Марасул. Ҳа-ҳа, шу ердалар. Хўп... (*Трубкани Заргаровга беради.*)

Заргаров (*аччиғи келиб, трубкага*). Ҳали уйга телефон қилган ҳам сизмидингиз? Хўш, нима дейсиз? Ким? Клуб мудири? Хўп, беринг... (*Бошқа тонда.*) Салом!.. Раҳмат!.. Ҳа, Зухрахоним ўтган куни айтган эдилар. Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа, Зухрахоним актив бўлганларидан бери жонингиз кириб қолгандир? Ҳа, комсомол қизларингиздан

қолишмайдилар. Хўп, соат олтига етиб бераман. (*Трубкани қўяди.*)

Марасул. Нима гап?

Заргаров. Хотин-қизлар клуби мендан «Совет оиласи» деган мавзуда бир доклад қилиб беришимни сўраган эди, хўп деб, эсимдан буткул чиқиб кетипти.

Хуморхон. Нега хўп дедингиз, секретарингиз касалхонада, докладни сизга ким ёзиб беради?

Заргаров. Ие, буниси эсга келмапти-ку... (*Эсига тушади, Хуморхонга.*) Айтгандай, каравотнинг тагидаги доклад-халтани олиб чиқинг.

Хуморхон чиқади.

Марасул. Доклад-халта?

Заргаров. Бир альбом бор, секретарим қаерда докладбоп нарса кўрса қирқиб шунга ёпиштириб юради, Шунинг отини доклад-халта қўйганман.

Марасул. Доклад тайёр эмас, деб қўя қолсангиз бўлмасмиди?

Заргаров (*секин*). Хомкалла! «Совет оиласи нима эканини ўзинг билмайсанми, тайёргарлик кўришнинг нима кераги бор?» деб қолса, нима деган одам бўламан? Бу ёқда Оқила! Нозик пайт!..

Марасул. Ҳа, бу томонига ақлим етмапти.

Хуморхон каттакон альбомни зўрга кўтариб киради.

Заргаров. Мана бунда ҳамма гап бор! Қанақа доклад керак бўлса, секретарим шунга қараб бирпасда боплар эди. Қани Марасул, қоғоз-қалам ол-чи!

Марасул (*қоғоз-қалам узатиб*). Хуморхон, сизнинг хатингиз чиройлироқ!..

Хуморхон (*ёзишга чоғланиб соатга қарайди*). Соат олтига етиб бораман дедингиз, олтигача ёзиб бўлармиканмиз?..

Заргаров. Нега ёзиб бўлмаймиз? Докладнинг сиёсий қисми, рақамлар тайёр дейиш мумкин. (*Альбомни кўрсатиб.*) Мана! Фактлар масаласига келганда... (*Марасула.*) Сенинг оиланг бор, менинг оилам бор, шунга қараб ёзаверамиз-да!

Марасул. Тўғри!

Заргаров. Ёзинг! Сарлавҳа, сарлавҳа ёзилмайди.

Марасул (*Хуморхонга*). Тагин ёзиб юрманг...

Заргаров. Хўп... Сарлавҳа... «Совет оиласи!» Хитоб! Уч нуқта!

Хуморхон. Вой, сарлавҳада хитоб билан уч нуқта нима қилиб юрипти?

Заргаров. Майли, ишқилиб бир нима қўйинг, ўзингиз биласиз... Хўш, нимадан бошлаймиз?

Хуморхон. Оила масаласи бўлгандан кейин хотинлардан бошлаш керак-да!

Заргаров. Тўғри! (*Альбомни варақлайди.*)

Хуморхон (*ўйлайди ва айтиб ёзади*). «Бурунги вақтда эрларга чўри бўлган хотинлар ҳозир эрлар билан тенг...»

Заргаров. Тўғри, лекин ўчиринг! Келиштириб ёзиш керак!..

Хуморхон. Бу келишмадимиз?

Заргаров (*альбомни тез-тез варақлайди*). Ҳозир-ҳозир... Ҳа, мана, мана! Ёзинг! (*Доклад тонида, баланд овоз билан.*) «Уртоқлар! Буюк Октябрь социалистик революциясидан бурун...»

Марасул. Аҳаджон ака, товуш ҳали керак бўлади, ҳозир бир парда пастроқ олаверинг.

Заргаров. Тўғри! (*Бир оз пастроқ, лекин доклад тонида.*) «...социалистик революциядан бурун ҳеч қандай ҳуқуққа эга бўлмаган...» Ана энди ҳалигини қўшасиз, яъни эрларга чўри бўлган меҳнаткаш хотин-қизларимиз ҳозирги даврда эрлар билан тенг ҳуқуққа эга бўлиб, ўз

озодликларини тўлиқ таъминладилар! Ҳмм... Асли мана шу ердан шу ергача қирқиб ёпиштириб қўя қолсак ҳам бўлар экан. Елим борми?

Марасул. Насиба! Ҳой, Насиба! Аллақаерда елим бор эди, топиб келинг!

Насибанинг товуши — Ҳозир!

Заргаров. Хўш, энди нима деймиз? (*Альбомни варақлаб.*) Йе, мана бу ерда Чернишевскийнинг гапи бор экан, буни ҳам қирқиб ёпиштиринг!

Марасул. Уртоқ Чернишевский ҳозир қаерда ишлайдилар?

Заргаров (*ўйлаб*). Тилимнинг учида турипти-я! Хайр, майли, кейин айтаман... Хўш, яна нима дейсиз?

Хуморхон кўчирмаларни қирқиб ёпиштиради. Марасул билан Заргаров иккови узоқ ўйлайди. Кир юваётган Насиба елим олиб киради.

Насиба. Мана... (*Боласини беланчакка ётқизиб, Марасулга.*) Рўмолчангиз тозами?

Марасул фикримни бўлма, деб ишора қилади; кир рўмолчасини олиб Насибанинг қўлига беради; пайпоғини кўрсатиб, оёғини узади. Насиба унинг пайпоғини еча бошлайди.

Фотима (*товуши*). Келинпошша.

Насиба. Ҳозир...

Марасул. Ёзинг! «Мингларча ва юз мингларча озод хотин-қизларимиз...»

Насиба кетмоқчи бўлганда бола йиғлайди.

Болангни олиб кетсанг-чи! Кўрмаётисанми, бу ерда одамлар ишлаб ўтирипти!

Насиба болани олиб чиқиб кетади.

Яна битта қўшимча: «бахтиёр фарзандларимизнинг соғлом бўлиб етишуви учун...»

Фотима кираётиб қоқинади ва бидонлар қўлидан тушиб кетади. Ҳамманинг кайфи учади. Фотима бидонларини олиб кўчага чиқиб кетади.

Заргаров (*ўзига келиб*). Ҳмм... Чорак кам бир соат вақт қолди. Секретарнинг қадрига етмай юрган эканман.

Хуморхон. Менга қаранг, бориб икки оғиз валақланг келинг-да, нима қиласиз буни ёзиб, ёпиштириб...

Марасул. Тўғри, бунақа пайтда тўртта «масалану» саккизта «яъни» бир доклад-да!

Заргаров. Тўғри-ку, лекин мен гапирганимдан кейин «ўртоқ Заргаров ундоқ дедилар, Аҳаджон акам бундоқ дедилар» дегулик бўлиши керак-да!

Марасул. Демаса демас!

Заргаров. Хўп, майли, Борига барака, у ёгини оғзаки боплайман. Хўп, мен кетдим бўлмаса. Хуморхон, юринг, менинг костюмим билан похол шляпамни топиб беринг!

Хуморхон. Шунақасиз-да, бир жойга борадиган бўлсангиз тугмачангизгача солиб қўйишим керак. Эксплатор! (*Чиқади.*)

Заргаров (*Марасулга кўз қисиб*). Хотин бўлганиндан кейин қиласан-да! (*Чиқади.*)

Насиба киради, бола йиғлайди.

Марасул. Ҳой, тинчлик борми, йўқми?

Насиба. Ахир, бола касал-ку.

Марасул. Касал бўлса йиғлатмагин, касал бўлмайди.

Насиба. Қанақа одамсиз!

Марасул. Ие, тилингиз ҳам чиқиб қолиптими?
(Уйга киради.)

Фотима киради.

Фотима. Келинпошша! (Бўш бидонни олдига қўйиб.) Менга икки бидон бермади жувон ўлгур! Сут кўп, лекин бир бидондан бераётипти. Юринг, бир бидон сиз олинг! Юринг!

Насиба. Йўқ, ая, мен... бормайман!

Фотима. Кўчанинг нариги юзида-ку, чиқиб келсангиз нима қилади? Бола билан борсангиз беочирт беради.

Насиба (қатъий). Йўқ, ая, чиқмайман!

Фотима. Ҳар куни чиқинг деяётганим йўқ-ку!

Насиба. Гапирманг, ая! Бир қилмаганим колхоз дўконидан сут олиб сотиш қолганмиди?!

Фотима. Хўп, сиз арзандангизни қучоқлаб ўтиринг, оппоқ сочим билан мен чиқай! (Йиғламсираб.) Пешонам қурсин: ўғил ўстириб нима кўрдим! (Паранжисини ёпиниб бидонни олиб, кўча эшигига томон йўналади.) Дод! Золим келиннинг дастидан дод! (Чиқади.)

Насиба (боласини аллалаб).

Небо спит, звезды спят,
Спи и ты малышка...

(Упкаси тўлиб.)

Небо спит, звезды спят...

(Куюниб йиғлайди.)

Зуҳра киради.

Зуҳра. Насиба...

Насиба бошини кўтаради. Зухрани кўриб ўзини йиғидан тиймоқчи бўлади, лекин баттароқ хўрлиги келиб ўзини унинг қучоғига отади.

Нима қилди, қизим?.. Гапир!

Насиба. Энди нима ҳам дейман... Менда гапиргани тил борми?.. Бошда ўртоқларим айтишган эди... Айтганда кўзимга ҳаммаси бахил кўринган эди... Уқитувчиларим ҳам айтишган эди! Тушимми, ўнгимми!.. Қанақа жойга тушиб қолдим, қанақа одамлар орасига кириб қолдим? Мактабимдан, ўртоқларимдан айрилиб топганим шу бўлди!..

Зухра. Айрилганни айиқ ер, бўлинганни бўри ер деган гап бор. Эсинг кирипти — яхши!

Насиба. Шу кунимдан ўлганим яхши эмасми?

Зухра. Нега? Сенга нима қипти? Сен қоқиндинг холос, йиқилганинг йўқ — яна ўртоқларинг билан барабар қадам ташлаб кетишинг мумкин. Бу ёғи ўзингга боғлиқ. Кимга гапирсанг гапинг ўтади, қаёққа узатсанг қўлинг етади. Сенинг ёшингда мана бизга қийин эди! (Ўйчан.) Бизнинг фарёдимиш ҳатто ота-оналаримизнинг ҳам қулоғига кирмас эди. (Бирдан.) Йиғлама, йиғидан ҳеч ким барака топган эмас! Юр!

Насиба (ҳайрон). Қаёққа?

Зухра. Клубга. Совет оиласи тўғрисида Аҳаджон аканг, ўртоқ Заргаров доклад қиладилар. Бир эшитайлик, совет оиласи тўғрисида нима дер эканлар...

Уйдан Марасул чиқади.

Насиба. Марасул акамга айтинг бўлмаса.. Сиз айтинг!

Марасул. Э-э-э... Келсинлар!.. Келинг, хола... Дунёда бормисиз... Ҳеч келмайсиз...

Зухра. Мана, келдим.

Насибанинг рўмолчаси тушиб кетади.

Марасул (*рўмолчани дарров олиб беради*). Марҳамат, хоним...

Зуҳра. Насиба мен билан клубга боради.

Марасул. Э, бормисиз, шунақа қилинг... (*Насибанинг қўлидан болани олади.*) Боринг, кийиниб чиқинг!

Насиба ҳайрон бўлади ва севиниб уйга кириб кетади.

Шунақа ишларга ҳеч ҳафсаласи йўқ, хола! Бир йилдан бери кўчага олиб чиқа олмайману!.. «Юр, ҳеч бўлмаса кино кўрайлик» десам, «Кино келиб мени кўрсин» дейди. Айб ўзида-ю, яна баъзан мендан нолиб ҳам қўяди. Билмаган одам алланималар деб ўйлаши мумкин.

Зуҳра. Мумкин! Бой деб ўйлаши ҳам мумкин, феодал деб ўйлаши ҳам мумкин. Нима деса кам!

Марасул. Ие!..

Зуҳра. Ўзинг ҳам боргин, сенбоп гаплар бўлади!

Марасул. Жоним билан!..

Заргаров билан Хуморхон киради.

Заргаров. Э-э, Зуҳра хоним, салом... (*Столдан қоғозларни олиб портфелга солади.*) Мени олиб кетгани келдингизми? Раҳмат, раҳмат... Қани кетдик бўлмаса!

Зуҳра (*Марасулга*). Қани Насиба?

Марасул. Сизлар бораверинглар, биз кетларингдан етиб борамиз.

Зуҳра (*Хуморхонга*). Сиз-чи, сиз бормайсизми?

Хуморхон. Серцам бир тарзи бўлиб турипти.

Зуҳра. Шунинг учун боринг дейман-да: юраги соғ одамларни кўрсангиз, кўкрагингизга шабада тегса, буткул тузалиб кетсангиз ажаб эмас.

Заргаров билан Зуҳра чиқиб кетади. Машина гудок бериб жўнайди. Насиба уйдан югуриб чиқади.

Н а с и б а. Кетишдими?

М а р а с у л. Ҳа.

Н а с и б а. Юринг, Хуморхон опа, бирга борамиз.

Хуморхон. О, опаси ўргилсин, Аҳаджон акангизнинг гапини уйда эшитганим ҳам етар, энди клубга бориб ҳам эшитайми?

М а р а с у л (болани бериб). Ушланг! Сиз ҳам бормай қўя қолинг!

Н а с и б а. Ўзингиз айтдингиз-ку!

М а р а с у л (аччиғи келиб). Қачондан бери мен нима десам шуни қиладиган бўлиб қолдингиз?

Н а с и б а. Бир йилда бир марта борсам нима қипти?..

М а р а с у л (бақириб). Бормайсан!

Н а с и б а. Ўзингиз бир жойга олиб боормасангиз: сизни меҳмонга чақирганлар ёлғиз ўзингизни чақиради; кинотеатр деган нарсалар эсимдан ҳам чиқиб кетди... Паркка олиб чиқмасангиз...

М а р а с у л. Нима қиламан паркка олиб чиқиб! Проекторга солиб кўраманми? (Чиқади.)

Хуморхон. Эрнинг гапини иккита қилиш яхши эмас, опаси ўргилсин! Аравасига тушганингиздан кейин ашуласини ҳам айтасиз-да! Мана мен айтиб юрибман-ку, мендан ибрат олсангиз бўлмайдими! (Чиқади.)

Н а с и б а саҳнада ёлғиз қолади; бир оз ўйлаб турганидан кейин шиддат билан кўчага чиқиб кетади.

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ КҮРИНИШ

Клуб сахнаси. Президиумда Зухра, Пўлатжон Домла, Заргаров минбарда доклад қилмоқда.

Заргаров (*чой ичиб, сўзида давом этади*). Шу билан бирга мингларча, юз мингларча озод хотин-қизларимиз бошланғич, ўрта ва олий мактабларда ўқимоқдалар..

Саҳна ёнидан чиқиб келган Ризамат чой қуйиб, камоли аҳтиром билан минбарга қўяди.

(*Доклад тонини бузмай, Ризаматга.*) Раҳмат!.. Ва шу билан бирга келажак авлодимизнинг ҳаёти ҳамда бахтини таъминлаш учун кураш соҳасида ҳам ўз бурчларидан илҳомланиб, инсоният олдидаги ўз вазифаларини шараф билан бажармоқдалар.

Товуш. Уртоқ Заргаров, қисқароқ!

Заргаров (*тушунмай, доклад тонида*). Бундан қаттиқроқ гапиролмайман, товушимнинг бўлгани шу, ўртоқлар! Уртоқлар! Улуғ демократ Чернишевский бундай деб ёзади: «Табиат хотин-қизларни зўр истеъдодли қилиб яратган, уларга ақл-идрок ато қилган бўлса-да, бироқ жамият бу ақл-идрокни тан олмаётир, поймол қила-

ётир, бўғаётир!» (Зўр таассуф билан.) Утмишда мана шундай эди, ўртоқлар! Шу билан сўзим тамом. (Чапак кутади.)

Пўлатжон Домла. Саволлар борми?

Зуҳра. Мумкинми, бир савол... Хўп, ўтмишда шундай экан... хотин-қизларнинг ақл-идрокини, талантини тан олмайдиган, оёқости қиладиган, бўғадиган одамлар ҳозир ҳам борми?

Заргаров (доклад тонида.) Йўқ, албатта! Бўлиши мумкин эмас, ўртоқлар!

Пўлатжон Домла. Бахтга қарши, ҳозир ҳам бор. Бу масалада жамоатни алдайдиган шахслар, ҳатто мансабдорлар ҳам топилади!

Заргаров. Тушунолмадим...

Зуҳра. Нимасига тушунолмадингиз?

Заргаров (доклад тонида.) Ўртоқлар! Оёқости қиладиган, бўғадиган шахслар йўқ, албатта. Биз бунга йўл қўймаймиз! Мутлақо йўл қўймаймиз!

Вера (залдан). Менимча бор! Топилади!

Заргаров (доклад тонида.) Эҳтимол бордир, лекин биз қолоқ оилаларга эмас, илғор оилаларга қарашимиз керак, ўртоқлар!

Пўлатжон Домла. Яъни?

Заргаров. Яъни... (Доклад тонида.) Мен бир оила тўғрисида гапиришим мумкин! Менинг қўшним бор, доктор Ҳузуржонов. Мана бу оилани ҳақиқий оила дейиш мумкин! Мана бу оила бугунги куннинг юксак талабларига тўлиқ жавоб беради десам хато қилган бўлмайман. Бу оиланинг хусусияти шундан иборатки...

Назира (залдан). Нотўғри!

Заргаров. Ҳой, қизлар, агар гапирадиган бўлсаларинг, мана бу ерга чиқиб, халойиққа гапиринглар.

Назира. Гапиришимиз мумкин... Мумкинми, домла?

Пўлатжон Домла. Мумкин, бу ёққа чиқ!
Заргаров (норози). Мажлисда тартиб бўлиши керак!..

Пўлатжон Домла. Бугунги мажлиснинг тартиби шунақа!

Вера билан Назира саҳнага чиқади.

Назира. Ҳузуржонов Насибанинг ўқишини жувонмарг қилди, олий маълумот бераман деган ваъдалар билан олиб хизматкор қилиб қўйди-ку! Бунинг нимасини мақтайсиз?

Насиба (югуриб саҳнага чиқади). Назира!

Заргаров (Насибага). Сиз ҳам шу ердამисиз?

Вера. Ҳузуржонов Насибани сизнинг қўлингиз билан мактабдан юлиб олди!

Насиба. Вера!

Назира. Насибанинг оёқ-қўлини боғлагани Ҳузуржоновга сиз арқон эшиб бердингиз!

Заргаров (мулоим, лекин таҳдид билан). Аравани қуруқ олиб қочманг, ойим қиз!.. (Бошқа бир нима демоқчи бўлиб, айтолмайди.) Ярашмайди!.. Комсомол экансиз... Не-хо-ро-шо!! (Доклад тонида.) Уртоқлар, Ҳузуржоновнинг хотини университетга киргани тайёрлик кўраётпти, и... киради ҳам!

Вера. Ёлғон!

Заргаров (жаҳли чиқиб.) Узининг тили бор, ўзи айтсин! (Йўталиб қўяди.)

Назира. Насиба, бу ёққа чиқ! Гапир!

Заргаров яна йўталади. Насиба ерга қараганича туриб қолади.

Пўлатжон Домла. Шунақами, қизим, ростми шу гап?

Насиба. Ёлғон! Домла, кечиринг... Мен... мен... сиз-

ни алдадим, энди... юзингизга қандоқ қилиб қарайман. Кўзим очилди... (Ифлаб юборади ва саҳнанинг орқасига ўтиб кетади.)

Кетидан Вера ва Назира ҳам чиқади.

Заргаров (пешона терини артиб). Демак Хузур-жонов менга нотўғри маълумот берган экан-да!.. Кўраминиз, текшираминиз... (Езиб олади.)

Президиумга залдан хат тушади. Хатни Зуҳра олиб домлага беради.

Пўлатжон Домла. Кечирасиз бир савол тушди, ўқишга мажбурман.

Заргаров. Тўғри, саволлар мана шунақа ёзма равишда берилиши керак.

Пўлатжон Домла (ўқийди). «Докладчи Заргаров уч бола кўрган хотини Оқила Шамсиеванинг устига Хуморхон Мансурхўжаева деган бир жувонни олган...»

Заргаров (шошиб). Шошманг! Тухмат! Оқила билан ажрашиб кетганимга мана шу ҳафта роса беш йил тўлди!

Пўлатжон Домла (қоғозни кўрсатиб). Оқиладан икки яшар ўғлингиз бор экан-ку?

Заргаров (пинагини бузмай). Нима қипти, бўлиши мумкин! Мумкин! Бу бола бундан беш йил бурун бино бўлган, лекин ёпишиб қолган эди, уч йилдан кейин кўчиб, туғилди...

Зуҳра (заҳарханда қилиб). Ҳм, ёпишиб қолиш болангизга ота мероси экан-да: ўзингиз ҳам Худоёрхон замонида бино бўлиб энди туғилганга ўхшайсиз!.. Домла менга сўз беринг!

Пўлатжон Домла. Марҳамат, Зуҳрахоним.

Зуҳра. Уртоқлар! Бугунги докладдан бир пуллик баҳра олмаган бўлсак ҳам, лекин, вақтимиз бекор кетгани

Йўқ: биз қирқ хотинлик бўлмаса ҳам, ҳар қалай, қўш хотинлик Худоёрхонни кўзимиз билан кўрдик, билиб қўйдик!

Заргаров (гаранг). Зухраҳоним...

Зухра. Утиринг! Маълум бўлдики, ҳозирги Худоёрхонлар шляпа ҳам кияр экан, папка кўтариб ҳам юрар экан, совет қонунларига чап бериш, жамоатни чалғитиш учун мана бунақа жойларда минбарга чиқиб, маст туядай, оғзидан кўпиклар ҳам сочар экан!

Заргаров (стол муштлаб). Мумкинми!.. Қоғоздай гижимлаб ташлайман!..

Зухра (писанд қилмай). Утиринг! Уртоқлар, бу ерда Заргаров сингари шляпалик Худоёрхонлардан бири — Марасул Ҳузуржонов масаласи ҳам кўтарилди...

Заргаров (қоғозларини йиғиштириб). Мен сиз билан тегишли жойда гаплашаман!.. (Жўнаб қолади.)

Зухра (кетидан). Шляпангизни олиб кетинг! Ҳой, шляпа!

Ризамат шляпани унинг қўлида олиб Заргаровнинг кетидан чопади.

Парда

ОЛТИНЧИ КҮРИНИШ

Заргаров ҳовлисида ошхона
Хуморхон ойна олдида пардоз қилиб ўтирибди. Марасул киради.

Марасул. Аҳаджон акам келмадиларми?

Хуморхон. Йўқ. Ҳа, мунча тажангсиз?

Марасул. Бизнинг хотин тил чиқарган десам, оёқ ҳам чиқарипти!

Хуморхон. Бормагин деган эдингиз-ку!

Марасул. Кетиптик.

Хуморхон. Сиздан ҳам серпуллоғини топгандир-да... Бунақа вақтда эрни шер қиладиган пул, хотинни шер қиладиган хуштор!

Марасул. Алжима!

Хуморхон (паузадан кейин). Яна Оқиланикига борармишсизми?

Марасул. Ҳа! Бора бериб остонасини сийқа қилиб юбордим! Эрга теккан сену жафосини мен тортаман! Ёмон виждонсизлик қилгансан-да! Бечора Оқилага одамнинг раҳми келади.

Хуморхон. Оқилага-я? Оқилага раҳмингиз келадими? Насибага-чи? Насибага раҳмингиз келмайдими? Мен Насибага ҳам кундошман-ку!

Марасул. Йе!

Хуморхон. Йўқ-йўқ, кундош эмас, ярим кундош! А?.. Ярим кундошман. (Кулади.) Виждонсиз эмиш! Мени, мен виждонсизни Насибага ярим кундош қилгунча ўлиб бўлдингиз-ку! Кисловодскда кечаси Насибани дори бериб ухлатиб қўйиб, мени санаториядан сой бўйига гача қўлида кўтариб борган ким эди? Яхши кўраман деб йиғлаган, оёғимга йиқилиб ботинкамни мўйлаби билан чўткалаган ким эди?

Марасул. Аҳмоқ! Уэ хотинини алдаган одам ўйнашига рост гапиради деб сенга ким айтган эди?

Эшик тақиллайди.

Хуморхон. Кириш! Кира қолинг!

Оқила киради. Иккови гангиб қолади.

Марасул. Э-э, келинг Оқилахон опа... Келганингиз жуда яхши бўлди-да, эртага борадиган бўлиб турган эдим...

Хуморхон. Келинг...

О қ и л а. Эрингиз қани?

Хуморхон. Сизнинг ҳам эрингиз-ку... Мажлисда!

Марасул. Бирпас ўтира туринг, келиб қолар.

О қ и л а. Мана шу повесткани Заргаровнинг ўз қўлига топширишим керак эди... Сиз бериб қўярсиз.

Хуморхон (повесткани олиб ўқийди). «Учинчи участка халқ суди...»

О қ и л а. Орани очиқ қилиб, Заргаровни сизга буткул бермоқчиман.

Хуморхон. Вой, нега, икковимизга ҳам бўлиб турувди-ку...

Марасул. Энди хафа бўлмайсиз, опа...

О қ и л а. Нега хафа бўламан, мен Заргаровга ўн етти йил хотин бўлиб бешик, қозон-товоқ, киртоғорадан бошқа нарса кўрган эмасман. Мен бошқа нарсага — юртимизда ҳали ҳам инсонлик қадр-қийматини билмаган, хотин деган номга иснод келтирадиган макиёнлар борлигига хафа бўламан!

Марасул. Э-э!..

Хуморхон. Вой, (Марасулни гувоҳ қилиб). Мана, айтсинлар... мен эрингизга ўзим тегибманми?

О қ и л а. Йўқ, албатта! Биаламан, сизни тегишга, болаларини чирқиратиб уни уйдан, ўн етти йиллик уйдан юлиб олишга мажбур қилган нарса Заргаровнинг пули, мартабаси. Заргаров амалидан бекор бўлсин-чи, қайда кўрдим қора эшагим дермикансиз!

Хуморхон. Вой қанақа некультурний хотинсан! Секинроқ гапирсанг-чи қишлоқи!..

О қ и л а. Шу қилган, қилаётган ишларингиз култура-ю, сиз культурний хотин бўлдингизми?

Хуморхон. Вой, мунча тилинг заҳар экан! Бор-э, эринг бошингда қолсин! Ол, олиб кет! (Деразадан ташқарига.) Тоға!

О қ и л а. Мен эр талашиб келаним йўқ.

Хуморхон. Ушанда нега йиглаб келган эдинг бўл-маса?!

Оқила. Бундан бир ярим йил бурун йиглаган эдим. Унда болаларим кўчада қолади деб ўйлаган эканман. Йўқ, тирик етим бўлди-ю, лекин кўчада қолмади. Бу замонда ҳеч ким ҳам кўчада қолмас экан: заводда бири онам бўлди, бири акам бўлди — йўлимни топиб олдим. Лекин сиз-чи!..

Хуморхон Марасулнинг орқасига ўтади.

Ие, хотинлардан калтак ея бериб зада бўлиб қолибсиз-ку!.. Қўрқманг, мен сизни урмайман — сизга қўл тегизгани ҳазар қиламан.

Хуморхон. Сендан яхши эканманки, устингга олипти-да!

Оқила. Кўчада ётган суюқни қайси ит ғажимайди! (Чиқади.)

Марасул (кетидан). Оқилахон опа, мумкинми... Бир оғиз гапим бор... (Чиқади.)

Хуморхон. Вой, яшшамай ўлгур...

Ҳаял ўтмай, Марасул рўмолчаси билан юз-кўзини арта-арта киради.

Марасул. Чакки қилдинг! Яхши гапириб ҳовридан тушириш керак эди!

Хуморхон. Осмон қўлида бўлса ташлаб юбора қолсин! Аҳаджон акамнинг битта осмонни кўтариб қолгудай обрўйи бор!

Фотима (деразадан). Қанақа эраксан! Ёш хотинни мажлисга юбориб, қандоқ сабринг чидаб ўтирибсан! Қачонгача ўргатаман!..

Марасул. Ҳозир... (Чиқади.)

Ранг-қути ўчган Заргаров киради ва секин креслога ўтиради.

Хуморхон. Вой, нима қилди? Шляпангиз қани?

Ризамат, қўлида шляпа, мотамли юриш қилиб киради.

Заргаров (қўлидан шляпани олиб). Боринг, Марасулни айтиб келинг!

Ризамат чиқади.

Ўзимнинг ҳам кўнглимга келган эди-я? Асли бормасам бўлар экан...

Хуморхон. Вой, нима бало, Оқила бу ерга келиб қилган шаллақилигини клубга ҳам бориб қилдими?

Заргаров (чўчиб). А? Оқила келдими?

Хуморхон. Ҳа. Сизга повестка олиб келипти. Сизни менга буткул бермоқчи эмиш.

Заргаров повесткани олиб ваҳима ичида кўз югуртиради.

Заргаров (гаранг). Ие... мен «Оқилани қўйганимга беш йил бўлган» деб... оббо... судда устимга хотин олди деса... (Бирдан.) Жоним! Пайт нозик, хотин-қизлар масаласи чирсиллаб турипти — бекорга новут бўлиб кетаман... Менга раҳм қилинг!..

Хуморхон. Нима қилай?

Заргаров. Сиздан бир оғиз сўз!.. Бир оғиз!.. «Мен Заргаровнинг хотини эмасман, ўйнашиман» десангиз қутулиб кетаман. Хотинлик эркак ўйнаш тутмасин деган закон йўқ! Йўқ!

Хуморхон. Ие!

Заргаров (тиз чўкиб). Жоним!..

Хуморхон. Мен бу гапни айтгани номус қиламан. Хўжа авлодимиз, бизнинг авлодда ўйнаш тутган хотин ўтган эмас!

Заргаров. Жоним! Имоним!

Хуморхон. Мунча!.. Жонингизни оладими!..

Заргаров. Обрўйим тўкилади... Менинг обрўйим бир ўзимга эмас, сизга, ўзингизга ҳам керак-ку, ахир!

Хуморхон. Сизнинг обрўйингиз менга керак бўлиб нима қилиб берипти!.. Битта-ю битта тоғам ҳали ҳам завхоз!

Заргаров. Бу тўғрида гаплашган эдик-ку... Бир оз ичади!

Хуморхон. Каттароқ иш бўлса — яқинига одам йўлолмаса ичгани ҳам билинмас эди.

Заргаров. Хўп, катта ишга жойлаб қўяман. Бўлдимми?

Хуморхон (*ўйлаб туриб*). Тоғамга дурустроқ жойдан хотин олиб берасиз. Яхши қиз бўлсин!

Заргаров. Хўп, ўзим ҳам шуни ўйлаб юрган эдим. Ўйлаймиз, бу ҳовлини тоғангизга бериб, ўзимизга бошқа баҳавороқ жойдан участка қиламиз!

Ризамат билан Марасул киради.

Марасул. Э-э, Аҳаджон ака, ростми? Хайрият мажлисга Оқиланинг ўзи кириб бормапти...

Заргаров (*Ризаматга*). Сиз чой-пой ичиб оласизми?..

Хуморхон (*Ризаматга*). Бу ёққа юринг...

Ризамат иккови чиқиб кетади.

Марасул. Нима бўлди?

Заргаров. Дард бўлди! Бало бўлди! Ҳамма иллат сенда! Сенда! Хотин-қизлар масаласи чирсиллаб турган бир вақтда нима қилар эдинг гапни кўпайтириб!..

Марасул (*ҳайрон*). Нима қилдим?

Заргаров. Ие, тагин нима қилдим дейди-я!.. Хотиннинг ўқийман деса битта-яримта мактабга қистириб

Ўймайсанми-ю, яна битта туққанидан кейин ўзи ташлаб
етмайдимми?

Марасул (қути ўчиб). Нима бўлди?

Заргаров. Ҳамма гап мана шундан бошланди-да!
Дугонаси чиқиб ундоқ деди, холанг чиқиб бундоқ де-
ди: ҳаммаси кўшилишиб сени олиб менга урди, мени олиб
сенга урди. Данақдай хамиртурушдан бир тоғора хамир
қилди-қўйди.

Марасул. Ўзи нима деди?

Заргаров. Нима дерди! Тарафингни олсам мени
елғончи қилди!

Марасул. Ҳали шунақами. (Енгини шимариб чиқ-
моқчи бўлади.)

Заргаров. Қаёққа?.. Утир! (Унинг енгларини
тушириб қўяди.)

Насиба киради.

Насиба. Мени йўқладингизми?

Заргаров Марасулга «қаттиқ гапирма» деб ишора қилади.

Марасул (қовоғини солиб). Ҳа!.. (Унинг олдига
боради.)

Марасул Насибани урмоқчи бўлганда Заргаров ҳай-ҳайлаб қўй-
майди. Шовқинни эшитиб Хуморхон югуриб киради, вазиятни
кўриб ҳайрон бўлади.

Заргаров. Ҳм... Шунақа экан-да Насибахон...
Марасулдан хафaroқ экансиз, менга айтсангиз ҳам бўлар
эди-ку... Ё мендан ҳам хафамидингиз?

Насиба. Қоқинган одам йўлда ётган тошдан ўпка-
ламайди.

Заргаров. Мени тош дейсизми, гишт дейсизми,
кесак дейсизми, ҳар қалай холис ният билан ораларинг-

га тушган эдим... И.. бахтли бўлдингиз деган қаноатдаман: шундоқ уйингиз бор, жойингиз бор...

Н а с и б а (Хуморхонга кўз қири билан қараб). Уй-жой бахт бўлса иссиқ оғилда ковиш қайтариб ётган сигирдан бахтлироқ жонивор бўлмас эди!

З а р г а р о в. Уй дейишдан мақсад оила демоқчиман!

Х у м о р х о н. Опаси ўргилсин, нега унақа дейсиз, кимсан доктор Ҳузуржоновнинг хотинисиз!

Н а с и б а. Фалончининг хотини бўлиш сизга бахт бўлса бордир, лекин мен буни бахт деб билмайман, бунақа бахтдан жирканаман! Менинг ўз отим, ота-онам умид билан қўйган отим бор! Уз отимга куйдирги чиққан эмас!

М а р а с у л (дўқ қилиб). Шунақами?!

Н а с и б а. Ҳа, шунақа!

М а р а с у л. Ҳа, ўша сени... (Урмоқчи бўлади. Заргаров орага тушади.) Жигингни эзаман!

Н а с и б а. Йўқ. Марасул ака, энди мени уролмайсиз! Мен энди мунглик, муштипар хотин эмасман. (Чиқиб кетади.)

Х у м о р х о н. Вой, Марасул ака-ей, ўлмаган жонингиз! Бу шаллақи билан қанақа умр қилиб келаётибсиз?

З а р г а р о в. Аҳмоқ! Аҳмоқ!! Ҳозир хотин урадиган замонми?

Х у м о р х о н. Бунақа хотинни уриб ўлдирса ҳам оз! (Чиқади.)

Телефон жиринглайди.

З а р г а р о в (чўчиб). Марасул, ол-чи! (Узича.) Э, худо!.. (Паноҳ истаб.) Хуморхон!

М а р а с у л (трубкага). Лаббай! А? Ҳозир...

Марасул имо билан Заргаровга трубкини кўрсатади. Заргаров трубка худди чақиб оладигандай стол ёнига келади, трубкини слади.

Заргаров (трубкага, ўзини хурсанд кўрсатишга тиришиб). Лаббай... Раҳмат... А? Хўп-хўп... (Бўшашиб ўзини креслога ташлайди, узоқ паузадан кейин.) Марасул!..

Марасул (сўрға). Лаббай!..

Заргаров. Нима бўлаётпти ўзи?

Марасул. Энди бу ёғи нима бўлади денг.

Заргаров. Хуморхон! Жоним!

П а р д а

ТУРТИНЧИ ПАРДА

ЕТТИНЧИ КҮРИНИШ

Марасулнинг ҳовлиси. Супада Назира, Вера, Насиба, Пулатжон Домла.

Пулатжон Домла (боланинг юзини очиб секин).
Бай-бай-бай!.. Мунча ҳам ширин ухлапти! Менга бер-чи,
бола кўтариш эсимда бормикин...

Қизлар секин кулишади, Насиба болани унга беради.

Ухў!.. Полвон қиз бўладиганга ўхшайди-ку! Баракалла.
Хўп, қани, гапир-чи!..

Насиба. Уша кунги мажлисдан кейин яхши бўлиб қолди. Мажлис куни бир авж қилди-ю, кейин ўйлаб кўрди шекилли, дарров тушди. Хийла тушди! Бир йилда бир мартаба ҳам кўчага чиқармаган одам... мана, бир ҳафта лчида икки марта маориф бўлимига бориб келдим. Узи мактабимизга бориб тўққизинчи синфда ўқиганимга справка олиб келди...

Назира. Ёмон бўлиб ҳам кўрсин-чи, клуб деворий газетасига оёғидан осиб кўярман!

Вера. Мажлисда осгандан беш баттар қилдик-ку,
Пулатжон Домла. Коллектив зўр куч!

Бидон кўтариб Фотима киради, меҳмонларни кўриб бидонни секин бир чеккага яширади ва югуриб буларнинг олдига келади.

Фотима. Вой гиргиттон!.. Келинг, домласи... Келинглар... Бу ўқиш қачон бошланади-а, домласи? Бола бечора ичкиб қолди-ку! Уйда ҳам ўқиётипти, ўқимаган китоби қолмади, Марасул китоб ташиб еткизолмаётипти-ю, лекин мактабнинг йўриғи бошқа-да! А, келинпошша?

Насиба. Вой, ая, суюнчи! Мени ўнинчи синфга қабул қилишипти! Пўлатжон Домла буйруқ олиб келдилар.

Роҳила. Умридан барака топсин, зап домланг бор-да!

Иккови чиқади. **Марасул** киради, келиб сўрига ўзини ташлайди. **Фотима** киради.

Фотима. Ие, келдингми... Овқатингни олиб келайми?

Марасул. Йўқ! Томоғимдан ҳеч нарса ўтмайди. Аҳаджон акамни ишдан олиб, партиядан ўчиришипти!

Фотима. Вой!..

Марасул. Уф!.. Бир омад кетгандан кейин шунақа бўлар экан-да!

Фотима. Худо дегин!.. Ташвиш тортма, Аҳаджон тегирмонга тушса бутун чиқади... Мана кўрасан, онам айтган эди дерсан! (Секин.) Насибанинг домласи қоғоз олиб келди!

Марасул. Қанақа қоғоз?

Фотима. Ўқишга кириши нақдга ўхшайди. (Иг-ламсираб.) Пешонам қурсин... Сени катта қилиб берганим кам экан, энди боласини ҳам катта қилиб бераман, шекилли.

Заргаров (ўз ҳовлиси томонидан киради, мусибатли товуш билан). Марасул, ука, мен кетдим. Энди бутун умид областдаги ёр-биродарлардан. Хайр...

Марасул. Хайр...

Фотима. Худо денг!

Заргаров (жон-дили билан). Э, худо! (Чиқади.)

Насиба киради.

Фотима. Келинпошша, эрингизнинг овқатини беринг.
(Чиқади.)

Марасул. Қаёққа бординг?

Насиба. Ҳеч қаёққа борганим йўқ.

Марасул. Ким келди?

Насиба. Пўлатжон Домла, қизлар...

Марасул. Шунақами?..

Насиба (хурсанд). Унингчаги кираман! Пўлатжон Домла дирекция билан гаплашиб буйруқ олиб келиптилар! Мана!

Марасул (буйруқни йқийди). Ҳмм... яхши, лекин мен бир нарсани ўйлаб қолдим: болангни нима қиласан?

Насиба. Ҳамиша «боланг, боланг» дейсиз... (Кулиб.) Нима, болани онамнинг уйдан олиб келибманми?

Марасул. Менинг онамдан умид қилма демоқчиман. Сенга мени катта қилиб бергани басдир, энди болангни ҳам катта қилиб берсинми!

Насиба (ҳайрон). Майли... ясли бор...

Марасул. Тилаб-тилаб топган болангни яслига бергани қандоқ кўнглинг бўлади?

Насиба. Яслига нима қипти? Менинг ўзим ҳам яслида, боғчада ўсганман.

Марасул. Сенинг отанг берса бергандир, менинг яслига берадиган болам йўқ!

Насиба (қути ўчиб). Хўп, болага менинг онам қарайди... Кечқурун элтиб бераман, эрталаб олиб келаман...

Марасул. Бу бошқа гап. (Бирдан.) Хўп, болани онамга элтиб берар экансан, мени кимга элтиб берасан? Менга ким қарайди?

Насиба. Ўзим қарайман... Онам қарайди... Ўқимнинг сизга, уй ишига... ҳеч кимга оғирлиги тушмайди.

Марасул (паузадан кейин). Менга қара, ўқишдан мақсад нима ўзи, ишлашми? Нима қиласан ишлаб? Мен боқолмаяпманми?

Н а с и б а. Марасул ака, нима учун мени «боқишингиз» керак? Мен мушук бўлмасам...

М а р а с у л (*аччиғи келиб*). Биз эр-хотин гаплашаётимиз, орага бировнинг гапини қистирма!

Н а с и б а. Нима дедим? Кимнинг гапини қистирдим?

М а р а с у л (*масхара қилиб*). «Нима учун мени боқишингиз керак! Мен мушукми?..» Бу анави чол Пўлатжон Домланинг гапи! Бунақа фалсафалар ўшандан чиқади!

Н а с и б а. Майли-да. Бирон орзуси бўлмаган, бирон нарсага интилмаган одамнинг мушукдан нима фарқи бор?

М а р а с у л. Хўп, борди-ю орзулари ушалди — ўқидилар, битирдилар, ишга ҳам кирдилар — ишлаб қанча ойлик оладилар?

Н а с и б а (*унинг афтига қараб*). Қанча ойлик олсам ўқишимга рози бўлар эдингиз?

М а р а с у л (*нима дейишини билолмай*). Юрагимни сиқма! (*Қоғозни йиртиб ташлайди*). Янаги йилга ўқийсан!

Н а с и б а. Вой! (*Қоғоз парчаларини олиб бағрига босади*.) Марасул ака, нега бунақа қиласиз? Ҳар куни икки маҳал гул кўтариб кўчамизнинг бошида турган кунларингизда нималарни ваъда қилган эдингиз?

М а р а с у л (*бирдан туюқиб*). Мен ишдан чарчаб келганман, дам олгани қўясанми, йўқми? (*Бақириб*.) Қўясанми, йўқми!!!

Н а с и б а. Бақирманг!

Р о ҳ и л а билан Ф о т и м а югуриб киради.

Р о ҳ и л а. Ҳа, ҳа, яна нима бўлди?

Ф о т и м а. Ҳой, сенга нима бўлди?

Н а с и б а. Кечагина нима деган эдингиз! Яна лафзингиздан қайтдингизми? Ноинсоф!

М а р а с у л. Ҳа! Мен шунақа ноинсоф, шунақа золим

эрман! (Бир қўл ҳаракати билан бутун давлатини кўрсатиб.) Шунақа золим эр бўлса ҳамма ҳам тегар эди!

Н а с и б а. Ола қолинг!

М а р а с у л. (бақриб). Оламан!

Р о ҳ и л а. Ҳой куёв, яна бошидан тушдингизми? Кўчада муқовангизни кўрган киши сизни ҳеч шунақа одам деб ўйламайди-я!

М а р а с у л. Кечки мактабга қўймайман! Марҳамат, университетга кирсин! Ёрдам қиламан!

Н а с и б а. Бас! Қалбаки гапларингиз жонимга тегди! Кўр ҳассасини бир марта йўқотади.

М а р а с у л. Жонингга теккан бўлса — катта кўча!

Н а с и б а. Шунақами?.. Ая, мана, орзуларингиз ушалдими?

Н а с и б а билан Р о ҳ и л а чиқади.

Ф о т и м а. Ҳой, ақлингга куйдирги чиқмагур, боласи бор, ҳовлининг ярмини бўлиб олади-я!

М а р а с у л. Уф!.. Ая, дейман, битта хотинни эплаш шунча қийин, дадам раҳматлик саккизтасини қанақа элаган эдилар?

Ф о т и м а. О, онанг айлансин Марасул, у замонда эркакларнинг қамчисидан қон томар эди! У вақтда паранжи бор эди!

Бола, тугун кўтариб Р о ҳ и л а киради.

Войдод!.. Мени шундоқ қудамдан айирасанми?..

Р о ҳ и л а. Қўйинг-э, Фотимабуви, давлат деб қизимни ўз қўлим билан ўтга ташлаган эканман! Одамлар айтишган эди...

Н а с и б а (икки бойлам китоб кўтариб киради). Юринг, ая!

Фотима (икковининг йўлини тўсади). Войдод!..
Мени шундай келинимдан айирасанми?..

З у ҳ р а киради.

Дод устига дод!

З у ҳ р а (ҳайрон). Нима гап?

Роҳила. Нима бўлар эди... Айтганингиз келди!

Фотима (Зуҳра билан кўришиб). Иккови уришиб
қолди, яраштириб қўй. Арзимаган гап... (Чиқади.)

З у ҳ р а (кетидан). Мараз!

Марасул (Роҳилага ўпкалаб). Бизни уришиб-сўкиб
яраштириб қўясиз десам, дарров кўч кўтарибсиз-да!

Роҳила. Ҳа! Кўзим очиқлигида қизимнинг тўйини
кўрай деб ўзимни ўйлабману, бу тўйдан кейин Насиба
нима бўлишини ўйламабман. Она куни битиб дунёдан кўз
юмганида боладан рози бўлиши зарур, лекин энди бил-
сам, куни туғилиб дунёни энди кўрадиган боласини рози
қилиб кетиши ундан ҳам зарурроқ экан!

Она-бола чиқмоқчи бўлади.

З у ҳ р а. Мана энди ўзингизга келибсиз!

Марасул (дўқ қилиб). Хола!.. Оила масаласига
аралашманг! Оила масаласи нозик масала, сиёсий масала!
Совет ҳукумати оилани мустаҳкамлаш учун бутун чора-
ларни кўраётган бир вақтда... жавобгар бўласиз!

З у ҳ р а. Совет ҳукумати ҳар қанақа оилани эмас,
совет оиласини мустаҳкамлайди!

Марасул. Сизга ўхшаган чаласавод «активлар»
қўли билан мустаҳкамлайди! (Она-боланинг олдини
тўсади.)

З у ҳ р а. Мен чаласавод, сенинг саводинг росами? Бир
кўзинг одамларнинг тишида, бир кўзинг чўнтагида-ку, яна
қайси кўзинг билан ўқиб савод чиқаргансан?

Марасул (*Насибага*). Чучварани хом санама, менадан ялчиб алимент ололмайсан!

Насиба. Кераги йўқ!

Зуҳра. Қонун товуқдай қийқиллатиб олиб беради!

Марасул. Қонунга мувофиқ оладими? Ойлиги юз сўмлик ишга кираман!

Зуҳра. Ҳезалак!

Марасул (*Насибага*). Эсинг кириб қайтиб келганинда бу уйда бошқа хотин ўтирган бўлади!

Насиба (*таққан зийнат асбобларини олиб Марасулнинг олдига ташлайди*). Наинки қайтиб келсам! Аксинча, бу ерда ўтган бир ярим йил умримга умр бўйи ачинаман. Эссизгина бир ярим йил умрим! Юринг, ая! (*Чиқади.*)

Роҳила. Эссиз! Лекин бекор кетмади! Бу бир мактаб бўлди. Кўзимиз очилди. Бахт нима, бахтсизлик нима — кўзимиз билан кўрдик. Мен оналарга айтаман: «Тузуқкина қанот чиқармай учишга талпинган чумчуқбола илоннинг оғзига тушар экан» дейман!

Марасулдан бошқа ҳамма кўча эшиги томон йўналади.

Марасул (*бақириб*). Хола, муродингга етдингми?!

Зуҳра. Йўқ, ҳали, жиян! Чаласига қарздорман! (*Чиқади.*)

Парда

ЭПИЛОГ

Заргаровнинг ҳовлисида ўша ошхона, лекин ерда ётган бир пой ёски калиш, гижимлаб ташланган бир-икки газетадан бошқа ҳеч нарса йўқ. Саквож кўтарган З а р г а р о в киради, киради-ю, данг қотиб қолади: кўзларини ишқаб, йириб қарайди, ниҳоят, кўраётгани ҳақиқат эканига ишонгач, бўшашиб кетади. Ғам-койиш хийлагина енгиб қўйган М а р а с у л киради.

М а р а с у л. Салом бердик.. С приездом..

З а р г а р о в. Салом..

М а р а с у л. Гузарда орқангиздан шунча чақирдим, эшитмадингиз.

З а р г а р о в (уйни кўрсатиб). Нима гап?

М а р а с у л. Хуморхонингиз.. Кечагина кўчиб кетди.

Хафа бўлманг, ҳозир ҳаммани ҳам хотини ташлаб кетаётимти.

З а р г а р о в. Қаёққа кўчди экан, тоғасиникигами?

М а р а с у л. Йўқ.. Эрга тегди!

З а р г а р о в. А? (Саквожнинг устига ўтириб қолади.)

М а р а с у л. Тагин хотин устига текканини айтмай-сизми!.. Қалай, ишлар тўғри бўлдими?

Заргаров бош чайқайди ва суғуриб ташлади деганга ишора қилади.

Оббо!.. Суғуриб ташламанглар, тузалиб кетаман демангингизми?

Заргаров (хаёли бошқа ёқда). Айтдим, айтмаган гапим қолмади.

Марасул. Ўзим ҳам билган эдим: катта омбурга чап бериб бўлмайди. Турмуш қийин бўлиб қолди, Аҳаджон ака!

Заргаров. Сен нима қиласан нолиб! Омбуринг қўлингда, бир кавакдан ҳайдаса, бошқа кавакда тиш суғуриб айшингни қилаверасан! Менга қийин, менга!

Марасул. Жуда ҳам унчалик эмас, Аҳаджон ака! Омбур-помбурим билан ўзимни ҳам ҳаётдан суғуриб ташлайдиганга ўхшаб қолди: учидан ҳовлини сотиб солиққа бердим, ишдан бўшатиладим, яна нима бўлишини билмайман.

Заргаров. Қани энди шуларнинг ҳаммаси тушим бўлса-ю уйғониб кетсам!.. Қадамимни билиб босар эдим. Шу вақтгача калла деб жун чиққан қовоқни кўтариб юрган эканман! Жун чиққан қовоқни!

П а р д а

1954 йил.

Сўнги нусхалар (тобутдан товуш)

*УЧ ПАРДА ЕТТИ КЎРИНИШ 111
КОМЕДИЯ*

«Менимча, ҳозир... учта асосий душман бор: биринчи душман — коммунистик манманлик, иккинчи душман — саводсизлик ва учинчи душман — порахўрликдир».

«Мен, партияга суқилиб кириб олган ва қорозбозлик ҳамда порахўрликка қарши кураша билмаслик устига яна уларга қарши курашишга халақит бераётган 100 мингдан то 200 минггача коммунистни партия-миздан ҳайдашимизга жуда ишонаман».

В. И. Лениң.

ҚАТНАШУВЧИЛАР

С у х с у р о в Н у с р а т — порахўр.

Н е т а й х о н — Сухсуровнинг хотини.

О б и д ж о н — Нетайхоннинг ўғай укаси.

Қ о р и — қўшни, мачит имоми.

Ю с у ф — Сухсуров бошлиқ муассаса ходими.

Ҳ о ж а р — Сухсуровларнинг асранди қизи.

Ш о б а р о т — Қамалган кишининг укаси.

Н а в р ў з о в — милиция капитани.

Ч о л.

Б и р и н ч и г у в о ҳ.

И к к и н ч и г у в о ҳ.

М и л и ц и о н е р л а р.

Воқеа бизнинг кунларда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КУРИНИШ

Мачитга девор қўшни Нусрат Сухсуровнинг ҳашаматли ҳовлисида меҳмонхона. Унинг бир эшиги ҳовлига, иккинчиси кўча эшигига томон очилади. Бурчакда каттакен қора печка. Печка меҳмонхонадан ёқилади. Диван. Қозиқда салла билан тўн. Бу ерда туни бўйи ичкилик бўлган. Хонтахтада коньякдан бўшаган шишалар, керагидан кўпроқ рюмка, қолган-қутган овқат. Ҳамма учиб ётибди; Нусрат Сухсуров диванга интилгану етолмаган; Юсуф Сухсуровнинг бир оёғини қучоқлаганича қолган; Фартуқ тутиб олган Қори сичқон пойлаган мушукдай жағини хонтахтага қўйганича пишиллаб ётибди. Сухсуров баланд, Юсуф ундан пастроқ хуррак тортмоқда. Хўроз қичқиради. Ичкаридан сочлари тўзиган, елкасига наридан-бери бир нима ташлаб олган Нетайхон ич кўйлақда киради, ҳаммага, айниқса Сухсуровга диққат билан разм солади; ҳамма қаттиқ уйқуда эканига ишонганидан кейин келиб Қорини туртади.

Нетайхон (қаттиқ шивирлаб). Қори ака! Қори ака дейман!..

Қори (уйқусираб). Иллолло!..

Нетайхон. Туринг.

Қори (қучоқламоқчи бўлади). Худоё еткурган неъматингга шукур!..

Нетайхон. Эндими!.. Келасиз деб кечаси билан кўз юмганим йўқ! Бир ойдан бери шуми соғинганингиз!

Қори. Қазосини ўқиймиз! (Қучоқлайди, ичкарига тортади.)

Азон товуши эшитилади.

Не тайхон (тарвузи қўлтиғидан тушиб). Вой ўлсин! (Эрига ишора қилиб.) Уйғониб қолади! Шарманда бўламиз! Азонда сувсаб уйғонадиган одати бор!.. Қўйворинг!..

Қори фартуғини ечиб, у ёқ-бу ёғини тузатади, салла-тўнини кийиб, кўчага чиқиб кетади. Мачитда намоз бошланади. Нетайхон кўча эшигидан бошини чиқариб, у ёқ-бу ёққа қарайди, кимнидир кўриб, уни ваҳима билан кузатади, югуриб меҳмонхонага қайтади.

Не тайхон (эрини уйғотади). Нусрат ака! Нусрат ака дейман, туринг!..

Сухсуров яна ҳам қаттиқроқ хуррак тортади, ўзининг хуррагидан ўзи уйғониб кетади.

Сухсуров. Ҳм.. Шу ерда ётиб қолаверибман-да!.. Нега уйғотмадинг?

Не тайхон. Сизни уйғотиб бўлса экан!.. Туринг, доғлимизнинг атрофида яна биров юрипти.

Сухсуров (қўрқиб). А?!

Не тайхон. Биров юрипти. Сувратини олаётганга ўхшайди!

Сухсуров (ташқарига қараб). Бу участка менинг бошимни ер экан-да!

Не тайхон. Курортга кетишимда сизга айтмадим, бу сафар курорт курорт бўлгани йўқ. Кейинги вақтларда кўчамизга бегона одам кўп кирадиган бўлиб қолди; қўшнимизнинг уйига ўт тушганда пожарний ўзи ўтга сув сепаяпти-ю, икки кўзи бизнинг участкада. Кўчамизга дўхтир кирса ҳам шу, старивешчи кирса ҳам шу!.. Керосинчи ҳам карнайини бизнинг участкамизга тўғрилаб «керосин» дейди.

Сухсуров. Бунақа қонунлар чиқар экан, шу участкани солмай турсак ҳам бўлар экан!..

Нетайхон. Менинг номимга ўтказинг қўйинг-да!

Сухсуров. Нодон! Мен, ҳар қалай, бир юз ўн сўм ойлик оламан, сен ҳемири ҳам олмайсан-ку! «Шунча пулни қаёқдан топдинг?» деса, нима дейсан? Тухум босиб жўжа сотдим дейсанми?

Дарвоза тақиллайди.

Нетайхон (ваҳима қилиб). Ана! Уша!..

Сухсуров (ирғиб туради, ичкарига). Ҳожар!
Ҳожар!

Ҳо ж а р киради.

Ҳо ж а р. Лаббай!

Сухсуров. Кармисан! Дарвозани очсанг-чи!

Нетайхон. Керакмас, очма!

Сухсуров. Шошма, аввал секин қарагин, бегона одам бўлса очма!

Нетайхон. Э, худо!

Ҳожар дарвозага томон боради, иккови сабрсизлик билан кутади.

Ҳо ж а р (қайтиб). Шобарот ака...

Сухсуров (Нетайхонга). Бирам ваҳима қиласанки!.. (Ҳожарга.) Бор айт, иши бўлса эртага душанба куни идорага борсин!

Ҳо ж а р чиқади.

Нетайхон. Узоқдан танимабман... Дийдори қурсин, азонда нима қилиб юрипти! Сўхтаси совуқ! (Чиқади.)

Сухсуров. (шишалардан ичкилик тополмагач, Юсуфни уйғотади). Юсуф, тур!.. Вой бошим... Тур, магазинга чиқиб кел!

Юсуф (туради). Вой бошим.

Сухсуров. Икки чаккамга иккита арава мих қоқиб қўйганга ўхшайди. Вой...

Юсуф (рюмкалардаги коньяк юқини битта рюмкага тўплаб). Ҳозир суғуриб ташлаймиз. Вой бошим... (Коньякни ичмоқчи бўлади.)

Сухсуров. Шошма, менга бер! (Тортиб олади.)
Сен магазинга чиқиб кел! (Ичмоқчи бўлади.)

Юсуф (суқланиб). Майли, майли... Закускаси ичида... Ичида яримта пашша бор!

Сухсуров жирканиб рюмкани қайтиб беради. Юсуф рюмкани олибоқ ичади.

Сухсуров. Ие, пашшаси бўлса ўзинг нега ичдинг?

Юсуф (рюмкани ялаб). Мен ичмасам магазинга етолмайман...

Сухсуров. Бор, тезроқ, бошим ёрилиб кетай деяпти.

Юсуф. Коньякни қаричлаб ичгандан кейин нима бўлар эди!

Сухсуров. Қаричлаб?

Юсуф (рюмкаларни устма-уст қўйиб қаричлаб).

Қори акам мана шунақадан сизга беш қарич бердилар.
Мен уч қарич ичганимни биламан — оламдан ўтибман!

Сухсуров. Ҳеч қайсингни хафа қилганим йўқми?

Юсуф. Сиз жуда ширин маст бўласиз, Нусрат ака.
Сизнинг ҳушёрлигингиздан мастлигингизни яхши кўраман.

Сухсуров (ийиб). Бор, бор.

Юсуф чиқади.

(Эшикдан.) Нетайхон.

Нетайхоннинг овози. Лаббай!

Сухсуров. Қори акангни чақир!

Нетайхоннинг овози. Хўп... Ҳожар! Ҳожар!

Ҳожарнинг овози. Ҳув.
Нетайнинг овози. Ул! Қори поччангни чақир!

Юсуф ашула айтиб, шишадан коньяк ҳўплаб киради.

Сухсуров. Ие, дарров келдингми?

Юсуф. Кеча биттасини олиб чиқиб итхонага боғлаб қўйган эдим.

Сухсуров. Бу ярим-ку?

Юсуф. Коньякни итга ҳам ишониб бўлмас экан-а, ялаб қўйипти!

Иккови ичади.

Шобарот эшикда нима қилиб ўтирипти?

Сухсуров. Ҳали ҳам ўтириптими?

Юсуф. Шу йигитни жиним суймайди. Шуни кўрсам, кўзимга турма кўринади. Қамалиш бизу сизнинг бошимизда бор нарса-ку, шундоқ бўлса ҳам...

Сухсуров. Э, нафасинг қурсин!..

Юсуф. Йўқ, мен... менинг гапимга тушунмадингиз. Мен нима демоқчиман, шу Шожалилнинг иши босди-босди бўлгунча мени чеккароқ ишга ўтказиб қўйсангиз...

Сухсуров. Ҳа, қўрқиб кетдингми? Мен юрагида ёли бор одамлар билан ишлаб ўрганганман. Сендақа қўрқоқ одам менга керакмас. Ҳозирдан бошлаб сени ишдан бўшатдим!

Юсуф (чўнтагидан пул чиқариб). Ювош, ювош... (Елкасини силайди.) Тавба қилдим...

Сухсуров (пулдан кўзини олмай). Бу нима қилганинг! (Бақариб.) Қонун чиқиб турган бир пайтда бу нима қилганинг!.. Йўқол!

Юсуф. Кам бўлса яна қўшиб бераман..

Сухсуров (бақариб). Қачон?.. Йўқол!

Юсуф ҳар қадамда тўхтаб-тўхтаб кўчага чиқиб кетади.
Нетайхон билан Қори киради.

Нетайхон. Нима гап?

Сухсуров. Маст-да!

Қори. Тасаддуқ!

Сухсуров. Ўтиринг... бир маслаҳатлик гап бор эди, кеча мавриди бўлмади. Шу участкамиз тишга тегиб турипти. Билган одам ундоқ дейди, билмаган одам бундоқ дейди... Янги қонун чиқиб бунақа нарсалар нозиклашиб қолди. Шожалилга ҳам кўпда ишониб бўлмайди. Шунга бир чора топсак...

Қори (ларҳол). Сотмоқ керак!

Сухсуров. Ўҳу, зап одамга маслаҳат солган эканман-да! Кимга сотамиз? Ким олади? Оладиган серпул одамнинг сизчалик ақли бордир! (Калака қилиб.) Иллол-лодан бошқасига йўқ эканлар-ку!

Узоқ пауза.

Нетайхон. Нима қилиш керак-а?

Сухсуров (бирдан). Топдим!

Нетайхон. Нима экан?

Сухсуров. Сен уканг билан ярашасан!

Нетайхон. Қанақа укам? Обид биланми? Ҳу дийдори қурсин! Шунча йилдан бери ярашмай энди ярашманми!

Сухсуров. «Томоққа қилтириқ тиқилса мушукнинг тирноғи дори» деган гап бор.

Нетайхон. Нима қилмоқчисиз?

Сухсуров. Обиджонга битта чиройли хат ёзасан, ўтган гапларга салават, деган жойини келиштирганингдан кейин «жон бор жойда қазо бор, жигарчилик... сени кўролмай ўлсам кўзим очиқ кетади» дейсан. Обиджонинг кўнгилчан одам, чопиб келади. Маҳкам ушлаймиз. Ҳожарни ювиб-тараб қўйнига соламизу участкани икковининг номига ўтказамиз-қўямиз. Тамом — эшик тамба!

Не тайхон (Сухсуровга). Бу иморатни қайси пулга солгансан, деб ундан сўрамайдими?

Сухсуров. Сўрамайди, Улуғ Ватан урушининг инвалиди! Қўлида қўлтиқ таёқ!

Қори (четга). Ҳай дариг, вақтида аскарликдан қочмаганимда ҳозир участкалик куёв бўлар эканман!

Не тайхон. Укам бечора хотинсиз юриб-юриб қари қизни оладими?!

Сухсуров. Асал айнимайди, қиз қаримайди! Гап шу! Энди Хожарни чақир, бўйнига қўяйлик.

Қори. Ҳей дариг!..

Не тайхон. Узидан сўраб ўтирасизми?

Сухсуров. Ие, ҳозирги замонда... «мени зўрлаб эрга бераётипти» деб маҳаллага чиқса, нима деган одам бўламиз! Ким кўп — мухбир кўп... чақир!

Не тайхон эшикка борганда каттакон сўйил кўтарган Юсуф пайдо бўлади. Уни кўриб Нетахон додлаб қочади. Ҳамма қотиб қолади. Юсуф гандираклаганича, сўйилни судраб Сухсуровга яқинлашади.

Сухсуров (тили сўзга келмай). Юсуфжон!..

Юсуф (кутилмаганда сўйилни Сухсуровга бериб, бошини тутади). Уринг! Уринг, Нусрат ака, шу шўрлик бошимга!

Сухсуров (бир оз жонланиб). Юсуф!..

Юсуф (ҳўнграб). Урмасангиз қўймайман! Ишдан бўшатадиган бўлсангиз, менга бунақа кичкина бошининг кераги йўқ! Бердим сизга! Икки қўллаб бердим!

Сухсуров (кўнгли жойига тушиб). Хўп, шу бош меники бўлса ўзимга қўйиб бер... Икки пақиргина сув қуяй, жиндаккина алла қилгин... (Сўйилни оёғи билан Қорига томон суради.) Юр!

Иккови ҳовлига чиқади. Юсуфнинг товуққа ўхшаб қийиллаган товуши эшитилади.

Қори (деразадан сўйилни ташлаб). Ҳм.. Укангиз нобоброқми, сабаб шунча йилдан бери алоқа йўқ?

Нетайхон. Уришиб қолганмиз...

Қори. Сабаб? Нобоблигидандир-да?

Нетайхон. Ҳа..

Қори. Ундоқ бўлса бу ерга келишидан сизга азиятдан ўзга нима хушлик бор? Учаскани тасарруфига олганидан кейин мункир бўлса ҳам ажаб эмас.

Сухсуров Ҳожарни эргаштириб киради.

Сухсуров (Ҳожарга). Утир!

Нетайхон. Эрга тегасанми?.. Ҳой, калла, сенга айтаётиман, жувонмарг, гапирсанг-чи!

Ҳожар. Кимга? Ким ўзи?

Нетайхон (қийқириб юборади). Вой дийдоринг курсин! (Сухсуровга.) Кимга эмиш! Эр бўлса бўлди-да!

Сухсуров. Оббо сен-э!.. Менинг қайнағам! Нетайхон опангга ўгай ука бўлади...

Қори (Ҳожарни секин туртиб). Чўлоқ! Бир оёғи чўлоқ!.. (Юриб кўрсатади.)

Сухсуров (кўриб қолади). Ие, ҳа, Қори?

Қори (ўйинга буриб). Тўйда рақсу само қиламиз!

Сухсуров. Ёши тахминан ўттиз уч-ўттиз тўртда... Тўғри келадими? Бўлди, сукут аломати ризо! Бор, хатни ёзавер!

Ҳожар сукут қилади.

Нетайхон (Ҳожарга). Тур!

Иккови чиқади.

Қори. Бу Обиджон қандоқ одам экани ўзингизга маълумми?

Сухсуров. Мирзачўлдаги бир колхозда механик бўлиб ишлар экан.

Қори (жимликдан сўнг). Ҳалол-пок одаммикин?

Сухсуров. Э, Қорим, мен қаерим қичишини олдиндан билиб қашлаб қўядиган одамман!

Қори (норози). Бирон вақти келиб ранжу алам ег-курмаслигига амин бўлсангиз ихтиёрингиз... Мен мачитга чиқай! (Чиқади.)

Шобарот (киради). Салом...

Сухсуров. Эртага идорага боргин, деган эдим-ку!

Шобарот. Жон ака, эртагача сабрим чидамади.

Сухсуров. Хўш, нима дейсан?

Шобарот. Шожалил акамга кеча овқат олиб борган эдим, акам костюмларини чиқариб, нимча сўратиптилар...

Сухсуров. Хўш?

Шобарот. «Ишим чатоқ» деганлари эмасмикан?

Сухсуров. Бўлса бордир.

Шобарот. Шунга жуда хафа бўлдим; акам-ку майли, турманинг қозонидан ризқи борича ейди, бу орада сизга гап тегиб қолмаса дейман... Ҳар нима бўлганда ҳам акам қўл остингизда ишлаган эдилар, бир охурдан ем егансизлар... (Унга ер остидан раэм солади.)

Сухсуров (унинг шамасини тушуниб). Энди, ука, бир охурдан ем еган бўлсак ҳам ҳар ким ўзининг тиши билан чайнаб, ўзининг кекирдаги билан ютган! Ҳар кимнинг гўри бошқа, мункар-накири бошқа деган гап бор.

Шобарот. Шундоқ-ку, лекин иш катта кўчса гўрларинг қўшилиб кетармикан дейман... Яна ўзингиз биласиз...

Сухсуров (кулиб). «Ёрдам қилсанг қилганинг, бўлмаса акам оёғингдан тортади» деганингми бу?

Шобарот. Худо сақласин! Унақа акадан кечвораман!..

Сухсуров (унинг гапига қулоқ солмай). Менинг оёғимга қўли етмайди, етганда ҳам тортмайди, тортолмайди!

Шобарот. Шунни айтаман-да, оғайнисизлар...

Сухсуров (*қулоқ солмай*). Мен йиқилсам устига йиқиламан! Мажақлаб ташлайман! Буни аканг яхши биледи. Бундан ташқари, ҳозир иши терговдами — икки кўзи, икки қулоғи менда — мен керак! Кесилиб турмада ётганида ҳам қутулгани талпинса менинг қўлимни пайпаслайди; қамоқ муддатини битирибми, битирмасданми келганида яна мен керак — иш сўраб менинг олдимга келади! Тушундингми?

Шобарот. Албатта, шунинг учун сизга сиғиниб келдим-да. Қўллайсиз, йўл кўрсатасиз, деб келдим.

Сухсуров (*бирдан*). Чақани каттароқ бериб адвокат сол! Йўл шу!

Шобарот. Сиз менга бозор баҳоси гапни гапираётисиз, Нусрат ака.

Сухсуров. Мен давлат ишидаги одамман, сенга бундан ортиқ бир нима дегани... Ҳм... Вақтим йўқ!

Шобарот. Қачон вақтингиз бўлади? Бугун ўн биринчи, нечанчи числода келай?

Сухсуров сочини силаган бўлиб, бармоқлари билан «икки ярим» га ишора қилади. Шобарот буни фаҳхламайди.

Ўн бешларда келсам бўладими?

Сухсуров (*унинг, бефаҳмлигидан бўғилиб*). Икки ярим! Икки ярим минг!

Шобарот (*бир оздан кейин тушунади. Ҳайрон*). Икки ярим минг? Янги пул биланми?

Сухсуров (*калака қилиб*). Эски пулинг борми?

Шобарот. Шу икки ярим минг сўмлик ишми?

Сухсуров. Шунинг учун адвокат сол, дедим-да!

Шобарот (*мунғайиб*). Акам билан ораларингда ушалган ноннинг ҳурмати йўқ экан-да?

Сухсуров (*аччиғи келиб*). Гапни кўпайтирма, менга ҳеч нарса тегмайди, тегишлик одам бор! Мен сенга

одамгарчилик қилмоқчиман! Акангга ёмон модда қўйилган, йигирма беш йил-а!

Шобарот. Оббо худо урди!..

Сухсуров. Қонунга чап бериб, шуни беш йилга келтириб беради. Майли, беш йилга кесилсин, у ёғига яна чап берамиз.

Шобарот (пул узатади). Раҳмат ака, биздан қайтмаса, худодан қайтсин.

Сухсуров (кўрпанинг қатини очиб). Қўй! Мен буни «хамир учидан патир» деб бераман. Менга, ўзимга чўтални кейин берасан, майли... Менга қара, менинг бу ишга бош қўшганимни бировга айтсанг... Янги қонунни эшитдингми, пора берганга ҳам ўн беш йил!..

Шобарот. Биламан, биламан! (Журъат қилмасдан.) У киши билан неча пулга гаплашган бўламиз?

Сухсуров (аччиғи келади). Аҳмоқ! Бунақа ишда савдолашиб бўладими!

Шобарот. Хўп, хўп, акамни сизга, сизни худога топширдим. (Чиқмоқчи.)

Сухсуров. Менинг дастимдан дод деяверасан: қилди-қилди, Сухсуров қилди, деб жар солавер. Акангнинг хотини идорага бориб йиғласин, мени қарғасин! Ана унда ишнинг замаскаси маҳкам бўлади.

Шобарот қуллуқ қилиб чиқиши биланоқ Сухсуров унинг кетидан эшикни қулфлайди.

Сухсуров (пулни оташкурак билан олар экан, ўйчан). Ҳм, шу қонун чакки бўлди-да! Майли, шу сафар ҳам олай, ундан кейин нафсимга қозик қоқиб, арралаб ташлайман. (Пулни печкага ташлайди, эшикни очиб қўяди.)

Нетайхон (хатни олиб киради). Мана, ўқинг-чи.

Сухсуров (хатни кўздан кечиради). Яхши! Яхши! (Конвертни ёпиштиради.) Почтага ўзим ташлаб келаман.

Нетайхон. Заказной, авиазаказной қилинг!
Сухсуров. Бу хат билан участканинг атрофига тиканли сим тортдик, деявер!

Иккинчи кўриниш

Сухсуровнинг қасрнамо ҳовлиси. Гуллар орасига қўйилган тахминан йигирма кишилик узун столни Нетайхон тузатиб чиқади. Автомобиль гудогн. Ҳожар ҳаял ўтмай жуда огир яшиқ кўтариб киради.

Қори (яшиқни кўтаришган бўлиб). Куёвнинг юзида фариштаси йўқ, Ҳожархон, фариштаси йўқ!

Иккови яшиқни ошхонага томон олиб чиқади. Яна қайтиб кирадилар.

Кўнгилга хуш келмаган никоҳ худога хуш келмайди!.. Ҳукумат даврида хотин-қизлар озод... Таадду қилсалар маҳаллага чиқ!..

Қори чиқади.

Нетайхон (киради). Ҳожархон, боринг, ясаниб чиқинг, гиргиттон!

Ҳожар (ҳайрон). Бошқа кўйлагим йўқ-ку...

Нетайхон. Нега? Кўйлагингиз кўп: перлон, нейлон, цейлон!.. (Секин.) Менинг сариқ кўйлагимни кияқолинг! Юринг, гиргиттон, икковимиз ясанайлик.

Иккови уйга киради. Қўй етаклаб Юсуф, кетидан Қори киради. Юсуфнинг кайфи тарақ.

Қори. Марҳабо, марҳабо!.. Келсинлар! (Қўйнинг арқонини олмоқчи бўлади.)

Юсуф. Қочинг, Нусрат акамнинг ўз қўлига бераман, билиб қўйсин, тўқсон саккиз сўлкавойга келди!

Қори. Мен айтаман, Юсуфжоннинг туҳфаси дейман.
Юсуф. Ундоқ бўлса майли... (Қўйни ошхона томонга олиб чиқади.)

Шобарот мотоцикл миниб киради.

Шобарот. Нусрат акам бормилар?

Қори. Борлар, лекин бугун сиз билан гаплашгани фурсатлари бўлмаса керак, Обиджон келганлар... зиёфат...

Нетайхон (кириб). Келинг... Кўнглимдаги ишни қилдингиз-да! Обиджонга шунақа мотоцикл олиб қўйиш эсимга келмаган экан, жуда яхши бўлди!

Шобарот (нима дейишини билмай). Нусрат акамга ишим бор эди.

Нетайхон. Майли, майли, уялманг! Агар уялсангиз, Обиджонга ўзим тугаман.

Сухсуров (кириб соатига қараб). Соат олти ярим, одамларга нима бўлди? Ҳаммаси ўлдими, қирилиб кетди-ми!

Нетайхон. Шобарот акам Обиджонга совға олиб келиптилар.

Сухсуров. Раҳмат ука! Баракалла, совға деган мана бундоқ бўпти! Офарин! (Ииғламсираб.) Сен менинг чин дўстим экансан! Нетайхон, сен Обиджондан хабар ол.

Нетайхон чиқади.

Энди, ука, мен Обиджон акангни курортга юбормоқчиман. Сен бу одамни билмайсан, тузалиб келса ҳаммамизга ҳам керакли чўлоқ... Шунингдан чиқармасанг бас!

Шобарот (энсаси қотиб). Қанча олиб келай?

Сухсуров. Ҳимматинг биледи... Мен бир юз эллик бераман. Сен ҳам шунча беришинг...

Шобарот. Ие...

Сухсуров. Шарт эмас..

Шобарот (дўнғиллаб). Тушунолмай қолдим!..

Сухсуров. Нимасига тушунмайсан, менга ҳали ялатгалинг ҳам йўқ-ку!

Шобарот. Ие, мотоцикл ўринга ўтмайдими?

Сухсуров. Мен сендан мотоцикл сўрадимми? Ўзинг совға қилиб келдинг-ку!

Мотоциклни Қорига беради. Қори уни олиб чиқиб кетади.

Шобарот. Менга қаранг, Нусрат ака, бошига иш тушган одамни шилиш — ўликнинг кафанини ечиб олишдай гап эмасми?

Сухсуров. Пулни ейдиган бошқа-ю менга нимага дўқ қиласан?..

Шобарот. Мени ўша кафан ўғрисига рўпара қилинг бўлмаса, ўзим гаплашай! Нега иш ҳеч силжмайди? Нима қилди ўзи?

Сухсуров. Шунинг учун адвокат сол деган эдим-да! Ҳали ҳам кеч эмас, сола қол! Бўлди, мен аралашмайман!

Шобарот. Ие, шунча берганимга куйиб қолавераманми?

Сухсуров. Мен-чи, сени деб шунақа ишларга қўл урганим-чи?.. Куймаганимми?

Шобарот. Бўпти, мени деб куйганингизга қуллақ! Берганим ўлигига буюрсин! (Этагини қоқиб чиқиб кетади.)

Сухсуров столни кўздан кечиради, меҳмонларнинг ўрнини белгилайди.

Сухсуров. Ҳой, идорадан ҳеч ким келмади-ку? Нетайхон, яна бир телефон қилсанг-чи!

Нетайхон чиқади. Юсуф киради.

Юсуф. Қори ака, ҳалиги мен олиб келган қўй қанча гўшт қилади чамангизда?

Қори. Узингизга қараб мўлжаллай беринг!
Сухсуров. Қўй олиб келдингми? Раҳмат! (*Йил-
ламсираб.*) Асл дўстим экансан!

Нетайхон (*киради*). Идорада ҳеч ким йўқ!
Сухсуров. Балки ҳаммаси йўлга чиққандир...

Ҳо ж а р уйдан ясаниб чиқади.

Сухсуров. Уҳ-ҳў!.. Чўпга либос деганича бор-да!
Нетайхон. Кўз тегмасин!.. (*Ҳожарга.*) Обиджон
аканг чиққанда мана бундоқ қилиб «Хуш келибсиз» де-
гин!..

Обиджон киради.

Сухсуров. Қани, ўтиринглар! Келадиган келавера-
ди, кутмаймиз...

Ҳамма ўтиради.

Нетайхон (*Юсуфга*). Юсуфжон, мотоциклни олиб
келинг!

Юсуф чиқиб мотоциклни олиб келади.

Обиджон, арзимаса ҳам машина ўрнида кўрасан!..

Обиджон (*бундай катта тўхфани кутмаган*). Ие,
Йўғе... бу қанақа бўлди... Совға деган ахир...

Нетайхон. Қўлимни қайтармагин, жон ука!... Битта
мотоцикл нима экан!..

Обиджон. Ахир битта мотоцикл фалон пул!

Сухсуров. Пул нима экан, сиз босган тупроқни
тиллога тортиб оламиз!

Нетайхон. Марваридга тортиб оламиз! Насиб қил-
син!

Ҳамма ўтиради. Нетайхон Ҳожарни Обиджоннинг ёнига ўтқизади,
ўзи унинг ёнига ўтиради.

С у х с у р о в. Қани, қадақлар тўлдирилсин!

Ю с у ф. Ҳозир! (*Ҳамманинг рюмкасига коньяк қўйиб чиқали.*)

С у х с у р о в (*ёзувга тез-тез кўз ташлаб*). Қадақлар тўлами? Ўртоқлар, биз Улуғ Ватан уруши натижасида улуғ ғалабага эга бўлдик ёки эришдик. Лекин, мен шахсан, бу ғалабадан илҳомланиб... (*алашади*) ватанпарварлик бурчимдан илҳомланган бўлсам ҳам бу улуғ ғалабага ўз киссамни... йўқ, ҳиссамни қўшолган эмасман! Мени бутун Ватан уруши даврида ўқитувчиликка тиқиб қўйишди...

Обиджон (*қулиб*). Тиқиб қўйишдими, ё маориф соҳасидан ковак топиб кириб кетдингизми?

С у х с у р о в. Тўғри, лекин ўртоқлар, шундок бўлса ҳам, мен улуғ бахтга эга бўлиб турибман, қайсики (*ўпкаси тўлиб*) бугунги кунда менинг уйимда, арзимас дастурхонимда Улуғ Ватан урушининг улуғ қаҳрамони...

Обиджон. Сал тушинг!

С у х с у р о в. Ҳўп. (*Юқоридан тушиб унга яқинроқ келади.*) Урушнинг азиз қаҳрамони, азиз дўстимиз, азиз укамиз, азиз Обиджон ўтирибдилар. (*Қоғозга қарамай.*) Мен шу қадаҳни азиз меҳмонимиз Обиджоннинг оёғига тўкиб ичишни талаб қиламан!

Ҳамма Обиджоннинг оёғига рюмкадаги коньякдан пича-пича тўкиб, қолганини ичади. Юсуф одамларнинг кўзини чап-ғалат қилиб, икки рюмка отади.

Н е т а й х о н (*ташқарига*). Қори ака, кабобни олиб келинг!

Қ о р и (*товуши*). Ҳозир...

Қ о р и кабоб келтириб қўяди.

С у х с у р о в. Қадақлар тўлдирилсин! Сўз...

Ю с у ф. Менга!

С у х с у р о в. Сен шошма... (*Унинг олдидаги шишага*

кўви тушиб.) Дарров битта кўньякнинг ярмини ичиб бўлибсан-ку?

Юсуф. Ярмини ичганим билан кайф қилганим йўқ, коньякнинг кайфи тагида бўлади! (Обиджонга.) Коньякнинг тагини ичмабсиз, оламга келмабсиз! Тагини уринг! Сўз менга!

Сухсуров. Оббо, ҳеч қўймадинг-да! Хўп, сўз идогамизнинг собиқ хизматчиси Юсуфжонга!

Юсуф. Йе!.. (Йиғламсираб.) Биз собиқ бўлиб қолдикми? Хўп, гапирмадик! (Рюмкасидаги коньякни битта отиб ўтиради.)

Сухсуров. Хўп, гапир а қол!

Юсуф. Бизники бўлди! (Курсисини столдан четроққа тортади, дам-бадам қуйиб ичаверади, охири учиб қолади.)

Сухсуров (Юсуфга эътибор қилмай). Ҳожархон, ўзинг бир нима дегин...

Ҳожар қўрқиб кетади.

Сўз ҳовлимизнинг гули, азиз фарзандимиз Ҳожархонга!

Ҳожар гаранг бўлиб қолади.

Нетайхон (Ҳожарга). Тур ўрнингдан (Рюмкачи қўлига беради.) Ушла! (Барала.) Ҳа, Ҳожархондан ҳам эшитайлик! (Ҳожарга.) Гапир, «Хуш келибсиз» дегин!

Ҳожар (Нетайхонга). Хуш келибсиз...

Нетайхон. Менга эмас, Обиджонга!

Обиджон (Ҳожарнинг аҳволини фаҳмлаб). Раҳмат, раҳмат! (Рюмкасини уриштиради.)

Сухсуров (Нетайхонга). Идорага яна бир телефон қил! Қирилиб кетдимин!..

Нетайхон чиқади.

Қани, қадаҳлар тўлдирилсин!

Не тайхон (киради). Идорада ҳеч ким йўқ!

Сухсуров. Энди келса биронтасини ҳам киргизмай-миз! (Обиджонга.) Сизни кўргани бутун идора совға-саломни билан келаётган экан, ҳаммасини машинага босиб пахтага олиб кетишипти.

Обиджон (ҳайрон). Сизларда пахта очилдими? Бизда ҳали гуллагани ҳам йўқ!..

Сухсуров. Районимиз илғор район! (Коньяк қуймоқчи.) Рюмкангизни беринг!

Обиджон. Бас, Нусрат ака, жуда хурсанд бўлиб ўтирибман.

Сухсуров. Яна битта...

Ҳожар кулиб юборади.

Не тайхон. Ҳа?..

Сухсуров. Нима гап?

Ҳожар. Обиджон акам кўзимга иккита бўлиб кўриняптилар!..

Не тайхон. Боғчага чиқиб айланиб келишсин. Ҳожархон, гиргиттон, эккан дарахтларингизни Обиджон акангизга кўрсатинг. Гул теринглар...

Обиджон (Ҳожарга). Боғбонман денг... Қани...

Иккови боғчага чиқиб кетади.

Сухсуров (Не тайхонга). Нега чиқарвординг?

Не тайхон (эрини нодонга чиқариб). Бу ерда нима қилади? Хилватда тезроқ чўқийди.

Не тайхон билан Сухсуров эшикнинг тирқишидан уларни кузатади.

Қорни аразлаб чиқиб кетади.

Не тайхон. Қалай, чўқийдиган афти борми?

Сухсуров. Нега чўқимайди! Кўр бўлиптими чўқимай! Ҳалиптими чўқимай! Қоч, сен қарама, тарбиянг бузилади!

Юсуф уйғонади, учта рюмкадаги коньякни стаканга қўйиб битта кўтаради-да, пешанасига қарс этиб уради.

Юсуф. Ҳаҳ! Ёруғ дунёда юриб-юриб етиб келган жойим шу бўлдим? Энди «собик» бўлиб қолдимми?.. Топганим шунинг чўталидан ортмайди, ҳар баҳона билан шилади, жиндаккина жонимга ўттиз икки тишини баравар ботиради-ю, яна «собик» деб ўтирипти!..

Сухсуров. Ҳой, аҳмоқ, эшак! Пиянисталигинг учун ишдан бўшатган бўлсам қайтиб оламан дедим-ку, тагин нима дейсан!

Юсуф (қўрқиб). Мен ҳам шунақа деяпман-ку!

Сухсуров (бармоғи билан имлайди). Бери кел!

Юсуф (яқин боргани қўрқади. Дўқ оҳангида). Мени урманг! Қани, уриб кўринг-чи, барибир... қўлингиз оғрийди!

Сухсуров. Бери кел... (Коньяк қўйиб чақиради.) Бе-ха беҳ!.. Мен Обиджон акангни курортга юбормоқчиман. Бу одамнинг саломатлиги мендан ҳам кўра сенга керак! Сен йўл харжи топиб келгин, қолганини ўзим бераман. Бор!

Юсуф (калтак емаганига севиниб чиқар экан, столдаги коньяклардан иккитасини олиб чўнтагига тиқади. Узи-ча). Ҳаммаси ўзимнинг пулимга келган! (Чиқади.)

Нетайхон (бирдан). Келишаёттипти!

Сухсуров иккови уйга кириб кетади. Ҳожар билан
Обиджон киради.

Обиджон (сўзида давом этиб). Мен Нусрат акага қариндошмисиз дебман.

Ҳожар. Йўқ, мени етимхонадан олишган...

Обиджон. Болалар уйдан денг!

Ҳожар. Нетайхон опам шунақа дейдилар.

Обиджон. Болалигингизда олиб келишган экан-да?

Ҳо ж а р. Йилма-йилига ўн уч йил бўлади.

Обиджон. Ўн уч йил? Ўн уч йилдан бери шу ердасиз?

Ҳо ж а р. Йўқ, бир марта пахтага чиққанман. (Қўмсаб.) Қизлар кўп эди... Ашула айтган эдик... Мен зовурга йиқилиб тушган эдим.

Нетайхон (деразадан, тоқати тоқ бўлиб). Мунча ивирсийди!..

Сухсуров. Уканг ношудроқ чиқди.

Обиджон. Маълумотингиз борми?

Ҳо ж а р. Маълумотим... ўртача! Уртачароқ!.. Етимхонада, йўқ, болалар уйда учинчи синфни битирганман. Ундан кейин бир марта Қори поччам ҳафтияк ўқитдилар: «раббикумо туказзубон...» Боши эсимдан чиқиб қолди. (Жуда жиддий.) Шунини қирқ минг марта ўқиб арқонга дам солса арқон илон бўлади!

Обиджон. Шунақами?.. Илон ўзи кўп-ку, илон қиладиган илми нима қиласиз? Дунёда ҳар илмлар борки... Бошқа илмга ўқийсизми?

Ҳо ж а р. Мен ўқишга ярамайман, ақлим паст.

Обиджон. Ақлингиз пастлигини ўзингиз биласизми?

Ҳо ж а р. Йўқ, Нетайхон опам шунақа дейдилар. Нусрат акам ҳам шунақа дейдилар.

Обиджон Ҳожарнинг қўлини ушлайди.

Нетайхон (энтикиб). Ҳозир чўқийди!

Сухсуров. Торт!

Обиджон. Нетайхон опангиз ўзлари соғмилар?

Ҳо ж а р. Жудаям соғ эмаслар, бошлари тез-тез оғриб туради. Қори поччам дам солсалар, дарров тузалиб қоладилар.

Обиджон. Буларнинг гапига қулоқ солманг, Ҳожархон! Сиз жуда яхши, ақлли, чиройли қизсиз! Бу даргоҳда

димиқиб қолибсиз, холос. Мен сизни яхши мактабга жойлаб қўяман. Мен билан кетасизми?

Ҳо ж а р. Сиз бутунлай келганингиз йўқми?

Обиджон. Йўқ, отпуска қилиб юрибман. Шаҳарни беш-олти кун томоша қилиб, қайтиб кетмоқчиман.

Ҳо ж а р (*ерга қараб*). Менга бошқа нарса дейишган эди.

Обиджон. Биладан... Сизни менга беришмоқчи!

Ҳо ж а р. Ҳмм...

Обиджон. Ўзингиз нима дейсиз?

Ҳо ж а р (*ерга қараб*). Илгари йўқ демоқчи эдим...

Обиджон. Энди-чи? Энди «ҳа» дейсизми? Мен билан Мирзачўлга кетасиз-а?

Ҳо ж а р. Йўқ! Кетмаймиз! Нетайхон опам мана шу ҳовлини сизларга хатлаб берамиз деганлар.

Обиджон. Буни менга ҳам айтишган эди... (*Иккала қўлини ушлайди.*)

Нетайхон. Вой, чўқияпти!

Сухсуров. Торт! Марра бизники!

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КҮРИНИШ

Сухсуровнинг ҳовлисида меҳмонхона. Оқшом.
Сухсуров, Нетайхон, Ҳожар.

Нетайхон. Обид ҳали ҳам Мирзачўлга олиб кетаман деяптими?

Ҳожар индамайди.

Сухсуров. Олиб кетаман деса кетаверасанми?

Ҳожар индамайди.

Нетайхон. Ҳой, калла!.. Эр деганни хотин қайириб олиши керак! Ҳозир қайириб олмасанг, кейин ҳолингга маймунлар йиғлайди! Мана, менинг аҳволимни кўриб турибсан-ку!

Сухсуров. Бундан ташқари, бу ерда хотин қилиб қўйворса ўз участканг, ўтираверасан; Мирзачўлга обориб қўйворса нима қиласан, чўл-биёбонда қайси тошга бошингни уриб йиғлайсан? Айт, шундай участкани ташлаб қаёққа борамиз, хотин қиладиган бўлсангиз шу ерда хотин қилинг, дегин!

Ҳожар (хўрсиниб). Мени эрга беринглар, дедимми?

Нетайхон. Гап қайтарма! Тилинг чиқмай ўл!

Кўчадан Обиджон киради.

Сухсуров. Ие, ие, қаёқда қолдингиз?.. Қани, бу ёққа... Ҳожархон, жон қизим, овқатингни олиб кел!

Обиджон. Йўқ, йўқ, овора бўлманг, Ҳожархон, қорним тўқ...

Сухсуров. Шунақами... Иш тўғрисида гаплашдим. Эрталаб соат тўққизда борсангиз... иш нақд!

Обиджон (кулиб). Ахир Мирзачўлда ишим яхши!

Нетайхон. Жон ука, шунақа демагин!.. Хотин бўлса, участка бўлса, иш мана, бўлаётипти, яна нима керак?

Сухсуров. Бундан ташқари, қариган чоғимизда биз ҳам ёлғиз қолмайлик деймиз-да, Обиджон!.. Эртага эрталаб тикка борасиз, қабулхонасида тўхтамайсиз, секретарига ҳам қарамайсиз; тўғри ўтиб, кабинетнинг эшигини ҳасса билан очасиз! Ҳассани столига суяб қўйиб...

Обиджон (кулади). Борди-ю, «Сен урушдан ҳассани шу ниятда кўтариб келувдингми, урушга шу ниятда борганмидинг?» деб қолса нима бўлади?

Нетайхон. Унақа демайди!

Сухсуров. Ҳаққи йўқ! Урушга, албатта, Ватан учун, коммунизм учун боргансиз, (таъкидлаб) бу томони ни маҳкам ушлайсиз! Бу ишга ҳам Ватан деб, коммунизм деб кираётибсиз!

Нетайхон. Социализм учун кирасан! Ҳаммаларинг ҳам шу-да!

Сухсуров. Албатта! Бўлмаса мени бунақа ишга боғлаб қўйса нўхтамни узиб қочаман! Мен сизга айтсам, ука, дунё шунақа ўзи, ҳалол одам қиттак шайтон бўлмаса кун кўролмайди...

Нетайхон. Шайтондан етти кун олдин туғилган бўлса яна яхши!

Обиджон (Ҳожарга). Кинога бормаймизми?

Не тайхон. Боринглар! Боринг, гиргиттон, ясаниб чиқинг! Юринг, сочингизни ўриб қўяй.

Обиджон. Шошмасдан кийиниб чиқаверинг, мен билет олиб келаман.

Не тайхон билан Ҳожар чиқади.

Сухсуров (Обиджонга кўз қисиб). Дадил бўлинг! Тўшга тортаверинг!

Обиджон чиқади.

Шобарот киради.

Шобарот. Салом!

Сухсуров. Нима қилиб юрибсан?

Шобарот. Кечирасиз, Нусрат ака, аччиқ устида мен сизни хафа қилиб қўйдим. (Ташқарига эшиттириб.) Обиджон акамнинг ҳақларини олиб келдим.

Сухсуров. Ҳа, баракалла.

Шобарот (баланд товуш билан). Мана, юз эллик сўлкавой!

Сухсуров. Олиб келганинг юз эллигу, мунча шовқин соласан!

Шобарот (ҳамон баланд товуш билан). Бу камлик қилса яна хизматдаман!

Сухсуров. Кўрпанинг қатига қўй!

Шобарот. Кўрпанинг қатига қўйсам қўя қолай...

Сухсуров. Энди бу ёғидан хотиржам бўлавер, судни тезлатсак у ёғи ҳеч гап эмас.

Шобарот. Қуллуқ!

Сухсуров. Бор, боравер, чаласини кейин гаплашамиз, этим учиб турипти. (Уни чиқариб эшикни қулфлайди, кўрпанинг қатидаги пулни оташкурак билан олади.)

Эшик тақиллайди.

«Этим учиб турипти» дедим-ку, кетавермайсанми! (Пул-ни печкага ташлайди.)

Эшик қаттиқроқ тақиллайди.

Жинни бўлдингми! (Бориб эшикни очади.)

Капитан, Обиджон, гувоҳлар киришади. Шобарот остонада туради.

Наврўзов. Салом!

Сухсуров. Салом! Хизмат?..

Наврўзов (Обиджонни кўрсатиб). Бу киши ким?

Сухсуров. Қайнағам...

Обиджон. Қайнағасиман дедим-ку!

Наврўзов (гувоҳнома кўрсатади). Милиция капитани Наврўзов. Булар гувоҳлар.

Сухсуров (Обиджонга). Нима гуноҳ қилдингиз?

Обиджон (ҳайрон). Билмадим...

Наврўзов. Биз сизни йўқлаб келдик.

Сухсуров. Раҳмат...

Наврўзов. Ҳозир сиз мансабингиздан фойдаланиб, Шобарот Шораҳимовдан юз эллик сўм пора олдингиз.

Обиджон (ҳайрон). Пора?

Сухсуров. Қанақа пора?

Обиджон. Мен бу ердан ҳозир чиқдим-ку!

Сухсуров (Шобаротга). Ҳой, менга қара, отинг нима эди?.. Сен менга пора бергани келганмидинг? Нега бермадинг бўлмаса?

Шобарот. Бердим-ку!

Обиджон. Ажаб!..

Сухсуров. Ҳозир қўрқмасдан пора берган бўлсанг, илгари ҳам бериб юрган экансан-да?

Шобарот. Бўлмаса-чи!

Сухсуров. Шу лафзингдан қайтмайсанми?

Шобарот. Нега қайтар эканман!..

Сухсуров (ҳаммага). Эшитдиларингми? (Шобаротга) Шундоқ экан, илгари нега арз қилмаган эдинг?

Шобарот нима дейишини билмайди.

Наврўзов. Нега жавоб бермайсиз?

Обиджон. Бирон англашилмовчилик бўлдимикин?

Сухсуров. Англашилмовчилик эмас! Бунинг тагида душман сиёсати бор; бу аблаҳ, давлат ишидаги одамнинг обрўйини туширмақчи! Ушланг!

Наврўзов. Сухсуровга илгари ҳам пора берганмисиз?

Шобарот (тутилиб). Йўқ ҳисоби... Ҳозир бердим, Юз эллик сўм бердим. Бу киши «қайнағамни курортга юбораман, пул бер» деган эдилар.

Обиджон. Мен курортга борар эмишманми?

Наврўзов. Бу гапдан хабарингиз йўқми?

Обиджон. Ҳозир эшитиб турибман!

Сухсуров. Эшитдингизми? Бу аблаҳ бир менга, давлат ишидаги одамга эмас, Улуғ Ватан уруши қаҳрамонига ҳам тухмат қилмоқчи! Обиджон пулга муҳтож бўлса давлат беради!

Наврўзов (қоғоз узатиб). Тинтиш ҳақида қарор. Ўқиб, қўл қўйинг!

Сухсуров. Марҳамат! (Қўл қўяди.) Давлат ишидаги одамнинг гапи бир пулу бир муттаҳамнинг гапи минг тило бўлса — марҳамат!

Пиджагини, ботинкасини ечиб ташлайди, шимини ҳам ечмоқчи бўлади.

Наврўзов (тўхтатади). Ҳожати йўқ.

Сухсуров (шимини кўтариб, чўнтагини ағдаради). Марҳамат!

Шобарот (кўрпанинг қатини кўрсатиб). Пул мана бу ёқда!

Сухсуров. Хўп, марҳамат! (Келиб кўрпаларни олиб Шобаротнинг устига ташлайверади). Мана! Мана!

Наврўзов. Секинроқ, секинроқ! Ўзингизни уринтирманг!..

Нетайхон, унинг кетидан ясанган Ҳо жар киради.

Нетайхон. Нима гап ўзи? (Аҳволни кўриб ваҳимага тушади, капитанни четга суриб сандиқни қучоқлайди.) Войдод! Дод устига дод!

Обиджон. Шовқин солманг, сандиғингиз билан ҳеч кимнинг иши йўқ!

Нетайхон (бир оз тинчиб). Нима билан иши бор бўлмаса? (Яна ваҳимада.) Участка тўғрисидами? (Обиджонга шовқин солиб.) Айтмадимми, участкангни номингга ўтказиб ол, деб! Ҳу, участканг бошингдан қолсин!

Наврўзов. Сиз ким бўласиз?

Нетайхон. Мана шу инвалиднинг опасиман! Сухсурова!...

Наврўзов. Бу уйни ҳам бир қараб чиқишга ижозат берасиз.

Нетайхон (унинг олдини тўсиб). Нима қиласиз қараб, қайси бирини қарайсиз, бу ёқда тўққизта уй бор!

Сухсуров. Майли, бошлаб кир. Қарашсин! Армон қолмасин!

Нетайхон. Обид, бу ёққа кел! Сандиқнинг устига чиқ! Утир!

Нетайхон, Наврўзов, гувоҳлар нариги уйга киришади.

Сухсуров (Шобаротга). Аблаҳ!

Обиджон. Шобаротингиз нима учун сизга туҳмат қилди экан?

Сухсуров. Нима учун бўлар эди, аҳмоқлиги учун! Акасининг қамалганини мендан кўради. Акасини ҳукумат

жинояти учун қамаганини билмайди! Гапирсам тушунмайди! Идорадаги ғаламисларга узун косов бўлиб юрипти.

Обиджон. Идорангизда сизни хушламайдиган одам кўпми?

Сухсуров. Давлат иши бўлгандан кейин ҳаммани бирдай рози қилиб бўлар эканми! Ўзимни хушлаган ишимни хушламайди, ишимни хушлаган ўзимни хушламайди...

Обиджон. Қизиқ... Бермаган пулини бердим деб ўтирса...

Сухсуров. Берган бўлса шу уйда бўлармиди ахир?

Нетайхоннинг овози. Войдод!.. Бу Ҳожархоннинг пули! Ҳожар! Ҳожар!

Обиджон (*чиқади, товуши*). Опа, бақирманг!

Сухсуров. Аҳмоқ, мени билмас экансан! Мен мушукман — орқамни пайғамбар силаган — осмондан ташлаб юборсанг ҳам оёғим билан тушаман! Айт, «хато қилдим» дегин, унда мен протоколга қўл қўймайман — омон қолсан!

Нетайхон (*товуши*). Бунга тегманглар! Бу Ҳожарнинг пули! Ҳожар! Ҳожар!

Қути кўтарган Наврўзов, унга тармашган Нетайхон, гувоҳлар, Ҳожар чиқиб келишади.

Нетайхон. Бу Ҳожархоннинг пули! (*Ҳожарга.*) Пулингни олсанг-чи!

Наврўзов. Ҳозир кўрамиз... (*Қутидаги пулларнинг номерини ёзиғлиқ номерларга солиштиради.*) Номерлари тўғри келмайди, демак бу пул (*Ҳожарга*) сизники!

Ҳожар ҳайрон бўлиб қутини олади, Нетайхон қутини унинг қўлидан дарров олади ва икковини нариги уйга кириб кетади.

Сухсуров. Хўш, порага берилган пул топилдими?

Наврўзов. Ҳозирча топилгани йўқ. Печканинг ичиши қарамадик шекилли...

Сухсуров. Марҳамат! Томга чиқиб мўрини ҳам қаранг, армон қолмасин!

Наврўзов (печканинг ичини қарайди). Йўқ!

Сухсуров. Хўш, энди бу ёғи нима бўлади? Акт-пакт деган гаплар бўлар эди... Ёзиладими?

Наврўзов. Акт эмас, протокол ёзилади. (Утириб протокол ёзади.)

Сухсуров. Тухматчи жазосини тортиши керак! Давлат ишидаги одамга тухмат қиладиганларга ҳам қонун бор!

Наврўзов (Сухсуровга актни бериб). Қўл қўйинг.

Сухсуров қаламни олиб Шобаротга қарайди.

Шобарот (йўлаб қолгандан кейин Наврўзовга). Хато қилиб қўйдим шекилли, кечирасиз...

Наврўзов. Бу кишига пора берганингиз йўқми?

Шобарот. Йўқ ҳисоби...

Наврўзов (унга қараб қолгандан кейин). Шунақами... (Обиджон билан Сухсуровга повестка ёзиб беради.) Эртага соат ўнга идорага борасиз, менга учрайсиз! (Шобаротга.) Қани, кетдик бўлмаса!

Шобарот. Ахир мен...

Сухсуров. Боравер, ўзим қутқазиб оламан!

Наврўзов. Ташвишга қўйганимиз учун кечирасиз!

Сухсуров. Бемалол, бемалол! Келиб туринг...

Наврўзов. Албатта келаман!

Наврўзов билан Шобарот, улардан кейин гувоҳлар чиқиб кетишади. Сухсуров печкани қучоқлаб қаҳ-қаҳ уради.

Нетайхон (киради). Вой бошим... кетдимми?

Сухсуров (томоғини кўрсатиб). Кетди!.. Ҳа-ҳа-ҳа!..

Обиджон (ўйчан). Ажаб!.. Ажаб!..

Сухсуревнинг ҳовлиси. Сухсуров, Нетайхон, Обиджон.

Нетайхон. Худоё қуруқ тухматдан сақлагин! Худоё тухматчиларнинг жазосини бергин! Шобаротнинг бўйни узилсин!

Сухсуров. Айб Шобаротда эмас, бу аҳмоқ идорадаги ғаламисларга узун косов бўлиб юрипти!

Обиджон. Идорангиздаги ғаламислар сиз билан нимани талашади?

Сухсуров. Ие, гўр экансиз-ку! Нимани талашар эди, ўрин талашади! Амал талашади!

Обиджон. Ҳаммаси амал талашса бир-бирининг гўштини ер эди. Амалпарастлик амалпарастларни бирлаштирмайди, аксинча... Ростини айтсам, хафа бўлмайсизми?

Сухсуров. Марҳамат, мен рост гапнинг гадосиман!

Обиджон (қулимсираб). Неча пул ойлик оласиз?

Сухсуров. Нима эди?.. Бир юзу ўн сўм...

Обиджон (қулиб). Бошқа биров бир юзу ўн сўм ойлик олиб мана бунақа, камида эллик минг сўмлик иморат солса, сиз нима дер эдингиз?

Нетайхон (шошиб). Вой, заёмдан ютганмиз!

Сухсуров. Мен индамас эдим, қўлимдан келса битта қўйни етаклаб қуллуқ бўлсинга борар эдим!

Нетайхон. Қандоқ қиламиз, омад экан-да, омад келса ютуқ кетингдан қувлаб юраркан. «Победа»миз ҳам янги эди, яқинда лотореядан «Волга» ютиб олдик.

Обиджон. «Волга»ларинг ҳам борми, мен кўрмабман...

Сухсуров. Тутилган... эски... яхши юрмайди...

Нетайхон. Вой, нега унақа дейсиз... Шу ғаламисларнинг дастидан ҳовлига гараж сололмаймиз, машина нариги участкамизда туради.

С у х с у р о в. Бўлмаган гапни гапирма!.. Машина эски бўлгани учун холамнинг участкасига ташлаб қўйганмиз! (Негайхонни туртади.)

Негайхон (нима дейишини билмай). Заёмдан ютганмиз...

Обиджон. Ютуқ яхши нарса, Ютуққа чиққан пул баракали бўлади, дейишади. Тўғри бўлса керак, бировларнинг ютуғини ортиғига сотиб оладиган одамлар бор эмиш...

С у х с у р о в (заҳарханда қилиб). Гапни қайириб келишингиздан «унча-мунча пора оласан» демоқчисиз шекилди...

Негайхон. Вой, ўлиптими!

Обиджон. Ие, Нусрат ака, сиз пора нима, порахўр (писанда қилиб) қандоқ махлуқ эканини билмайсиз-да, билганингизда бу гапни оғзингизга олмас эдингиз!

С у х с у р о в. Тўғри...

Обиджон (унинг кўзига қараб). Ҳеч бир жиноятни порахўрликка тенг кўриб бўлмайди. Ўғри кечаси йўлингизни тўсиб чўнтагингизга қўл салади, пулингизни олади, олади-ю, қочади-кетади. Порахўр куппа-кундуз куни, яна ҳукумат идорасида ўтириб чўнтагингизга қўл салади, пулингизни олади-ю, қочиб кетмайди, жиноятига сизни шерик қилади.

С у х с у р о в (унинг қарашига тоб беролмай). Дунёда шунақа виждонсиз одамлар ҳам бор денг...

Обиджон. Йўқ, дунёда виждонсиз одам йўқ!

С у х с у р о в. Тўғри, бўлмаса керак!

Обиджон. Ҳамма гап шундаки, биров виждонининг гапига киради, биров кирмайди; биров виждонининг кўзини кўр, қулогини қар қилишга муҳтож бўлади. Нима дедингиз?

Телефон жиринглайди.

С у х с у р о в. Ҳожар, телефонга қара!

Ҳо ж а р (уйдан). Ҳа, Ҳозир!... Нусрат ака, сизни...
С у х с у р о в. Бу ёққа олиб кел! Идорадандир-да! Ҳеч
тинчлик йўқ!

Ҳ о ж а р аппаратни олиб келади.

(Трубкага.) Узим! Нима? Қачон? Қаердан? Йиглама,
ҳозир бораман! (Трубкани қўяди.) Юсуфнинг хотини.
Юсуфнинг хотини. Юсуфни милиция олиб кетганмиш.
Ҳаммомдан олиб кетганмиш...

Н е т а й х о н. Ҳаммомдан? Гуноҳи шунақа зўр эканми?

С у х с у р о в. Ҳайронман... Мен бориб хотинини юпа-
тиб келай, сизлар гаплашиб ўтиринглар. (Негайхонга.)
Бунинг жуда овсар-ку! Кўпигини бос! (Чиқади.)

Н е т а й х о н. Нусрат аканг шунчалик қилгандан кейин
сен ҳам гапни қофияси билан гапирсанг бўлар эди.

О б и д ж о н. Бирон ножўя гап гапириб қўйдимми?

Н е т а й х о н. Йўқ, ҳаммаси жўялик. Лекин қонун чи-
қиб турганда порадан гапириб ўтиришинг чакки!

О б и д ж о н (кесатиб). Нега! Нусрат ака порахўр
эмас-ку!

Н е т а й х о н. Озроқ пора олса нима қипти! Худо жан-
натини бекорга бермайди-ку!.. Пул ширин! Пул ўлгурнинг
тиши бўлса ўзини еб қўяр эди!

О б и д ж о н. Тўғри, тиши бўлмагани учун баъзи би-
ровларнинг ақлини ялаб, виждонини сўриб юрипти-да!

Н е т а й х о н (алам қилиб). Заҳар! Ҳали ҳам заҳар-
лигинг қолмапти-да! Сени чаққан илон тил тортмай ўла-
ди! (Жаҳл билан ўрнидан туради, уйига кириб кетади.)

Ҳ о ж а р киради.

Ҳ о ж а р (унинг кетидан қараб). Нима бўлди, Обиджон
ака?

Обиджон. Боши оғрипти...

Хожар деворга томон йўналади.

Қаёққа?

Хожар. Бошлари оғриётган бўлса, Қори поччамни чақириб қўяй. (Девордан.) Қори почча! Ҳой, Қори почча!..

Обиджон (кулиб). Бу ёққа келинг, ўтиринг.

Девордан Қорининг боши кўринади.

Қори поччангиз қачондан бери шу ерда туради?

Хожар. Икки йилча бўлди.

Обиджон. Нусрат акангизга қариндош эмасми?

Хожар. Йўқ.

Обиджон. Бола-чақаси борми?

Хожар. Йўқ. Тарки дунё қилган эмишлар. Нетайхон опам шунақа дейдилар.

Обиджон. Хужраси қайси томонда?

Хожар. Меҳмонхонанинг шундоққина орқасида.

Обиджон. Қори сизга тегишмайдими?

Хожар (тушунмай). Қанақа?

Обиджон. Сизга ҳеч нима дегани йўқми?

Хожар. Дедилар... Бу йигитга тегма, юзида фариш-таси йўқ, дедилар.

Деворнинг бир қисми қулаб, Қори дўмбалоқ ошиб тушади.

Вой, Қори поччам йиқилиб тушдилар.

Обиджон. Қори ака, дейман, шунча девор ошиб ҳали ҳам машқини олмабсиз-да!

Қори. Қолу бало...

Қори унинг ёрдами билан ўрнидан зўрға туради. Нетайхон югуриб киради.

Нетайхон. Вой ўлай! Нима бўлди?

Обиджон. Девордан йиқилиб тушдилар...

Қори оёғини силайди.

Нетайхон. Вой, оёгингиз лат едими? Меҳмонхонага кириб чўзилинг, шўрпахта босай. (Ҳожарга.) Бор, жойни қалин сол.

Ҳо ж а р чиқади.

Юринг, ака... Аста! (Обиджонга.) Ҳассангни берсанг-чи!

Обиджон ҳассани Қорига олиб беради. Иккови чиқади.

Обиджон. Буларнинг иши яхши экан; Қорининг оёғи лат еса, опам шўрпахта босар экан, опамнинг боши оғриса, Қори дам соларкан...

Сухсуров (киради). Аҳмоқ! Эшшак!

Обиджон. Нима гап экан?

Сухсуров. Ҳадеб ичавергандан кейин нима бўлар эди! Ишдан бўшатганим бежиз эмас эди-да!.. Нетайхон қани?

Обиджон. Меҳмонхонада, Қори аканинг оёғига шўрпахта босаётипти.

Сухсуров. Шунақами... Қори билан ака-сингил бўлиб қолган... Бечора опангиз дардчил — боши кўп оғрийди. Ҳар йил курортга юбораман, фойда қилмайди. Қорининг нафаси енгил, дам солди дегунча енгил тортади. (Меҳмонхонага киради.)

Обиджон (ўзича). Эр бўлмай ўл!.. (Ичкарига.) Ҳожархон!

Ҳо ж а р н и н г о в о з и. Лаббай!

Обиджон. Менинг ҳассамни олиб чиқинг.

Ҳо ж а р ҳ а с с а н и о л и б к и р а д и.

Обиджон. Мен меҳмонхонадан номер олдим, ўша ерда тураман.

Ҳожар. Вой, мен нима қиламан?

Обиджон. Сизни кейин олиб кетаман. Албатта олиб кетаман. (Кетади.)

Сухсуров билан Нетайхон меҳмонхонадан чиқади.

Нетайхон. Ҳа, нега қаққайиб турибсан?

Ҳожар. Обиджон акам кетиб қолдилар, меҳмонхонадан жой олиптилар.

Сухсуров. Шунақами?..

Нетайхон. Айтмадимми, қайнаб қони қўшилмайди деб. Бор, ишингни қил!

Ҳожар чиқиб кетади.

Қори меҳмонхонадан чиқади.

Сухсуров. Ёта турсангиз бўларди...

Қори. Шайх Дазориддини порсо куз ҳавосида карахт бўлиб ётган чаёни «махлуқи худо» деб навозиш қилганларида, чаён у кишининг муборак қўлларига ниш урган экан. (Нетайхондан таъзим билан узр сўрагач.) Укангиз ўшал махлуқи худо тоифасидандир. (Сухсуровга каромат мақомида.) Бу тарсобаччанинг мурувватан узатган қўлингизга ниш урмоқ муддаоиси бор!

Сухсуров. Яъни?

Қори. Яъни, масжидга чиқиб, бир-икки мўмин олдида «Сухсуров асраб олган ожизаси билан ишратда бўлади» депти ва бу бўҳтонга каминани ҳам олуца қилипти (йиғламсираб): гўё фақирнинг ҳужраси сизнинг ишратхонангиз эмиш!..

Сухсуров. Оббо аблаҳ-э!..

Нетайхон (шубҳага тушиб). Тагин рост бўлмасин?

Сухсуров. Сенга нима бўлди?..

Не тайхон. Гапирманг! Мен сизни билмасам экан!
Бузуқсиз! (*Йиғламсираб.*) Менга қолганда туздан шўр,
бегонага асадан ширин бўласиз!

Сухсуров. Жоним, ўзингни уринтирма, бошинг оғ-
рийди...

Қори. Худой таоло нури покидан яратган сиздай
фариштани қўйиб фисқ-фужур йўлига юрмоқ кифрони
неъмат бўлур эди.

Не тайхон. Гапирманг! Хужрасини берган қўшмачи!
Ҳозир ажрим қиламан! (*Ошхона томон югуриб чиқиб ке-
тади.*)

Сухсуров. Шундоқ деяптими-а?

Қори. Каломулло...

Ошхона томонда нимадир гурсиллайди, нимадир синади.
Ҳожар, сочлари тўзиган ва кўйлаги йиртилган, қочиб кўчага
чиқиб кетади. Не тайхон ҳансираб киради.

Сухсуров. Бўлмаган нарсага нега унақа қиласан?

Не тайхон. Гапирманг! Гуноҳи бўлмаса қочармиди!
(*Йиғлайди.*) Мен аҳмоқ уй деб, рўзғор деб жоним ҳалак,
бу киши меросхўр орттириш пайида! Ҳали меросхўр ортти-
риб ҳам қўйгандирсиз. (*Бирдан.*) Ҳозир участкаларни ме-
нинг номимга ўтказинг! Учовини ҳам ўтказинг!

Сухсуров. Хўп.

Не тайхон. Машиналарни ҳам менинг номимга ўтқа-
зинг! Пўлат сандиқнинг калитини беринг!

Қори. Бўхтон!

Не тайхон. Қоч, хужрасини берган қўшмачи!

Сухсуров. Қори аканга ҳам ишонмайсанми?

Не тайхон. Қасам ичинг!

Сухсуров (*жон-дили билан*). Каломулло урсин!

Не тайхон (*бир оз тинчиб*). Шундоқ бўлса ҳам Ҳо-
жар йўқолсин! Ҳозир топиб келаман! (*Югуриб кўчага чи-
қиб кетади.*)

Сухсуров. Йўқолсин! Обид олиб кетаверсин!
Қори. Хато! Ҳожарни узатмоқ тадбир эмас! Бу чаён
қаёқда бўлмасин, сизга ниш урмоғи муқаррар!
Сухсуров. Нима қилиш керак бўлмаса?
Қори. Тадбир топиб қаматмоқ керак!
Сухсуров. Қандоқ қиламиз?
Қори. Бу хусусда ҳам хизматларига камарбастаман,
тасаддуқ!

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ КҮРИНИШ

Сухсуровнинг ҳовлиси. Жимжит. Ичкаридан **Не тай хон** телефон аппаратини кўтариб чиқади.

Не тай хон (*трубкага*). Суюнчи нақд... Қани, қани... (*Севиниб.*) Вой, ўргилиб кетай!.. Милиция нима деди! Энди маҳкам бўлинг, Нусрат ака, Шобаротга раҳм қилманг!.. Нима? Улфатлар, ошини қачон еймиз, дейишаётипти? Ош-ни толзордаги самоварда қилиб бера қолинг, бошим оғриб турипти. Мен энди ётиб дам олай. (*Трубкани қўяди, дарвозани қулфлайди, девор олдига боради ва бедана бўлиб Қорини чақиради.*) Ва-вақ! Ва-вақ!..

Қорининг овози. Питпилдиқ! Питпилдиқ!.. (*Девордан.*) Тасаддуқ!..

Не тай хон. Нусрат акам телефон қилдилар, ишлар беш! Улфатларига самоварда ош қилиб берармишлар.

Қори. Ҳай-ҳай, ундай бўлса шодиёнасига биз ҳам андак ишрат қилайлик. (*Девордан тушиб, уни уйга судрайди.*)

Не тай хон. Йўқ, қўрқаман... Мен сиздан қўрқаман...

Иккёви уйга киради. Бирпасдан кейин дарвоза тақиллайди.

Обиджоннинг овози. Опа!
Нетайхоннинг овози. Вой ўлай. Обид-ку!

Нетайхон ҳовлига чиқади.

Вой дийдоринг қурсин! (*Деразага.*) Халатимни ташланг!..
Чиқинг!.. Қочинг!

Обиджоннинг овози. Ҳо, опа!

Қори деразадан банорас тўн ташлайди, Нетайхон тўнни елкасига ташлаб дарвозага томон боради, Қори Нетайхоннинг халатини ёпиниб ўзини деразадан ташлайди ва деворга томон чопади. Нетайхон ўзининг халатини унинг елкасида кўриб кетидан чопади, деворга тармашаётган Қорининг елкасидан халатини тортиб олади. Қори аввал бунга тушунмайди. Кейин ҳар ким ўз либосини кияди. Қори яна деворга тармашади, лекин дармони қуриб, тиззаси қалтирайди. Дарвоза тақиллайди.

Нетайхон (*кўча томонга*). Ҳозир!.. (*Қорининг кетидан кўтаради.*) Ё пийрим!.. Нусрат акамга минг марта айтдим-а!.. Шу ерга битта эшик қуриб қўйса нима қилар экан! Эр бўлмай ўл!..

Қори (*кавуши тушиб қолади. Товуши эшитилади*). Оҳ!.. Воҳ!.. Вой бурним!..

Нетайхон бориб эшикни очади. Обиджон киради.

Обиджон. Энди турдингизми?

Нетайхон. Йўқ. Кечадан бери қулоғим ғувиллаб, ҳеч нарсани эшитмайман... Нонуштага келмадинг?

Обиджон. Милицияга чақиритган эди.

Нетайхон. Ҳа, айтгандай Нусрат аканг телефон қилди. Шобарот шарманда-ю шармисор бўлипти-ку! Бунақа туҳматчиларни оттирвориш керак!

Обиджон. Бировга ўлим тилагунча, ўзингизга паноҳ тиланг! Ҳожар қани?

Нетайхон (*гаранг*). Ҳожар... сени айтиб келгани кетувди.

Обиджон (хайрон). Нега, эрталаб ўзим келадиган эдим-ку?

Нетайхон. Шундоқ бўлса ҳам... Барибир, нонга ҳам чиқар эди. Келиб қолар... (Уйга киради.)

Обиджон (нари-бери юриб, девор остида ётган бир жуфт кавушни кўриб қолади). Ҳмм...

Нетайхон (дастурхон кўтариб чиқади). Менинг кавушим... Ҳайитга кияман деб буюрган эдим, каттароқ тикиб қўйипти. (Туфлисини ечиб, кавушни кийиб олади.)

Обиджон. Кавуш буюрганингизда бировнинг оёғини оборманг-да!

Нетайхон (кавушни шалоплатганича стол олдига боради). Утир нонушта қилгин!

Обиджон ўтиради.

Сенинг билганинг билган... Хўп ўйлаб кўрдим; майли, Ҳожарга жазман бўлсанг — бўпти. Мирзачўлингга олиб кета қол. Иссиқ жойингни совутма.

Обиджон (миёғида кулиб). Кеча участкангизни инъом қилаётган эдингиз, бугун, кетавер, дейсиз...

Нетайхон. Оламан десанг, ола қол! Ҳозир десанг ҳозир номингга ўтказиб берамиз.

Обиджон. Таг-туғи билан берасизларми? Нима қилсам қилаверамаманми?

Нетайхон. Нима қилсам эмиш... Албатта! Ихтиёр ўзингизда; бузиб ташлайсанми, ўт қўясанми...

Обиджон. Болалар боғчасига бераманми...

Нетайхон. Вой, нафасинг қурсин! Ҳеч бўлмаса, сотаман, дегин!.. Оладиган одам бўлса пулини бўлиб-бўлиб берса ҳам майли эди.

Обиджон. Пулнинг баракасини учириб нима қиласиз, бирдан бергани яхши-да! Заёмдан беш марта ўн минг сўмдан ютуқ чиққан одамга эллик минг сўлкавой нима деган гап.

Не тайхон. Бўлмаган гапни қўйсанг-чи!

Обиджон. Нега, сизларга чиққан ютуқ бошқаларга чиқса бўлмаган гапми?

Не тайхон (*ўпкалаб*). Заёмдан ютганимизга ҳеч ишонмайсан-а?

Обиджон. Бошқаларнинг ютишига ўзингиз ишонмайсиз-ку!

Не тайхон. Ютуқ одамнинг толеига қарайди.

Обиджон (*жиддий*). Шунақами?.. Ҳа, айтгандай, пул ширин деган эдингиз, пул ширин бўлса нега ишламайсиз? Ё ишлаб топилган пул тахирроқ бўладими?

Не тайхон. Нима иш қиламан?.. Ҳеч ишлаган эмасман.

Обиджон. Ҳм... болалигингизда ҳам арзанда эдингиз... Эрга тегиб ҳам шунча йилдан бери балиқсиз кўл, кийиксиз чўлман денг? Бола ҳам кўрмабсиз?..

Не тайхон. Нима қиламан болани! Ҳар бир бола хотин кишининг бетига ўнтадан ажин туширади! Жон ўзимнинг жоним! (*Бирдан*.) Нима деб жигимга тегिशингни билмайсан-а? Ўгай шу экан-да!..

Обиджон. Ўгай деган сўз аллақачонлар ўлиб кетган, уруш йиллари, ундан кейин ҳам ҳеч қаерда эшитган эмасман; бу сўз ўлганини билар эдимۇ қаерга кўмилганини билмас эдим. Энди билсам сизнинг кўксингизга кўмилган экан!

Не тайхон. Нима қипти менинг кўксимга?..

Обиджон. Ўгай деяпсиз-ку! Ким кимга ўгайлик қияпти? Мен қўлимга ойна олиб юзингизга тутдим, башарангизни кўринг, бурнингизни артиб олинг деяпман. Сиз-чи, участка бериб, мени ириб-чириб кетган ҳаётингизга қопқоқ қилмоқчисиз-ку! Шуми ўгайлик қилмаганингиз?

Не тайхон (*шовқин солиб*). Менга нима қипти! Ўзинг ириб кет! Ўзинг чириб кет!..

Обиджон. Мен сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим: отингиз Озодахон эди, нима бўлиб Нетайхонга айланиб қолдингиз? Бу отни сизга ким қўйди?

Нетайхон (жеркиб-жеркиб). Ҳамма қўйган! Маҳалла қўйган! Шу маҳаллага кўчиб келганимиздан бери ҳамма Нетайхон дейди.

Обиджон. Шунақами?

Нетайхон. Нетайхон деган машҳур хотин ўтган экан.

Обиджон. Нетайхон нимаси билан машҳур бўлган экан?

Нетайхон (жаҳл билан). Билмайман!

Обиджон. Ҳеч қаерда ишламай, дугоналарингиздан айрилиб топган мартабангиз шу бўлдимми? Билмасангиз билиб олинг: Нетайхон бурун замонда исловатда ириб-чириб, юртга қўланса ҳид таратган бир фоҳиша ўтган!

Нетайхон. Вой!.. (Бақириб.) Шунақа гапларни айтгани уялмайсанми!.. (Йиғлайди.)

Обиджон. Йиғламанг, кавуш оёғингизни сиқаётган бўлса ечиб қўйинг!

Нетайхон. Ишинг бўлмасин! (Бирдан.) Йўқол! Дийдоринг қурсин... (Кавушни ечиб, туфлисини кийиб олади.)

Обиджон. Хўп!.. Ҳожар келсин, кетаман.

Нетайхон. Кўчага чиқиб кут!

Обиджон. Айта қолинг, қаёққа кетди?

Нетайхон (ғазаб билан). Чакана қилгани кетди!

Обиджон (ўзини аранг босиб). Ие, ўзингиз улгуржи қилиб, унга чаканани ўргатибсиз-да!

Нетайхон бир ўқради-ю, гапиргани сўз тополмай, уйга кириб кетади. Уйда нимадир тарақлайди, нимадир синади... Кўча эшигидан Қори киради. Унинг оёғида ўзига катта калиш, бурни эзилган.

Қори. Ассалому алайкум ва раҳматулло...

Обиджон (дўнғиллаб). Салом...

Қори. Ҳеч ким йўқми?

Обиджон (бир пой кавушни қўлига тутқизиб).
Кавуши бору ўзи кўринмайди!

Қори (иўё тушунмай). Бачи маъни? (Кавушни секин
мачит томонга улоқтиради.)

Обиджон. Ҳамиша шикаст еб юрасиз-а, Қори ака,
бурунга нима қилди?

Қори. Эшик қисиб олди, тасаддуқ...

Обиджон. Ҳар кимнинг эшигига суқаверманг-да!

Қори. Камина бир масала хусусида ҳузурингизга бор-
моқчи эдилар.

Обиджон. Нима масала экан?

Қори. Ўзимиз аҳбоби дин, арбоби шарият бўлсак ҳам
алҳамдулилло, ҳукуматимиз хизматига камарбастамиз,
тасаддуқ!

Обиджон. Хўп.

Қори. Шукурким, ҳукуматимиз даврида адлу адолат
барқарор бўлди. Лекин, афсус ва надоматлар бўлсинким,
ришват, яъни пора отлиқ бало адолат қалъасига раҳна
солмоқда. Жанобларининг адлу адолатда Ҳорун ар-Рашид
эканликларига кўнглим шаҳодат бериб шу хусусда шам-
маи изҳор қилмоқни ихтиёр қилдим.

Обиджон. Қироат қилмасдан гапиринг, пора, пора-
хўр тўғрисида гапирмоқчимисиз?

Қори. Тасаддуқ!

Обиджон. Биронта порахўрни биласизми?

Қори. Ҳай-ҳай.. Жаноблари Нусратуллонинг хешла-
ри эканликлари фақирга маълум ва лекин бошимга ҳазра-
ти Алининг муборак зулфиқорлари келганда ҳам ҳаққу
ҳақиқатдан юз ўғирмоқ одатим йўқ.

Обиджон. Хўш-хўш?

Қори. Нусратулло фосиқ эканлиги устига порани
қилдек суғуриб, иликдек ютмоғи махфий эмас.

Обиджон. Далилингиз борми?

Қори. Қасамдин ўзга далилим йўқ, тасаддуқ!..

Обиджон (анчадан кейин). Нусрат акамнинг пора олишига ишонмайман!

Қори. Ба ҳурмати каломулло!

Обиджон. Хўп, бу гапни нима учун менга айтаёти-сиз?

Қори. Худо кўнглимга солди.

Обиджон. Худо нима учун идорасига бориб айтиш-ни кўнглингизга солмади?

Қори. Маҳкамага кирмоғимиз ҳукуматимизга ё хуш келади, ё хуш келмайди...

Обиджон. Сухсуров ҳаром одам эканлигини билар экансиз, нима учун ҳеч бўлмаса алоқангизни узмай-сиз?

Қори. Биз каби аҳбоби диндан лозимки, мўминлар-ни пайғамбаримизнинг шафоати ва худойи таолонинг инояти йўлига бошласак...

Обиджон (жўрттага, қатъий). Нусрат ака пора олмайди!

Қори. Тадбири топилса бир миқдор пора бериб кўр-моқ мумкин.

Обиджон. Нима деб пора бераман?

Қори (эслаб). Дарвоқе.. Нусратулло, маълумингиз, Юсуфни анвои бўҳтонлар билан қаматган эди. Юсуфнинг хотини фарёд чекиб келса, Нусратулло ақча тамаида бўлипти; хотин юз сўм ақча берса, «кифоя эмас» деб ол-мапти. Муштипар йиғлаб менинг олдимга келди: «шу ақча-ни сиз беринг, шояд бу гўрсўхта сизнинг қўлингиздан оз-ни кўп ўрнида кўриб олса» деди, ҳарчанд рад қилсам ҳам ақчани ташлаб кетди. Шу ишни лутфан сиз қилсангиз, ав-вало, бир муштипарнинг ҳожати чиқар эди; сониян, Нус-ратуллонинг хулқидан огоҳ бўлар эдингиз; боқи, бу бетав-фиққа панду насиҳат мақомида бир неча сўз айтар эди-

нгиз, чароки ҳар нечук, жигаргўшангиз Нетайхоннинг жуфти ҳалоли!

Обиджон. Нусрат ака менинг қўлимдан пора олармикан?

Қори (ёнидан пул чиқариб). Пора берган кимсанинг юзига қарамайди, тасаддуқ.

Обиджон (пулни олади). Хўп, Қори ака, бериб кўраман.

Қори. Сиз порахўрлик касратидан, камина зино касратидан огоҳ қилсак, ажаб эмаски Нусратулло инсофга келса...

Зино илки кўзингни хийра айлар,
Зино илки хирадни тийра айлар...

Обиджон (ҳайрон). Зино нимаси тагин?

Қори. Ҳожархон хусусида...

Обиджон. Ҳожарга нима қипти?

Қори. Хабарингиз йўқми? Нетайхонингиз ҳайдаб юборди-ку!

Обиджон. Нега? Нима гуноҳ қилипти?!

Қори. Нусратулло Ҳожархон билан ишратда бўлиб юрган экан...

Обиджон (ирғиб ўрнидан туради). Ёлғон!

Қори. Илоҳо ёлғон бўлсин, тасаддуқ!.. Лекин кеча Нетайхон ҳайдаб юборганлиги муҳаққақ...

Обиджон. Кеча? Ҳожарнинг шаҳарда ҳеч кими йўқ эди, қаёққа боради?

Қори. Қолу бало...

Обиджон югуриб чиқиб кетади.

Нетайхон (деразадан). Нима бало қилдингиз?

Қори. Бир миқдор лампа мойи сепдим, тасаддуқ!

Нетайхон (пиқирлаб кулиб). Гугуртни қачон чақасиз?

Қори. Иншоолло эртага!..

П а р д а

Милиция бошқармасида капитан Наврўзовнинг кабинети. Обиджон ҳаяжонда, нари-бери юрмоқда. Н а в р ў з о в киради.

Н а в р ў з о в. Суюнчини чиқараверинг, Ҳожархонингиз топилди!

Обиджон (ҳовлиқиб). Қаерда экан? Қаерда қолипти?

Н а в р ў з о в (сохта жиддият билан). Ана шу ёғи чатоқроқ... Маҳаллада шўхроқ, бевошроқ бир йигит бор, шунинг уйида қолган экан...

Обиджон (ўти ёрилиб). Йўғе... Ҳожар унақа қиз эмас... ўртоқ капитан, ҳазилни қўйинг...

Н а в р ў з о в (кулгидан ўзини зўрға тийиб). Милиция ҳазилни билмайди, ўртоқ Иброҳимов!

Эшик тақиллайди.

Қиринг!

Ч о л (эшикдан бошини тиқиб). Мумкинми?..

Н а в р ў з о в. Қиринг! Келинг, отахон... (Обиджонга.) Уша шўхроқ, бевошроқ йигит мана шу киши!

Обиджоннинг кўнгли жойига тушиб, чол билан кўришади. Чол ҳайрон.

Марҳамат, отахон, ўтиринг. Ёлғиз келдингизми?

Ч о л. Ёлғиз келдим. Кампиримнинг вақти йўқ, зайнит...

Н а в р ў з о в. Йўқ, мен... Ҳожархонни сўраётибман. Айтишмадими, Ҳожархон бизга керак эди.

Ч о л (пичинг билан). А?.. Ҳожархон-а? Қиз шўрлик Сухсуровнинг эшигида хор-зор бўлиб юрганида ҳеч ким «ҳолинг нима» демапти...

Н а в р ў з о в. Тўғри, лекин...

Ч о л (*унга сўз бермай*). Қиз бечора кўчада йиглаб кетаётганида биронта милиция «кимсан, нега йиғлайсан» деб сўрамапти..

На в р ў з о в. Тўғри, лекин...

Ч о л. Энди мен бошини силаганимда сенга керак бўлиб қолипти-да!

На в р ў з о в (*кулиб*). Таъваларингиз ўринли, отахон, лекин қиз хор-зор бўлиб юрганида биз «қолинг нима» демаган бўлсак бир маҳаллада, ҳатто бир кўчада туриб, бу гапни сиз ҳам айтган эмассиз-да! Ё айтганмисиз?

Ч о л (*шовқин солиб*). Мен бу қизни Сухсуровнинг жияни деб ўйлардим!

На в р ў з о в. Балки мен ҳам шунақа деб ўйлагандирман!

Ч о л. Сен ҳам менга ўхшаб ўйлайдиган бўлсанг, ҳукумат нима деб елканга погон тақиб қўйипти?

На в р ў з о в. Сиз, елкангизда погонингиз бўлмагани билан милицияга жуда ҳам бегона одам эмасдирсиз? Ё буткул бегонамисиз? Ниҳояти билагингизда қизилингиз йўқ, холос!

Ч о л. Лекин барибир Ҳожарни олиб келмайман, ҳар қанча гапинг бўлса менга гапиравер. Қизим иккита эди, учта бўлди. Иккала қизимни чиқарганман, бунга қиличдай бир йигит топиб ичкуёв қиламан!

Об и д ж о н. Э-э, отахон!..

На в р ў з о в. Унақа деманг, ўзининг қиличдай қаллиғи бор! Мана!

Ч о л (*Наврўзовнинг ўрнига ўтиради*). Сенми қаллиғи?.. Гулдай қизни бировнинг эшигида сарғайтириб қўйипти, яна йўқотиб қўйиб милицияда йиглаб ўтирипти-ю, қиличдай йигит эмиш! (*Шовқин солиб.*) Утмас пичоқ! Арра! (*Қатъий.*) Бермайман!

Об и д ж о н. Отахон...

На в р ў з о в. Мен сизга кейин айтиб бераман.

Ч о л. Нимани айтасан, ҳозир ўзим кўриб турибман-ку!
Бермайман!

Наврўзов. Ҳожар бу кишини яхши кўради, иккови
аҳд-паймон қилган.

Ч о л (Обиджонга ялт этиб қарайди). Шунақами?
(Узоқ ўйлагандан кейин.) Отинг нима?

Обиджон. Обиджон.

Ч о л. Ҳм... бошпуртинг борми?

Наврўзов. Бор, ҳаммаси бор!

Ч о л. Заксдан ўтганмисан?

Обиджон. Энди ўтмоқчимиз.

Ч о л. Аввал заксдан ўт, ундан кейин гаплашаман.

Наврўзов. Заксга ўзи якка борадими!

Ч о л (ўйлаб). Майли, мен бориб сўрайман, «яхши
кўраман» деган гапни ўз оғзидан эшитсам, олиб келаман,
йўқ деса овора бўласан! (Чиқади.)

Наврўзов. Хўп, энди хотиржам бўлдингизми?..

Обиджон. Раҳмат, ўртоқ капитан!

Наврўзов. Хўп... Қоридан пулни олганингиз яхши
бўпти. Қори нима деган бўлса, шуни қилиш керак. Биз
ҳозирдан бошлаб Қорининг кетига одам қўямиз... Бу гап-
дан Сухсуровнинг хабари бўлмай иложи йўқ... Қорини
қачондан бери танийсиз?

Обиджон. Илгари кўрган эмасман.

Наврўзов. Ундоқ бўлса бу каламушни биз яхши-
роқ билар эканмиз. Каламуш, ҳақиқий каламуш! Қирқ
иккинчи йилда аскарликдан қочиб ўн йилга кесилган;
қамоқ муддатини битиргандан кейин етти йил давомида
кирмаган қаваги қолган эмас; чайқовчилик дейсизми,
табиблик дейсизми, қассоблик, қорилик... Икки йил бўла-
ди, шу мачитга имом бўлиб тинчиди.

Обиджон. Топган жойини қаранг-а!

Наврўзов (ўйчан). Ҳм... Демак булар Юсуф фақат
беш кунга қамалганлигини билишмас экан-да?

Обиджон. Фақат беш кунга қамалганми?

Наврўзов. Эртага муддати битади, қўйворишимиз керак.

Обиджон. Ие, унда ишнинг пачаваси чиқади-ку. Юсуф чиққан замони Сухсуровнинг олдига боради.

Наврўзов. Тўғри, лекин суднинг ҳукмини бузолмаймиз. Ҳозир. (Бир қарорга келиб трубкини олади.) Навбатчи!.. Капитан Наврўзовман! Юсуф Зиёмовни юборинг! (Трубкини қўяди.) Бўшатсак ҳам Сухсуровнинг олдига бормайдиган қиламиз.

Обиджон. Шундоқ қилинмаса бўлмайди.

Эшикдан тортиниброқ Юсуф киради. Унинг юз-кўзи кўкарган.

Обиджон. Салом!

Юсуф (Обиджонни кўриб шошиб қолади). Кечирасиз, бечорачилик...

Наврўзов. Утиринг. Эртага озодликка чиқади-ларми?

Юсуф. Озодликка чиқмай ўлай... Жон ака, бўлар иш бўлди, шу гап шу ерда қолсин. Уртоқ Сухсуровга ёзиб юборманг. (Обиджонга арз қилиб.) Ўзим тавбамга таяниб турибман — мана, калламда соғ жойим қолгани йўқ.

Обиджон. Нима бўлди?

Юсуф. Бўлган иш шуки, ҳаммомда адашиб қолдим.

Обиджон. Ие, ҳаммомдаям адашадими киши!

Наврўзов. Юсуфжон пошшо одам бўлиб олганидан кейин хоҳлаган жойида адашаверади!

Юсуф. Йўқ, жом қидириб... хотинлар бўлимига кириб қолибман. (Кулади.) Ҳаммаси қип-яланғоч! (Ўпкаси тўлиб.) Лекин роса уришди, ҳаммаси жом билан урди! Кўнглим озиб қопти. Кўзимни очиб қарасам (жирканиб) мастларнинг ичида ётибман.

Наврўзов. Ҳушёрхонада денг.

Юсуф. Отини унча яхши билмайман... (Наврўзовга.)

Жон ака, ўртоқ Сухсуров билмай қўя қолсинлар! (Обид-жонга.) Айтинг, ёзмасинлар.

Наврўзов. Биз ҳозирча ёзмай туришимиз мумкин, лекин ўзингиз билдириб қўясиз-да: чиққан замонингиз Сухсуровнинг олдига борасиз.

Юсуф. Бормайман, афти бошим тузалгунча, касалман, деб ётаман.

Обиджон. Сухсуровдан шунақа қўрқасизми?

Юсуф. Қўрқмайману... Ҳозир камхаржроқ бўлиб турибман, беадабчилик қилганимдан кейин бир нима обормасам ишдан ҳайдайди-да!

Обиджон (Наврўзов билан кўз уриштириб). Сиз шунақа... бериб турасизми?

Юсуф (Наврўзовга кўз қирини ташлаб, ботинолмай). Янги қонун чиқмасдан олдин берганман...

Наврўзов. Сухсуров сизни қип-қизил муттаҳам, ўғри деб ўтирипти-ю, сиз мунча аяйсиз?

Юсуф (эси чиқиб кетади). Йе!.. Оғзимда чайнаётганимга ҳам чанг солади-ю, мен ўғри, мен муттаҳам бўлдимми!

Наврўзов. Шунақами, жуда олғир денг!

Юсуф. Вой-вўй... Жонини олгани келган Азроилдан ҳам пора сўрайди! Порахўр деган найча қўйиб сўрар эди, бу муттаҳам ўттиз икки тишини баравар ботиради! (Ий-ламсираб.) Топганимни шунга тугиб қўйиб, ўзим болачака билан пўстакнинг жунини ейман!

Наврўзов. Аччиқ устида айтаётибсиз-да...

Юсуф. Йе!.. Ёзиб бераман.

Наврўзов. Майлингиз... Навбатчига айтинг, сизга қалам билан қоғоз берсин.

Юсуф. Қоғозни кўпроқ берсин. Сухсуровнинг кирдикорини ёзсам, беш килолик катта китоб бўлади. (Чиқади.)

П а у з а.

Обиджон. Ҳар қалай Сухсуров хийлагина гўл одам экан. Битта гўл порахўрни тутиш шунча қийинми?

Наврўзов. Э, ўртоқ Иброҳимов, битта гўл порахўрни тутишдан кўра йигирмата учар ўғрини тутиш осонроқ. Уғри урган киши «дод, ўғрини ушла!» дейди, пора берган киши «дод, порахўрни ушла!» демайди-да! Мана, кўриб турибсиз, илмоқ солиб тортмасангиз айтмайди. Бундан ташқари биров анқов — порахўрни кўриб туриб пайқамайди! Биров порахўрни фош қилгани эринади: «Эҳе, судмасуд юраманми» дейди; биров порахўрнинг билэгидан оққан мойни итдай ялайди; биров «порахўр ҳуркмасдан олсин, бемалол есин» деб поранинг отини «совға», «ҳадя», «тўёна», «ёрдам» қўйиб беради.

Обиджон. Ҳақиқатан бундай қулай шароит ҳеч бир ўғрида йўқ.

Наврўзов. Поранинг яна бир ғалати хили бор: хушомадгўй-лаганбардор деган махлуқ мансабдорни сигирдай ялаб, жунини тескари қилиб ташлайди! Мансабдор ҳам хуш ёқиб, бузоқдай бўйнини эгиб тураверади.

Чол киради.

Чол (кириб орқасига). Кир, бўтам, киравер. Мана бу йигитни танийсанми?

Ҳожар (йиғлаб). Обиджон ака!

Чол. Э, э, қизим... (Обиджонга.) Майли, майли, йиғласин...

Наврўзов (чолнинг диққатини тортиш учун). Бардаммисиз, отахон!

Чол. Ўзларидан сўрасақ?..

Наврўзов. Отахон!

Чол (қулоқ солмай). Суюнганидан йиғлаётипти...

Наврўзов. Отахон дейман! (Қўлидан ушлаб четга тортади.)

Ч о л (*ўпкасини туголмай*). Аммо лекин қиз бола сунганидан йиғласа ёмон ҳам чиройли йиғлайди-да.

Н а в р ў з о в унинг қулогига бир нималар дейди.

Шунақами, майли, менинг керагим ҳам қолмади шекилли.. (*Яна ёшларнинг олдига боради.*) Энди бир-бирларингни йўқотманглар. Хайр...

Обиджон. Раҳмат, отахон.

Н а в р ў з о в. Дружина эканингизни эсдан чиқармасиз-а?

Ч о л (*аввал чап, кейин ўнг қўли билан честь бериб*).
Есть!

Н а в р ў з о в. Яна 10—15 минут вақтингизни оламан.

И к к о в и чиқиб кетади.

Обиджон. Нима бўлди?

Ҳ о ж а р. Нетайхон опам урдилар.

Обиджон. Нега уради?

Ҳ о ж а р. «Бузуқсан» дедилар!

Обиджон. «Бузуқсан дедилар?» «Бузуқ бўлсам сенга ўхшамасмидим» демабсиз-да?

Ҳ о ж а р (*миннатдорлик билан*). Обиджон ака... ишонмаслигингизни билар эдим!..

Обиджон. Бутун кўрган-билганингизни капитан Наврўзовга айтиб беринг!

Ҳ о ж а р (*бунга ақлига сиғдиролмайди*). Вой!..

Обиджон. Ҳа?

Ҳ о ж а р. «Бир кун туз ичган жойингга, қирқ кун салом бергин», деган.

Обиджон. Ким айтган?

Ҳ о ж а р (*ўйлаб*). Худо!..

Обиджон. Худо сизга шунақа депти-ю, Нусрат акангизга: «Шу қиз эсини таниганидан бери хизматингни

қилади, лоақал битта қўйлак олиб бер, ҳадеб Нетайхоннинг эскисини киявермасин» демаган экан-да?

Ҳо ж а р. Билмасам...

Жимлик.

Обиджон. Туз ичган жойингизга қайтиб борасизми?

Ҳо ж а р (бош чайқайди). Йўқ...

Обиджон. Нима қиласиз?

Ҳо ж а р. Билмайман. (Узоқ жимликдан сўнг.) Ўзингиз... «Мен билан Мирзачўлга кетгин» деган эдингиз-ку?..

Обиджон. (мийиғида кулиб). Нетайхон опангиз ваъда қилган участкани демасангиз ҳали ҳам гап шу!

Ҳо ж а р (ерга қараб). Уйланмаган экансиз-да?..

Обиджон. Уйланган эдим... Урушда мана бунақа бўлиб келганимдан кейин кетиб қолди. Шундан кейин бу тўғрида бировга оғиз очгани ботинолган эмасман. Ўшанда сизга ўша гапни гапирдиму кейин пушаймон бўлдим.

Ҳо ж а р (шошиб). Нега?

Обиджон чўлоқ оёғини силайди.

(Ҳассани силаб.) Бу нарса менинг хаёлимга ҳам келгани йўқ, Обиджон ака. Ростини айтсам, оёғингиз шунақалигини энди пайқаб турибман!

Обиджон. Раҳмат... демак, кетамиз-а?

Ҳо ж а р. Кетамиз!

ЕТТИНЧИ КҮРИНИШ

Сухсуровнинг ҳовлисидаги меҳмонхона. Сухсуров,
Нетайхон, Қори.

Қори. Қайтиб келмадими, а? Астағфирулло!..

Нетайхон. Келмади, жувон ўлгур!

Қори. Воллоҳу аълам, бирон маҳкамага арз қилди бу.

Бу замонда нима кўп, арз тинглайдиган маҳкама кўп!
Алалхусус аёл кимса арз қилса!..

Нетайхон (аччиғи келиб). Нима деб арз қилади?

Сухсуров. Урганинг-чи? Урди, деб арз қилса нима бўлади?

Нетайхон. Урганим билан.. кўкармайдиган жойига урганман!

Сухсуров (бирдан). Бу касофат қиз ўзини бир нима қилмадимикан?

Нетайхон. Вой, бизга нима?

Сухсуров (аччиғи келиб). Терговдан бошимиз чиқмайди!.. (Бирдан.) Йўқолди, деб милицияга хабар қилиш керак.

Қори (кўрсаткич бармоғини кўтариб). Сабру таҳаммул! Назари кимиё асаримда ўзи қайтиб келади, келмаса Обиджоннингиз топади — Ҳожарнинг чиқиб кетганини эшитиб жони ҳалқумига келди!

Сухсуров. Обидга айтиб нима қилар эдингиз?

Қори. Ёлғондан парҳез қиламан, тасаддуқ!

Жимлик.

Сухсуров. Ишимиз нима бўлди, Обид унадими?

Қори. Ақчани топширдим.

Сухсуров. Ҳозир юрагига бу гаплар сиғмас...

Қори. Билъакс! Ақчани кўтариб милицияхонага борган бўлса ажаб эмас.

Сухсуров. Жуда соз бўлар эди.

Нетайхон. Нима балолар деяпсизлар?

Сухсуров. Укангни чақиртириб бошимизга бало қилдик, энди худо дегин, бу балони бошимиздан кўтарсин!

Нетайхон. Худо деган билан бўлармикан?

Қори. Худо «сендан ҳаракат, мендан баракат» деган, ҳаракат қилаётибмиз!

Сухсуров. Обид келса ҳойнаҳой милициядан одам бошлаб келади, келиши билан ҳужрангизга чиқинг!
Қори. Бажону дил, тасаддуқ!

Х о ж а р киради.

Қори. Ана, айтмадимми, тасаддуқ!

Сухсуров. Э-э, қизим, кел...

Нетайхон. Қайси очиқ мазорда эдинг?!

Қори. Астағфирулло денг! Эгилган бўйинни қилич кесмайди, тасаддуқ, қайтиб келгани, бўйин эгани.

Нетайхон. Гапир дейман!

Сухсуров. Қўй, тавба қипти..

Нетайхон. Ҳа, ўйнашингизга ичингиз ачийдими?
(Ҳожарга.) Ҳу ўйнашинг билан балога гирифтор бўл!
(Урмоқчи бўлади.)

Х о ж а р (унинг қўлини ушлаб). Менга тегманг! Бас!..

Ҳамма ҳайрон.

Қори. Лоҳавло вало қуввата...

Обиджон (кириб). Салом!

Нетайхон намоишкорона чиқиб кетади.

Сухсуров. Э-э-э, мулла Обиджон, келинг-келинг...

Қори (Сухсуровга). Қазо бўлган намозим бор эди.
(Чиқади.)

Обиджон. Бирдан кетадиган бўлиб қолдик. Нусрат ака. Узримизни айтиб, хайрлашгани келдик.

Сухсуров. Шунақами? Бизни ташлаб кетасизларми? Сен ҳам кетасанми, Ҳожархон? (Кўзига ёш олиб.)
Ўрганишиб қолган эдик. Айниқса, Нетайхон опанг чидай олармикан...

Обиджон. Ҳа, опамга жуда қийин бўлса керак.

Сухсуров. Нетайхон опанг адаб-одоб ўргатиб баъ-

зан қаттиқ гапирган бўлса рози бўлгин... Бахтинг очилсин. (*Йиғлаб юборади.*) Тўйингга бизни чақирасанми?

Обиджон. Сизлар бўлмасаларинг тўй тўйдаи бўладими!.. (*Ҳожарга.*) Нарсаларингизни олиб чиқинг.

Ҳо ж а р чиқади. Сухсуров ўпкасини ҳеч тутолмайди.

Нусрат ака, сиз билан Юсуф тўғрисида гаплашмоқчи эдим.

С у х с у р о в (*талмовсираб*). Қайси Юсуф?

Обиджон. Хизматчингиз... қамалиб қолган экан.

С у х с у р о в. Ҳа, анови пиянистами? (*Қулоқ солмай.*)

Мен, ука, давлат ишидаги одамман...

Обиджон. Хотини йиғлаб келди.

С у х с у р о в. Сизнинг олдингизга ҳам бордими? Бу ерга ҳам келган эди, ҳайдаб юбордим.

Обиджон. Йўли бўлса ёрдам қилсангиз!..

С у х с у р о в. Йўли бир менга боғлиқ эмас, тегишли одам бор...

Обиджон. Ўша тегишли одам тўғрисида гапираётибман-да!

С у х с у р о в. Пора нима, пораҳўрлик нима эканини мендан яхши биласиз-ку! Ўртада туриш ҳам жиноятга киради-я!

Обиджон. Биладан.

С у х с у р о в (*ўпкалаб*). Билиб туриб мени жиноятга бошлайсизми?..

Обиджон. Бир камбағалингиз...

С у х с у р о в (*кўнгли юмшаб*). Юсуф, ҳақиқатан камбағал одам, бир камбағалга мурувват қиламан деган киши... (*Кулиб.*) Ўт ўчиргани тиниқ сув қидириб юрмайди-ку!

Обиджон. Ҳа, ана, ривоятини ҳам топдингиз. Ўша тегишли одамга бир пиёлагина лойқа сув узатилса...

С у х с у р о в. Хўп! Нима ҳам дейман, жигарчилик

экан, сизни деб лойқа сувга ҳам қўл ураман-да! (Ийг-лайди.)

Обиджон. Раҳмат... (Пулни беради.) Юсуфнинг хотини берди.

Сухсуров. Бети қурсин! Қўймадингиз-да. Кўрпанинг қатига қўяқолинг. Мен порадан ҳазар қиламан.

Обиджон (пулни кўрпанинг қатига қўяди). Ҳожар мунча ҳаяллади, чиқай-чи! (Чиқади.)

Сухсуров (унинг кетидан эшикни қулфлайди). Галварс! Сен шохида ўйнасанг, мен баргида ўйнайман! Бошингга Шобаротнинг кунини солмасам, олиб келган милициянгга ўзингни топширвормасам мен ҳам юрган эканман! (Кўрпанинг қатидан пулни оташкурак билан олиб печкага ташлайди.)

Ҳо ж а р (деразадан). Обиджон акам қанилар? Эшик берк...

Сухсуров. Қаттиқроқ тортмабсан-да, эшик очиқ... (Ўзича.) Кўриб қолдимикан?.. (Бориб эшикни очади.)

Наврўзов, чол ва икки гувоҳ киради. Ҳамма иморатнинг ҳашаматига ҳайрон.

Биринчи гувоҳ. Худоёрхоннинг ўрдаси-ку!

Иккинчи гувоҳ. Амири Бухоронинг ўрдаси денг!

Наврўзов. Салом...

Сухсуров. Салом... Яна нима бало бўлди?

Наврўзов. Учрашамиз деб ваъда берган эдим-ку!.. Душманингиз кўп экан, сизга туҳмат қилгани-қилган!

Сухсуров. Давлат ишида бўлганимдан кейин душман бўлади-да, синфий кураш тамом бўлган деб ўйлай-сизми?

Наврўзов. Эски ошнамиз, гувоҳнома кўрсатишимнинг ҳожати йўқдир.

Сухсуров. Ҳожати йўқ...

Наврӯзов. Булар гувоҳлар. Юсуф Зиёмов иши юзасидан қайнагангиз Обиджон Иброҳимовдан ҳозир уч юз сўм пора олдингиз. Қарор билан танишиб, қўл қўясиз. (Беради.)

Сухсуров (қарорни олади, Обиджонга). Бу қандоқ бўлди? Гапирсангиз-чи!

Обиджон. «Лойқа сув» деб турибман-ку!

Сухсуров. Сиз менга пора бердингизми?

Обиджон. Ҳа, мен бердим, сиз олдингиз!

Сухсуров. Идорадаги душманларим сизни ҳам қўлга олганини, менга қарши қайраб солганини билардим, лекин сиз бунақа пастликка борасиз деб ўйламаган эдим. Аблаҳ!

Обиджон. Бу гап оғзингизда тура турсин, ўзингизга керак бўлади.

Наврӯзов. Қўл қўйинг.

Сухсуров (товуши титраб). Менинг толеим шу ўзи: кимга яхшилик қилсам, ёмонлик қайтади.. (Қарорга қўл қўйиб, Наврӯзовга беради.) Марҳамат, тинтинглар! Лекин бу сафар кечирмайман! Хотиним хафа бўлса ҳам, қўйди-чиқдига борсак ҳам кечирмайман! Тезроқ тинтинглар! Протокол ёзилсин!

Наврӯзов. Пулни чўнтагига солдими?

Обиджон. Кўрпанинг қатида. (Бориб қарайди, Пул йўқ. Ҳайрон.)

Наврӯзов ҳам бориб қарайди.

Ҳожар. Обиджон ака, печкани қаранг!

Сухсуров. Кет, йўқол, тарбиянг бузилади.

Обиджон бориб печканинг ичига қўл тикади; ниманидир маҳкам ушлайди. Сухсуров данг қотиб қолади.

Обиджон. Уртоқ капитан, орқадан келинг! Хожархон, капитанни Қорининг хужрасига бошланг!

Хамма ҳайрон.

Гувоҳлар. Ё алҳазар!..

Наврӯзов. Қўйворманг! (Гувоҳларга.) Қани, юринглар!

Қорининг товуши. Вой!.. Вой қўлим!.. Оҳ!..

Сухсуров. Вой уйим куйди! (Чиқади.)

Наврӯзов, Хожар, чол билан гувоҳлар чиқишади.
Нетайхон киради, аҳволни кўриб ҳайрон.

Қорининг товуши. Вой қўлим!.. Қўлим синади...

Нетайхон. Вой, Қори аками?.. (Обиджонга.) Нима гап?

Обиджон. Қори акангизнинг қўлига шўрпахта босадиган бўлиб турибсиз.

Хужра томонда говур.

Наврӯзовнинг овози. Уртоқ Иброҳимов, қўйворинг!

Хожар. Обиджон ака, қўйворинг!

Обиджон Қорининг қўлини қўйиб юборади.

Нетайхон (Обиджонга). Вой, нима бўлаётипти ўзи... Энди участкамизни олиб қўядими?! Обиджон ука, участкамизни оладими? Боғча қиладими?

Обиджон. Болалар боғчасиз қолгани йўқ.

Нетайхон. Майли, олсин, ўзим топшираман! Лекин мендан кейин олсин. Сен яна уч-тўрт кун туриб шуни тўғрилаб кетгин. Инвалидсан, гапинг ўтади. Улгунимча ўзим турай, жон ука!..

Обиджон. «Ўлгунимча турай». Ҳозир тирикмисиз? Тирик бўлсангиз шунча йилдан бери жон асорати кўринмасмиди? Тўғри, эрингизга ўхшаб, ҳаром еганингизда, ёлгон гапирганингизда жағингиз қимирлайди, лекин буни жон асорати деб бўлармикан? Йўқ, сиз, эрингиз билан бирга аллақачонлар ўлгансизлар, элтиб кўмиш қолган, холос! Сизнинг бу гапларингиз тобутдан чиққан товушга ўхшайди. Гапирманг, (эти учиб) одамнинг эти жимирлайди.

Керакли объектларни суратга олган Наврўзов қўлида фотоаппарат, Қори қўлида пул билан, Ҳожар, чол, икки гувоҳ киради. Наврўзов Қорининг қўлидаги пулларнинг номерини солиштира бошлайди. Гаранг бўлиб қолган Сухсуров киради.

Чол (Обиджонга). Вой-вой! Бу печка тилсимот-а, тилсимот! Бу ёқдан ташланган пулни одам боласи тополмайди.

Сухсуров (бўғилиб, Қорига). Нима бўлди, нега кечикдингиз?

Наврўзов. Буни мenden сўранг! Кеча бизнинг одамлар монтер қиёфасида келиб, Қорининг чироғини ўчириб кетишган эди, ҳозир келиб ёқиб беришди. Шундоқми?

Қори (бош чайқаб). Э... Ҳали шундоқ денг... Тасанно!..

Наврўзов. Энди тасанно дедингиз-а! (Печкани, унинг оғзини суратга олади.)

Қори (бирдан). Бундан бир неча дақиқа муқаддам Сухсуров каминани чорлаб «печкага бир миқдор пул ташладим, сизга омонат» деди.

Сухсуров (кўзлари олайиб). Мен печкага пул ташлаганим йўқ! (Бирдан фош қилиб.) Ўзи маҳкамаи шаръиядан юлган пуллари яшириб юради.

Қори (жон-пони чиқиб). Бўхтон! Узи порага олган ақчаларини печкага ташлайди.

Обиджон. Сиз олиб турасизми? Сизга қанча тегади?

Қори. Узи закот тариқасида бир миқдорини мачитга бериб туради. Шайтонуллаъин!

Сухсуров. Узинг шайтон! Текинхўр!

Қори. Порахўр!

Обиджон. Бир-бирингдан қолишмайсан!

Чол. Ҳар қайсинг йигирматадан шайтонни яйдоқ миначан!

Наврўзов ҳаммани протоколга қўл қўйдиради.

Мен булар нега маҳаллага қўшилмайди, нега қўниқўшни билан кирди-чиқди қилмайди, деб ҳайрон бўлардим, энди билсам, иккови ҳам олқинди ўғирлаган ҳақкадай топганини бир марта чўкиб, ўн марта атрофга қарар экан. Шундайми, Нетайхон?

Сухсуров. Хотинимнинг отини оғзингга олма, имонсиз, хотиним сенга ҳеч ким бўлмайди!

Чол. Кечирасан, билмасдан айтиб қўйибман, маҳаллада ким отини айтса оғзини чайқайди.

Наврўзов. Қани кетдик!

Сухсуров. Руҳоний.

Қори. Ўғри, порахўр!

Нетайхон (йиғлаб). Вой, энди нима қиламан?

Обиджон. Энди нима қилар эдингиз, эрингиздан қолганини қуртдай кемириб ётасиз, бошингиз оғриси...

Ҳожар. Вой, энди бошлари оғриси турмага қатнайдиларми?!

Паода

1962 йил.

Аяжонларим

*ИККИ ПАРДА
ОЛТИ КУРИНИШЛИ ПЬЕСА*

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Каримжон — ёш врач.
Умида — ёш врач.
Бўстон — Каримжоннинг ойиси.
Жамол — колхоз раиси.
Шакар — Умиданинг ойиси.
Ашуралиев — Умиданинг отаси.
Тўтинисо — қўшни хотин.
Хайри — Тўтинисонинг қизи.
Собиржон — монтажёр.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КҮРИНИШ

Аэропорт паркида хилват бир гўша. Пастак стол. Учта курси, Ташқарида самолётлар ҳайқирмоқда. Диктор товуши: «672-маршрут бўйича 67-рейс билан учувчи самолётга йўловчилар чиқарилмоқда. Йўловчилар, самолётга чиқишларингизни сўраймиз!»

У м и д а (бир қўлида чамадонча, бир қўлида гулдаста. Шакарни бошлаб киради). Самолёт вақтида келар экан, аяжон, мана шу ерда ўтира турайлик.

Ш а к а р. Уфф!.. Насибанг Каримжоннинг насибасига қўшилган экан, мен нима дейман, бир муҳаббатинг ўн бўлсин, дейишдан бошқа сўзим йўқ!.. Лекин қишлоқ қизлари шаҳарга талпинаётганда сенинг қишлоққа кетишингга ҳеч чидолмайман!

У м и д а. Аяжон, айтдим-ку: ҳукумат қаерга тайин қилса ўша ерда бир-икки йил ишлаб беришимиз керак! Келганимдан бери елиб-югуриб зўрға унатдим: иккови-мизни бир районга юборадиган бўлишди. Районга борсак бас, у ёғини Каримжон акам колхоз раиси билан қишдаёқ гаплашиб кетганлар... Бир-икки йил ишлаймиз, ундан кейин, бир гап бўлар... (Соатига қараб.) Ие, самолёт аллақачон қўнипти-ку! (Ташқарига қарайди.) Вой, ана Каримжон акам!

У м и д а югуриб чиқади ва Каримжон билан киради.

Каримжон. Салом, аяжон..

Шакар (унинг пешанасидан ўпади). Қўша қаринглар!..

Каримжон. Дадам яхшиларми...

Шакар. Яхши. Келадиган эди, лекторларнинг семинари бор экан, кутдик-кутдик, чиқавермаганидан кейин келавердик. Семинар тамом бўлгандир, ҳозир келиб қоладилар... Каримжон, уйга кирмас экансиз-да.

Каримжон. Умидахон айтгандилар-ку: иссиғида бориб қоғозларни топширайлик, ишимизга ўрнашайлик, ундан кейин келаверамиз-да!

Шакар (ўпкаси тўлиб). Биттаю битта қизим... Бутун умрим, бугунги куним, келажагим ҳаммаси шу. Мен Умидани сутим билан боқдим, меҳрим билан ўстирдим, бунга тикилган тиканга кўз қорачиғимни тутдим. Гулдай қилиб ўстирдим. Мана, сизга насиб қилган экан, кўкрагингизга тақиб олдингиз. Минг марта розиман. Дадаси ҳам рози. Умидани сиз ҳам гулдай асранг, ҳеч қачон сўлмасин, ҳамиша яшнасин!.. Икковларинг подручка қилиб юрсаларинг шаҳар кўчаларига қандоқ ярашасизлар!

Каримжон. Албатта...

Шакар. Умидахон қиз бўлиб қўлига битта игна олган эмас, умрида битта пиёла ювган эмас, фақат, фақатгина ўқиган! Шунинг учун сочини тараса ҳам қўли қава ради!

Умида. Вой, ая, бу мени мақтаганингизми, ёмонлаганингизми? Ётоқхонада пол ювар эдим, дераза ювар эдим!

Шакар. Биз вақтида ўқиёлмадик, шунинг учун яхши турмуш қилолмадик. Сизлар ўқидиларинг, яхши турмушни тўлиқ кўришларинг керак. Шаҳарда бўлсаларинг кирчирингни ўзим чиннидай қилиб ювдириб, дазмоллатиб бераман!

Каримжон. Қўйсангиз-чи, ая! Ҳзимиздан иш ортмайди.

Шакар. Йў-йўқ, сиз ҳам докторсиз, бунақа ишларга сиз ҳам қўл урманг! Шунақа хотинлар ҳам бор! Эрига кир ювдиради, қошини тердиради... Буларга қолса болани ҳам эри туғиб берса!.. Даданг мунча ҳаялладилар?

Умида. Ҳайронман...

Шакар. Даданг икковимиз тўйинг режасини чизиб қўйдик. Шаҳарда тўйлар аломат бўлаётибди.

Каримжон. Тўй тўғрисида изму ихтиёр сизларда...

Шакар (сумкасидан сурат олади). Айтгандай... қизим, қанақа сурат юбординг менга, наҳот шу Каримжон бўлса!

Умида суратни олиб қотиб-қотиб кулади.

Каримжон (суратни олиб). Ие! ЗАГСдан ўтган кунимиз ўртоқларимизни чақирган эдик. Шунда Умида-хон олган эди. Тоза бошлабсиз-ку!.. Уй қоронғироқ эди. Ҳзимдан галстугим яхши тушибди...

Шакар. Сиз ҳам аянгизга Умиданинг шунақа суратини юборганмисиз?

Каримжон. Йўқ, мен... сурат юборганим йўқ.

Умида. Ая, ростини айтсам, Каримжон аяларига ҳали маълум қилмаган эканлар.

Шакар (чўчиб). Ростданми?

Каримжон. Рост. Маълум қилмаганимни Умида-хонга ҳам яқинда айтдим.

Шакар (ташвишда). Нега маълум қилмадингиз, аянгининг кўзлаган қизлари борми?

Каримжон. Йўқ...

Шакар. Вой, кўзлаган қизлари бўлмаса, нега маълум қилмадингиз?

Каримжон. Ҳар келганимда «сенга унақа қиз олиб бераман, бунақа қиз олиб бераман» деяверар эдилар.

Шакар. Қанақа қиз ахир?

Каримжон. Узлари сал эскичароқ... у кишига хат қилмаганимнинг боиси шу: «олти ой олдин йиғлаб ўтирмасинлар», дедим.

Шакар. Йўқ, аянгиз қанақа қизларни ёқтирадилар?

Каримжон. У кишининг ёқтирганларини қўяверасиз, нуқул сочдан гапирдилар!

Шакар (хотиржам бўлиб). Бундоқ денг!.. Сочдан гапирсалар, худога шукур, Умиданинг сочи етарлик! Бир кило қўйнинг жунини сеткага солиб, бошига танғиб юрадиган қизлар ҳам бор!.. Лекин аянгизга маълум қилмаганингиз чакки бўлибди! Олти ой олдин йиғласалар бу чоққача тақдирга тан бериб юпаниб ўтирар эдилар. Энди тўсатдан рўпара бўлсаларинг... Хуш кўрсалар-ку, яхши, хуш кўрмай икковларингни олдиларига солиб қувсалар нима бўлади?

Каримжон. Мен йўлда шуни ўйлаб келдим. Икковимиз кириб борсак шундоқ бўлиши ҳам мумкин. Шунинг учун биз билан бирга дадам икковларинг ҳам борсаларинг! Аям бизни юз-хотир қилмасалар икковларингни юз-хотир қиладилар...

Умида. Ая, яхши бўлар эди!

Каримжон. Мен нима демоқчиман? Аямни шу ишга, яъни икковимизнинг турмуш қилишимизга йиғлатмасдан, додлатмасдан кўндирсак дейман.

Шакар. Йиғи-сиғи билан бўладиган иш иш эмас!

Каримжон. У киши мени туққанлар, боққанлар, шундай оғир уруш йиллари қалдирғочдай елиб-югуриб топганларини оғзимга солганлар; етим қолганимни билдирмай ўқитганлар...

Шакар. Раҳмат сизга, Каримжон!

К а р и м ж о н. Лекин минг қилса ҳам аям юрагида эскилик ажриқдай томир отган хотин!

У м и д а. Уша ажриқни вақтида юлиб ташлаш керак эди!

К а р и м ж о н (куйиниб). Қачон? Юлиб ташлагани қўлим тегибдими? Аввал бола эдим, аямнинг юзига эмас, қўлига қараганман; кейин ўқидим, бошимни кўтармасдан олти йил ўқидим! У вақтда осон эмас эди!

У м и д а. Энди-чи, энди осонми?

К а р и м ж о н. Ҳозир ҳам осон эмас, лекин ҳозир ёлғиз эмасман, сиз бор, мана, аям борлар!

Ш а к а р. Ҳимм... икки бирдай олий маълумотли одам-сизлар, наҳотки саводсиз бир кампирни хуш-хурсандлик билан йўлга сололмасаларинг!

К а р и м ж о н. Аям жуда ҳам саводсиз эмаслар, хат танийдилар, уруш йиллари колхозда ишлаб медаль олганлар... Ая, биз билан бирга борасизларми?

Ш а к а р (йўлаб). Аянгизга тўртовимиз рўпара бўлишимиз тўғри келармикин?

К а р и м ж о н. Нега тўғри келмайди?

Ш а к а р. Нега десангиз... Тўртовимиз кириб борсагу, аянгиз жаҳл устида бўлар-бўлмас гапларни саржиндай тахлаб ташласалар, бизнинг бир нима дейишимиз қийин бўлиб қолади. «Қизингни келин қилмайман», десалар биз нима деймиз, «йўқ, келин қиласиз», деймизми?

У м и д а (юраги орзиқиб). Шунақа дермикинлар?

К а р и м ж о н. Жуда ҳам унақа демайдилар...

Ш а к а р. Ким билади. Эҳтиёт шарт: аввал ўзларинг боринглар. ЗАГС қилганларингни айтмасдан туриб аста-секин гапнинг учини чиқаринглар. Аянгиз йиғлагулари келса йиғласинлар, шовқин солгилари келса шовқин солсинлар, ҳар қанча ҳунарлари бўлса кўрсатиб ҳордиқлари чиқсин. Ҳордиқ чиққанидан кейин, албатта, жаҳл устида айтган гапларига пушаймон бўладилар.

У м и д а. Пушаймон бўладиган гапларни ҳам гапирар-микинлар?

К а р и м ж о н. Гапирмайдилар...

Ш а к а р. Айтганлари, пушаймон бўлганлари яхши! Ана ундан кейин биз кириб борамизу гапни совиган жойидан бошлаймиз! Нима дедиларинг?

К а р и м ж о н. Яхши маслаҳат!

У м и д а. Хўп, аяжон, нима десангиз шу!

Ш а к а р. Майли, сизлар такси олиб қишлоққа бора-веринглар. Мен базадан китоб олмоқчиман. Биз даданг икковимиз бир-икки соатда етиб борамиз! (Уйлаб.) Лекин, Каримжон, тўйсиз-несиз Умиданинг кириб бориши қандоқ бўлар экан?

У м и д а. Аяжон, бунақа андишаларни қўя туринг!

Ш а к а р. Майли! Лекин, Каримжон, аянгиз авж қилгудай бўлсалар гапни кўпайтирманг, яхши гап билан босишга ҳаракат қилинг! Кирпитиконни туртсангиз тиканини ҳурпайтириб олади-ю, кейин қўл тегизиб бўлмайди. Аянгизнинг отлари нима?

К а р и м ж о н. Бўстонбуви! Эрматова Бўстон!

Ш а к а р. Отлари яхши экан!

К а р и м ж о н (суюниб). Мен чамадонимни олай!
(Умиданинг чамадонини олиб чиқади.)

Жимлик.

Ш а к а р. Ишни хом қилибсизлар, қизим, Каримжон хат билан аясини эритса бўлар эди. Охири бахайр бўлсин, онаси ёмон хотинга ўхшайди: шу замонда сочга қараб келин қиладиган одам қолдим!

У м и д а. Бу гапингиз тўғри. аяжон, лекин онанинг ёмони бўладими? А, ёмони бўладими? Ёмон бўлиб ўғлини ўғри қилмабди, каллакесар қилмабди-ку! Ниҳоят, эскича экан, Каримжонни ўзича бахтиёр қилмоқчи!

Ш а к а р. Мен ёмон деяётганим йўқ, эскиликка тор-

тиб қўлингни кўсов, сочингни супурги қилмаса деб қўрқаман! Шундай қиладиган бўлса чидолмайман! Битта пиёла ювдирса чиқариб оламан!

У м и д а. Ана холос, бу ёғи қандоқ бўлди? Қайнанам «соч» десалар, сиз «пиёла» десангиз!..

К а р и м ж о н (киради). Чамадонларни таксига жойладим... Дадам келмадилар-ку!

Ш а к а р (ташқарига қарайди). Ҳу ана, бизни қидириб юрибдилар. (Ташқарига.) Ҳой, дадаси, биз бу ёқдамиз!

Ҳамма уни қаршилагани отланади.

А ш у р а л и е в (бир талай қоғоз кўтариб киради). Салом ва табриклар! Табрик ва саломлар!

К а р и м ж о н. Салом, дадажон!

А ш у р а л и е в (бир чеккада ғоз туриб ҳаяжон билан ўқийди). Салом ва табриклар! Табрик ва саломлар! Олий маълумотга эга бўлиб, докторлик лавозимида фидокорона халқ хизматига шайланганларинг билан табриклайман ва ишонаманки ишлаб чиқаришда юқори кўрсаткичларга эришиб, меҳнатда ўрнатилган кўрсатасизлар... деб!

К а р и м ж о н. Раҳмат, дада, раҳмат!

А ш у р а л и е в. Ва шу билан биргаликда ўз инсоний бурчларингдан илҳомланиб, оилавий мажбурият олганларинг билан ҳам табриклайман ва аминманки, оилавий бурчларингни бажаришда ўз имкониятларингни ҳисоблаб чиқиб, қатор қўшимча мажбуриятлар оласизлар ва бу мажбуриятларни ҳам шараф билан бажарасизлар деб!

К а р и м ж о н. Раҳмат!

Ш а к а р. Бўпти, кетдик!

К а р и м ж о н (қоғоз бериб). Бизнинг адресимиз.

Ш а к а р (эрига). Биз кейин борамиз... (Кулиб.) Қизим, рўмолингни елканга ташлаб ол, сочинг кўриниб турсин!

Каримжон билан Умида чиқади. Машина жўнайди.

Ашуралиев (ҳайрон). Ўртоқ Ашуралиева (баржони билан имлаб), мумкинми...

Шакар. Лаббай!

Ашуралиев. Булар қаёққа кетди?

Шакар. Каримжоннинг қишлоғига. Бир-икки соатдан кейин биз ҳам борамиз. Мен сизга тушунтириб бераман...

Ашуралиев (қоғозларни жаҳл билан қўйнига тикиб). Мен сизга эрми ё қора ерми?

Шакар. Вой, дадаси...

Ашуралиев. Мен дадасими? Дадаси бўлсам нега мени ҳадеб четга сураверасиз?

Шакар. Нима қилдим четга суриб?

Ашуралиев. Умида Каримжонни яхши кўрибди, майли, мен бунга бир нима демайман, ҳамманинг бошида бор нарса, лекин буни ўз вақтида менга маълум қилганингиз йўқ! Иккови ЗАГС қилибди, майли, мен бунга ҳам бир нима демайман, чунки (файласуфона) муҳаббат дардининг бирдан-бир давоси ЗАГС! Энди бу нимаси: нима учун куёвим, жигарбандим, уйимга бош тикмасдан эшигимни босиб қишлоғига ўтиб кетар экан?

Шакар. Шу дардингиз бор экан, қоғозга қараб қироат қилмасдан икки оғиз гапирсангиз бўлмасмиди!

Ашуралиев. Гапирар эдим! Учрашишнинг расмий қисми тамом бўлар-бўлмас жўнатиб юбордингиз-ку!

Шакар. Гапираман десангиз ҳали гап кўп, жон кошки эди гапирсангиз!

Ашуралиев. Гапираман!

Шакар. Юринг бўлмаса! (Қўлидан тортади.)

Ашуралиев. Бўпти! (Қоғозлари қўйнидан тушиб, сочилиб кетади. Қоғозларни термоқчи бўлади.)

Шакар. Кераги йўқ, олманг! (Қўлидан тортади.)

Ашуралиев. Шошманг, ёнимда биқинимга тегиб турсин! (Қоғозларига интилади.)

Иккинчи кўриниш

Кўча. Каримжоннинг эшиги. Каримжон билан Умида кирганда Бўстон шовқин солиб Жамол отани ҳовлидан суриб чиқади. Каримжон билан Умида тўхтади. Каримжон чамадонларни ўт ичига беркитиб Умидани четга тортади.

Бўстон. Сен билган қонунни мен ҳам биламан! Ҳаққинг йўқ! Йўқ ҳаққинг!

Жамол. Ҳой, Бўстонбуви, сенга нима бўлди, мен сен билан ҳақ талашаятганим йўқ!

Бўстон. Дод-бедод! Войдод, ҳукуматга арзим бор! Хукуматгинага арзим бор! Сен шошмай тур, мен сен билан ижроқўмда гаплашаман! (Югуриб ҳовлига кириб кетади.)

Умида. Бу қанақа хотин?

Каримжон. (ҳайрон). Аям!.. Аям!..

Умида. Нима гап ўзи?

Каримжон. Ҳозир маълум бўлади...

Бўстон (медаль тақиб киради). Ҳозир мен сени ижроқўмга олиб бормасам!.. (Ташқарига.) Тўтинисо! Ҳой қуда!

Умида. Вой, аянгиз «қуда» деяптиларми?

Каримжон. Йўғ-э! Қанақа қуда..

Бўстон. Қуда дейман!

Умида. Вой, ана!

Каримжон. Шошмай туринг-чи!..

Бўстон. Қуда!

Тўтинисо (ҳовлисидан чиқади). Ҳа, ҳа! (Еқасига туфлайди.) Нима гап ўзи, Бўстонбуви?

Бўстон. Менинг ҳовлимга беланчак осар эмиш!.. Ҳовлимни ясли қилар эмиш! Хайрихон қани, мени бетўхтов ижроқўмга олиб борсин!

Тўтинисо. Хайри ишда-ку! (Чиқади.)

У м и д а. Хайрихони ким?

К а р и м ж о н. Шу хотиннинг қизи... қўшни...

У м и д а. Шунақами! (Бурилиб жўнаб қолади.)

К а р и м ж о н. Шошманг, гапга қулоқ солинг! (Кетидан югуради.)

Ж а м о л. Менга қара, ҳамма қарорлар чиққан, қўллар қўйилган бўлса... Нима қиласан ижроқўмни? (Тўтинисога қараб.) Барибир бузиладиган ҳовли, салқинга тўртта беланчак осайлик десам, кўрмайсизми, «ота гўри» қилиб ўтирибди! (Бўстонга.) Ишнинг долзарб вақти, колхозда ишламаганингга яраша болаларга қараб турсанг бўлмай-дими, имонсиз!

Б ў с т о н. Нима, колхозда ишлаганимда ёлчитганмидинг? (Упкаси тўлиб.) Сен ўлгур ўшанда менга орден ўрнига медаль ёзмасанг, орденлик бўлар эдим!

Ж а м о л. Ушанда аччиқ қилиб колхоздан кетиб қолмаганингга орден олар эдинг! Ҳозир сенга медаль ҳам ҳайф! Бўлди, мен сен билан гаплашмайман, ҳадемай Каримжон келиб қолади! (Кетади.)

Б ў с т о н (кетидан). Ҳовли менинг номимда-ю, Каримжонни нега ўртага соласан! (Ҳовлига киради.)

С о б и р ж о н (кўчадан). Бўстонбуви Эрматова! Эрматова!

Б ў с т о н (товуши). Эрматова йўқ! Кўчиб кетган! Эрматова ўлган!

С о б и р ж о н. Ўлган? Худо раҳмат қилсин! (Фотиҳа ўқийди.) Сал сабр қилганларида пенсияларини олиб кетар эдилар! (Киради.)

Б ў с т о н. Сенмидинг... Вой гиргиттон!

С о б и р ж о н (қўрқиб кетади). Қўл қўйинг!

Б ў с т о н. Жоним билан!

С о б и р ж о н. Хат ҳам бор.

Бўстон пенсияни олиб липпасига қистиради, хатни очиб ўқийди.
Собиржон чиқади.

Бўстон. Вой, бугун нечанчи? Шанба — уч, якшанба — тўрт, душанба... Вой, бугун олтинчи-ку! Қуда, ҳой қуда, Каримжон келяпти! Ҳозир келиб қолади!

Тўтинисо (киради). Вой, ростданми!..

Бўстон. Шу хатни уч-тўрт кун олдинроқ юбормайсанми, жон болам! Ҳозирги ёшларнинг иши ҳамиша шунақа, учма-уч! Энди нима қиламиз? Ҳовлини йиғиштирайлик!

Иккови ҳовлига чиқади.

Умида (ўтнинг ичидан чамадонини олиб, жўнаб қолади). Хайр! Алвидо!..

Каримжон. Шошманг!.. (Ушлайди.) Нима гап ўзи?

Умида. Нима гаплигини Хайрихонингиздан сўранг!

Каримжон. Умидахон, сизга нима бўлди, нега менинг Хайрихоним бўлади, қўшнинг қизи-я!

Умида. Сизларнинг қишлоқларингда қўшнини қуда дейишадими? (Куйниб йиғлайди.) Аянгизга маълум қилмаганингизнинг важи бор экан-да! Мени бу ерга калака қилгани олиб келдингизми?

Каримжон. Хайрихон... Йўқ, Умидахон, санамасдан саккиз деманг... Хаёлимда йўқ гаплар! Сабр қилинг! Бу гапнинг тагига етайлик, зигирдай рост жойи бўлса юзимга бир тарсаки урингу, кетаверинг! Жон Хайрихон... Йў-йўқ, Умидахон!

Умида. Хайрихонингиз билан қўша қаринг! (Қўлидан чиқиб қочади.)

Каримжон (кетидан чопади). Умидахон! Умидахон!

П а р д а

Чироқ ўчиб ёнади.

Янги қурилаётган колхоз касалхонаси сиқувнда сўнги кунларини кечираётган ҳовли. Қўшнига тешик қўйилиб, эски қоп тutilган.

Бўстон билан Тўтинисо ҳовли йиғиштиряпти.

✓

Бўстон. Худога минг қатла шукур, тортган азобла-
оим, Каримжоннинг меҳнатлари бекорга кетмади. Мана,
уғилгинам ўқишини битириб келяпти. Сизнинг ҳам пе-
шанангиз ёруғ экан, қуда! Аммо лекин бор бисотим ке-
тиб, ўғлим қарздор-абгор бўлса ҳам тўйни катта қиламан!
Душманим кўп!

Тўтинисо. Сизда душман нима қилади, қуда!

Бўстон. Ундоқ деманг! Сизнинг ҳам душманингиз
кўп! Ун бир маҳалладан одам айтаман!

Тўтинисо. Қишлоқда ўн битта маҳалла йўқ-ку,
қуда!

Бўстон. Шунақами, қачонлар еттита эди, ҳали ҳам
ўн битта бўлгани йўқми? Хўп, майли. Етти қоп гуруч
дамлатаман!

Тўтинисо. Сал тушинг, қуда!

Бўстон. А? Етти қоп кўплик қилармикин? Майли,
беш қоп!

Тўтинисо. Уч қоп!

Бўстон. Майли, тўрт қоп бўла қолсин!.. Бу Мукар-
рамахону, Ҳалимахону, Тамарахону... ҳаммасини машина-
да олдириб келаман! Ҳаммасини чаккасига ўз қўлим
билан пул қистираман!.. (Бирдан.) Одам сиғишмайди,
қуда, деворни бузамиз!

Тўтинисо. Бузмасак бўлмайди, ҳозир ҳамма ҳам
тўй қилганида деворини бузаётипти!

Бўстон (липпасидан пул олиб беради). Сиз гузарга
чиқинг, ҳандалак, мева-чева олинг! Йўқ, гузарга ўзим

чиқаман, сиз бориб Хайрихонни олиб келинг! Ишдан жавоб сўрасин!

Тўтинисо. Вой, қуда, қўя туринг, қиз нарса... ишдан келиб кўргани кирар!

Бўстон. Бунақа эскича гапларни қўйинг! Ҳозирги замонда қиз билан йигит кўчаларда қўл ушлашиб юради, районга футбол кўргани боради! Ҳеч айби йўқ!

Тўтинисо. Шунини айтаман-да, қўл ушлашиб юрган, лоақал хат ёзишган бўлса ҳам майли эди!

Бўстон. Ҳамма айб сизда! Менинг ўғлим-ку индамас, сиз Хайрига айтиб хат ёздирсангиз бўлмасмиди!

Тўтинисо. Вой, Хайри нега хат ёзар экан, Каримжон ёзиши керак, булбулнинг ҳам эркаги сайрайди!

Бўстон. Каримжон сайрайдиган булбул эмас, шунинг учун ўзим сайраб юрибман-да! Хўп, майли, гузарга ўзим чиқа қолай. Сиз хамир қилинг, патир ёпамиз. Ун ошхонада. (Чиқади.)

Тўтинисо (ўзича). Бир ҳисобда Каримжон сайрамайдиган булбул чиққани ҳам яхши, сайрайдиган чиқиб ўша ёқлардан биронтасини етаклаб келса нима бўлар эди! (Чиқади.)

Кўча эшигида Каримжон билан Умида пайдо бўлади.

Каримжон. Ахир қон қилдингиз-ку! Наинки мен сизни калака қилгани олиб келган бўлсам!

Умида (бир оз тушиб). Нега бўлмаса «қуда» дейдилар?

Каримжон (толиқиб). Яна бошидан тушинг!

Умида. Хайрихонингиз қанақа қиз ўзи?

Каримжон (қатъий). Менга ҳеч ҳам тўғри келмайдиган қиз! Мен ҳам унга тўғри келмайман! Мана, кўрасиз...

Иккови ҳовлига киради.

Тўтинисо (киради). Ие-ие-ие... Каримжон, эсон-омон келдингизми...

Каримжон. Яхшимисиз, бардаммисиз... Хайрихон (Умидага кўз қирини ташлаб) синглим эсон-омон юрибдиларми...

Тўтинисо (бир тарзда бўлиб). Вой! Шукур...

Тўтинисо (Умидага шубҳа билан қарайди). Келинг, яхшимисиз...

Умида (ерга қараб). Ўзларингиздан сўрасак...

Каримжон. Умидахон, сўрига чиқинг!

Умида (секин). Ҳали эртaroқ эмасмикин?

Каримжон. Мен самовар қўяй, кўмир ошхонададир.

Умида. Менга бера қолинг!

Умида самоварни кўтариб чиқади. Тўтинисо унинг кетидан анграйиб қолади. Харид кўтариб Бўстон киради.

Каримжон. Ассалому алайкум, аяжон!

Бўстон (унинг бўйнига осилиб йиғлайди). Болагинам... бўйларингдан онанг ўргилсин. Ўқишингни бутунлай битириб келдингми? Энди кетмайсанми?

Каримжон. Энди кетмайман, аяжон, битириб келдим! Доктор бўлиб келдим! Қишлоқдан ҳамма касалликни ҳайдаб чиқарамиз!

Бўстон. Ҳайда, болам, битта ҳам қолмасин!.. Тўтинисо, самовар қўйинг! Дастурхон ёзинг!..

Тўтинисо. Самовар қўллик бўлиб кетди. (Шумшайиб дастурхон ёзади.)

Каримжон (медалга кўзи тушиб). Бизни қаршилагани медални ҳам тақиб олибсиз-ку!

Бўстон. Йўқ, Жамол ўлгур ҳовлимизни ясли қилман деяпти, шунга жанжаллашгани ижроқўмга бормоқчи эдим.

Каримжон (кулиб). Медални жанжаллашгани олган экансиз-да!.. Бизнинг ҳовлини ясли қилар эмишми?

Бўстон. Ҳа-да!
Каримжон. Қўймаймиз!
Бўстон. Ясли ҳам гапми, бутунлай бузаман деяпти!
Каримжон. Бузса майли, бошқа уй берар ахир!
Бўстон. Кераги йўқ! Бу ҳовлидан дадангнинг ўлиги
чиққан!

Каримжон. Дадамнинг ўлиги Белоруссияда қолган
эди-ку, ая!

Бўстон. Барибир! Қора хатни мана шу ерда туриб
ўқиганман!

Умида самовар кўтариб киради.

Бўстон. Ие, бу ким?
Каримжон (шошиб). Ҳозирча... меҳмон дейиш
мумкин...

Тўтинисо (Бўстонга). Меҳмон бировнинг уйда
самовар кўтариб юрадими, булбулнингиз сайраганга ўх-
шайди.

Бўстон. Худо ургани йўқдир!.. Келинг, меҳмон,
қаёқдан келиб, қаёққа кетяпсиз?

Каримжон. Бу киши ҳам ўқишни битириб, доктор
бўлиб келдилар...

Бўстон. Қанақа доктор?

Умида. Педиатор.

Бўстон. У нимаси тагин?

Умида. Болалар доктори.

Бўстон. Ундай бўлса аввал укаларингизни кўринг,
ота-онангизнинг дуосини олинг!.. Ота-онангиз қаерда?

Умида. Районда...

Бўстон. Районда бўлса бу ерда нима қилиб юриб-
сиз?

Каримжон. Бу киши колхозга келганлар.

Бўстон (шубҳаланиб). Ота-онангиз нима иш қили-
шади?

Умида. Дадам лектор, аям магазинда ишлайдилар...
Бўстон (Каримжонга кўз қирини ташлаб). Қанақа магазинда?

Умида. Китоб магазинида...

Бўстон. Ҳимм... Тўтинисо, қуда, сиз савзи тўғранг!
Мен қозон осай. Бечора меҳмоннинг ҳам ота-онаси яхши куёв топиб йўлига нигорон бўлиб ўтиргандир, ошни есину, кетсин!.. Каримжоннинг тўйига келинг, қизим. Тўйда хизмат қилгани сиздай бир қиз керак. Каримжонга сурсурдай қиз топиб қўйганман, мана бу кишининг қизи, Хайрихон! Сочи тақимига тушади, ўзи ўқиган, доктордан ҳам зўр: аптекада ишлаб бир ўзи бутун қишлоққа дори беради!.. Қани, қуда, бўла қолинг!

Иккови чиқади.

Умида (йиғламсираб). Бу ҳам хаёлингизда йўқ гапларми?

Каримжон. Ҳозир дод дейман! Аямга бақираман!

Умида. Кераги йўқ, аянгизнинг кўзига беш баттар ёмон кўриниб қоламан...

Каримжон. Ундоқ бўлса... (бир чора тариқасида) биласизми, муздаккина сув одамнинг тафтини кўтаради, бир ювиниб чиқмайсизми?

Умида (йиғлаб). Яна нима қилай?

Каримжон. Ростдан айтаётибман! Илтимос қиламан! Мана шундоқ кириг! Сочиқ ҳам ўша ерда!

Умида (хўрсиниб). Турмушни муздаккина сувдан бошлаётибмиз, охири бахайр бўлсин! (Чиқади.)

Бўстон (капирда ўшт олиб киради). Болам, мана шуни чайнаб тургин, шўрттаккина! (Суюниб.) Меҳмон кетими?

Каримжон. Йўқ, ювиняпти...

Бўстон. Ие, нега ювинади, фалокатини бировнинг уйига ташлаб кетадими?

К а р и м ж о н. Фалокати йўқ, шарофатли қиз!

Б ў с т о н. Шунақами... Фалокати ҳам бошини есин, шарофати ҳам! Шарофатли қиз бир йигитнинг кетидан эргашиб юрадими! Бундан ташқари, оладиган одамнинг шўри; тугмас хотин чиқади, афтидан шундоққина кўриниб турибди!

К а р и м ж о н. Аяжон, бировнинг боласи тўғрисида шунақа гапларни айтгани қандоқ тилингиз боради? Шу ҳам сиздай бир меҳрибон онанинг фарзанди-ку! Биров менинг тўғримда шунақа гапларни айтса, сиз нима дер эдингиз!

Б ў с т о н. Бунга ўзинг жавоб қиласан! Жавоб қилолмайсанми?.. Мен бир нима деяётганим йўқ, ниҳоят, «биронинг уйида ювинмасин», дедим. Шуни ҳам айтганим йўқ!.. (Бирдан.) Ҳой, менга қара, бу қизни мунча ялаб қолдинг? Ораларингда бир гап борми?

К а р и м ж о н (ботинолмай). Бўлса-чи?

Б ў с т о н. Бўлса у дунё, бу дунё рози эмасман! (Йиғлайди.) Мен сенга оқ сут берганман... Шунақа экан-да, доктор бўлгандан кейин она керак эмас, она розилиги бир пул экан-да!

К а р и м ж о н. Хўп, бунга рози бўлмасангиз бошқаси...

Б ў с т о н. Менга бошқаси ҳам керак эмас! Менга Хайрихон керак!

К а р и м ж о н. Ая, бунақа гап йўқ эди-ку!

Б ў с т о н. Нега бўлмас экан, Тўтинисо икковимиз ойма-ойга беш ойдан бери гаплашиб юрибмиз! Хайрини яқинда кўндирдик! Йиғлай бериб онасининг эси кетди! Мен ҳам йиғладим! Ит азобида кўндирдик!

К а р и м ж о н. Хайрихон менга «тегаман» дедими?

Б ў с т о н. Қиз нарса «тегаман» дейдими, «бир гап бўлар» деди. Кўнгли сенда!

К а р и м ж о н. Хўп, Хайрининг кўнглини билибсиз, менинг кўнглимни қачон биласиз?

Бўстон (дўқ қилиб). Нима Хайрига кўнглинг йўқми? Шундоқ қизга-я? (Энтика-энтика.) Ҳусн десанг, тортиб қўйган суратдай! Соч десанг, тақимига тушади! Сочмисан соч! Пазандамисан пазанда! Меҳмон кутишда онасини йўлда қолдиради! Бутун қишлоққа битта ўзи дори берса ҳам кеккаймайди, каттани катта, кичикни кичик ўрнида кўради! Маҳаллада тўй-маърака бўлса ҳамиша хизматда! (Ифғламсираб.) Умрим меҳнатда ўтган, қариган чоғимда шундай келин хизматимни қилмаса дунёга келдим нима бўлди-ю, келмадим нима бўлди...

К а р и м ж о н. Аяжон, Умидахон ҳам хизматингизни қилади-да, нега қилмас экан?

Бўстон (ваҳима ичида). А?

К а р и м ж о н. Йўқ, шунақа қизлар ҳам қайнананинг хизматини қилади, демоқчиман!

Бўстон. Бунинг доктор бўлиб, болаларнинг қорнига қулоқ соладими, менинг хизматимни қиладими!

К а р и м ж о н. Хайрихон ҳам ишлайди, ишлаб бутун қишлоққа дори беради деяпсиз-ку!

Бўстон. Хайрини келин қилсам, уч кунга қолмай ишидан чиқариб оламан!

К а р и м ж о н. Ишидан чиқариб оласиз, уйда ўтириб битта ўзингизга дори берадими? Шуни ўзи биладими?

Бўстон. Мен подадан олдин чанг чиқармайман!

У м и д а к и р а д и.

Бўстон. Вой, меҳмон, уйлариңда сув йўқмиди?

У м и д а. Бор, аяжон, бор! (Янглишганини билиб.)
Вой... Кечирасиз...

Бўстон. Йе, ҳеч нарсдан ҳеч нарса йўқ, мени «аяжон» дегани уялмайсизми? (Каримжонга.) Ая деяпти-ку!

К а р и м ж о н. Кечирим сўради-ку.

Тўтинисо (киради). Қуда, ошни суза қолинг!

Бўстон. Дарров сузинг! Шошманг, Хайрихон кел-

син! Йўқ, майли, унга олиб қўямиз. Узим сузаман. Меҳмон йўлдан қолмасин. Сиз чой дамланг!

Иккови чиқади.

Каримжон. Умидахон, пақиллаб кетаман!

Умида (раҳми келиб). Каримжон ака, сиз ҳам ювиниб чиқа қолинг, сув муздак экан!

Каримжон (ўзича). Муздаккина сув ҳали кўп керак бўладиганга ўхшайди-ку. (Чиқади.)

Бўстон ош, Тўтинисо чой кўтариб киради.

Бўстон. Қани, меҳмон, ўтира қолинг! Бизга қарамай катта-катта олинг! Тўтинисо, қуда, чой қуйиб беринг, иккита пиёлага қуйиб беринг!.. Каримжон қани?

Умида. Ювинаётибдилар...

Бўстон. Ие, буларга нима бўлди!..

Хайри (тешикдан). Аям бормилар...

Бўстон. Ие, қўзичоғим, кел, кела қол!

Хайри (киради. Умидага). Салом!

Умида (дўнғиллаб). Салом...

Бўстон. Ўтирсангиз-чи, меҳмон!

Каримжон артиниб чиқади.

Хайри. Вой, Каримжон ака, салом!

Каримжон. Салом, Хайрихон! Салом, синглим!

Хайри. Ўқишлар битдими? Табриклайман!

Каримжон. Раҳмат... Умидахон ҳам битирдилар, бу киши ҳам доктор...

Хайри (тушунади. Самимий). Табриклайман. (Қучоқлашиб кўришади.) Мунча яхши... Мен ҳам шуни орзу қиламан...

Бўстон. Қани, сўрига чиқа қолинглар, ош совиб қолади. Хайри сен қўлга сув ол! Аввал қайнанангдан бошла!

Хайри обдастани олади. Умида билан Каримжонга кўз қисади. Икковнинг ҳам чеҳраси очилади, бир-бирига қарайди. Бўстон сўрига чиқиб қўлини тутлади.

Жамол (киради). Ассалому алайкум!
Каримжон. Э, Жамол ота!..

Иккови қучоқлашиб кўришади.

Жамол (Умидага бошдан-оёқ разм солиб). Келинг, қизим... Баракалла... Ҳим... дуруст, дуруст! Каримжонни биламан, сиз нима ҳунарли бўлиб келдингиз?

Каримжон. Бу киши ҳам доктор! Болалар доктори!
Жамол (Каримжонга). Ҳу, қишда айтганинг шу қизми?

Каримжон. Ҳа-да!.. Йўлланмани идорага элтиб берайми?

Жамол. Овора бўлма, ўзимга бера қол... Уҳ-ўҳ-ўҳ!
Бир олманинг икки палласи экансизлар! Мана, касалхона ҳам битай деб қолди.

Каримжон. Шунақами!.. Қани, сўрига чиқинг...

Бўстон Хайрига имо билан «Каримжоннинг қўлига сув қуй» дейди.

Хайри. Каримжон ака, қўлингизни ювасизми?..

Каримжон (таъкидлаб). Майли, лекин менга қошиқ берасиз, синглим!

Бўстон (таъкидлаб). Сиз ҳам қошиқда ейсизми, қуда?

Жамол (тушунмасдан). Мунча шовқин соласан, қошиғинг камроқми?..

Ҳамма ошга майл қилади. Жимлик.

Каримжон. Жамол ота, бизнинг ҳовлига «беланчак осаман» дебсиз... (Бўстон жонланади.)

Жамол. Э... бу хотинлар жуда шошириб юборди! Ҳар бир толнинг тагида тўртта беланчак! Тол етишмайди! Ма-

на шу салқинга ҳам тўрттагина беланчак осайлик десам, аянг дарров медалини пеш қилди!

Бўстон. Ажаб қилдим! Мана, ўзи сўраб қолди-ку!

Умида. Ясли солганларинг йўқми?

Жамол. Мана шу касалхона битса уч-тўртта уйни яслига бераман!

Умида. Ясли касалхонада бўладими?

Жамол. Касалхонада бўлгани яхши, қизим, харажаг камаяди: касалларга қарайдиган сестралар болаларга ҳам қараб туради.

Умида. Харажатни ўйлабсизу, у ёғини ўйламабсиз-да: соғ боласини касаллар орасига қўйгани қайси бир ота-она кўнади-ю, бунга қайси бир доктор рози бўлади? Бу гапни оғзингиздан чиқара кўрманг, газетада дўмбира қилишадия! *(Кулади.)*

Жамол (ўйлаб). Тўғри, бу ёғини ўйламабман! Бир кесак билан иккита қарғани ураман дебман!

Бўстон (Умидага). Қошиқ ўлгурни қўйиб, катта-катта олсанг-чи! *(Тескари қараб.)* Қиқилламай ўл!..

Бу гапни ҳамма эшитиб қолади. **Умида** ўрнидан туриб кетади.

Хайри (қошиқни қўяди, бир Каримжонга, бир Умидага қарайди). Умидахон, ўртоқларим келадиган эди... Бизникига чиқинг, яхши пластинкаларим бор! *(Бўстонга.)* Холажон, ўзингизнинг ҳам фарзандингиз бор, бировнинг боласига ўлим тиламанг! *(Чиқади.)*

Унғайсиз жимлик.

Жамол. Э, сен қанақа ўйин бузуқисан! *(Умидани кўрсатиб Каримжонга.)* Келинми ахир?

Каримжон бош ирғитади.

Одам келинга ҳам ўлим тилайдими! (*Ақлига сиғдиролмай*).
Яна доктор-а! Доктор нима эканини биласанми ўзинг?
Хайф сенга!.. Садқайи доктор кетгин!

Бўстон. Мен бир нима дедимми? Ниҳояти, «катта-катта олинг» дебман!

Каримжон. Майли, майли, аяжон, ёшларга шунақа адаб-одоб ўргатиб турганингиз яхши...

Жамол. Хўп, менга оллоҳу ақбар... Районга борадиган эдим. Яна гаплашамиз. (*Умидага*.) Қани, юр, қизим, мен сени бир айлантриб келай!

Каримжон икковини кузатиб қайтади. Тўтинисо ошхонага томон чиқади.

Кўчада автомобиль тўхтади.

Каримжон. Умидахоннинг аяси келди.

Бўстон. Аяси келадиганмиди?

Каримжон. Умидахонни олиб кетгани келадиган эди...

Каримжон чиқиб Шакарни бошлаб киради.

Шакар. Бўрон босилдими?

Каримжон. Босилаётибди.

Шакар. Хайрият!

Каримжон. Дадам қанилар?

Шакар. Колхознинг идорасига кирдилар, ҳозир келадилар.

Бўстон ноилж сўридан тушади.

Шакар. Ассалому алайкум! Эсонмисиз, омонмисиз, Бўстонбуви...

Бўстон. Келинг... (*Каримжонга кўз қирини ташлаб*).
Вой, менинг отимни қаёқдан биласиз?

Шакар. О, айланай, медаллик Бўстонбуви Норматовани ким билмайди!

Бўстон. Норматова эмас, Эрматова...

Шакар. Барибир, отингиз, медалингиз ҳисоб!

Бўстон (эриб). Сизнинг отингиз нима?

Шакар. Шакарбуви Ашуралиева! Чолимнинг фамилиясидаман!

Бўстон. Онангиз яхши от қўйган эканлар... Қани, ошга қаранг! Биз янгитта еган эдик, ҳали унча совимангандир.

Шакар. Ростини айтсам, қорним оч, бултурги ош бўлса ҳам ейман!

Бўстон. Очиққина хотин экансиз...

Шакар. О, медалингиздан ўрғилай, Бўстонбуви, хурсандчиликдан яхши нарса борми! Ғурбатнинг юзи қурсин! Ўзингиз ҳам хафа бўлманг, бировни ҳам хафа қилманг!

Бўстон. Мен ҳеч кимни хафа қилмайман, ҳамма мени хафа қилади.

Шакар. Ундоқ эмасдир! «Лагта ҳиди келса аввал ўзингдан хабар ол», деган гап бор. Асти хафа бўлманг!.. Каримжон келиб суюниб қолгандирсиз?

Бўстон. О, суюнмайманми.. Сизнинг ҳам қизингиз битириб келибди, куёв-пуёв топиб қўйгандирсиз?

Шакар. О, Бўстонбуви, ўзингиз ўқиган, оқ-қорани таниган хотинсиз, китобларни кўриб турибсиз-ку: ишқ, муҳаббат!.. Ҳозирги ёшлар тенгини ўзи топгани яхши!

Бўстон. Вой, «тенгини ўзи топгани яхши», деб қизингизнинг нўхтасини устига ташлаб қўясизми?

Шакар. Нўхталайман десам, суйганига теголмай умри ғурбатда ўтади-да!

Каримжон. Ғурбатига сизни ҳам шерик қилади!

Бўстон (Каримжонга йқрайиб). Майли, сиз қизингизнинг нўхтасини устига ташлаган бўлсангиз ихтиёрингиз, лекин мен ўғлимнинг нўхтасини устига ташлаб қўймайман! Ота-она боласига ҳеч қачон ёмонликни раво кўрмайди!

Шакар. Тўғри, раво кўрмайди, бурун замонда ўн

тўрт яшар қизини етмиш яшар чолларнинг қўйнига солиб қўйган ота-оналар ҳам ёмонликни раво кўрган эмас, лекин дўст бўлиб туриб душманнинг ишини қилган-да!

Бўстон (*тушунтириб*). Унақа ишлар бурун замонда бўлган!

К а р и м ж о н. Жуда унчалик бўлмаса ҳам ундан бери-роқ ишларни қилаётган ота-оналар ҳозир ҳам йўқми? Ҳозир ҳам бор! Лекин ҳозирги ёшлар унамайди: бири дангал «йўқ!» деса, бири қарияларни авайлаб, ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қилади!

Бўстон (*чўрт кесиб*). Менга тушунтиришнинг ҳожати йўқ, ўзим тушунганман! Мен сени не машаққатда боққанман, ўстирганман, энди таъбимдаги қизни олиб бермасам кўзим очиқ кетади!

К а р и м ж о н. Аяжон, хотин билан сиз умр қиласизми, мен умр қиламанми?

Бўстон. Мен олиб бераман, сен умр қиласан!

Ш а к а р (*Каримжонга*). Уҳў...

К а р и м ж о н (*тоқати тоқ бўлиб*). Аяжон, тўғри, сиз мени боққансиз, ўстиргансиз... Мен сизни бошимга кўтараман, бор-йўғимни оёғингизга тўкаман! Икки кўзим, бутун вужудим сизники, лекин кўнглимни ўзимга қўйиб беринг! Жон аяжон!

Бўстон. Кўнглим деганларни кўриб турибман: аввалига кўнгил, юрак, «онам дерман», кейинига келиб қайнанинг боши ғурбатда, ўзи хизматда!.. Кошки шугина бўлса! Йиғи-сиғи, мажлис, суд!.. Уртада бола шўрлик сарсон!..

Ш а к а р. Бўстонбуви, қишлоқда сиз биладиган шунақа оила бўлса битта бордир-да!

Бўстон. Нега битта бўлар экан, булар қўшилса икки-та бўлади!

К а р и м ж о н (*ўзича*). Бирники мингга, мингники туманга!

Йигидан қовоқлари шишиб кетган Тўтинисо ошхонадан чиқиб уйига томон ўтиб боради.

Бўстон. Ҳой, Тўтинисо, шошманг, гапим бөр!

Иккови чиқади.

Шакар. Вой-бўй! Мен аянгизни мунчалик деб ўйламаган эдим! (Туради.) Менинг юрагим торлик қилади! Дадаси гаплашсин, юраги кенг... Ҳозир келиб қолади. Айтиб келаман. (Чиқади.)

Каримжон (ўзича). Бу қандоқ бедодлик! Аям иззатларини билмаяптилар!

Чеҳраси очилган Умида киради.

Хўш, Умидахон, колхозни кўрдингизми?..

Умида. Кўрдим! (Оёқ остида турган чамадонни олади.)

Каримжон (мунғайиб). Кетасизми?

Умида. Энди кетмайман! Аянгиз билан қўшилишиб ҳайдасангиз ҳам кетмайман!

Бўстон (киради). Ҳой, бу қиз иззати борида кетадими, йўқми?

Каримжон (тажанг). Э, қаёққа кетади, ҳозир дадаси келади!

Бўстон. А!.. Ҳали бошимга дадаси ҳам борми! (Қатъий.) Хўп, келсин! Қизининг бутун қилмишларини юзига соламан! Ҳозир келсин!

Каримжон (юмшоқ). Ая, мени шу одамнинг олдида ҳам хижолатга қўясизми?

Бўстон. Сен мени номусларга ўлдирсанг майлими!.. (Бирдан.) Шуни оласанми? Майли, ола қол, лекин билиб қўй: хотинингни маймундай ўйнатаман! Шундоқ қиламанки, мана шу ҳовлида оёқ босгани жой тополмай қурбақадай сакраб юради!

Каримжон. Доктор келини-я?

Бўстон. Битта рўзгорга битта доктор бас! Болтанг иккита бўлса биттасининг ҳузурини қўшни кўради!

Каримжон. Жамол ота нима дедилар?

Бўстон. Жамол отангни ҳам сакратаман!

Каримжон. Бўпти, мен ҳам сакрайман! Ҳаммамиз қўшилишиб сакраймиз! Сиз чапак чаласиз!..

Шакар билан Ашуралиев киради.

Ашуралиев. Ўртоқ Ашуралиева, мен сизга такрор айтаман: муҳаббат тўғрисида биронта ҳам лекция ўқиган эмасман! Бунақа тезисим йўқ! Умуман оила масаласида гапиргин десангиз, марҳамат, бу тўғрида саккиз соат сув ичмасдан гапиришим мумкин. (Қўйнига қўл тиқиб.) Тезисим етарли!

Каримжон. Келинг, дада! Марҳамат...

Ашуралиев (Бўстонга). Салом ва табриклар!

Бўстон. Ҳой, менга қаранг, қизингизни келин қилмайман! Қўясизми, йўқми? Бировнинг ўғлига зўрликми?

Ашуралиев. Йе!.. (Қоғозларини улоқтириб ташлайди.) Иккови ЗАГС қилиб қўйибди-ю, энди айтасизми?

Бўстон. А!.. (Кўнгли озиб ҳушидан кетади).

Ҳамма шошиб қолади. Каримжон уни елпийди.

(Ўзига келиб). Ҳали шунақами!..

Каримжон. Шунақа бўлган эди...

Бўстон. Нега менга айтмадинг?

Каримжон. Аяжон, сиз айтгани қўйсангиз экан!..

Ашуралиев (қоғозларини олмоқчи бўлади-ю, олмайди). Булар бир-бирини яхши кўрибди, бири Фарҳод, бири Ширин, нима қиласиз орада Ёсуман бўлиб! Мамлакатнинг медаллик аёлларидан экансиз!..

Ш а к а р. Хато қилдилар! Хато ҳаммадан ҳам ўтади,
орденлик одамлар хато қилади-ю!..

Б ў с т о н. Йўқ, ЗАГС ҳисоб эмас, тўй ҳисоб!

А ш у р а л и е в. Хўп деяпмиз-ку!

Б ў с т о н. Керак эмас, олиб кетинг қизингизни!

К а р и м ж о н. Ая!!

А ш у р а л и е в (жон-пони чиқиб). Ие!..

Ш а к а р (энтикиб). Вой! Вой! Бу қандоқ гап! Менинг
қизим кўчада қолибдими! (Умидага, ўпкаси тўлиб.) Бунда-
қа гапни эшитганимдан кўра ўлганим яхши эмасми!

Б ў с т о н. Олиб кетинг дейман, ҳозир дод солиб қиш-
лоқни бошимга йиғаман!

Ш а к а р (Умидага). Сени ўстириб кўрган куним шу
бўлдими! Юр бу ёққа!

Умида нима қилишини биламайди.

А ш у р а л и е в. Юр!

К а р и м ж о н. Дада! Ая!..

И к к о в и Умидани диканглатиб эшикка томон олиб кетади.

К а р и м ж о н. Ая, қандоқ бағритошсиз, Умидахонга
қўшиб неварангизни ҳам ҳайдаяпсиз-а! Қорнида боласи
бор!

Б ў с т о н. А! Қайтар! Қайтар! Ҳов, Шакарбуви шо-
шилманг, қизингиз боласини туғиб кетсин!

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КҮРИНИШ

Уша декорация, лекин уйнинг бир чеккаси бузилган, Қаердадир мотор гуриллайди.

Бўстонбуви ясанган, кўкрагида медаль, сўрида етти қават кўрпача устида ўтирибди: зериккан бўлса керак, ётади, туради, ёнбошлайди, яна туради; ойнага қараб лунжидаги ажинларни ёзишга уринади, сўридан тушиб, оёқ остида ётган бекорчи қоғозларни олиб ташламоқчи бўлади-ю, лекин яна жойига қўяди; ёнгоқ чақиб ейди, унинг пўчоқларини жўрттага ҳар томонга ташлайди, яна сўрига чиқиб ўтиради. Ишдан чарчаб келган **К а р и м ж о н** киради.

К а р и м ж о н. Салом, ая! Қачон кўчамиз, бинокорларнинг оёғи остида ўралашиб қолдик-ку...

Бўст он. Мен ҳеч қаёққа кўчмайман, устимдан трактор юрғизвор! Дадангнинг ўлиги чиққан ҳовлидан кўчиб қаёққа бораман? Қора хатни мана шу ерда туриб ўқиганман!
К а р и м ж о н. Қаерда?

Бўст он. Худди мана шу ерда! Йўқ, ана у ерда!

К а р и м ж о н (ўша ерни белгилайди). Хўп... Чарчамасдан ўтирибсизми?

Бўст он (ийғламсираб). Бутун рўзғор ташвиши менинг бошимда! Ана унинг қачон ишдан келади-ю, қачон ҳовлини супуради! Хотин бор ҳовлига ўхшамайди бу қуриб кетгур! Қўни-қўшнидан номусларга ўлади киши! Ишдан бирпас эртароқ келса нима қилади! Болалар касал

бўлмай юриб-юриб шунинг доктор бўлишига қараб турган экан-да!

К а р и м ж о н. Аяжон, ўзингиз ҳам ишлаб кўргансиз-ку, ўзингиз эрта келармидингиз?

Б ў с т о н. Мен ишлаган бўлсам сени боқаман деб ишлаганман, бу кимни боқади, сени боқадими? Шунча ўқиб ўзингни ўзинг эплотмайсанми? Мени боқмай қўя қол. пенсиям етади!

Каримжон ҳовлини супурмоқчи бўлиб қўлига супурги олади.

Б ў с т о н. Эрақак бошинг билан қўлингга супурги ушлама, хосияти йўқ!

К а р и м ж о н. Э, ётоқда супурги нима экан, қозон-товоқ қилганман!

Б ў с т о н. А!.. Ҳозирги мактаблар хотиннинг ҳузури жони экан-да! Бу ёққа ўтир! Ойлик олдингми?

К а р и м ж о н. Олдим.

Б ў с т о н. Бу ёққа бер! (*Кармонни олиб ёстиғининг тагига қўяди.*) Ҳали келин бўлмай туриб чўнтагингга қўл солади!

К а р и м ж о н. Ая нега унақа дейсиз, келин бўлиб хизматингизни қилиб юрибди-ку. Етти қават кўрпачада ўтирибсиз... Тўғри, эрталаб саломга чиқмаяпти. Умидахон жуда эрта туради, сиз кеч турасиз, кириб салом билан уйғотай деса, истиҳола қилади; сиз тургунча эшикнинг тагида ўтирай деса, ишга кеч қолади...

Б ў с т о н. Энди, шунақа қилиб бўйнимга қўймоқчимисан? Саломи ҳам керак эмас, ўзи ҳам керак эмас! Туғсину кетсин! Туғсину кетсин!.. Менга маҳси олиб бер!

К а р и м ж о н. Маҳсингиз янги-ку, ая!

Б ў с т о н. Маҳсим иккита бўлса нима қипти, битта бигизпошна туфлининг пулига учта маҳси беради! Тўртта туфлини қаторлаштириб қўйибди! (*Туфлиларни олиб чиқиб улоқтиради.*)

К а р и м ж о н. Умидахон ёш, бундан ташқари мана бу ясли масаласини кўтариб бутун қишлоқнинг кўз ўнгида бўлиб қолди, яхши туфли, яхши кийим кийса ўзингизнинг обрўйингиз!

Елкасида фотоаппарат, оғир пакет кўтариб У м и д а киради.

Б ў с т о н. Вой, нега оғир юк кўтарасиз, қанақа хотинсиз! (Каримжонга.) Қўлидан олсанг-чи, ҳўшшайиб турмай!

Каримжон туфлиларни йиғиштириб олади.

У м и д а. Салом, аяжон!.. Гузарда ун сотаётган экан... (Унни қўйиб.) Биринчи ойлигим.

Б ў с т о н (Унни кўриб). Тузук! Бу қилган ишинг яхши, лекин... (бошқа гап тополмай) сочингизни сават қилиб юрманг, иккита қилиб ўринг!

К а р и м ж о н. Ишда ҳалал беради-да!

Б ў с т о н. Уйда иккита қилиб ўринг!

К а р и м ж о н. Хўп! Умидахон, қулоғингизда бўлсин!

Ж а м о л (ҳовлиқиб киради). Ҳой, сен икковинг қанақа одамсан! Прорабга нима дедиларинг?

К а р и м ж о н. Келинг, отахон, марҳамат!

У м и д а (кулгисини яшириб). Нима дебмиз?

Ж а м о л (Бўстонга арз қилиб). Буларни уриш-талаш билан колхозда олиб қолсам, икковининг қилган ишини қара! Бу менга ёрдам берганларингми?

К а р и м ж о н. Бошқа ниятимиз йўқ, отахон! Прорабингиз ўзимиз қатори одамга ўхшайди... Солаётган иморатингиз касалхонага ярамайди!

Ж а м о л. Нимаси ярамайди?

К а р и м ж о н. Аввало, касалхонанинг планини сиз чизиб берганингиз чакки, мутахассис эмассиз-ку! Сиз чойхонанинг планини чизиб беринг, отҳонанинг планини чизиб беринг!..

Жамол. Биламан, мен мутахассис эмасман, лекин мутахассис деганинг бир миллионнинг дарагини айтди-да! Янги пул билан бир миллион-а! Мен бир миллионлик касалхона соламанми! Пахтанинг kilosини тийинга сотаман! Пул деган жониворнинг эгизаги бўлмас экан! (*Махфий.*) Меҳнат кунини семиртириш учун ўзимдан орттириб барг сотаман, район бозорида винофурушлик қиламан!

Умида. Қишлоққа касалхонани район солиб бериши керак!

Жамол. Район? Бунақа масалада район қулоғига пахта тиқиб олган! Пахта! Пахтани биласанми?

Каримжон. Тўғри, лекин кўплашсак қулоғидан пахтани олиб ташлаймиз! Сизнинг фурсатингиз йўқ, бунинг кетидан мана мен югураман! Агар иш чиқаролсак касалхонани боққа қурамыз, боғдаги тепалик жуда баҳаво жой!

Бўстон. Каримжон тўғри айтади, касалхонани ундан ҳам нарига солиш керак!

Жамол. Майли, сизлар ёрдам берамиз десаларинг «қуллуқ» дейишдан бошқа сўзим йўқ, лекин бу ҳам битаверсин, от топилгунча эшак миниб турамыз!

Умида. Йўқ, Жамол ота, биратўла от минайлик! Лекин бу ҳам битаверсин, у ёқ-бу ёғи тузатилса ясли бўлиши мумкин!

Жамол. «У ёқ-бу ёғи тузатилса ясли бўлиши мумкин?» Шу туришида яслига ҳам ярамайди денг!

Каримжон. Жамол ота, сизнинг ғайратингизга, ҳиматингизга тан берамиз, лекин план масаласига келганда... бояги гап...

Жамол (*ўйлаб*). Рост айтасан!

Умида. Ясли масаласи энг биринчи масала бўлиши керак. Сиз «Ҳар толнинг тагида тўртта беланчак», деганингиздан кейин колхоздаги ҳамма яслиларни кўриб чиқдим, ҳаммасининг суратини олдим. (*Суратларни бирма-бир*

унинг олдига ташлайди.) Шу ҳам яслими? Шу ҳам яслими?.. Мана буни қаранг, кампир ухлаб ётибди, болалар ўрмалаб ариққа тушиб кетмасин деб белига арқон боғлаб қўйибди! Шу яслими?

Ж а м о л (*ранги ўчиб*). Ие, сен нимага бунақа нарсаларнинг суратини оласан, ишпионмисан ўзинг? Сурат оладиган бўлсанг идоранинг суратини олгин, радиоузелнинг суратини олгин, ҳаммом солиб қўйибмиз... Камчиликларимизни қидириб юриб суратини оласанми?

У м и д а. Мен мухбир эмасман, докторман! Мухбир бўлсам радиоузел билан ҳаммомнинг суратини олиб кетаверар эдим! Колхознинг олахуржуни хотинларнинг елкасида, яна буларнинг оёғига боласини кишан қиласиз! Боласидан кўнгли тинч бўлмаган хотиннинг қўли ишга борадими!

Б ў с т о н. Рост айтади!

Ж а м о л (*тутақиб*). Вақтинча камчилик қайси колхозда йўқ?

К а р и м ж о н (*кулиб*). Жамол ота, колхоз тузилганига неча йил бўлди? «Вақтинча» деган гапнинг чеги-чегараси борми?

Ж а м о л (*мот бўлиб*). Майли, район касалхона солиб берадиган бўлса, буни яслига берамиз. Масалани правленига қўйиш керак. Правленига ўзингни чақираман. Лекин суратларни менга бер!

У м и д а. Сизга бермайман! Правленида ўртага ташлайман!

Ж а м о л (*тортиб олади*). Менга бер дейман, биров кўриб қолади! Қарор чиқариб берсак бўлдимиз? (*Суратларни қўйнига тиқади.*) Хўп, мен кетдим! Ҳа, айтгандай, тўй қачон?

К а р и м ж о н. Аям биладилар...

Ж а м о л. Тўйнинг бошида ўзим тураман! (*Бўстонга.*) Баҳоси йўқ келин!

Бўстон (*Жамолга*). Шундоқ-ку, лекин менинг хизматимни қиладиганга ўхшамайди...

Жамол. Ие, нега сенинг хизматингни қилади, нима, сен колхозмисан! (*Чиқади.*)

Бўстон. Нима овқат қиласиз?

Умида (*ранги ўчиб*). Ихтиёрингиз...

Бўстон (*уйлаб туриб, бирдан*). Чўзма лағмон қилинг!

Умида. Хўп...

Бўстон. Мен бир айланиб келай, тарс ёрилиб кетдим! (*Чиқади.*)

Умида. Ҳа, Каримжон ака, мунча тажанг бўлаётибсиз?

Каримжон. Умидахон, кетмайсизми?

Умида. Менга: «Аям чаққан гугуртдан аланга олманг», деган эдингиз, ўзингиз аланга олаётибсиз! Сиз аянгизнинг қилмишлари учун мендан хижолат бўлманг... Қизиқ, мен қариганимда қандай қайнана бўлар эканман?

Каримжон (*ўйчан*). Жаннатда бир тахт бор эмиш. Тахт яхши қайнана учун қўйилган эмиш. Тахт бўш эмиш. Агар қайнана бўлсангиз шу тахтга сиз ўтирасиз!

Умида. Сиз қанақа қайната бўлар экансиз? Ҳойнаҳой наслингизга тортсангиз керак!

Кулги

Лағмон нима бўлди?

Каримжон. Ҳайронман... Мен кўп овқатларни билману, лекин умримда чўзма лағмон қилган эмасман! Еганим ҳам унча эсимда йўқ. (*Уйлайди.*) Ҳар қалай қиймалик бўлар эди шекилли. (*Бирдан.*) Сиз қийма чопинг, мен хамир қиламан!

Умида мунгаяди.

Ҳа, қийма чопишни ҳам билмайсизми?

Умида. Урганаман...

Каримжон. Ҳеч кўрмаганмисиз? Аянгиз қиймани сиздан яшириқча қилармидилар? Гўштни мана шу тахтага қўйиб пичоқ билан ураверсангиз қийма бўлади.

Каримжон тоғорачага ун солиб хамир қоради. Умида гўшт келтириб қийма қилишга киришади.

Хайри (тешикдан). Кечирасизлар...

Каримжон. Э-э, келинг, Хайрихон! Касал тузалгиси келса табиб ўз оёғи билан келади.

Умида. Келинг...

Хайри. Неча кундан бери сизлар билан холи гаплашгани пайт пойлайман, ҳеч ўнг келмайди. Бўстонбуви холам гузар томонга кетаётганларини кўриб, беадаблик бўлса ҳам, кира қолдим. Мен сизлардан уэр сўрагани кирдим...

Каримжон. Ҳозир узрдан ҳам зарурроқ иш чиқиб турибди: чўзма лағмон қилишни биласизми?

Хайри. Биламан!

Каримжон. Билсангиз Умидахонга ўргатинг!

Хайри. Жоним билан! (Ишга киришади.) Биз Каримжон акангиз билан бир кўчада ака-сингилдай ўсганмиз. Катта бўлганимизда бу кишининг кўнглида ё менинг кўнглимда зиғирдай бир гап бўлса... (қасам мақомида) мана, орамизда хамир турибди! Шундоқ эмасми, Каримжон ака?

Каримжон. Тўппа-тўғри!

Хайри. Беш-олти ой бўлади. Бўстонбуви холам гапиравердилар, аям йиғлайвердилар... безор бўлдим! Ахир бир куни шуларнинг кўнглига қараб «қўйинглар, бир гап бўлар», дедим. Шундоқ демасам бўлар экан, булар шу гапни маҳкам ушлаб олишибди. (Ерга қараб.) Менинг ҳам кўзлаганим бор, аҳд-паймон қилганмиз... Бир йилдан ошди... Турмуш қилсак мен ҳам ўқийман...

Каримжон. Бу гапни аянгизга айтганингиз йўқми?

Хайри. Йўқ-да! Кўнгли кетиб йиқилади деб кўрқаман! Аям холамдан қолишадиган хотин эмас!.. Мана, сизлар ҳам холамини аста-секин эгаётибсизлар-ку, хабарим бор. Сизлар икки киши мен ёлғизман... (Йиғлайди.)

Каримжон. Хафа бўлманг, Хайрихон, сиз ҳам ёлғиз эмассиз, мана биз бор! Сизнинг аянгизни ҳам эгишиб берамиз. Суйганингизга тегасиз, ўқийсиз! У йигит ким ўзи, нима иш қилади?

Хайри. Каримжон!

Умида. А?

Хайри. Йўқ, йўқ, Азимжон!

Каримжон. Ие, ўзимизнинг Азимжонми, ўқитувчи? Бу можаролардан хабари борми?

Хайри. Айтдим! Кулавериб қотиб қолдилар! Ҳордиқ куни сизларни кўргани келмоқчилар.

Каримжон. Жуда яхши!

Хайри. Ўқлоғ ошхонададир... (Чиқади.)

Умида (кетидан Бўстонга тақлидан). Оҳ, соч!

Иккови чиқади.

Чироғ ўчиб ёнади. Кўча. Каримжонларнинг эшиги, Бўстон билан Тўтинисо киради.

Тўтинисо (йиғлайди). Мени шармандаю шармисор қилдингиз! Ўғлингизга кучингиз етмас экан, нима қилиб шанғиллаб юрибсиз!

Бўстон. Сиз бесабр бўлманг, қуда! Ҳали ҳеч гап бўлгани йўқ!

Тўтинисо (йиғлайди). Қорнида боласи бор эмиш-ку, бу ҳеч гап бўлмаганими? Қишлоқда қизим қандоқ бош кўтариб юради! Узим нима деган одам бўламан!

Бўстон. Йиғламанг, хосияти йўқ! Шу иш шундоқ бў-

либ кетса қишлоқда менинг ҳам обрўйим қолмайди! Ҳали ҳеч гап бўлгани йўқ! Аввал боши Умиданинг иккиқатлигига гумоним бор. Ухлаб ётганида нафас олишига секин қулоқ солдим, йўқ, қуда, иккиқат хотиннинг нафас олиши бундоқ бўлмайди! Каримжон шу гапни менинг дармонимни қуритиш учун айтмадимикин?

Тўтинисо (суюниб). Илоҳим шундоқ бўлсин!

Бўстон. Бола у ёқда турсин, мен буларнинг ЗАГСдан ўтганига ҳам гумонсираб қолдим. ЗАГСдан ўтган бунақа бўлмайди!

Тўтинисо (қувониб). Бирга ётмайдими?

Бўстон. Ие, сизга нима бўлди, мен қўярмидим! Каримжон пастда, Умида айвонда, менинг ёнимда ётади!

Тўтинисо. Билиб ўтирибсизми...

Бўстон. Кечалари пойлаб чиқаман, иккови ҳам «қилт» ётмайди!

Тўтинисо. Шундоқ экан, нега кетгизиб юбормайсиз? Кетсин районига!

Бўстон. Э, қуда, бор ақлингиз шуми! Умидани районга жўнатиб Каримжоннинг оёғига кишан солиб қўяманми! Ишга кирганидан кейин «колхознинг меҳмонхонасида тураман», деди, унамадим! Меҳмонхонада турса, албатта, алоҳида ҳужра олади, кечалари Каримжон ингичка бўлиб кириб борсинми! Кўз олдимда тургани яхши! Лекин ўзи ёмон бўлса ҳам номусли қиз экан!

Тўтинисо. Ана, ўзингизнинг ҳам кўнглингиз мойил! Билиб юрибман!

Бўстон. Ундоқ деманг, қуда! Аксинча, Каримжоннинг кўнглини кундан-кун совутаётибман! Лекин бу ишни аста-секин қилиш керак, қизиб турган кўнгилга бирдан совуқ сув сепсам чатнайди! (Махфий.) Ҳозир чўзма лағмон буюриб чиқдим, жўрттага буюрдим, албатта қилолмайди, қилолмай кўрсин-чи, Каримжоннинг олдида бирам ясай, шунақа ясайки... Сиз бирпасдан кейин тешикнинг олдига

келиб туринг, «вой, қўлинг синсин!» дейишим билан тикка кириб келаверинг! Кўрасиз! (Нос чекмоқчи бўлади. Нос йўқ.) Мен гузарга бориб нос олиб келай. (Чиқади.)

К а р и м ж о н (киради). Энди, хола хафа бўлмайсиз, сизлар унақа деб юрган экансизлар, бу ёғи бунақа бўлиб қолди...

Т ў т и н и с о (йиғлайди). Қизим тегаман деса оладиган йигит сон мингта... Ҳамма иллат аянгизда! Аянгиз ҳадеб гапиравергандан кейин мен ҳам «қизим чала ўқиган, сизга тушса яна ўқирмикин», депман.

К а р и м ж о н. Аям Хайрихонни келин қилсалар ўқи-тиш эмас, ҳозирги ишидан ҳам чиқариб олмоқчи эканлар-ку! Хайрихон уйда ўтириб аямнинг хизматларини қилар эмиш.

Т ў т и н и с о (ҳанг-манг). А!.. Мунча яхши!.. Менинг қизим ердан чиққан етимчами, «ишингдан чиқ» деса чиқиб аянгизнинг хизматини қилади!

К а р и м ж о н. Ўзларидан дурустроқ сўранг!

Т ў т и н и с о. Ҳамма ишлаганда менинг қизим нега уйда ўтирар экан! Ўзим ўқимасдан, ишламасдан нима бўлдим! Вақтида ишласам бирон ҳунар орттирар эдим, ишлаб қизгинамни дурустроқ ўқитар эдим. (Йиғлайди.) Дадаси раҳматлик мени ўқитмасдан, ишлатмасдан на менга қилди, на боламга қилди... Ҳозир жияк сотиб топганим нима бўлар эди! Тўппига жияк тўқиб сотаман! Бу жияк ўлгурга ҳам ҳозир ҳеч ким қарамай қўйди!.. (Йиғлайди.)

К а р и м ж о н. Қизингиз ердан чиққан етимча эмас, холажон, ўқишга ҳаваси бўлса ўқийди!

Т ў т и н и с о. Ҳавас ҳам гапми, ишдан келса бошини китобдан кўтармайди! Уйимизни китоб босиб кетган!

К а р и м ж о н. Ўқийди дедим, ўқийди!.. Мен сизга бир нарсани айтиб қўяй: қизингизнинг суйган йигити бор!

Т ў т и н и с о. Вой, менинг қизим унақа қизлардан эмас!

К а р и м ж о н. Нима қипти, ҳалол-пок, ўзига муносиб йигитга кўнгил қўйган бўлса ёмонми?

Т ў т и н и с о. Шунақа-ку, лекин... ким айтди?

К а р и м ж о н. Ўзи айтди.

Т ў т и н и с о (юзини юлиб). Вой ўлмасам!.. Вой шарманда!.. Шунақа дедими, а?

К а р и м ж о н. Менга айтгани йўқ, Умидахонга айтибди.

Т ў т и н и с о. Вой писмиқ-эй! Ҳали келсин, мен... йўқ, аптекага бориб адабини бераман! (Югуриб чиқиб кетади.)

К а р и м ж о н. Бу ёғига қовун туширдим-ку! (Чиқади.)

Чироқ ўчиб ёнади. Ҳовли.

Б ў с т о н (киради). Қани, ҳой, чўзма лағмон қани?

К а р и м ж о н (киради). Келдингизми, аяжон?.. Лағмон тайёр! Аммо лекин келинингиз ҳунарини кўрсатадиган бўлди! Хамир овқатга дунёда хитойдан устаси йўқ. Келинингизнинг бир хитой дугонаси бор эди, шундан хитойча чўзма лағмонни ўрганиб олган экан денг... Аломат!

Б ў с т о н (дўқ қилиб). Хитой қурбақа сйди дейишар эди-ку!

К а р и м ж о н (шошиб). Қурбақани ҳам хамирга ўраб ёйди!.. Лекин овқатдан олдин ювиниб чиқасизми, совуқ сув одамнинг тафтини кўтаради...

Б ў с т о н. Лағмонни олиб келсин!

К а р и м ж о н (ташқарига). Умидахон, олиб кела қолинг, оғизлар сув очиб кетди!

У м и д а (товуши). Ҳозир...

Бўстон ютинади. Ранги ўчган Умида овқатни келтириб хантахтага қўяди ва қўлга сув олади.

У м и д а. Ая, қўлингизни, ювасизми?

Б ў с т о н (қўлини ювар экан, овқатга шубҳаланиб қарайди). Ҳим...

К а р и м ж о н (татиб кўради). Оҳ-оҳ-оҳ... Қиймага нима солган эдингиз, Умидахон?

У м и д а (хитойча талаффуз билан). Черепаха-шимпанзе...

Б ў с т о н. Ҳалол нарсами?

К а р и м ж о н. Черепаха-шимпанзени кийикнинг шохидан қилади. Кийикни, ўзингиз биласиз, подшолар овлаган.

Б ў с т о н (лағмонни бармоғи билан титади). Чўзма лағмонга қийма қилинмас эди! Емайман!

К а р и м ж о н. Хитойчаси қиймалик бўлади!

Оқ халатда санитар югуриб киради.

С а н и т а р. Каримжон ака, Останақул оғирлашиб қолди, кислород бераётибмиз!

К а р и м ж о н. Ҳозир...

У м и д а. Мен ҳам бораман... Ая, чойни дамлаб қўйганман!

У ч о в и чиқиб кетади.

Б ў с т о н (ўтириб иштаҳа билан лағмон ейди). Уҳ-уҳ-уҳ!.. Вой хитой ўлсин! Вой хитойгина ўлсин!!

Т ў т и н и с о (киради). Хайри! Ҳо, Хайри!

Б ў с т о н. Келинг, қуда, кела қолинг, умрингизда хитойча чўзма лағмонни емаган бўлсангиз керак!

Х а й р и киради.

Т ў т и н и с о. Ҳой яшшамагур, бу ерда нима қилиб юрибсан! Бундан кейин бу ҳовлига оёқ босмайсан! (Уни етаклайди.)

Б ў с т о н. Ҳой, Тўтинисо, мунча бесабр бўлмасангиз, бу сафар бўлмади, чўзма лағмонни билар экан, эртага бошқа овқат буюраман, ҳўплама, бу овқатни ўзим ҳам билмайман. Ўшанда кўрасиз!

П а р д а

ТҮРТИНЧИ КҮРИНИШ

Уша декорация, лекин уй бутунлай бузилган, фақат кўча девори билан эшик ва ошхонанинг бир қисмигина қолган. Бўлажак ясли биносининг олди очилган. Сўрининг бир чеккасида Бўстон ўйга толиб ўтирибди. Узоқда радио муҳаббат тўғрисида хониш қилмоқда.

Тўтинисо (комбинезон кийиб, пақирда оҳак кўтариб киради). Вой, Бўстонбуви, яна бу ерда нима қилиб ўтирибсиз? Бугун қудаларингиз келадиган, маслаҳат оши бўладиган эди-ку! Яна бузасизми? Қўйинг-э, Каримжон бечоранинг юрагини қон қилдингиз! Ешларни ўз ҳолига қўясизми, йўқми?

Бўстон. Сиз қизингизни ўз ҳолига қўйган бўлсангиз, кўраман ҳали топган куёвингизни! Ҳалитдан сизни мардикор қилиб қўйибди-ку!..

Тўтинисо. Нега мардикор бўлар эканман, яслида ишлаган одам мардикор бўладими? Кундузи ишлаб кечқурун ўқиётгубман. Уқиб санитарка бўламан! Яна ўқисам сестра бўлар эмишман! Умидахон айтди!

Бўстон (менсимай). Сиз сестра бўлар эмишмисиз?

Тўтинисо (керилиб). Ҳа, сестра бўлиб докторларнинг ёнида юраман! Укол қиламан! Сизга ҳам укол қиламан!

Бўстон. Мен сизнинг уқолингизга зор бўлиб қолганим йўқ! Уғлим доктор, хоҳласам келини ҳам доктордан қиламан!

Тўтинисо. Ҳа, баракалла, шунақа бўлса нима қилиб ўтирибсиз бу ерда, боринг!

Қозон-товоқ, чайнак-пиёла, тугун, сумка кўтариб Каримжон,
Умида, Хайри киради.

Каримжон. Сиз ҳам шу ердасиз, хола?.. Иш тамом бўлди-ку! Бориб кийиниб чиқинг! Шошманг, аввал палосни ёзиб юборинг!

Тўтинисо сўрига жой қилади, сўнг пақир кўтариб чиқиб кетади.

К а р и м ж о н. Ая, аяжон, раҳмат, минг раҳмат сизга! Ақл-фаросатингизга яна бир марта тасанно! Минг-минг тасанно! (*Пешонасига шاپпалаб.*) Бу калла ҳали ғўр! Қаранг, шу әсимга келмабди-я: дадам қатнашмаган маслаҳат оши маслаҳат оши бўладими? («Қора хат» ўқилган жойдаги ниҳолга дадасининг суратини осади.) Маслаҳатнинг бошида дадам туришлари керак! Раҳмат, ая!.. Умидахон, қозон осиб юборинг!

У м и д а чиқади. Хайри савзи тўғрамоқчи бўлади.

Б ў с т о н (*юмшаб*). Хайри, менга бера қол, сен ўртоғингга қараш!

Х а й р и чиқади.

Қудалар қачон келишади?

К а р и м ж о н. Қўшнига тайинлаб келдим, яна ўзим бо-
раман!

Б ў с т о н. Тўйнинг маслаҳати бўлса менинг оғзимга қарайсан!

К а р и м ж о н. Хўп бўлади, аяжон, икковимиз ҳам сизнинг оғзингизга қараймиз! Қараб келаётибмиз-ку! Шу чоқ-
қача сизнинг измингиздан ташқари бир қадам босдикми?

У м и д а савзи олгани киради.

Х а й р и (*киради. Умидага кўз қисиб*). Умидахон, сиз аввал гўштни соласизми, пиёзни соласизми?

У м и д а (*ёд олганини сидирға такрорлайди*). Ош қизилроқ бўлсин десангиз, аввал пиёзни солиб пича қовура-
сиз; йўқ-йўқ, ошдан салгина кабоб ҳиди келиб турсин десангиз аввал гўштни соласиз!

И к к о в и чиқади. Бўстон орқаларидан қараб қолади. Каримжон яшириқча қотиб-қотиб кулади. Ш а к а р билан А ш у р а л и е в киради. Ашуралиев Шакардан яшириқча келтирилган қоғозларини секин қўйнидан олади.

Ш а к а р (кўриб қолади). Яна қоғоз олиб келдингизми?
Ашуралиев. Йўқ, мен... уч варақ, холос! Ўқимайман, биқинимга тегиб турса бас!

Ш а к а р. Қизингизнинг тўйи тўғрисида айтадиган икки оғиз гапингиз йўқми? (Қоғозни тортиб олиб сумкасига тикади.)

Ашуралиев. Ўқимайман деяпман-ку! Мана, кўзойнагимни олинг!..

К а р и м ж о н. Ие, келинлар, ҳозир бораман деб турган эдим.

Бўстон (сўридан тушади). Келинг... келинлар...

Ашуралиев (хаёли сумкада). Бардаммисиз?..

Умида билан Хайри киради. Шакар Умиданинг фартуқ тугганини кўриб эси чиқиб кетади. Булар кўришиш билан овора бўлганда Ашуралиев пайт пойлаб, сумкадан қоғозларини ўғирлаб олади.

Бўстон. Яхши келдиларингми?..

Ашуралиев. Юз процент!

Умида билан Хайри чиқади.

Жамол (киради). Хода-пода синдириб юборайми! Ахир бўладиган бўпти-да!.. Шундай ҳовли туриб бу ерда нима қилиб ўтирибсизлар? (Ҳамма билан кўришади.)

К а р и м ж о н (суратни кўрсатиб). «Маслаҳатнинг бошида дадам турсинлар» дедик!

Ж а м о л (таъсирланиб). Ҳмм.. минг раҳмат сенга, ўғлим!

Ш а к а р. Кам бўлманг!

К а р и м ж о н. Бу аямдан чиққан фикр!

Ж а м о л. Ие, сендан ҳам шунақа нозик фикрлар чиқадими?

Бўстон тескари қарайди.

Ашуралиев (қоғозга кўз югуртириб). Ерқин хотира масаласи абадий сақланиши керак!

Жамол (Ашуралиевга синчиклаб қарайди). Сиз... лектор эмасмисиз?

Ашуралиев. Лектор Ашуралиев.

Жамол (ҳазил). Бу ерга ҳам путёвка билан келган бўлсангиз қўл қўйиб бера қолай! (Шакарга.) Хафа бўлмайсиз... Бир куни «райондан лектор келди» деб қолишди. Ишимни ташлаб клубга югуриб кирдим, кирсам шу киши экан, қоғоздан бош кўтармай бир ўқиб кетди!.. Ёспирай, одамнинг уйқусини келтирадиган бунақа гапларни қаёқдан топасизлар? Бурунги маддоҳлар ёлғон гапни қойил қилиб одамларни йиғлатар эди, булар рост гапни гапиришса одамнинг ё уйқуси келади, ё кулгуси қистайди!

Ашуралиев. Танқидингиз тўғри, раис! Бу ишга нима бўлиб кириб қолганимни ўзим ҳам билмайман. Одам кўнглидаги ишни қилмаганидан кейин, кўнглидаги гапни гапиролмас экан. Кўнглидаги гапни гапиролмагандан кейин нима қилади, бировнинг гапини ўқийди-да!

Жамол. Уқиганингиз ўзингизнинг гапингиз эмасми?

Ашуралиев (қатъий). Мутлақо!

Жамол. Ие, сурма ичган хўроздай бўйнимни гажак қилиб оғзимни очаману, товушим чиқмайди, денг!

Ашуралиев (қатъий). Товушим чиқмайди!

Жамол. Сизга қийин экан! Сиздан ҳам лекция эшитадиган одамларга қийин! Бошқа иш қилинг! Бошқа иш топиб берайми?

Шакар. Жон кошки эди!

Ашуралиев. Масалан?

Жамол. Масалан, сельпо каттакон китоб магазини солаётибди. Мудирлигини гаплашиб беришим мумкин.

Ашуралиев. Кечирасиз, китоб ишига ўртоқ Ашуралиева мутахассис!

Жамол. Шунақами... Асли касбингиз нима?

Ашуралиев. Асли касбим раҳбарлик, кичик-кичик раҳбарлик ишларини бажарганман.

Жамол. Хўп, раҳбарлик иши ҳам топилади. Колхозда клуб бор, радиоузел бор, ҳаммом бор. Учовига битта раҳбар керак!

Ашуралиев. Учта вазифа кўплик қилмасмикин?

Жамол. Радиоузелда чаққон болалар бор, ҳаммом ўзи юриб турибди, буларга раҳбарлик қиласиз, лекин клубда битта ўзингиз ишлайсиз, раҳбарликни ҳам ўзингиз қиласиз! Ўйлаб кўринг!

Эр-хотин қизгин муҳокама қилади.

Тўтинисо. Яхши бўлади, ҳаммаларинг бир жойда бўласизлар!

Бўстон. Яхши-ку, лекин узоқдаги кишнашар, яқиндаги тишлашар...

Жамол. Ўғлинг доктор, келининг доктор, ҳали ҳам шунақа эски гапларни кўтариб юрасанми!..

Умида ош, Хайри чой кўтариб киради.

Шакар (ўзича). Вой, шўринг қурсин, қизим!..

Умида ҳаммага қошиқ қўяди. Бўстоннинг қўлига сув қўяди. Шакар бўзариб кетади. Ҳамма ошга майл қилади.

Жамол. Мен шошиб турибман, энди тўйдан гаплайшайлик. Битта боқиб юрган қўйим бор. Бундан ташқари йигирма кило гуруч бераман. Яна, ахир, колхозчилик... Икковинг колхозда отнинг қашқаси бўлиб қолдинг... Тўй катта бўлади! Ҳовли тўйи ҳам шунинг ичида!

Ашуралиев. Тезисларда тўй катта бўлмаслиги керак дейилган!

Жамол. Тўйни сизнинг тезисингизга қараб қилмай-миз... Тўйни қаерда ўтказасизлар? Менинг гапимга кирса-

ларинг клубда ўтказинглар! Кўп одам клубда ўтказяпти.
Яхши бўлар экан. (*Бўстонга.*) Ўзинг кўргансан-ку!

Бўстон (*йиғламсираб*). Шу ҳовлини бузмай турсанг
нима қилар эди!

Жамол. Бузмасам, шу ҳовлига одам чақирарминдиг?
Уят бўлмайдимми?

Каримжон. Ая, клубнинг залига дадамнинг мана
шу портретини катта қилдириб осиб қўямиз! Мана шундоқ
бизга қараб турадилар!

Жамол. Сизлар нима дейсизлар?

Ашуралиев. Клуб яхши, минбарни бор!

Жамол. Минбар бор? Тўйда ҳам лекция ўқимоқчимиз-
сиз? Уша куни минбарни олиб ташлаганмиз! Хўп! Энди
кунини белгилайлик! Каримжон икковимиз кенгашиб кела-
си ҳордиқ кунини мўлжалладик. Сизлар нима дейсизлар?

Ҳамма маъқуллайди.

Хўп, гап шу! Қани, омин!

Каримжон (*Бўстондан сарпо олиб қудаларга, Жа-
молга кийгизади*). Қутлуғ бўлсин!

Жамол. Қани, омин...

Бўстон. Шошма, ҳали оминга эрта. Ҳар иш бошидан
пишиқ бўлгани яхши. Умидахон яхши, ёмон демайман,
лекин «дуо олган кўкаради» деган гап бор, менинг хизма-
тимни қилиб дуомни олса кам бўлмайди.

Шакар лабини буради.

Жамол (*аччиғи келади*). Менга қара, сен мунча «хиз-
матим-хизматим» деяверасан? Умидахон нега битта сенинг
хизматингни қилар экан, унга ўтқазиб қўйганинг борми?
Умидахон ҳукуматнинг мактабида, халқнинг пулига ўқиган,
халқнинг хизматини қилади-да! Йў-йўқ, «келин бўлганидан
кейин ишидан чиқсин, уйда ўтириб менинг хизматимни

қилсин», дейдиган бўлсанг, бу масалани колхознинг умумий мажлисига қўяман! Ўзингни олиб бораман, шу гапни ўз оғзинг билан халққа айтасан!

Бўстон (бошидан рўмоли тушиб кетади). Мен унақа деганим йўқ, демайман ҳам!

Жамол (бўғилиб). Сенинг қанақа хизматинг бор ўзи?.. Каримжон, қоғоз билан қалам ол, аянг айтсин, сен ҳаммасини ёзиб, мана шу медалнинг ўрнига осиб қўй! Қани! Қани, айт! Биринчи... аянг беш вақт намоз ўқийди, Умидахон таҳоратига сув бериши керак!

Бўстон. Худога шукур намоз ўқимайман...

Шакар (ғолибона). Рост-да!.. Қизим шўрликка ҳалитдан фартуқ туттириб қўйибсиз-ку!

Жамол. Энди сиз ҳам бормидингиз! Умидахон доктор, шу билан бирга ўз уйида фартуқ тутса нима қипти? Пазандалик хотин кишининг нуқси эмас, ҳусни-ку! Ўзингиз уйда овқат қилмайсизми, консерва ейсизларми?

Ашуралиев. Э, бормисиз, раис, консерва еявериб жонимда жон қолмади-ку! Бизнинг уйимиз уй эмас, қизил вагон, коммунизмга қизил вагонда кетаётганга ўхшаймиз!

Шакар (эрининг биқинига туртиб). Қанақа эрсиз, уйнинг сирини кўчага чиқарасизми!

Ашуралиев. Қайноқ сувни ҳам кўчадан олиб келамиз!.. Елгонми?

Жамол. Бўлдими? Омин, оллоҳу акбар! Мен кетдим! (Чиқади.)

Узоқ жимлик.

Бўстон (ўпкасини туголмайди). Пешонам шўр экан... Бу йўл ўлгур очиқ эмаски гумдон бўлиб ҳажга кетсам!

Каримжон. Йўл очиқ бўлса мени ташлаб ҳажга кетармидингиз?

Бўстон. Мен сендан шаҳар сўраганим йўқ, тахт сў-

раганим йўқ, ниҳояти хотининг хизматимни қилсин деб-
ман!

Каримжон. Аяжон, нуқул «хизматимни қилсин» дейсиз, оналар аввал «болам» дегувчи эди-ку, мен қаёқда қолдим?

Шакар. Менинг қизим нега сизнинг хизматингизни қилар экан, нима, сиз хотин пошшоми? Тавба!..

Умида. Ая, бошидан тушманг!

Бўстон. Ҳа, хотин пошшоман! Ўз уйимда пошшоман!

Шакар. Бундан чиқдики, сизнинг уйингиз ҳеч қачон Умиданинг уйи бўлмас экан-да!

Ашуралиев (қоғозларини варақлаб). Ҳмм... Тезис-зисда йўқ гаплар...

Шакар. Сизга ўғлингиз азиз бўлса, менга қизим азиз, мен ҳам не машаққатда қиз ўстирганман! Нима, қизим мени камроқ эмибдими!

Умида. Жон ая, қўйинг!

Бўстон. Баравар эмган бўлса ҳам эркакнинг фариш-таси улуғ!

Тўтинисо. Вой, Бўстонбуви, сизнинг фариштангиз улуғ эмасми? Менинг фариштамга нима қипти? Нега хотинларни ерга урасиз!

Бўстон. Сиз тек туринг, сизга гап тушиб қолгани йўқ!

Тўтинисо. Вой, нега гап тушиб қолмас экан! Менга нима қипти!

Шакар (бирдан). Хўп, «хизмат» дейдиган бўлсангиз иккови бир кун сизнинг хизматингизни қилсин, бир кун менинг хизматимни қилсин!

Ешлар қотиб-қотиб қулишади.

Каримжон. Тамом, бундан ўткир гап бўлмайди, мунозарани шу ерда тўхтатамиз!

Бўстон. Вой, эркак бошинг билан нега бу кишининг хизматини қилар экансан, бунақа экан, ўғил туғиб келин қилсинлар эди!

Ашуралиев (ўзича). Бу менга шама қилаётпти!

Умида (Хайрига). Боринг, Жамол отани айтиб келинг, «иш яна бузилаётпти», денг.

Хайри (чиқаётиб). Холажон, сизнинг онангиз нега ўғил туғмай сизни туғдилар экан? (Чиқади.)

Бўстон (қулоқ солмайди). Нега ўғил туғмадингиз?

Каримжон. Ая!

Тўтинисо. Бўстонбуви, шунақа бети қаттиқ хотинмисиз?

Бўстон. А!.. Мен бети қаттиқ, сиз бети юмшоқ бўлиб қолдингизми? Қачондан бери? Айтинг, числасини айтинг, билиб қўяйлик!

Тўтинисо. Уялинг!

Бўстон. Сиз уялинг! Мен бети қаттиқ бўлиб бозорларда жияк сотиб юрганим йўқ!

Каримжон. Ая!

Тўтинисо (бўзариб кетади). Утиб кетган гапларни юзимга солманг, Бўстонбуви! (Упкаси тўлиб.) Мен ўша ишни қилган бўлсам, ўлганимнинг кунидан қилганман! Хато қилганман!

Бўстон. Хато қилган бўлсангиз ҳам ўша ишни қилгансиз!

Тўтинисо. Қилганман... тонмайман... (Бирдан.) Сиз, ўзингиз ҳеч хато қилмабсизми?

Бўстон (керилиб). Мен нима хато қилибман?

Тўтинисо (ўч олиб). Аввал менинг қизимни, Хайрини хизматкор қилмоқчи бўлган, энди Умидахонни хизматкор қиламан деб ўтирган нияти бузуқ, эски турмуш ким?

Бўстон (ўдағайлаб ўрнидан туради). Ким эски турмуш?! Ким нияти бузуқ! Ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!

Каримжон. Ая дейман!..

Тўтинисо (чиқаётиб). Эски турмуш! Нияти бузуқ!

Бўстон (кетидан). Жиякфуруш!

Шакар. Ўзингизга муносиб гапни гапиринг-да, қуда, қиз фарзанд эмасми? Ўзингиз ота-онангизга фарзанд бўлганмасмисиз?

Бўстон. Мен қиз фарзанд эмас деганим йўқ, демайман ҳам, лекин қадим замондан уйни ўғил ёритган, қиз ёритган эмас!

Ашуралиев (қоғозларини қўйнига тиқиб). Сиз туғилганда уйлариң ёришмаган эканми? Бундан чиқдики, сизни туғиб онангиз хафа бўлган эканлар-да? Лекин хафа бўлганлари маълум эмас, агар хафа бўлсалар отингизни «Бўстон» эмас, «Гўристон» қўяр эдилар!

Умида. Дада!

Шакар (Ашуралиевга). Ишни расво қилдингиз-ку! Дарров узр сўранг, «хато қилдим, кечирасиз», денг!

Ашуралиев (Шакарга). Хато қилдим! Кечирасиз!

Бўстон (ҳансираб). Ҳали шунақами!.. Ҳали қизини келин қилмасимдан бурун булар мени гўрга тикмоқчи!

Жамол билан Хайри киради.

Войдод! Дод устига дод!

Жамол. Тагин нима бўлди, фотиҳа қилган эдик-ку!

Бўстон. Бировнинг ўғлига зўрлик эмиш! Зўрлик замони ўтиб кетган! Войдод!..

Ашуралиев. Феодализмнинг уяси экансиз!

Шакар. Қўйсангиз-чи!

Умида. Дада!

Бўстон. Ҳа-ҳа, мен энди қариган чоғимда феодализм бўлдимми! Войдод!..

Жамол. Менга қара! Дод дейсанми, войдод дейсанми, барибир — Каримжон Умидахонни олади, Умидахон Ка-

римжонга тегади! Икковининг хоҳиши шу! Менинг ҳам хоҳишим шу! Колхоз, бутун қишлоқнинг ҳам хоҳиши шу! Қани, нима дейсан, қўлингдан нима келади?

Бўстон. Йўқ, йўқ! (*Ашуралиевни кўрсатиб.*) Мен мана бу одам билан қуда бўлмайман! Кўзимга кўринмасин!

Ашуралиев сарпони Бўстонга томон улоқтирди ва Шакарни етаклаб жўнаб қолади. Каримжон уларнинг кетидан югуради, яна қайтади.

Каримжон. Аяжон, сиз, назаримда, ҳамма гапингизни гапириб бўлдингиз, етмаганига қарз олиб ҳам гапирдингиз: энди мендан ҳам эшитинг... Ҳар иш худодан дейсиз... Билмадим, худоданми, бошқаданми, Умидахон икковимизнинг насибамиз қўшилган. Биз бунга хурсандмиз, сиз хафасиз, бизни бир-биримиздан бенасиб қилмоқчи бўласиз... Аяжон, тушунинг, бу тўғрида мен сизнинг кўнглингизга қаролмайман!

Бўстон. Шунақами!..

Каримжон. Шунақа...

Умида (*ёлвориб*). Каримжон ака, бошқа бир нима денг, аянгизни аянг!

Бўстон. Шунақа бўлса бўпти! (*Қарғаш мақомида.*) Худоё суйганинг билан қўша қаригин! Лекин қаёқдан олиб келган бўлсанг ўша ёққа олиб кет! Уйимга йўл бермайман!

Хайри. Холажон, нима деяпсиз!..

Бўстон (*Жамолга*). Уйимни тузаттириб бер!

Каримжон. Янги ҳовли сизники, ая, биз жой топиб оламиз. (*Қаршилик қилган Умидани кўча эшигига қараб судрайди.*)

Бўстон. Кераги йўқ, бу ҳовлидан менинг ўлигим чиқмаса тиригим чиқмайди!

Жамол. Хўп, тузаттириб бераман. Бунчалигини билганимда буздирмасдим, атрофига қизил арқон тортиб му-

зей қилиб қўяр эдим! (*Сарпони ечиб, унинг бошига илади ва чиқиб кетади*).

Бўстон (*бирдан*). Войдод! Ноқобил ўғилнинг дастидан дод!

П а р д а

Б Е Ш И Н Ч И К ў Р И Н И Ш

Уша ҳовли. Ойдин кеча. Узоқда сой шөвиллайди. Булбул сайрайди. Хўроз қичқиради. Бўстон сўрида ғарибона ётибди. Девордан Каримжон қарайди ва пастда турган кимгадир бир нималар дейди. Девордан кесак кўчиб тушади. Бўстон дарров бошини кўтаради. Каримжон ғойиб бўлади.

Бўстон (*бошини кўтариб*). Пишт! Пишт-э!.. Йў-йўқ, пиш-пиш-пиш!.. Кела қол, жонивор, ёнимга ёт, ёлғизман... Пиш-пиш... (*Бошини қўяди, яна кўтаради.*) Ма, пиш-пиш-пиш... Уф! Йигитнинг ақли икки кўзида бўлар экан-да! Туғиб, бола ўстириб, шунча йил йўлига нигорон бўлиб... шуми! Ҳаҳҳ, қариб қувватдан кетадиган чоғимда ғариб бўлдимми! (*Упкаси тўлиб.*) Пиш-пиш-пиш...

Бошини қўяди, куйиниб йиғлайди; секин ўрндан туради, кўрна сўридан сирғаниб тушади; йиғлаганича ҳовлини кезади, «қора хат ўқилган жой»даги ниҳолни қучоқлаб ҳўнграйди, сўнг телба бир ҳолда кўчага чиқиб кетади.

Девордан Умида қарайди, ерга тушиб ётган кўрпани, сўридаги бўш ўринни кўриб ҳайрон бўлади ва пастдаги кимгадир ҳовлиқиб бир нималар дейди. Ҳаял ўтмай кўча эшигида Каримжон билан Умида пайдо бўлади.

Каримжон (*супанинг олдига келади*). Умидахон, аям йўқлар!

Умида (*тасалли бериб*). Уйқулари қочган бўлса юргандирлар-да! (*Атрофга.*) Ая! Ая!

Каримжон. Э-э, сиз чақирманг! (*Атрофга.*) Ая! Ая!

Умида. Менга қаранг, Каримжон ака, Хайрихонлар-
никида бўлмасинлар тагин?

Каримжон. Йўғ-э!.. Тўтинисо холамини кўз олди-
нигда ҳайдаб солдилар-ку! Лекин бир кириб чиқмайсизми?

Умида. Ҳозир... (Чиқади.)

Каримжон (ўзича). Уҳў!.. Қишлоққа борамиз, у
ёғини ундоқ, бу ёғини бундоқ қилиб ҳамма касалликни ҳай-
даб чиқарамизу, ҳолва еб ётамиз деб ўйлабмиз! Қишлоқда
докторга касалликдан бошқа мана бунақа ишлар бор эка-
ну!.. «Эскини эплагунча эсинг кетади», дегани шудир-да!

Умида, уйқусираган Хайрикиради.

Кечирасиз, Хайрихон...

Хайри. Вой ўлай... Кечқурун не маҳалгача гаплашиб
ўтирган эдим. «Қишлоқдан бошимни олиб чиқиб кетаман»,
деган эдилар, мен юпатган эдим...

Каримжон (зўр ташвишда). Шунақами?.. Бемаҳал-
да қаёққа борадилар...

Умида. Шу атрофдан кетганимиз йўқ-ку, ҳовлидан
чиққан бўлсалар кўрмасмидик! Сутдай ойдин...

Учови кўча томонга кетади. Умида билан Каримжоннинг ая деб,
Хайрининг, хола деб чақирган товуши борган сайин узоқлашади.

Кўча эшигида Шакар билан Ашуралнев пайдо бўлади.

Шакар. Умидахон! Қизим!

Ашуралиев. Каримжон!

Иккови ичкарига қулоқ солади.

Тўтинисо (товуши). Хайрихон! Ҳо Хайрихон!
(Киради.) Иел.. Ассалому алайкум!.. Нима қилиб юриб-
сизлар?

Шакар. Умида билан Каримжон Бўстонбувидан ха-
бар олгани келишган эди, бемаҳал бўлиб қолди, дарағи
йўқ... Узингиз нима қилиб юрибсиз?

Тўтинисо. Уйғониб қарасам Хайрихон ўрнида йўқ!
Ҳайронман, қаёққа кетди экан?

Ашуралиев. Каримжон билан Умидахоннинг-ку уз-
ри бор, ойдин кеча... сизнинг қизингиз қаёққа кетади?

Шакар. Учови Бўстонбувига тушунтираётгандир-да!

Учови ичкарига қулоқ солади.

Тўтинисо. Сиз киринг-чи!

Шакар (тинглаб оёқ учида сўрининг олдига киради).

Ҳеч ким йўқ! Бўстонбуви ҳам йўқ!

Ашуралиев. Ундоқ бўлса Бўстонбувини алдаб-сул-
даб ҳовлига олиб кетишибди! Қани, юринг, ўртоқ Ашур-
алиева!

Тўтинисо. Хайрихонни айтиб юборинглар!

Ашуралиев билан Шакар чиқади. Тўтинисо узоқдан келаёт-
ган кимнидир кўриб қўрқиб кетади ва ўзини панага олади. Арвоқ
сингари Бўстон телба бир аҳволда тентираб киради ва сўрига
аранг етиб бориб ўзини ташлайди. Тўтинисо беихтиёр унинг
олдига боради.

Бўстонбуви, нима бўлди, сизга нима бўлди? Қидириб юри-
шибди... Қаёқда эдингиз?

Бўстон (бошини кўтаради). Қўрқдим...

Тўтинисо. Нимадан қўрқдингиз? Қаёққа борган
эдингиз?

Бўстон. Сой... сой бўйига борган эдим, Искандар ҳам
сувга айтган-ку ҳасратини... Мен ҳам ҳасратимни айтмоқчи
эдим, сув тилга кирди, (эти жунжикиб) тилга кириб: «Ға-
риб экансан, бенаво экансан, кел қўйнимга», деди.

Тўтинисо. Сиз ўзингизни ўзингиз ғариб-бенаво қи-
либ ўтирибсиз-ку; мени, қиёматлик қўшнингизни ҳайдаб
солдингиз, қудангизни хафа қилдингиз, ўғлингиздан, кели-
нингиздан юз ўғирдингиз... Сув шунақа деганда сиз нима
дедингиз?

Бўстон (*Тўтинисонинг елкасига бошини қўйиб дир-дир титрайди*). Йўқ, дедим! Йўқ дедим!! Болам бор, дедим!

Тўтинисо. Ҳа, ана энди ўзингизга келдингиз!

Радиодан (*овоз*). Диққат! Диққат! Эшитингиз! Колхоз радиосидан гапираётимиз! Колхозчи ўртоқ, қўшнингизни уйғотинг! Қўшнингизни уйғотинг!

Бўстон (*ваҳима қилиб*). Вой, яна уруш бошланди!

Тўтинисо. Нафасингизни ел олсин!

Радио. Микрофонимиз олдида раисимиз Жамол ота! Жамол ота! Эшитингиз!

Жамолнинг товуши. Колхозчи ўртоқлар, бемаҳалда уйғотганимиз учун хафа бўлмайсизлар... Бундан тахминан икки соат бурун ҳурматли докторимиз Каримжоннинг аяси...

Бўстон. Вой!..

Жамолнинг товуши. Яъни ҳурматли докторимиз Умидахоннинг қайнонаси Бўстонбуви Эрматова йўқолиб қолди.

Бўстон. Вой!..

Жамолнинг товуши. Бўстонбуви уйқусираб ўридан туриб кетибди. Шунақа касали бор экан, Бўстонбувини ким қаерда кўрса маҳкам ушлаб, бетўхтов идорага олиб келсин! Умидахон, Каримжон учовимиз идорада бўламиз.

Тўтинисо (*Бўстонни маҳкам ушлаб судрайди*). Юринг бу ёққа!

Бўстон. Шошманг!

Тўтинисо. Юринг деяпман!

Бўстон. Раис колхозчиларга айтди-ку, сиз нега мени судрайсиз, колхозчи эмассиз-ку!

Тўтинисо. Яслида ишлайдиган бўлганимдан кейин колхозчиман!

Иккови торт-торт қилиб турганда радио эълони қайтаради, леким кўча-кўйда говур, ҳайқириқ, автомобилларнинг гудоги унинг товушини

босиб кетади. Шу чоқ Хайри югуриб киради, онасини эшик олдидан тополмай ичкарига қарайди ва буларни кўриб бир оз анграйнб қолади-ю, югурганича кетади.

Бўстон. Тўтинисо деяпман, қўйворинг!

Тўтинисо. Ахир раисга кўриниш беринг, қишлоқ тинчисин!

Бўстон. Бормайман! Бормайман! Раисга нима дейман?

Тўтинисо. Менга нима деган бўлсангиз шуни айтасиз-да!

Бўстон (ялиниб). Жон Тўтинисо, шу гап орамизда қолсин!.. Шошманг, нафасимни ростлаб олай...

Радио. Диққат! Диққат! Колхозчи ўртоқлар, Бўстонбуви Эрматова топилди! Бўстонбуви Эрматова топилди!..

Бўстон. Ана, топилибман!

Умида, Каримжон, Жамол, Хайри киради. Тўтинисо раисга воқеани айтиб беради.

Каримжон (хуноб). Ая! Аяжон! Бу нима қилганингиз!

Бўстон. Жамол айтди-ку, уйқусираганимни...

Умида. Қаёқда эдингиз?

Бўстон. Менми?

Жамол. Ҳа, сен! Қаёқда эдинг, имонсиз!

Бўстон (юзига қаролмай). Уйқусираб Тўтинисоникига кирибман... Гаплашиб ўтириб қолибмиз... (Тўтинисога.) Айтсангиз-чи!

Жамол. Шунақами... Сой бўйида нима қилиб юрган эдинг?

Бўстон. Уйқусираб...

Жамол. Хўп, Искандарнинг-ку шохи бор экан, бу ҳасратини одамларга айтолмай сувга айтган экан! Сенинг сувга айтадиган қанақа ҳасратинг бор эди? Уғлинг доктор, келининг доктор, бир-бирига хўп муносиб, бир-бирини

яхши кўради — ҳасратинг шуми? Бунни сувга айтиб нима қилар эдинг? Сувдан нима садо чиқади? Киройи айтганга яраша одамларга айт! Ҳали ҳам бўлса радиони тўғрилатиб берай, қишлоқ ҳали ухлаганича йўқ, бир ҳасрат қилгин!

Бўстон. Вой!

Жамол. Юр бу ёққа! Ғарибман дегин! Бенавоман дегин!! (Бўстонни қўлидан тортади.)

Бўстон (қўрқиб кетади). Вой, мен унақа деганим йўқ! Демайман ҳам.

Умидадан паноҳ тилайди. Умида уни қучоқлайди.

Парда

ОЛТИНЧИ КҮРИНИШ

Яслининг очилиш маросимига ҳамма тайёргарлик кўрилган. Байроқлар, шиорлар. Ашуралиев яслининг очик турган эшигига қизил лента тортади. Гулзор саҳннинг ўртаси «Қорахат ўқилган жой»га ҳайкал ўрнатиб, оқ чойшаб билан ўраб қўйилган. Унинг бир томонида минбар, микрофон.

Собиржон (микрофонга). Бир, икки, уч, тўрт, беш... Асқарали ака!

Ашуралиев. Лаббай, Собиржон!

Собиржон. Радио митингни олиб эшиттиришга тайёр!

Ашуралиев. Баракалла! Баракалла! Сени почтадан озод қилиб бутунлай радиога олмасам бўлмайди! Раисга айтаман! Қўй ўша почтани, эшикма-эшик юрасанми... Қани, аввал эълонлардан эшиттириб кўрайлик-чи! (Микрофонга йўталади.) Биринчи: колхоз клуби олдида миллий музыка тўгараги ташкил қилинди, хонандалар, созандалар таклиф қилинади. Иккинчи: колхоз ҳаммоми ҳар куни эрталаб ўндан кечаси соат ўнгача мутгасил юриб туради; иссиқ

сувни исроф қилманглар; ҳаммом ҳамиша тоза, озода турса ўзларингга яхши!

Собиржон. Бўлдими?

Ашуралиев. Э-э, шошма, авжи қолди! (*Микрофонга.*) Ҳаммомга шиша идишда қатиқ олиб кирилмасин! Эълон тамом!

Собиржон. Энди мен борай, хатлар тўхтаб қолди.

Ашуралиев. Майли, лекин менга қара, магнитофонни ола кел, митингни ёзиб оласан!

Собиржон. Хўп! (*Чиқади.*)

Ашуралиев (*ташқарига*). Тўтинисо!

Тўтинисо (*бир қучоқ болаларга керакли латта-пугта кўтариб киради*). Ҳа!

Ашуралиев. «Ҳа» эмас, «лаббай» дейишни ўрганинг! Кеча клубда лектор нима деди? «Ҳа», «ҳе», «ҳим» деган гаплар кетмайди. Сиздан бир илтимос: шу микрофонга қараб туринг, бола-чақа тегмасин! Мен уйга бориб ясаниб келай! (*Чиқади*).

Тўтинисо яслига кириб кетади. Елкасига талабалар сумкасини осиб олган Бўстон киради ва ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб ҳайкалнинг олдига келади, чойшабнинг бир чеккасини кўтариб қарамоқчи бўлади.

Тўтинисо (*эшикда пайдо бўлади*). Ҳай!.. Бу нимаси, Бўстонбуви?

Бўстон (*чўчиб нима дейишини билмайди*). Уқишдан келаётибман...

Тўтинисо. Уқийдиган одам шунақа беадабчилик қиладими! Айтдим-ку: зеҳнингиз хит, ўқиганингиз билан илм юқмайди!

Бўстон (*йиғламсираб*). Сизга юққан илм нега менга юқмас экан!.. (*Бирдан.*) Сиз ҳам уйда димиқиб ётган эдингиз, ишлаб, ўқиб кўкрагингизга шабада теккандан кейин шунақа бўлдингиз-да! Эсингиздан чиқдими, ҳу... ҳув!..

Тўтинисо (хижолат). Тўғри-ку, лекин... устига чойшаб ёпиб қўйгани — биров кўрмасин дегани бўлади!

Бўстон. Шунга айтаман-да, «қора хат» ўқилган жойга битта-яримта яланғоч хотинни тикка қилиб қўйган бўлмасин тагин!

Тўтинисо. Билмайман, кўрганим йўқ. Кеча кечкурун ҳам пойдевори турган эди холос, эрталаб қарасам усти пайдо бўлиб қолибди. Яланғоч хотин эмасдир, ўлдими!..

Бўстон. Вой, боғнинг дарвозасини кўрмаганмисиз, бир томонига қасқон ушлаган, бир томонига тўп кўтарган иккита қип-яланғоч хотинни тикка қилиб қўйибди! (Ялиниб.) Жон Тўтинисо, бир чеккасини очиб кўрай...

Тўтинисо. Ҳадемай митинг бўлади, ўшанда бир чеккасини эмас, ҳаммасини кўрасиз!.. Йўқ, Бўстонбуви, ақлим етмайди!

Бўстон. Нимага ақлингиз етмайди?

Тўтинисо. Шунча ишни тўғри қилган раис шунга қолганда хато қилмас!

Бўстон. Вой, Тўтинисо, нега раис дейсиз, Каримжон билан Умидахонни нега айтмайсиз? Ясли тўғрисида йўл кўрсатган шулар-ку!

Тўтинисо. Рост, шулар! Шундай бўлгандан кейин ўғлингиз билан келинингиз яланғоч хотинни тикка қилиб қўйгани унамас!..

Бўстон. Булар унамайди-ку, Жамол ўлгурни шунақа ишларга ўч дейишади!

Тўтинисо. Йўқ, Каримжон билан Умидахон қўйишмайди! Шундоқ Каримжон! Шундоқ Умидахон!.. ўғлингиз яхши эди, келиндан ҳам хўп ёлчидингиз, Бўстонбуви!

Бўстон (бахтиёр). Сиз-чи, сиз ҳам куёвдан ёлчидингиз! Азимжонингиз тайёр хотинни ўқишга юбориб ўтирибди! (Махфий.) Бошқа йигит бўлса «ўсмангни қўй, сурмангни торт», деб Хайрини уйга тиқиб қўяр эди!

Иккови кулади. Одам йиғила бошлайди. Говур, йўтал, хотинларнинг кулгиси. Шакар билан Ашуралиев киради.

Ашуралиев. Шакархон, созандаларга айтинг, ҳолбақудрат машқ қилиб туришсин!

Шакар (ташқарига). Созандалар, машқдан бўлсин!

Машқ бошланади, Каримжон билан Умида, магнитофон кўтариб Собиржон киради.

Ашуралиев. Каримжон! Умидахон! Бу ёққа келинлар! Қуда, сиз ҳам кела қолинг! Шакархон, сиз ҳам...

Жамол (қўлида қоғоз, киради). Қани, бошлаймизми?

Ашуралиев. Собиржон, тайёرمىсан?

Собиржон. Ҳозир... Лента чувалиб кетди.

Ашуралиев (Жамолга. Ҳайрон). Қоғозга қараб гапирасизми?

Жамол. Гапни бошлаб олай деяпман, бошидан хато қилиб қўймай...

Ашуралиев. Сиз хато қилсангиз мамлакатнинг бир чеккаси ўпирилиб кетадими? (Қоғозни тортиб олади.) Ўзингиз биласиз-ку, бу касофат ҳар қанақа одамни, ҳатто Афандини ҳам ғурбатнинг уясига айлантиради!

Собиржон. Ёзишга тайёрман, Асқарали ака!

Ашуралиев (қоғозни чўнтагига тиқади). Баракалла! (Микрофонга). Радио эшитувчи ўртоқлар, микрофонимиз янги қурилган яслининг биносининг саҳнида. Бу ерга яслининг очилиш маросимида қатнашиш учун азиз оналар ва бошқа аёллар йиғилишган! (Халққа.) Ўртоқлар, янги қурилган яслининг очилишига бағишланган митингни очик деб эълон қиламан!

Қарсақлар.

Сўз раисимиз Жамол отага!

Жамол. Ўртоқлар! Колхозимиздаги энг катта кам-

чиликлардан бири, яслимизнинг йўқлиги эди десам хато бўлмаса керак! Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада деган гап бор, лекин бизнинг колхозимизда онанинг ўзи далада, ҳурматли докторимиз Умидахон айтмоқчи, боласидан кўнгли тинч эмас эди. Шуни назарда тутиб мана шу иморатни солдик. Энди, мени сизларга айтсам, ҳар қанча бола бўлса ҳаммасидан онанинг кўнгли тинч бўлади! Бемалол туға беринглар!

Хотин товуши. Жамол ота, правлениенинг ҳимматига, ғайратига раҳмат!

Жамол. Уртоқлар, правление албатта, бу ишга бошчилик қилди: лекин ҳиммат колхозчиларники, иморат колхозчиларнинг пешона теридан бино бўлди; энди ғайрат масаласига келсак, ҳурматли докторимиз Каримжон билан ҳурматли докторимиз Умидахонга қуллуқ қилишимиз керак! Шулар жон куйдиришди! Раҳмат шуларга!

Қарсақлар.

Шу билан бирга шундай, халқ учун қайишадиган ёшларни тарбиялаган ота-оналарга: Шакархон Ашуралиевага, Асқарали Ашуралиевга...

Бўстон ваҳима ичида кутади.

қолаверса Бўстонбуви Эрматовага ҳам чин кўнгиладан раҳматлар айтамыз!

Бўстон (лабини буриб, ўзича). «Қолаверса»!..

Ашуралиев. Сўз Умидахонга!

Умида. Мен ҳамма гапимни бино қурилгунча гапириб бўлганман. Жуда кўп гапиришга тўғри келди...

Жамол. Тўғри, бўйнимга оламан, айниқса сени кўн жавратдим!

Умида. Энди жавратмайсизми?

Жамол (қатъий). Йўқ!

У м и д а. Иморат учун қуллуқ, лекин битта иморатнинг ўзи, ҳатто янги яхши иморат ҳам ясли бўлавермайди. Ясли болаларнинг иккинчи онаси бўлиши лозим... Бунинг учун нималар керак эканини биласизми? -

Ж а м о л. Сенинг билганинг — менинг билганим, тила тилагингни, ортиғи билан бажараман!

Қарсағлар.

А ш у р а л и е в. Шакархон, гапирасизми? Китобхон оналар номидан...

Б ў с т о н. Ҳой, менга қаранг, қуда, ҳадеб ўзларинг гапираверасизларми?

А ш у р а л и е в. Э-э!.. Гапирасизми? Марҳамат! (Собиржонга.) Шошма, ёзмай тур!

Б ў с т о н. Ясли тўғри, хатоси йўқ! Каримжон билан Умидахон келиб қишлоққа файз кирди. (Жамолга.) Бу тўғрида, қуллуқ, мени «қолаверса»га қўшдинг! Лекин Каримжоннинг дадасини лоқал «қолаверса»га ҳам қўшмадинг! Шундоқ бўлишини билар эдим! (Ҳайкални кўрсатиб.) Мана, кўриб турибман, шунинг ўрнига ёстиқдаккина мрамар тош қўйсак... чолгинам арзимасмиди? Бу-ку шунақа, сенга нима бўлди, Каримжон!..

Музыка, Жамол қизил лентани кесади. Чапак. Оқ чодир тушиб, унинг остидан қуёшга толпинаётган гўдакнинг ҳайкали чиқади.

Б ў с т о н (энтикиб). Вой, ўргилиб кетай гиргиттон!.. Умидахон, кўраётибсизми? (Хаёлида неварасини ардоқлайди.) Онасининг боласи, қантак ўрик донаси!.. (Умидани қучоқлаб ўпади.)

П а р д а.

1967 йил.

МУНДАРИЖА

ЯНГИ ЕР (ШОҲИ СУЗАНА)	5
ОҒРИҚ ТИШЛАР " : : : : :	33
СЎНГГИ НУСХАЛАР (ТОБУТДАН ТОВУШ)	167
АЯЖОНЛАРИМ : : : :	231

Уз2
Қ31

Қаҳҳор Абдулла.

Асарлар 6 томлик. Т. 5.
нашриёти, 1968.

Т. 5. Пьесалар.
296 бет. 1968. Тиражи 10000.

Т., Ғафур Гулом номидаги бадий адабиёт

Каххар А. Сочинения. Т. 5.

Индекс 7-3-3

Уз2

На узбекском языке
АБДУЛЛА КАХХАР

СОЧИНЕНИЯ В ШЕСТИ ТОМАХ

Том V

Пьесы

Редактор Т. Алимов
Рассом П. Хапилин
Расмлар редактори И. Циганов
Техн. редактор Т. Аббосов
Корректор Ш. Зухриддинов

Босмахонага берилди 19/III 1968. Босишга рухсат этилди 19/VII 1968. Формати 70×108¹/₃₂. Босма л. 9,25. Шартли босма л. 12,95. Нашр. л. 12,26. Тиражи 10000. Гафур Фулом номидан бадий адабиёт нашриёт. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома 159—67.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Матбуот Давлат комитетининг 3-босмахонасида № 1 қорозга босилди. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1968 йил. Заказ № 211. Баҳоси 95 т.